

COL·LECCIÓ COMUNITATS AUTÒNOMES

L'ECONOMIA DE LA
COMUNITAT AUTÒNOMA DE CANÀRIES:
DIAGNÒSTIC ESTRATÈGIC



COL·LECCIÓ COMUNITATS AUTÒNOMES

L'ECONOMIA DE LA
COMUNITAT AUTÒNOMA DE CANÀRIES:
DIAGNÒSTIC ESTRATÈGIC



CaixaBank, S.A.

Planificació Estratègica i Estudis

Col·lecció Comunitats Autònomes

Direcció tècnica

José Antonio Herce
Analistes Financers Internacionals (Afi)

Analistes

Pablo Alonso Talón
Cristina Gómez Sánchez
María Romero Paniagua
Diego Vizcaíno Delgado (Coordinador)

Edició

CaixaBank, S.A.
Av. Diagonal, 629, torre I, planta 6
08028 BARCELONA
Tel. 93 404 76 82
Fax 93 404 68 92
www.caixabankresearch.com
c. e.: research@caixabank.com

Fotografies de coberta

© Shutterstock

D.L.: B 30352-2017

La responsabilitat de les opinions emeses en els documents d'aquesta col·lecció correspon exclusivament als seus autors. CaixaBank no s'identifica necessàriament amb les seves opinions.

CONTINGUT

1. INTRODUCCIÓ	5
2. PROCESSOS DEMOGRÀFICS, ESPACIALS, ECONÒMICS I INSTITUCIONALS	7
2.1. Poblament i territori. Evolució de les variables demogràfiques: dinàmica natural, moviments migratoris i estructura urbanoterritorial. Disparitat del model de poblament a la regió. Reptes de la insularitat.....	7
2.1.1. <i>Anàlisi demogràfica</i>	7
2.1.2. <i>Estructura urbanoterritorial</i>	18
2.2. Els transports i les infraestructures com a vector de desenvolupament: anàlisi espacial	22
2.2.1. <i>Transport per carretera: entre l'ampliació de la capacitat i el foment del transport col·lectiu</i>	22
2.2.2. <i>Les comunicacions per tren: els grans projectes ferroviaris</i>	27
2.2.3. <i>Transport marítim: sector estratègic i plataforma tricontinental</i>	29
2.2.4. <i>El transport aeri: destinació turística internacional i connexions interinsulars</i>	35
2.3. Processos econòmics. Creixement i convergència, mercat de treball, sector exterior, sector públic, preus i salaris.....	41
2.3.1. <i>Creixement i convergència</i>	41
2.3.2. <i>Mercat de treball</i>	47
2.3.3. <i>Sector exterior (mercaderies)</i>	57
2.3.4. <i>Sector públic</i>	64
2.3.5. <i>Preus i salaris</i>	67
2.4. Processos normatius i actors.....	69
2.4.1. <i>Marc normatiu i relacions intergovernamentals</i>	69
2.4.2. <i>Relació entre el Govern i els agents socials</i>	77
2.4.3. <i>Organització territorial</i>	79
3. SECTORS I ÀREES SENSIBLES	81
3.1. Creixement i cohesió. Productivitat i ocupació. Contribució de la productivitat sectorial. Contribució de l'ocupació.....	81
3.1.1. <i>Productivitat, ocupació i benestar</i>	82
3.1.2. <i>Contribució de la productivitat sectorial</i>	84
3.1.3. <i>Contribució de l'ocupació</i>	87
3.2. Empreses i emprenedors. Composició i dinàmica de l'estructura empresarial. Capacitat per emprendre. Estructura de la promoció de l'emprenedoria: organització i iniciatives destacades.....	90
3.2.1. <i>Composició de l'estructura empresarial</i>	90
3.2.2. <i>La dinàmica empresarial i la capacitat per emprendre a Canàries</i>	96
3.2.3. <i>Estructura de la promoció de l'emprenedoria a Canàries: organització i iniciatives destacades</i>	101

3.3.	Clústers i vetes d'excel·lència. Marítim, turístic i tecnològic.....	104
3.3.1.	<i>Clúster marítim</i>	109
3.3.2.	<i>Clústers de turisme</i>	110
3.3.3.	<i>Clústers tecnològics</i>	111
3.4.	Societat del coneixement. El sistema canari d'innovació. Innovació a la universitat i a l'empresa.....	113
3.4.1.	<i>L'esforç en R+D</i>	113
3.4.2.	<i>L'esforç en innovació empresarial</i>	117
3.4.3.	<i>El sistema canari d'innovació</i>	121
3.5.	Sostenibilitat ambiental. Cicle i gestió de l'aigua. Espais naturals. Bones pràctiques: derivades en la indústria i altres activitats econòmiques.....	124
3.5.1.	<i>Indicadors de sostenibilitat ambiental</i>	124
3.5.2.	<i>Processos i accions cap a la sostenibilitat</i>	142
4.	BALANÇ ESTRATÈGIC I LÍNIES D'ACCIÓ	149
4.1.	Balanç de debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats.....	149
4.1.1.	<i>Població, territori, infraestructures, medi ambient i concertació institucional</i>	149
4.1.2.	<i>Economia, mercat de treball i activitats productives</i>	152
4.1.3.	<i>Emprenedoria, estructura empresarial, innovació i societat del coneixement</i>	154
4.2.	Estratègies DAFO i línies d'acció.....	159
5.	CONCLUSIÓ: ESCENARIS	164
6.	BIBLIOGRAFIA	167
7.	AGRAÏMENTS	169

1. INTRODUCCIÓ

Aquest volum de la col·lecció “Comunitats Autònomes” pretén oferir un diagnòstic estratègic de les Illes Canàries en el qual s’analitzen les fortaleeses i oportunitats, però també les debilitats i amenaces a què s’enfronta. Amb una metodologia semblant a la dels volums anteriors, l’informe duu a terme una radiografia detallada de l’economia de Canàries mitjançant la descripció dels seus diferents processos demogràfics, econòmics, territorials, institucionals i mediambientals, i formula recomanacions i línies d’acció estratègiques que es posen a la disposició de tots els agents implicats. Sens dubte, la recuperació de l’economia ofereix una conjuntura favorable per rellançar un profund debat sobre com refermar els pilars del creixement econòmic sostenible a llarg termini.

Com s’explica en l’estudi, l’economia canària disposa d’una sèrie de fortaleeses i oportunitats que es poden aprofitar des d’un punt de vista estratègic i a llarg termini. Un clima primaveral constant i una notable biodiversitat es tradueixen, per exemple, en un avantatge competitiu destacable en el sector del turisme i, en particular, en el subsector de l’ecoturisme, cada cop més rellevant. El sistema fiscal específic de Canàries, que pretén compensar per la seva insularitat i ultraperifricitat, també dona suport a la capacitat exportadora de la regió, orientada cap a països europeus i africans. A més, una estructura poblacional més jove i una major taxa de creixement de la població, en comparació amb la resta d’Espanya, atenuen les amenaces derivades de l’envelliment poblacional.

Aquests factors positius ofereixen suport a una economia que, igual que el conjunt de l’economia espanyola, afronta reptes importants. En aquest sentit, els nivells de PIB *per capita* i de creixement del PIB continuen sent inferiors a la mitjana nacional i la taxa d’atur se situa en nivells inacceptablement elevats. Afortunadament, la dinàmica actual de creació d’ocupació és forta i s’avança ràpidament cap al nivell d’ocupació precrisi gràcies al turisme i a la construcció. La creixent demanda internacional de serveis turístics i les noves tecnologies constitueixen palanques claus per consolidar aquesta tendència a mitjà i llarg termini. En aquest sentit, l’informe posa l’accent en la necessitat d’invertir més en innovació i de fomentar l’emprenedoria amb l’objectiu d’avançar en la societat del coneixement.

Com en anteriors ocasions, CaixaBank Research ha comptat amb la col·laboració d’Analistes Financers Internacionals (Afi) per a l’elaboració d’aquest estudi. José A. Herce, director associat d’Afi, ha estat el director tècnic del projecte, al capdavant d’un equip de consultors experts en diversos àmbits de l’anàlisi econòmica territorial.

Confio sincerament que aquest volum pugui acomplir de manera efectiva una doble funció: estimular el debat sobre la situació actual de les Canàries i proporcionar un punt de partida per articular les polítiques econòmiques que permetin aprofitar un futur ple de reptes i oportunitats.

ENRIC FERNÁNDEZ
*Director Corporatiu de Planificació
Estratègica i Estudis*

2. PROCESSOS DEMOGRÀFICS, ESPACIALS, ECONÒMICS I INSTITUCIONALS

2.1. POBLAMENT I TERRITORI. EVOLUCIÓ DE LES VARIABLES DEMOGRÀFIQUES: DINÀMICA NATURAL, MOVIMENTS MIGRATORIS I ESTRUCTURA URBANOTERRITORIAL. DISPARITAT DEL MODEL DE POBLAMENT A LA REGIÓ. REPTES DE LA INSULARITAT

La capacitat d'incorporar nous pobladors a la regió, atrets per activitats alternatives al turisme, és un factor per al futur socioeconòmic de Canàries que anirà pesant cada vegada més de manera decisiva.

El model de poblament de les Illes Canàries és el resultat de la combinació de factors geogràfics i històrics. Les condicions agroambientals més favorables van potenciar el poblament a les mitjanyes i vessants humits de sobrevent, bàsicament a les illes de Tenerife, Gran Canària, La Palma i La Gomera. Des del segle XIX, el desenvolupament demogràfic es va polaritzar a les zones portuàries, al voltant de les activitats comercials, industrials i pesqueres. Històricament, Canàries ha estat una terra d'emigrants, on l'escassetat de recursos i les crisis periòdiques de subsistència, unit als vincles comercials i geogràfics, van empènyer milers de canaris a *fer les Amèriques*. Això no obstant, a partir del desenvolupament socioeconòmic de la segona meitat del segle XX, Canàries es converteix progressivament en terra de retornats i immigrants. Va ser llavors quan es va accelerar l'expansió urbana que donarà lloc a la formació de les

conurbacions a les illes de Tenerife i Gran Canària, i, paral·lelament, l'empenta turística urbanitzadora es va estendre a àrees del litoral fins aleshores escassament ocupades (el sud de les illes de Gran Canària i Tenerife o les illes de Lanzarote i Fuerteventura). En un primer moment, el creixement es va fonamentar en el dinamisme vegetatiu intern. La transició a una economia urbana i de serveis va intensificar l'èxode rural des de les zones agrícoles densament poblades (on predominava el minifundi canari de subsistència). Però, després del *boom* turístic, l'aportació externa, primer d'origen peninsular i més recentment estrangeres, es va convertir en el motor del creixement. Tot això ha contribuït a fer que Canàries sigui un dels territoris més dinàmics i densament poblats del país. La immigració ha atenuat el procés d'envelliment i ha forjat una societat més diversa o plural. Això no obstant, Canàries, igual que altres societats europees avançades, s'enfronta a grans reptes sociodemogràfics i territorials, com ara l'envelliment o el precari reemplaçament generacional, la integració de la població d'origen estranger, juntament amb els desajustos derivats d'un model urbano-territorial determinat pel predomini del turisme en l'economia productiva. Si bé cal reconèixer al turisme l'eficax compensació que ha suposat davant l'inicial èxode rural que va experimentar la regió fa més de mig segle, sense deixar d'avançar en la seva qualitat i competitivitat seria desitjable que altres factors de creixement i avantatges competitiu agafessin el testimoni de l'atracció de nous pobladors.

2.1.1. ÀNALISI DEMOGRÀFICA

El binomi turisme i construcció ha estat el vector de creixement demogràfic de les Illes.

Entre el 1950 i el 2017 la població canària s'ha multiplicat per 2,6 vegades, de manera que ha incorporat gairebé 1,3 milions d'habitants¹. A més, aquest creixement ha estat molt significatiu en el context nacional. En el balanç de tot el període 1950-2017, Canàries ha acaparat el 7,1% de

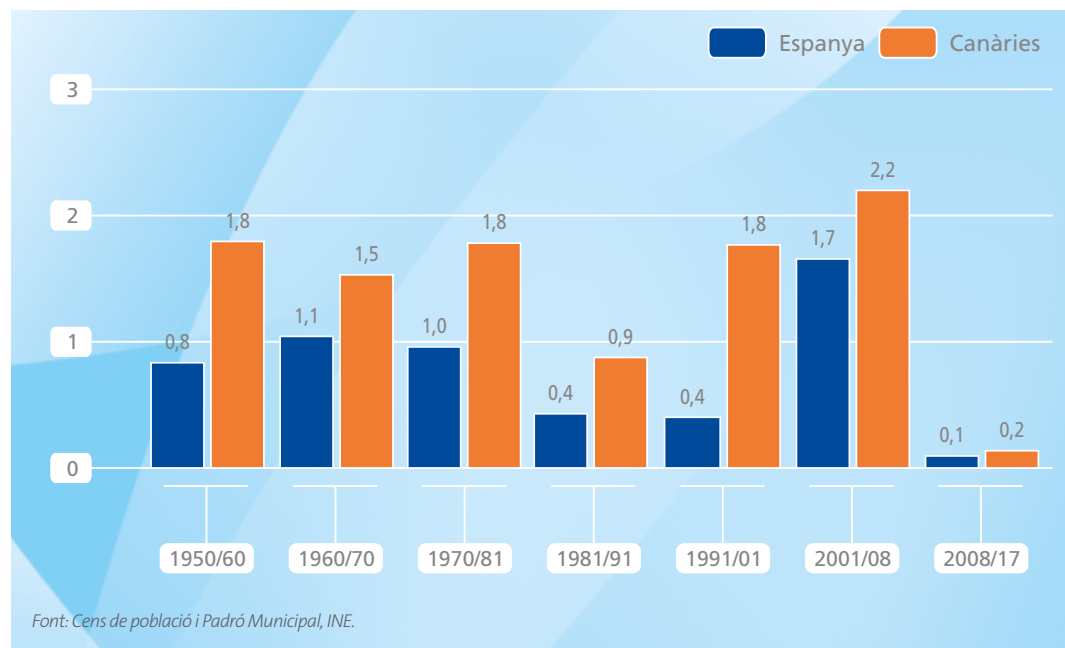
¹ S'hi han comptabilitzat 2.106.624 residents, segons dades provisionals a 1 de gener de 2017.

l'augment poblacional de tot el país, la qual cosa ha pujat el seu pes demogràfic del 2,9% al 4,5%. L'arrencada demogràfica es va iniciar als anys cinquanta. En aquesta dècada i fins als anys setanta, el creixement mitjà anual arribava a l'1,7%, sensiblement superior al del conjunt del país, 0,9%. L'expansió demogràfica es relaciona amb els factors endògens d'una població canària que va prolongar un comportament més natalista que la mitjana espanyola fins ben entrats els anys vuitanta. Canàries també es va beneficiar dels fluxos migratoris de la Península, impulsats per les oportunitats sociolaborals en les dècades del desenvolupisme econòmic. El creixement es va alentar als anys vuitanta, tot i que de manera menys acusada que a la resta del país (més exposat a la crisi dels principals pols urbanoindustrials). Així, la variació mitjana anual de la població va baixar al 0,9%, mig punt més alta que la mitjana espanyola. Als anys noranta, l'arxipèlag va aconseguir un rebot (creixement mitjà anual de l'1,8%), novament lligat al repunt de l'activitat turística (particularment per

la posada en valor de les illes orientals), que contrasta amb l'estancament de la mitjana espanyola (0,4%). En aquests moments, la societat canària ha completat la seva transició demogràfica, és a dir, redueix significativament la seva dinàmica natural, envelleix i depèn cada cop més de la immigració exterior per renovar els seus efectius, si bé manté una població sensiblement més jove que la de la resta d'Espanya. El màxim creixement es va produir al començament del segle XXI, paral·lelament als intensos fluxos d'atracció migratòria, ara majoritàriament d'origen estranger. Entre el 2001 i el 2008, el creixement mitjà anual va ser del 2,2%, cinc dècimes més que la mitjana espanyola. Però com a la resta del país, la recent crisi econòmica ha interromput bruscaament aquesta tendència, i el creixement mitjà anual s'ha reduït a tan sols el 0,2% en el període 2008-2017. A més, en els darrers anys, per primera vegada, la recuperació de l'afluència turística –en màxims històrics– no està sent acompanyada per un paral·lel creixement demogràfic.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CANÀRIES VS. ESPANYA (1950-2017)

VARIACIÓ MITJANA ANUAL (%)



Quan es baixa a l'escala intraregional, l'evolució de les diferents illes no ha estat homogènia, ja que ha presentat variacions en les tendències descrites anteriorment, tant pel desfasament temporal com pel grau d'intensitat. En el conjunt del període 1950-2016², Fuerteventura lidera el creixement, multiplicant-se la seva població per 7,6, seguida de Lanzarote, per 4,7, si bé cal tenir en compte que aquestes dues illes partien de xifres de població relativament reduïdes. L'evolució de les principals illes, Tenerife i Gran Canària, va ser semblant a la mitjana canària (multiplicant 2,8 i 2,5 vegades la seva població, respectivament). El creixement va ser més modest a les illes occidentals de La Palma i El Hierro (totes dues van incrementar 1,2 vegades la seva població), i La Gomera va perdre gairebé un terç dels seus habitants. En termes absoluts, Tenerife i Gran Canària van acaparar el gruix del creixement absolut (44% i 39,4%), seguides a distància per Lanzarote (8,8%) i Fuerteventura (7,2%), mentre que la contribució va ser exigua a les illes de La Palma (1,1%) i El Hierro (0,1%).

Les diferències insulars en els ritmes de creixement s'expressen en el gràfic següent. El moment àlgid de l'èxode rural interior s'aprecia als anys seixanta, especialment a les illes d'El Hierro i La Gomera (les variacions mitjanes anuals de les quals per a aquesta dècada van ser del -4,8% i -2,9%, respectivament) i, en menor mesura, a Fuerteventura (-0,2%). Als anys setanta destaca l'arrencada demogràfica de Fuerteventura, associada al desenvolupament turístic (amb un increment mitjà anual del 3,8%). L'alentiment dels anys vuitanta va afectar sobretot Gran Canària (la seva variació mitjana anual es va reduir al 0,5%, enfront del 2,3% en la dècada anterior), cosa que contrasta amb l'augment del dinamisme de Lanzarote (2,5%), que juntament amb Fuerteventura (3,1%) encapçalen el creixement relatiu de les Illes. Als anys noranta, totes les illes incrementen el seu ritme de creixement, particularment significatiu a La Gomera (amb una variació mitjana anual de l'1,8%, amb la qual cosa s'interromp el decreixement de dècades precedents), tot i

que són novament Fuerteventura i Lanzarote les illes que més població atreuen i més creixen (6% i 4,7%, respectivament). Els creixements més grans es registren a principis del segle XXI –fins a l'any 2008–, i novament sobresurt Fuerteventura (6,3%). Tenerife i La Gomera també assoleixen els seus màxims històrics (totes dues amb un 2,5%) i Gran Canària manté el mateix ritme que la dècada precedent (1,3%). El creixement de Lanzarote segueix sent molt alt (4,4%), si bé tres dècimes menys que la dècada anterior. També comencen a alentir el seu creixement El Hierro (1,9%, nou dècimes menys) i La Palma (0,4%, tres dècimes menys). En els últims anys (2008-2016), el declivi econòmic ha ensorrat el creixement a totes les illes. Les variacions mitjanes anuals continuen sent positives a Fuerteventura (0,8%) i Lanzarote (0,5%), però estan molt lluny de les xifres prèvies, i Gran Canària i Tenerife es troben en una situació pròxima a l'estancament (0,2% i 0,1%, respectivament). Per la seva banda, les illes demogràficament menys dinàmiques, La Gomera, La Palma i El Hierro, entren en nombres negatius (-1%, -0,7% i -0,2%).

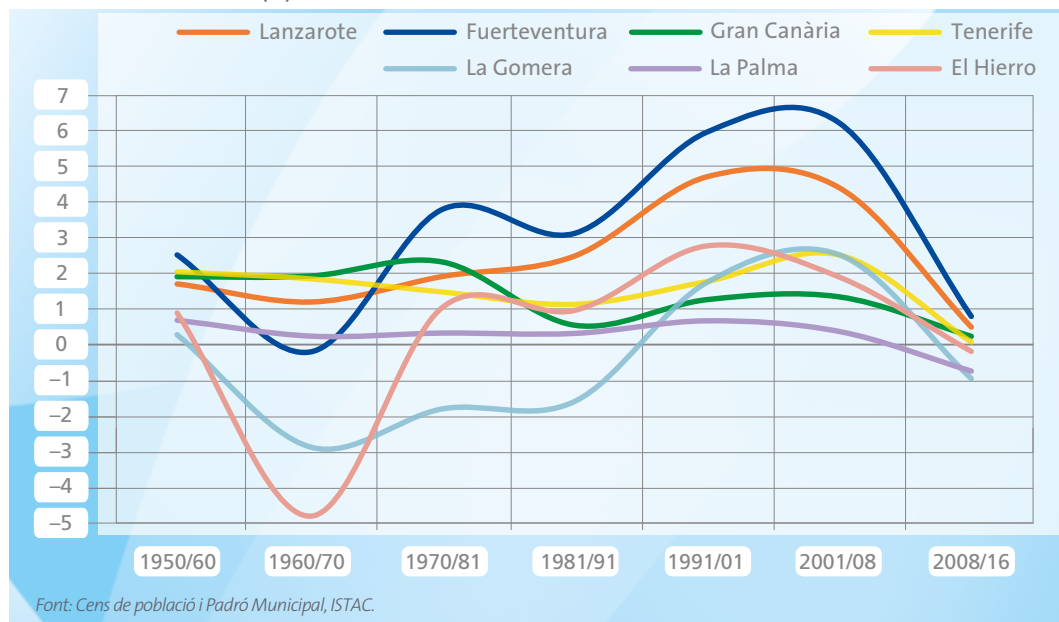
La transició demogràfica va ser més retardada a l'Arxipèlag (pel comportament més natalista i una estructura de població més jove), però ha estat més intensa i actualment convergeix amb la resta del país.

El comportament de la dinàmica natural expressa l'evolució de la societat canària. El 1975, la taxa de natalitat era de 22,2 (nascuts l'any per mil habitants), la qual cosa, juntament amb la reduïda taxa de mortalitat, 6,4, generava un creixement vegetatiu anual de 15,8 per mil habitants, el més alt d'Espanya (5,4 per sobre de la mitjana). Això no obstant, des d'aquesta data els canvis socioeconòmics i la transició demogràfica associada suposen una brusca caiguda de la natalitat, que repercuteix en el pronunciat descens del saldo vegetatiu. Aquesta tendència es va interrompre breument a finals de la dècada dels

² El padró del 2016 és l'última dada disponible de població a escala insular.

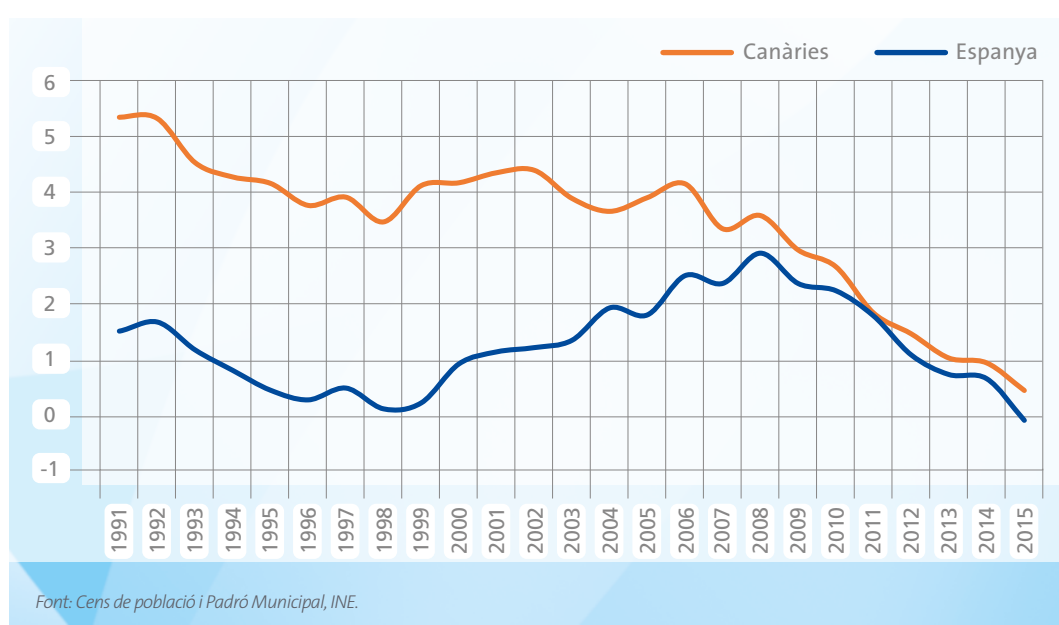
EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER ILLES (1950-2016)

VARIACIÓ MITJANA ANUAL (%)



DINÀMICA NATURAL DE LA POBLACIÓ (1991-2015)

CREIXEMENT VEGETATIU ANUAL PER MIL HABITANTS

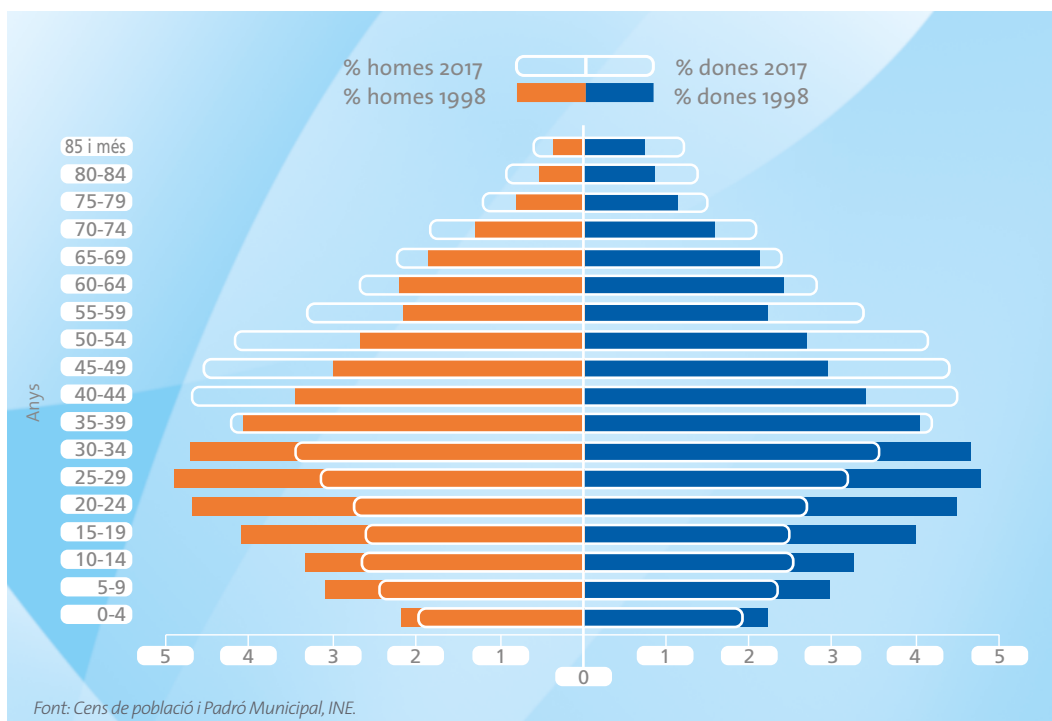


noranta i els primers anys del segle XXI, en gran part per l'impacte positiu de la immigració exterior, però això no va ser suficient perquè Canàries registrés per primera vegada una taxa de natalitat inferior a la mitjana del país (concretament des de l'any 2004). El creixement vegetatiu s'enfonsa novament durant els anys de la recent crisi econòmica, fins a arribar al mínim històric de 0,5 el 2015 –última dada disponible. De fet, en aquests anys la caiguda de la natalitat ha estat més aguda a les Illes Canàries (7,6 el 2015, 3,2 menys que el 2006) que a la mitjana espanyola (9 el 2015, 1,8 menys que el 2006), i si no fos perquè la taxa de mortalitat encara és inferior (afavorida per una estructura d'edats relativament més jove), el saldo vegetatiu seria negatiu, com a la resta del país.

El descens de la població jove i la manca de reemplaçament de les generacions cada vegada més envellides del *baby boom* és el fenomen demogràfic més preocupant, fet que augmenta la dependència de la immigració exterior, si bé la població canària seguirà sent més jove que la de la resta d'Espanya.

El comportament de la dinàmica natural i els intercanvis migratoris intervenen en l'estructura de la població. En comparar les piràmides demogràfiques del 1998 i el 2017 es visualitza la intensitat del declivi demogràfic, protagonitzat per l'estrenyiment dels grups d'edat més joves entre 15

PIRÀMIDE DEMOGRÀFICA DE CANÀRIES (1998-2017)



i 34 anys, que passen de representar un 36,3% de la població el 1998 a un 23,8% el 2017. Per contra, els grups d'edat entre 40 i 59 anys s'han eixamplat considerablement (d'un 22,5% a un 33,1%). Aquesta regressió demogràfica de moment ha tingut un impacte en l'increment de les generacions més grans de 60 i més anys (20,8% el 2017, cinc punts més que el 1998), tot i que mitigat per fenòmens històrics (com les "generacions buides" de la Guerra Civil i la postguerra). Fins ara, les generacions sobredimensionades del *baby boom* han cobert les demandes del mercat laboral, però l'horitzó proper de jubilacions augmentarà significativament les càrregues socioeconòmiques, difícilment assumibles per unes generacions joves disminuïdes –i, a més, precàriament integrades en el mercat de treball–, per la qual cosa necessàriament el manteniment de l'estat de benestar i la competitivitat econòmica dependrà cada cop més de les entrades de població de l'exterior. Pel que fa a la *sex ratio*, s'observa una lleugera feminització de la població (102 dones per 98 homes), especialment en les generacions de 65 i més anys, atesa la seva major longevitat (124 dones per 80 homes).

A manera de síntesi, la taula adjunta recull els principals indicadors de l'estructura per edats. La situació ha empitjorat per l'augment de la dependència, l'envelliment i, sobretot, per la caiguda en

el reemplaçament de les generacions en edat activa, però no pas en les variables de maternitat i tendència (vegeu definicions a la taula següent). En comparació amb la mitjana espanyola, la situació és una mica menys preocupant en dependència, envelliment i reemplaçament generacional, tot i que els valors de maternitat i tendència sí que estan per sota (la qual cosa evidencia la "desnatalització" de la societat canària).

Durant dècades, Canàries ha estat una destinació atractiva per a la immigració, tant d'origen nacional com estranger.

Considerant el padró del 2017, més d'una quarta part dels residents de les Canàries han nascut fora. El nombre total de nascuts en altres comunitats autònomes puja a 176.908, una xifra sensiblement superior als nascuts a Canàries que resideixen a la resta del país, 62.195, cosa que evidencia la funció històrica que va exercir l'Arxipèlag com a lloc d'oportunitats sociolaborals per a la població d'altres territoris de l'Estat. Andalusia és l'origen més representatiu, amb el 22,9% del total dels nascuts en altres comunitats autònomes. Tot seguit, se situen Galícia (14,8%), Madrid (14,3%), Castella i Lleó (9,7%) i Catalunya (8%). Pel que fa a la variació entre el 1998 i el 2017, el nombre de resi-

INDICADORS DEMOGRÀFICS DE CANÀRIES (1998-2017)

	1998		2017	
	ESPANYA	CANÀRIES	ESPANYA	CANÀRIES
Dependència (a)	45,9%	39,6%	51,0%	41,1%
Envelliment (b)	16,3%	11,3%	18,8%	15,3%
Reemplaçament (c)	165,1%	209,4%	84,3%	96,4%
Maternitat (d)	16,5%	15,6%	19,9%	15,6%
Tendència (e)	83,5%	73,0%	86,4%	81,3%

(a) Població de 0 a 14 anys i de 65 i més anys sobre la població entre 15 i 64 anys.
 (b) Població de 65 anys i més sobre el total de la població.
 (c) Població de 20 a 29 anys sobre població entre 55 i 64 anys.
 (d) Nens de menys de 5 anys sobre dones d'entre 15 i 49 anys.
 (e) Nens de 0 a 4 anys entre nens de 5 a 9 anys.

Font: Calculat a partir de les dades del Padró Municipal 2017, INE.

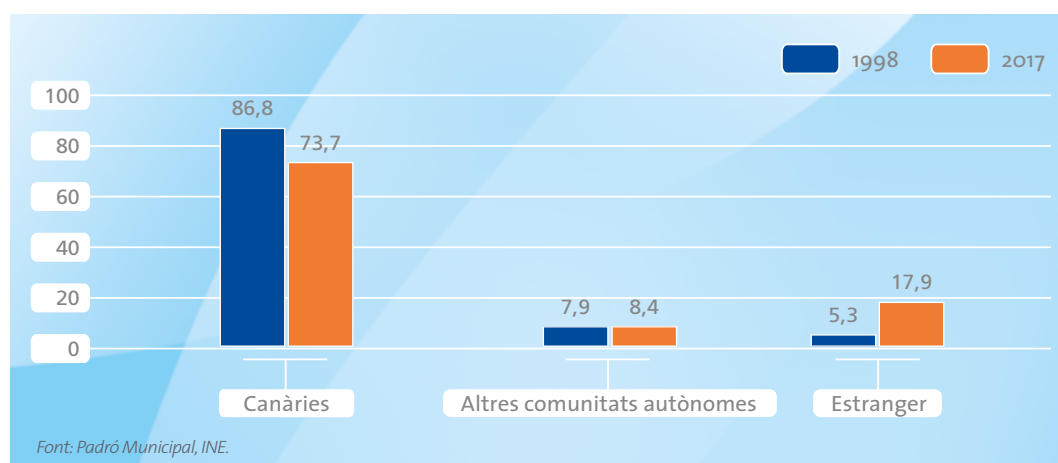
dents nascuts en altres comunitats autònomes s'ha incrementat un 37%, si bé l'augment del seu pes relatiu ha estat més discret (8,4% del total de la població, 5 dècimes més que el 1998). Per la seva banda, els nascuts a l'estranger són 377.225, la qual cosa equival al 17,9% del total de residents. Un creixement espectacular, tenint en compte que la població d'origen estranger tan sols repre-

sentava un 5,3% el 1998; és a dir, s'ha multiplicat per 4,4 vegades.

L'Estadística de Variacions Residencials completa l'anàlisi dels intercanvis migratoris. El saldo amb la resta d'Espanya acumulat entre el 1988 i el 2015 va afavorir Canàries en 70.096 habitants, ja que els fluxos d'entrada van superar les sortides

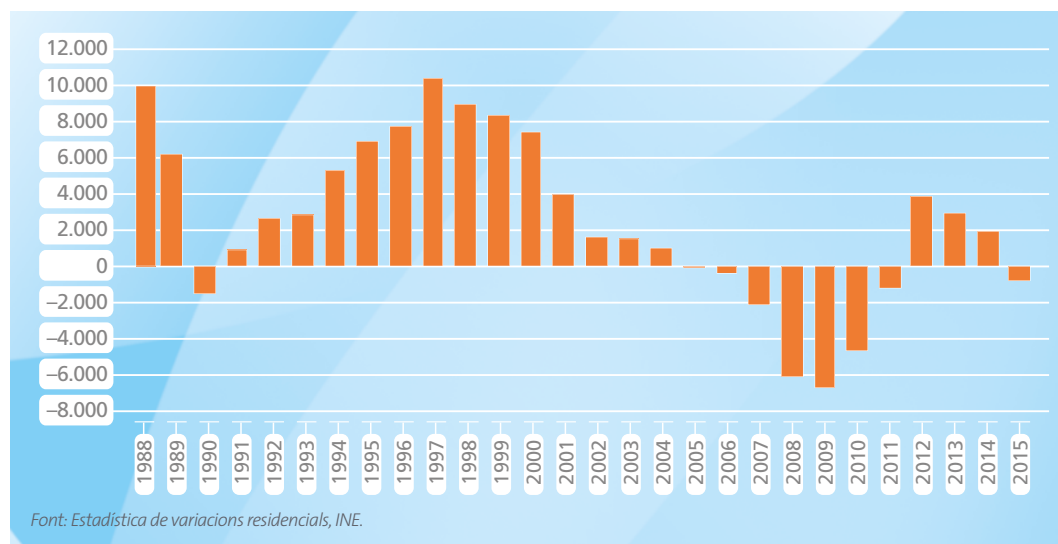
ORIGEN (NAIXEMENT) DE LA POBLACIÓ A CANÀRIES (1998-2017)

% DELS RESIDENTS



SALDO MIGRATORI DE CANÀRIES AMB LA RESTA D'ESPANYA (1998-2015)

NRE. HABITANTS



(571.698 i 501.602, respectivament). Com es pot apreciar en el gràfic anterior, el gruix d'aquests guanys es va concentrar en la segona meitat dels anys noranta (entre el 1995 i el 2000 la mitjana anual del saldo migratori suposava una incorporació de 8.247 habitants). En canvi, en el moment àlgid de la recent crisi econòmica el balanç migratori amb la resta del país va ser negatiu (baixes de 5.871 habitants de mitjana anual entre el 2008 i el 2010). Els fluxos migratoris han contribuït a rejevenir l'estructura demogràfica canària, especialment pel major protagonisme de l'interval d'edat entre 20 i 29 anys en les entrades (210.305, equivalents al 36,8% del total d'entrades entre el 1998 i el 2015, per 146.679 sortides, 29,2% del total).

Els fluxos d'entrada de l'exterior són encara més decisius, ja que releguen o atorguen un paper subordinat als intercanvis amb la resta del país.

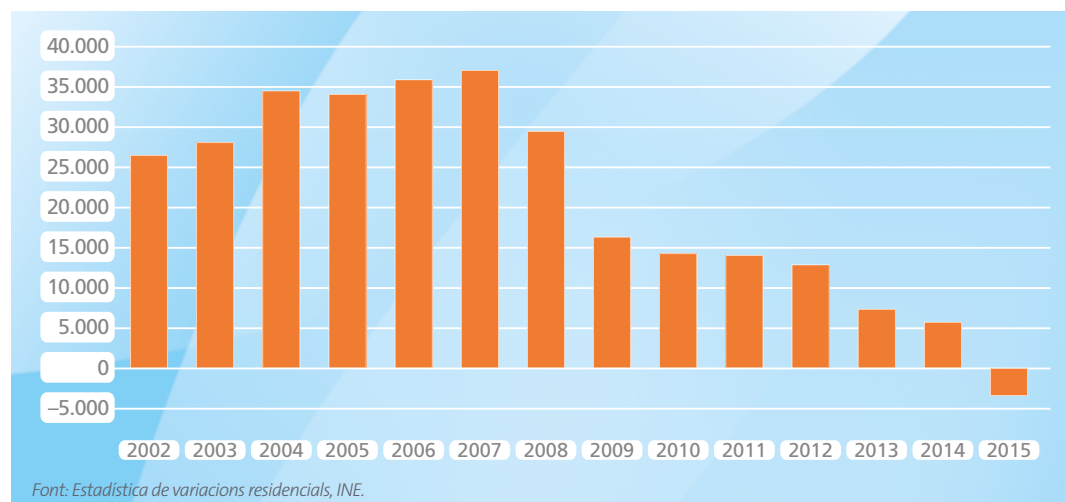
Ateses les dades disponibles del 2002 al 2015, el saldo migratori positiu amb l'estranger va arribar als 293.745 habitants, enfront de la pèrdua de 9.581 habitants del saldo amb la resta d'Espanya. Es poden distingir dos períodes en l'evolució dels intercanvis amb l'exterior. La major part de les

entrades es van produir entre el 2002 i el 2008, i això va generar un saldo mitjà anual de 35.068 habitants. La crisi econòmica va alentir les entrades, mentre que les sortides comencen a ser rellevants, de manera que la mitjana anual del saldo s'ha reduït fins als 24.987 habitants i ha mostrat una tendència a la baixa (el 2015 va ser negatiu, amb una pèrdua de 3.475 habitants). El predomini de població jove del saldo exterior (el 52,6% se situa en l'interval entre 16 i 39 anys) és la principal alternativa contra el procés d'envelliment de la societat canària. Cal esperar que la recuperació econòmica en curs reactivi la immigració exterior.

Segons el Padró municipal del 2017, a les Illes Canàries hi resideixen 245.821 habitants de nacionalitat estrangera, que representen un 11,7% de la població, dos punts més que la mitjana espanyola. Tenint en compte que el 1998 tan sols representava un 3,4%, l'increment de la població estrangera és el fenomen amb un impacte més gran en les dues darreres dècades. El seu impacte ha estat particularment beneficiós en els trams de població en edat activa, ja que la franja d'edat entre 25 i 49 anys concentra un 49,2% de la població estrangera, 10 punts més que en el cas dels residents de nacionalitat espanyola. Mentre que les diferències en el pes de l'interval de 65 i més anys no són tan

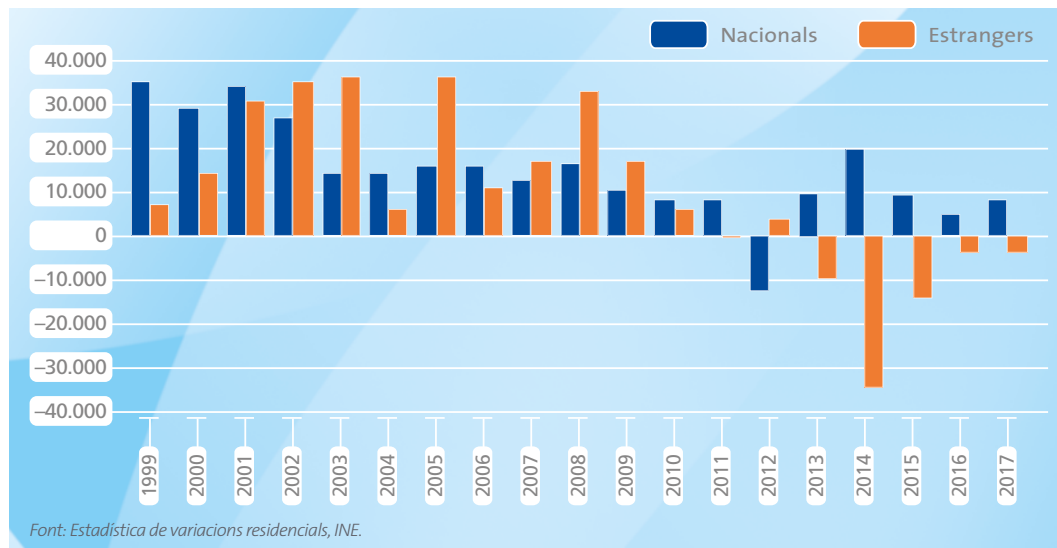
SALDO MIGRATORI DE CANÀRIES AMB L'ESTRANGER (1998-2015)

NRE. HABITANTS



INCREMENT DE LA POBLACIÓ NACIONAL I ESTRANGERA A CANÀRIES (1998-2017)

VARIACIÓ INTERANUAL ABSOLUTA (PERSONES)



acusades, 13% a Canàries i 15,3% a la mitjana espanyola (derivat de la rellevància dels residents estrangers de més edat procedents de països desenvolupats europeus).

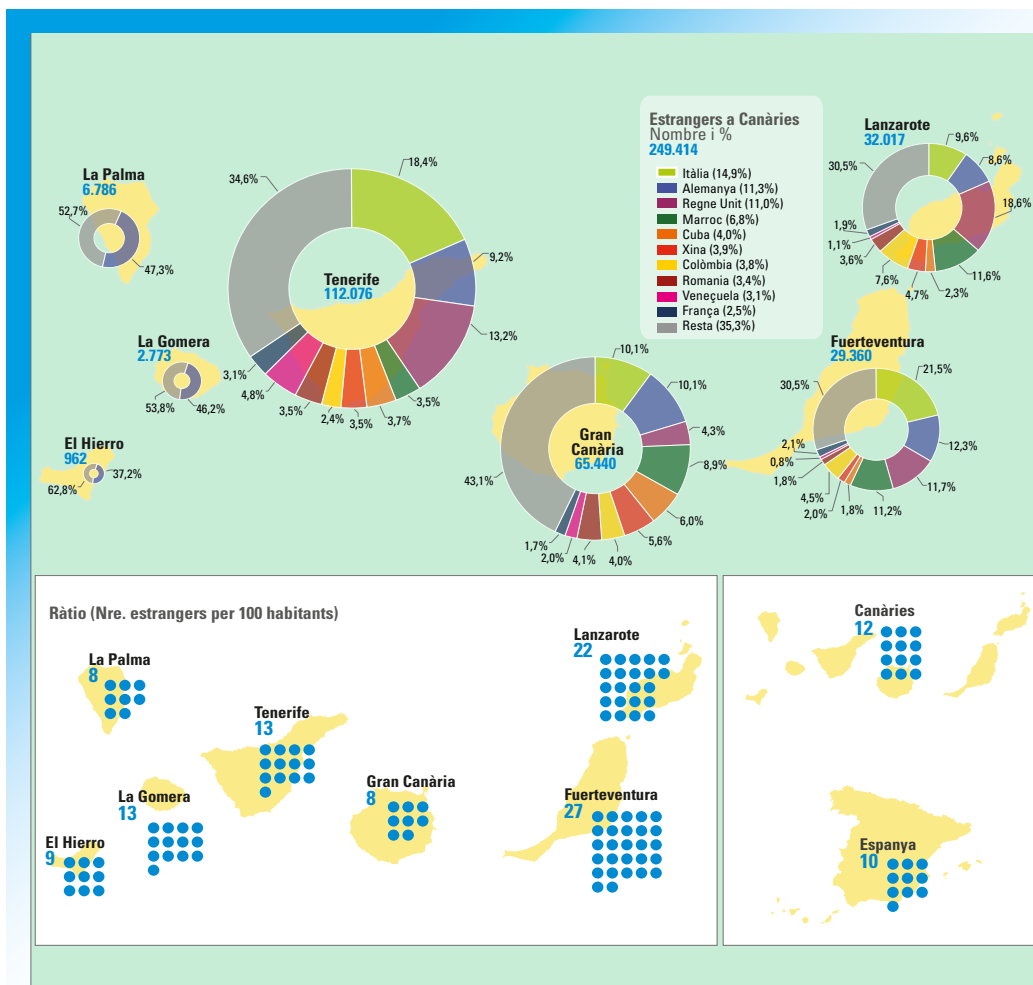
L'aportació de la població estrangera al creixement demogràfic de Canàries es comprova en el gràfic anterior. Els estrangers van contribuir al 57,5% de l'augment de població canària entre el 2001 i el 2008, a raó d'un increment mitjà anual absolut de 25.831 habitants (6.701 més que l'experimentat pels residents de nacionalitat espanyola). Aquesta contribució s'estronca amb la recent crisi econòmica, particularment en els últims anys (del 2013 al 2017 el nombre de residents estrangers ha disminuït en 65.020). En conseqüència, el pes d'aquest col·lectiu ha retrocedit 3 punts (els estrangers van arribar al seu màxim el 2012, 14,7% de la població). Aquest retrocés s'explica pel ja esmentat descens de la immigració exterior, combinat amb l'augment dels retorns als països d'origen. Però també perquè molts estrangers han anat adquirint la nacionalitat espanyola i, per tant, es minimitza la seva contribució. De fet, els residents que van néixer a l'estranger són 377.225 actualment, un 53,5% més que els residents de nacionalitat estrangera.

La distribució de la població estrangera presenta diferències segons les illes. Els percentatges més alts s'assoleixen a les illes de Fuerteventura i Lanzarote, on els estrangers representen el 27,3% i el 22,1%, respectivament, del total de la població. La seva especialització turística residencial ha atret expatriats comunitaris, la qual cosa, juntament amb la demanda de llocs de treball en el sector turístic, explica el gran pes dels estrangers en aquestes illes. En una posició intermèdia, la proporció d'estrangers supera la mitjana autonòmica a les illes de La Gomera (13,2%) i Tenerife (12,6%). A la resta d'illes, el percentatge d'estrangers és més modest i no arriba a la mitjana estatal: El Hierro (9,1%), La Palma (8,3%) i, finalment, Gran Canària (7,7%).

L'anàlisi per nacionalitats permet conèixer la diversitat territorial i les característiques de la immigració exterior. Es poden distingir dues grans tipologies d'immigrants estrangers a Canàries. D'una banda, els estrangers les motivacions principals dels quals per fixar-hi la seva residència són l'atractiu ambiental i la qualitat dels serveis de les Illes, amb una alta proporció de jubilats d'estatus benestant. D'altra banda, els estrangers que emigren a les Illes a la recerca de feina (especialment,

ORIGEN DE LA POBLACIÓ ESTRANGERA A CANÀRIES (2016)

NACIONALITATS I DISTRIBUCIÓ INSULAR



Font: Padró Municipal 2016, INE.

per les oportunitats que ofereix el sector turístic i que en general es correspon amb països d'Amèrica Llatina, Àfrica, Àsia i alguns països d'Europa (Portugal i de l'est d'Europa, com Romania, Bulgària, Polònia i Ucraïna). Considerant aquestes dues tipologies, el pes dels països amb predomini dels migrants residencials és lleugerament superior al dels països amb migracions bàsicament laborals (53,2% i 46,7%, respectivament). El grup d'"estrangers residencials" arriba als màxims percentatges a les illes de La Gomera (77,2%) i La

Palma (70,5%), mentre que el grup d'"estrangers treballadors" aconsegueix superar el 50% a Gran Canària i Lanzarote (57,2% i 51,9%, respectivament). Amb més detall, el mapa anterior permet distingir les principals nacionalitats per illes. Itàlia és el país més representatiu amb el 14,9% del total d'estrangers, en gran manera per la seva alta presència a Tenerife, Fuerteventura i Gran Canària. Altres nacionalitats europees rellevants són l'alemanya i la britànica (totes dues al voltant de l'11%). La colònia alemanya està ben representada

en tot l'Arxipèlag i assoleix un pes relatiu predominant a les illes occidentals (atretra per la bellesa natural de la Palma, La Gomera i El Hierro). Els britànics es localitzen preferentment a Tenerife, Lanzarote (on són la comunitat més nombrosa, 18,6% dels estrangers) i Fuerteventura. El paper d'altres nacionalitats no europees és més discret, alhora que destaca la presència de la comunitat marroquina a Gran Canària, Lanzarote i Fuerteventura, i la cubana a Gran Canària i Tenerife.

L'anàlisi de l'impacte territorial de la immigració exterior quedaria incomplet si no es consideren les estadístiques dels residents nascuts a l'estranger, molts dels quals són emigrants canaris retornats o els seus descendents i, per tant, amb nacionalitat espanyola. En aquest sentit, el rànquing per països col·loca en les primeres posicions Veneçuela –considerada com la “vuitena” illa canària– i Cuba (13,1% i 9,5%, respectivament, del

total de nascuts a l'estranger). En conjunt, els països d'Amèrica Llatina concentren el 45% dels nascuts a l'estranger, i desbanquen a un segon lloc el continent europeu (39,4%).

L'atractiu turisticoresidencial de les Illes possibilita una evolució demogràfica més favorable que a la resta del país. Però l'Arxipèlag no està exempt de les amenaces que implica el procés d'envelliment en el retrocés dels recursos humans i la pressió en l'estat del benestar. La revitalització sociodemogràfica requeriria polítiques de promoció sociolaboral dels joves.

La prolongació en el temps d'una dinàmica natural regressiva, combinada amb l'actual aturada dels fluxos migratoris d'entrada, conduiria a una inexorable regressió demogràfica, caracteritzada

CANARIS NASCUTS A L'ESTRANGER (2016)

DISTRIBUCIÓ PER PAÏSOS DE NAIXEMENT



per l'envelliment i la disminució preocupant de les generacions en edat activa. La previsió amb què treballa l'INE per a l'any 2031 és una mica més optimista, ja que considera un increment del 7% respecte a la població del 2017 (fins a arribar als 2.253.951 habitants), enfront de la caiguda de l'1,4% de la mitjana espanyola. Això no obstant, com s'aprecia en el gràfic següent, aquest increment de població no reverteix el procés d'envelliment. Els menors de 25 anys retrocedeixen un 12,4% i, encara més, l'interval entre 25 i 49 anys, un 15,3%. En conjunt, la població de 0 a 49 anys queda relegada a un 51,5% de la població, tretze punts menys que el 2017. En el sentit contrari, el grup d'edat que més creix es correspon amb els més grans de 65 i més anys, 62,4%, seguit de l'interval entre 50 i 64 anys, 32%. Cal no oblidar, però, que el repte demogràfic a les Canàries es presenta, ara com ara, de manera menys exigent que a la resta del país, fet que dona un cert marge per innovar i aprendre de polítiques que tendeixin a mitigar-lo, assajades en geografies més madures en el pla demogràfic.

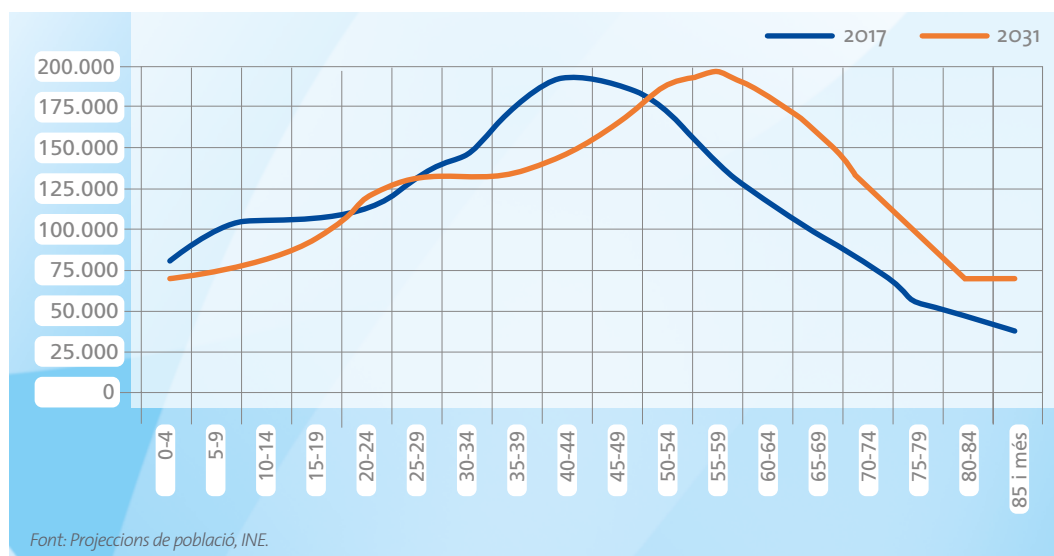
2.1.2. ESTRUCTURA URBANOTERRITORIAL

La densitat demogràfica és tres vegades més alta a Canàries que en el conjunt del país. L'estructura urbanoterritorial és sensiblement més densa i, amb una mitjana de gairebé 24.000 habitants, els municipis canaris tenen una població quatre vegades més gran que la mitjana espanyola.

El territori de l'Arxipèlag representa una petita part del territori espanyol (7.447 km², 1,5%), molt per sota de la rellevància que assoleix la seva població, 4,5% del total, la qual cosa eleva la seva densitat demogràfica a 282 habitants per quilòmetre quadrat (la tercera comunitat autònoma amb més densitat, per darrere de Madrid i el País Basc, i per sobre de Catalunya i les Balears). La població canària es distribueix desigualment al territori, amb contrastos insulars extrems que van des dels 542 habitants per quilòmetre quadrat a Gran Canària fins a tan sols 39 a El Hierro. Però ni de bon tros arriba al llindar de desertificació poblacional de moltes altres províncies espanyoles.

PROJECCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CANÀRIES

NRE. D'HABITANTS PER INTERVALS D'EDAT 2017 vs. 2031



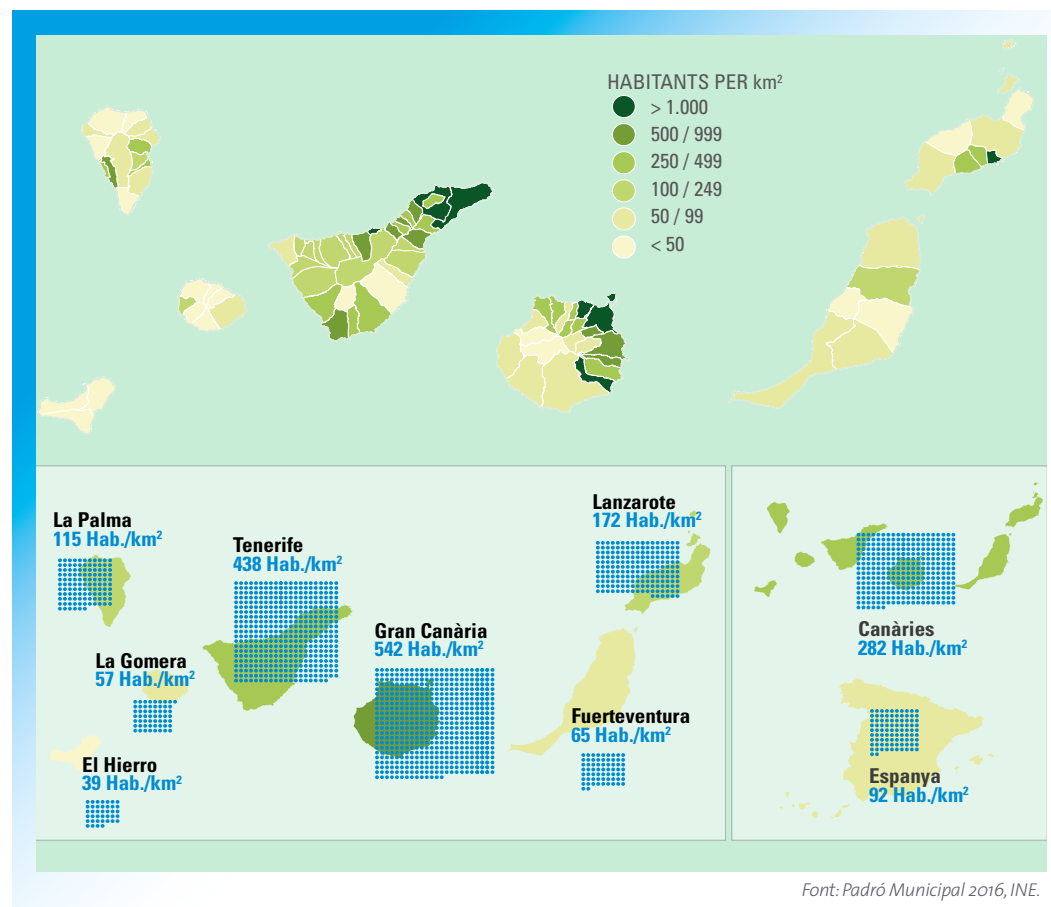
Els majors recursos, l'estructura urbana i la polarització d'activitats econòmiques també han afavorit l'alta densitat de Tenerife, amb 438 habitants per quilòmetre quadrat. Per la seva banda, l'intens desenvolupament turístic experimentat a partir del darrer terç del segle XX ha permès que Lanzarote sigui la tercera illa més densament poblada (172 habitants per quilòmetre quadrat) i que Fuerteventura hagi deixat de ser un "desert demogràfic" (65 habitants per quilòmetre quadrat, enfront dels 11 que tenia el 1970). La Palma es va beneficiar d'una ocupació històrica però, davant la seva major especialització agrària i les menors alternatives d'altres sectors econòmics, no ha participat de la mateixa manera en el desenvolupament de

les anteriors illes (densitat de 115 habitants per quilòmetre quadrat, únicament 13 habitants més que el 1960). La Gomera és l'única illa que s'ha despoblada, la densitat de la qual ha caigut a 57 habitants per quilòmetre quadrat (27 menys que el 1960), afectada per la crisi de les activitats agràries tradicionals i l'emigració dels gomers a altres illes econòmicament més atractives. El Hierro també va patir l'èxode rural, però des dels anys setanta inicia una recuperació (la seva densitat ha augmentat en 18 habitants per quilòmetre quadrat respecte al 1970).

Aquestes diferències territorials s'expressen amb més detall a escala municipal (vegeu el mapa següent).

DENSITAT DE POBLACIÓ A CANÀRIES (2016)

DISTRIBUCIÓ MUNICIPAL



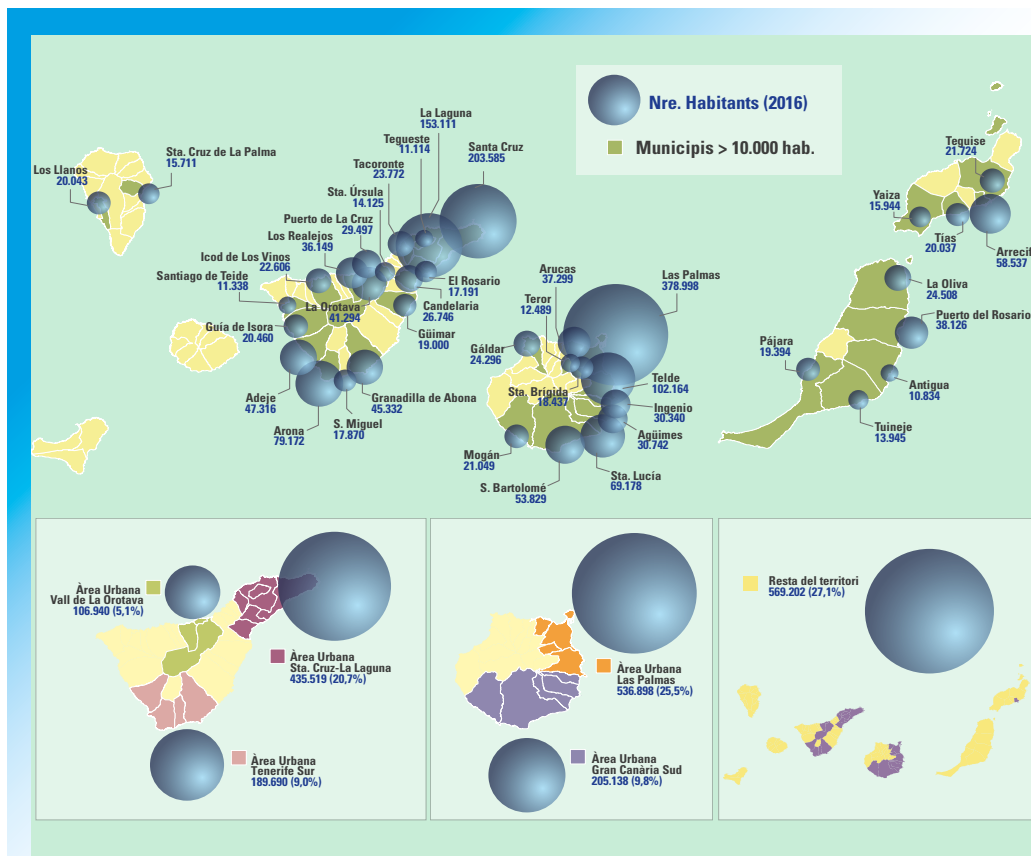
Els municipis amb més de 500 habitants per quilòmetre quadrat es redueixen a 17, 12,6% del territori, però concentren el 61,4% de la població. Tots es localitzen a les illes de Tenerife i Gran Canària, excepte els enclavaments d'Arrecife a Lanzarote i Los Llanos a La Palma. Els municipis intermedis, entre 100 i 500 habitants, augmenten a 37, el 34,5% del territori, tot i que redueixen el seu pes al 28,9% de la població, i la seva distribució es concentra també a les illes centrals. La resta de municipis per sota dels 100 habitants, 34, comprenen el 53% del territori, però tan sols representen un

9,8% de la població. En aquestes circumstàncies es troben l'illa d'El Hierro (els tres municipis de la qual no arriben al llindar dels 50 habitants) i la major part del territori de les illes de La Gomera, Fuerteventura, La Palma i Lanzarote, així com el quadrant sud-occidental de Gran Canària.

Malgrat que l'envelliment de la població representa un repte creixent per al futur, Canàries presenta una estructura de poblament diversificada i es troba lluny dels deserts demogràfics que s'observen en bona part de l'Espanya peninsular.

PRINCIPALS NUCLIS I ÀREES URBANES A CANÀRIES (2016)

DISTRIBUCIÓ MUNICIPAL



Font: Elaboració pròpia, a partir del Padró Municipal (INE) i AU+50 (Ministeri de Foment).

L'expansió urbana complexa o "metropolitzaació" és el fenomen territorial més destacat en les últimes dècades.

En el mapa anterior es descriu l'estructura urbanoterritorial de l'Arxipèlag. Gairebé la meitat dels municipis canaris –42 d'un total de 88– superen el llindar dels 10.000 habitants i, per tant, es poden classificar com a urbans. És el cas dels municipis de l'arc oriental i meridional de Gran Canària, de l'eix de Santa Cruz de Tenerife-La Laguna, Vall de La Orotava i els grans municipis turístics del sud de Tenerife, però també dels principals municipis costaners de l'est i sud de Lanzarote i la majoria de Fuerteventura. Els municipis de les illes més occidentals se situen per sota d'aquest llindar, a excepció dels dos municipis urbans de La Palma (Los Llanos i Santa Cruz de La Palma). La jerarquia urbana és encapçalada per Las Palmas (378.998 habitants), seguida de Santa Cruz de Tenerife i La Laguna (203.585 i 153.111 habitants, respectivament). Uns altres tres municipis superen els 50.000 habitants, Arona i San Bartolomé (a la costa sud de Tenerife i Gran Canària, respectivament) i Arrecife a Lanzarote.

La polarització d'activitats econòmiques i serveis, l'articulació dels grans eixos de transport i els processos de difusió des dels principals centres urbans i turístics han conformat extenses àrees conurbades. Es poden identificar cinc grans àrees urbanes³, situades a les illes centrals: tres a Tenerife (Santa Cruz-La Laguna, Tenerife Sud i Vall de La Orotava) i dues a Gran Canària (Las Palmas i Gran Canària Sud). Aquestes àrees concentren gairebé 1,5 milions d'habitants, el 70,1% de la població canària. Las Palmas entra en el selecte grup de metròpolis que superen el mig milió d'habitants i Santa Cruz-La Laguna s'apropa a

aquesta xifra (ocupen els llocs 14 i 16 en la jerarquia de les àrees urbanes espanyoles). Els processos de difusió són molt intensos i l'expansió urbanísticoreidencial avança en altres espais. N'és la prova que la resta del territori ha crescut més que les àrees urbanes (25,3% en el període 2000-2016, 4 punts més que les grans àrees urbanes).

L'aturada urbanística derivada de la crisi econòmica dels darrers anys s'observa en el menor dinamisme demogràfic entre el 2008 i el 2016: amb un creixement a les àrees urbanes de l'1,6% i encara més modest a la resta del territori, 0,4%. El marge territorial per al creixement és estret, després de dècades d'expansió urbanística, així com l'amplitud dels espais protegits (més de la meitat de la superfície de l'Arxipèlag). Si bé és probable que la recuperació econòmica en curs i la seva condició de destinació turística privilegiada en l'entorn europeu reactivi el procés urbanístic en els propers anys.

L'especialització turística també té un efecte en l'elevada població flotant de l'Arxipèlag. Segons dades de Frontur, l'any 2016 les Illes van rebre 13,3 milions de turistes internacionals (17,6% del total del país), xifra que suposa una ràtio de més de 6 turistes per cada resident (molt superior a la ràtio de la mitjana espanyola, d'1,3). Si hi sumem els viatgers procedents d'altres comunitats autònomes (5,7 milions) i tenint en compte la durada mitjana dels viatges, s'obté una mitjana de 391.161 turistes al dia⁴, la qual cosa equivaldria a augmentar un 18,6% la població. Aquesta situació implica una forta tensió en tots els sistemes d'atenció a persones de les Illes, però també fa de l'arxipèlag un laboratori per al bon tracte i la fidelització del turista associant-lo a una oferta de béns i serveis produïts a les Illes.

³ Seguint la metodologia de les AU+50 del Ministeri de Foment (àrees urbanes de més de 50.000 habitants) i actualitzada la seva població al padró del 2016.

⁴ Aquesta mitjana s'ha elaborat a partir de les dades de l'Enquesta de moviments turístics en frontera (Frontur), l'Enquesta de despesa turística (Egatur) i l'Enquesta de turisme de residents, publicades per l'INE.

2.2. Els transports i les infraestructures com a vector de desenvolupament: Anàlisi espacial

La llunyania geogràfica amb la resta de l'espai europeu i la configuració insular marquen les singularitats del sistema de transport canari i el seu protagonisme socioeconòmic.

L'Arxipèlag de les Canàries és una regió europea ultraperifèrica, de latitud subtropical, enclavada a l'Atlàntic Mitjà i propera al continent africà. Prenent com a referència el port de Las Palmas, la distància amb Algesires és de 723 milles nàutiques (equivalents a 1.306 km i 10 dies de trànsit), una distància similar a la de Bilbao amb el primer port europeu, Rotterdam. A més, la fragmentació insular aguditza la complexitat del marc geogràfic. Així, per exemple, la distància entre els ports d'Arrecife a Lanzarote i La Estaca a El Hierro⁵, via Las Palmas, és de 301 milles nàutiques. Les peculiaritats geogràfiques es tradueixen en majors costos i dificultats en el transport de béns i persones, alhora que requereixen un complex sistema de transports. El sobrecost del transport de mercaderies és especialment elevat per a les empreses canàries, tant per la necessitat de portar més mercaderies de fora de les Illes com pel derivat de les operacions de tràfic i una logística amb diverses ruptures de càrrega per trajecte. Aquests costos s'incrementen encara més a les illes perifèriques en la seva condició de "doble insularitat" respecte a les illes centrals. Les relacions internes també obliguen a fer front als desplaçaments interinsulars per mar i aire. Per tot això, la cohesió socioeconòmica de Canàries i la

seva integració amb la resta del país i d'Europa necessita mesures i suports especials en matèria de transports⁶.

Aquesta peculiaritat geogràfica de l'Arxipèlag també és la base de l'alt desenvolupament turístic aconseguit, possibilitat al seu torn pels intensos fluxos aeris amb el continent europeu. Així mateix, els transports també brinden oportunitats i desafiaments, com ara la plena configuració de la plataforma tricontinental i el foment de les relacions amb els països veïns de l'Àfrica Occidental, on Canàries pot acomplir una funció de vector de desenvolupament.

2.2.1. Transport per carretera: entre l'ampliació de la capacitat i el foment del transport col·lectiu

La congestió dels principals eixos viaris pel constant increment de la demanda no pot ser tractada exclusivament amb l'ampliació de les infraestructures, sinó que també requereix potenciar al màxim el transport col·lectiu.

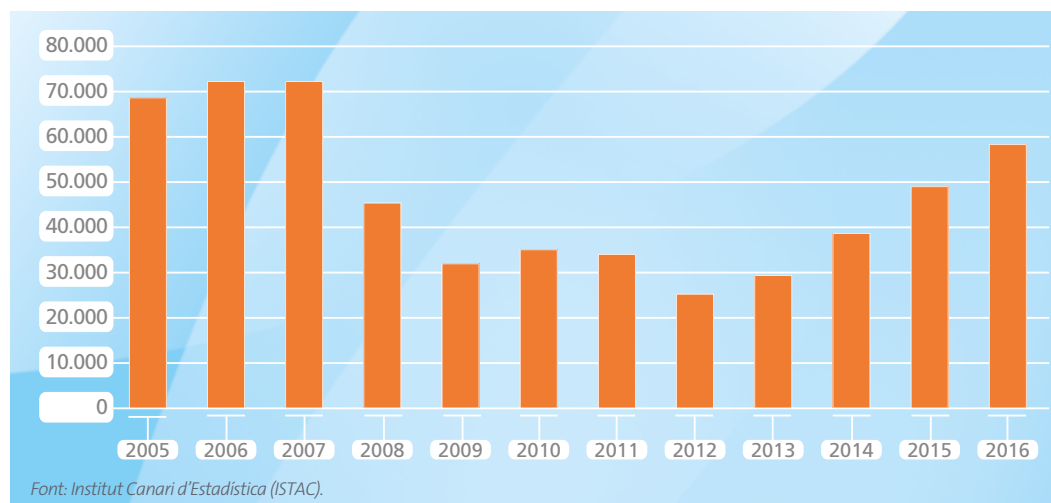
L'alta densitat de la població resident i flotant del turisme, unida a la constricció del medi territorial insular, exerceix una gran pressió sobre les infraestructures de carretera. La saturació o congestió és especialment preocupant als grans eixos metropolitans i costaners nord-sud de les illes centrals. El desenvolupament econòmic i turístic ha comportat el creixement del parc d'automòbils. El nombre de turismes en circulació supera el milió, fet que suposa un increment del 19,9% entre el 2005 i el 2016, 7 punts més que la mitjana espanyola. El ritme de creixement de les matricu-

⁵ El Hierro és l'illa més meridional (27°45'N) i occidental (18°00'O), i Lanzarote la més septentrional (29°02'06"N) i oriental (13°37'59"O).

⁶ A través dels recents acords en els pressupostos de l'Estat 2017, s'han ampliat les bonificacions dels residents canaris del 50% al 75% en els vols i el transport marítim regular entre illes (es manté en el 50% en els desplaçaments amb la Península-Balears) i del 100% per al transport de mercaderies de ports i aeroports interinsulars i amb la Península.

TURISMES MATRICULATS A CANÀRIES (2005-2016)

MILERS DE TURISMES



lacions s'ha recuperat en els darrers anys, la qual cosa apunta a una represa de la tendència dels anys del *boom* econòmic. El vehicle particular és el mode dominant en els desplaçaments. En aquest sentit, el 66,8% dels viatges diaris per motius de feina es van realitzar amb automòbil⁷, i Canàries és la primera comunitat en aquest indicador (9 punts percentuals més que la mitjana espanyola). Per la seva banda, l'autobús tan sols representa un 9,1% dels desplaçaments a la feina. A això cal afegir-hi l'efecte de la creixent demanda turística en el parc d'automòbils. Referent a això, el sector de lloguer acapara un terç de les matriculacions de vehicles privats⁸ (turismes i tot terrenys). En l'últim any, les matriculacions de vehicles de lloguer van créixer un 24,2%, 7,6 punts més que la resta de vehicles.

Aquest fenomen és comú en el conjunt de l'Arxipèlag, amb taxes de creixement del parc d'automòbils de dos dígitos en el període 2005-2016, i és especialment pronunciat a Fuerteventura (46,8%),

per l'expansió turística i residencial que ha experimentat aquesta illa. En l'extrem oposat, a La Palma es va moderar a gairebé la meitat de la mitjana autonòmica (10,8%), en consonància amb el seu menor dinamisme demogràfic i un sector turístic menys intensiu i més basat en la natura.

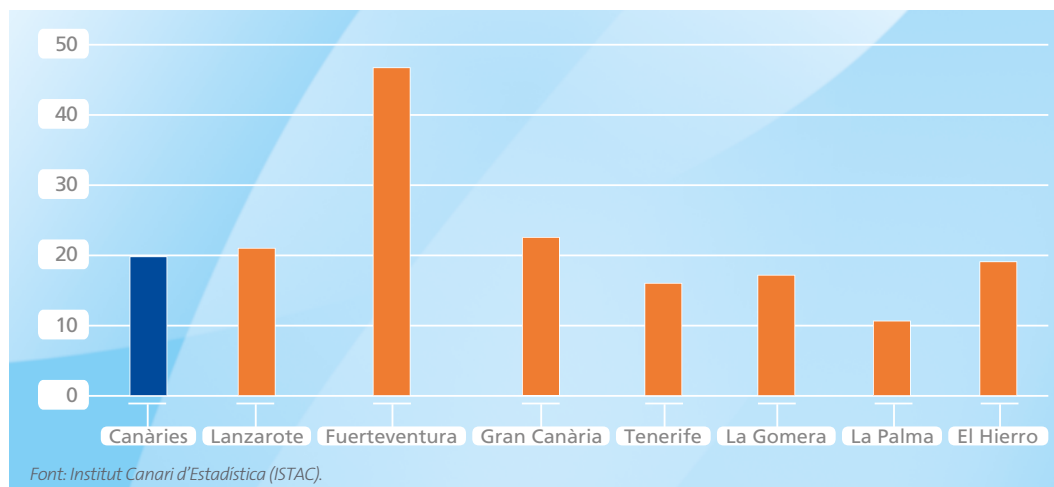
El creixement del parc mòbil xoca amb les limitacions de la xarxa de carreteres. La longitud total de les carreteres de l'Arxipèlag arriba als 4.225 km el 2015 (últim any publicat pel Ministeri de Foment), la qual cosa equival a 57,1 km per cada km² de superfície, és a dir, una pressió territorial més gran, tenint en compte que a la mitjana espanyola aquesta proporció és de 24,3 km menys. Tot i que en termes de població, és de 20,2 km per cada 10.000 habitants, enfront dels 35,7 km del conjunt nacional. La longitud de les vies d'alta capacitat (autopistes, autovies i carreteres multicarril) es limita als 335 km, 4,5 km per cada 100 km² i 1,6 km per cada 10.000 habitants, significativament inferior a la mitjana espanyola (3,4 i 3,7,

⁷ Ateses les dades del cens del 2011, referides als ocupats de 16 i més anys.

⁸ A partir de les dades publicades per FREDICA per al període 2014-2016.

EVOLUCIÓ DEL PARC DE VEHICLES EN CIRCULACIÓ INSULAR (2005-2016)

VARIACIÓ %



respectivament), però en consonància amb altres comunitats amb característiques territorials semblants (a les Balears aquestes ràtios són de 3,8 i 1,7).

Augmentar les inversions estatals en infraestructures de transport és una de les principals reclamacions del Govern autonòmic⁹. La Conselleria d'Obres Públiques i Transports té entre els seus principals objectius augmentar la capacitat o reduir la congestió dels grans eixos de les illes centrals, i identifica com a actuacions prioritàries la construcció d'un tercer carril a la TF-1 i l'ampliació de la TF-5 per incorporar un carril Bus-VAO a Tenerife, així com el soterrament de l'avinguda Marítima de Las Palmas de Gran Canaria. Però també preveu la millora d'altres eixos de gran interès per a la vertebració insular¹⁰. Totes aques-

tes actuacions es preveu emprendre-les a través del nou acord que se subscriu amb l'Estat el 2018. Al marge del finançament de l'Estat, un altre projecte ambiciós és el tancament de l'Anell Insular de Tenerife, promogut pel Cabildo de Tenerife¹¹, que suposaria la unió de la TF-1 i la TF-5 al sector nord-oest de l'illa (entre Santiago del Teide i Los Realejos).

L'autobús o *guagua* és el mode de transport més rendible, sostenible i adaptable a les característiques territorials de les Illes.

Amb la millora de les infraestructures de carretera no n'hi ha prou per solucionar els problemes de mobilitat, i fins i tot pot induir a un augment

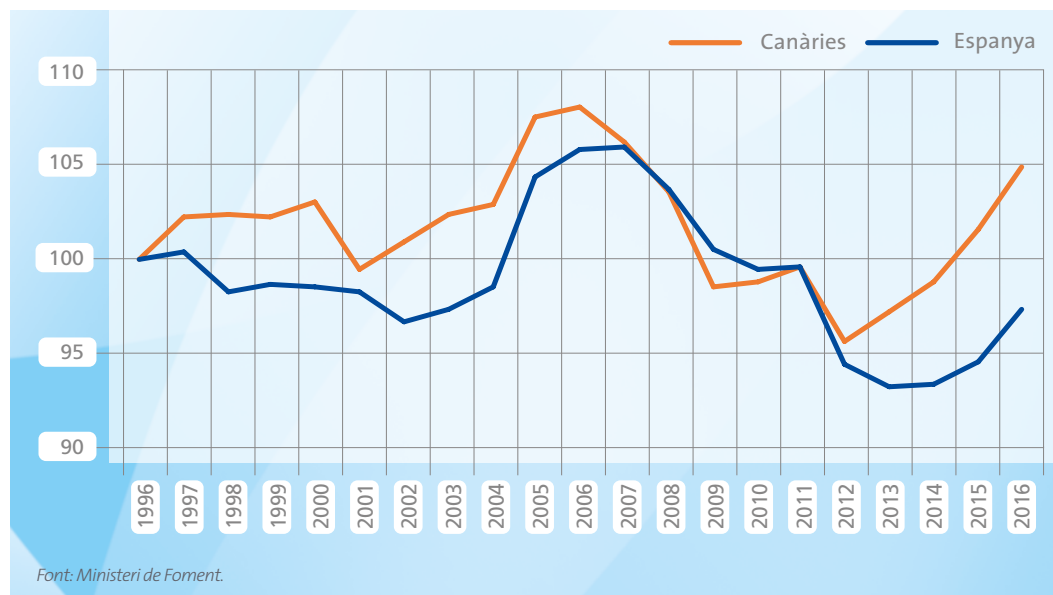
⁹ Referent a això, l'acord polític assolit en els pressupostos de l'Estat 2017 (vegeu apartat 2.4.) ha suposat un augment de la inversió del Ministeri de Foment en les carreteres de les illes fins als 225 milions d'euros.

¹⁰ Entre altres actuacions, la segona fase de la nova carretera de La Aldea, a Gran Canària; el condicionament de l'LP-1, a La Palma; la variant de Vallehermoso, a La Gomera; la segona fase de l'HI-50, a El Hierro, i la via Yaiza-Arrecife, a Lanzarote.

¹¹ Pressupostat en 300 milions d'euros, finançat a parts iguals amb fons del Cabildo de Tenerife i el Fons de Desenvolupament de Canàries (Fdcan).

EVOLUCIÓ DEL TRANSPORT URBÀ REGULAR AMB GUAGUA (1996-2016)

VARIACIÓ % NRE. DE VIATGERS (1996 = 100)



insostenible dels desplaçaments privats si no van acompanyades d'un reforçament de les polítiques de transport públic. El transport amb autobús o *guagua* és l'alternativa més sostenible i eficaç, tant per la seva adaptació a les àrees urbanes i metropolitanes densament poblades com per la seva permeabilitat territorial en àrees de poblament dispers i orografia accidentada, tan característiques de l'Arxipèlag.

El nombre de viatges amb transport regular urbà o amb *guagua* puja a 57 milions el 2016. Com es pot apreciar en el gràfic anterior, en els últims anys s'ha produït un notable increment del nombre de viatges amb *guagua*, un 9,8% entre el 2012 i el 2016, per sobre de la mitjana espanyola (3,1%). Amb tot, encara no s'ha recuperat la xifra aconseguida el 2006 (58,8 milions) i la ràtio de viatges

per habitant és inferior a les Canàries que la mitjana espanyola (27,1 per 36,5).

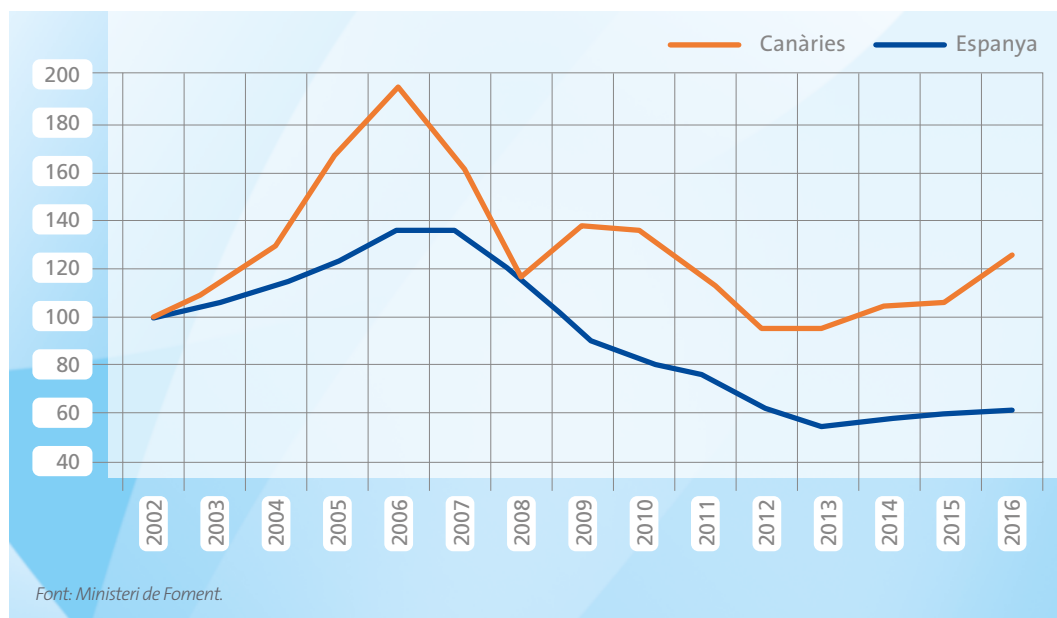
Potenciar el transport públic requereix redoblar els esforços de les administracions de manera coordinada per emprendre actuacions agosarades que donin prioritat a l'autobús i limitin l'ús de l'automòbil. En aquest sentit, destaca el projecte Metro Guagua, impulsat per l'Ajuntament de Las Palmas. En comptes d'altres infraestructures més costoses de metro subterrani o tramvia, s'ha optat per un sistema d'alta capacitat o *Bus Rapid Transit* (BRT)¹² en un corredor litoral d'11 km a la zona baixa de la ciutat, que podria transportar 14 milions de persones l'any. Tenint en compte l'impuls institucional i el pressupost financer de què es disposa¹³, Metro Guagua pot ser una realitat a curt termini. A Tenerife, l'estratègia seguida

¹² Seguint el model de la ciutat brasilera de Curitiba, el sistema BRT permetrà augmentar la velocitat i disminuir els temps dels trajectes, per mitjà d'una via exclusiva i la prioritat als semàfors d'encreuament, a més de l'accés des d'una plataforma pròpia i validació de tiquets similar al metro.

¹³ Prop de 100 milions d'euros. Finançat en un 50% per l'Ajuntament de Las Palmas a través del crèdit concedit pel Banc Europeu d'Inversió. El 50% restant va a càrrec del Govern central, el Govern canari i el Cabildo de Gran Canària.

TRANSPORT DE MERCADERIES INTRAREGIONAL PER CARRETERA (2002-2016)

VARIACIÓ % (2002 = 100%)



és l'esmentada implantació d'un carril Bus-VAO a la TF-5. S'opta així per un sistema compartit amb vehicles d'alta ocupació que promogui una mobilitat més sostenible i redueixi la pressió a la carretera que articula l'àrea metropolitana de Santa Cruz-La Laguna.

Una altra funció de la xarxa de carreteres és el transport de mercaderies, fonamental per a l'operativitat del teixit econòmic i per atendre les demandes de la població resident i del turisme. El volum de mercaderies transportades a escala intraregional va superar els 40 milions de tones el 2016, la qual cosa equival a un 4,4% del total del país (equiparable a la seva població)¹⁴. Respecte a

la seva evolució, l'any 2006 es va assolir el màxim volum de mercaderies transportades, 62,8 milions de tones (gairebé el doble que el 2002), i posteriorment es va entrar en una fase regressiva o d'estancament derivada de la situació econòmica. Si bé aquesta regressió ha estat menys acusada que la patida en el conjunt d'Espanya i des del 2012 es manté una tendència ascendent (amb un increment del 32,8%, enfront de l'1,4% del país).

L'evolució dels índexs plasmats en els gràfics anteriors mostra clarament que, malgrat la crisi, tant el moviment de persones com el de mercaderies han superat els nivells previs a la crisi, mentre que a la resta del país encara no s'han recuperat.

¹⁴ Aquesta proporció es redueix al 3,2% en considerar la xifra global de mercaderies, ja que per la seva condició insular no es donen desplaçaments per carretera de tipus interregional i internacional.

2.2.2. LES COMUNICACIONS PER TREN: ELS GRANS PROJECTES FERROVIARIS

Tenerife i Gran Canària estan apostant pel tren com a transport del futur, de manera que, a més de vertebrar els corredors metropolitans, articuli els passadissos sud turístics de les Illes.

Fins fa poc Canàries s'ha mantingut com un "desert ferroviari", al marge de les grans inversions d'aquest sector a la Península. Actualment, el transport guiat sobre carrils es redueix a dues línies de tramvia del Metropolità de Tenerife (MTSA) a la conurbació de Santa Cruz-La Laguna¹⁵. Inaugurada la primera línia el 2007, ha suposat la recuperació del tren urbà a l'illa¹⁶. La xarxa té una longitud de 14,6 km (27 parades) i en els propers anys podria incorporar 9 km més si es materialitzen els projectes d'ampliació¹⁷. Atesa la demanda aconseguida (13,5 milions de passatgers el 2016), es pot considerar una inversió adequada¹⁸, encara que el pressupost inicial s'hagi incrementat pel relleu¹⁹ i el traçat urbà, i requereixi una major integració amb la xarxa de *guaguas* públiques de TITSA, que augmenti així les sinergies entre aquests dos modes de transport.

A les illes centrals s'han plantejat tres ambiciosos projectes ferroviaris que, d'una banda, unirien la capital de Tenerife amb Los Cristianos (Tren Sud) i Los Realejos (Tren Nord), i a Gran Canària Las Palmas i Maspalomas (Tren Sud). La velocitat màxima d'exploració considerada en el disseny d'aquests trens és aproximadament de 220 km/h, és a dir, velocitat alta (tot i que a les zones pròximes a les àrees urbanes i les estacions es reduirà aquesta velocitat al voltant de 120 km/h). Aquests projectes es valoren com una alternativa a la congestió de la xarxa de carreteres, que eviti el risc de col·lapse dels grans eixos viaris, a més d'un mode més sostenible que augmenti l'atractiu del transport públic. Els trens, a més de comunicar les principals àrees urbanes i turístiques, buscaran potenciar la intermodalitat amb els grans aeroports de les dues illes²⁰. La materialització dels projectes requereix elevades inversions públiques. Per a la qual cosa es reclama un compromís de l'Estat a manera de compensació pel fet que l'Arxipèlag no s'hagi beneficiat de la xarxa d'alta velocitat ferroviària. Els projectes impulsats pels Cabildos insulars²¹ s'han alentit sensiblement per l'impacte de la crisi i les restriccions pressupostàries (referent a això, pel que fa al Tren Sud de Gran Canària estava previst que les obres comencessin el 2012 i s'acabessin el 2016). Però un cop finalitzada la fase de disseny i aprovació dels traçats, s'espera un relançament

¹⁵ La Línia 1 connecta Santa Cruz de Tenerife i San Cristóbal de La Laguna, i integra en el seu recorregut El Cardonal, l'Hospital Universitari de Canàries i els campus de la Universitat de La Laguna. La Línia 2 connecta els nuclis de La Cuesta i el Tíncer.

¹⁶ L'illa va disposar d'un tramvia que unia les ciutats de Santa Cruz i La Laguna i finalitzava a Tacoronte, operatiu en la primera meitat del segle XX (del 1901 al 1951).

¹⁷ La Línia 1 fins a l'Aeroport de Los Rodeos (3,1 km) i la Línia 2 des de Tíncer fins al barri de La Gallega (2,5 km), i la construcció d'una tercera línia que transcorri per la franja litoral de la capital de Tenerife (3 km).

¹⁸ D'acord amb l'Informe de *Carril Bus, Tranvías y otros sistemas de transporte urbano. Despilfarros y aciertos* (2015). Tenerife obté la quarta millor qualificació d'un total de 18 casos analitzats a Espanya, amb 154 viatgers diaris per 1 milió d'euros invertits (dada per a dies laborables el 2014), però encara lluny del lliandar de 250 viatgers a partir del qual la inversió ofereix un alt rendiment socioeconòmic.

¹⁹ El cost final de la construcció de la Línia 1 del tramvia es va incrementar un 34,2% respecte al pressupost inicial (de 227,8 a 305,6 milions d'euros). La construcció del tramvia va haver de salvar el fort pendent existent entre Santa Cruz i La Laguna (de 0 m a 650 m).

²⁰ Això no obstant, la hipòtesi de captació de viatgers a les parades dels aeroports és discutible, ja que el gruix dels turistes continua inclinant-se pel taxi i els cotxes de lloguer (més eficaços en els desplaçaments familiars "porta a porta").

²¹ A l'illa de Tenerife, Metropolità de Tenerife (MTSA) es va constituir el 2011 com a empresa de transport públic (adscriu al Cabildo de Tenerife), encarregada de promoure i desenvolupar els projectes ferroviaris insulars. A Gran Canària, des del 2009 l'empresa pública Ferrocarrils de Gran Canària (adscriu a l'Autoritat Única de Transport de Gran Canària) s'ocupa del disseny del traçat ferroviari, així com de promoure'n l'execució i posterior explotació.

GRANS PROJECTES FERROVIARIS A CANÀRIES



XIFRES ESTIMADES DELS PROJECTES DE TREN, METRO LLEUGER I METRO-GUAGUA A CANÀRIES

	KM	ESTACIONS/PARADES	INVERSIÓ (MILIONS €)	VIATGERS (MILIONS ANY)
Tren Sud Tenerife	80	7	2.226	11,3*
Tren Nord Tenerife	36	7	1.578	5,9*
Tren Sud Gran Canària	57,6	10	1.565	15,4
Tren lleuger a Arucas/Tafira S	19,9	17	461,5	6,5
Metro Guagua Las Palmas	11,2	20	100	14

* Estimació de l'any base i en dies laborables (275 dies).

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Metropolità de Tenerife, Pla Territorial Especial Tren Sud (BOC núm. 178, 11/09/2015), Pla Territorial Especial Tren Sud (BOC núm. 154, 07/08/2012), Avantprojecte de la Línia Ferroviària entre Las Palmas de Gran Canaria i Maspalomas (TGC-SRTC-ME-0001).

per als propers anys. Les xifres recollides a la taula anterior reflecteixen la magnitud de les infraestructures de transport proposades, que en termes de finançament i reptes tècnics es poden considerar autèntics macroprojectes.

Altres grans projectes plantejats, si bé de moment amb menys possibilitats de materialitzar-se (si més no a mitjà termini) són l'ampliació del Tren Sud Tenerife des de Costa Adeje fins a Fonsalía (14 km), el tancament de l'anell ferroviari al voltant de tota la franja costanera de l'illa de Tenerife (per a la qual cosa s'han estudiat tres traçats alternatius entre Los Realejos i Costa Adeje) i el metro lleuger o sistema de tramvia-tren entre la capital de Gran Canària i Arucas i un ramal extra fins a Tafira Sud (20 km).

La materialització dels macroprojectes ferroviaris planteja moltes incògnites, tant per les necessitats d'inversió requerides com per la seva discutible rendibilitat, tenint en compte altres modes de transport més adaptats al territori.

Tots aquests projectes ferroviaris es poden qüestionar tant pel seu alt cost com per la seva menor adaptació a les característiques del territori canari, en front del transport amb autobús. A més, es trepitgen amb altres iniciatives de millora de les infraestructures viàries en curs. Les estimacions de les inversions necessàries són purament provisionals i podrien molt fàcilment veure's augmentades pel que fa al cost i allargar-se en els terminis previstos. Els elevats pressupostos requerits plantegen dubtes en el finançament públic (i encara més sobre la possible inversió privada), cosa que endarreriria significativament els terminis d'execució. Les hipòtesis de demanda de viatgers utilitzades poden ser excessivament

optimistes (almenys a curt termini) i la viabilitat econòmica o rendibilitat un cop posats en servei també és discutible si tots els altres paràmetres han estat sobreestimats. D'altra banda, la pretesa sostenibilitat quedaria en dubte si no es compleixen els escenaris de demanda (particularment a les "hores vall", amb vagons mig buits i un elevat consum energètic en una comunitat que bàsicament produeix electricitat fent servir hidrocarburs).

2.2.3. TRANSPORT MARÍTIM: SECTOR ESTRATÈGIC I PLATAFORMA TRICONTINENTAL

Canàries disposa del sistema portuari més potent de l'Atlàntic Mitjà Oriental, creixentment especialitzat en els serveis a vaixells, passatgers i mercaderies.

El transport marítim és un sector estratègic per a Canàries, ja que garanteix l'abastiment extern –fonamental en una regió ultraperifèrica– i proporciona un servei bàsic per als desplaçaments de persones i intercanvis de mercaderies a escala interinsular. Així mateix, el transport marítim és un vector per a la projecció internacional i una activitat econòmica dinàmica que genera múltiples sinergies intersectorials (logística, turisme, comerç, etc.). Els avantatges de disposar de dues zones franques, la Zona Especial Canària (ZEC) i el Règim Econòmic Fiscal (REF)²² han afavorit el seu desenvolupament. El sector portuari, juntament amb el turisme, és la principal palanca competitiva de les Illes Canàries en l'economia global. En aquest sentit, els grans ports canaris han aprofitat la localització estratègica de l'Arxipèlag a l'Atlàntic Mitjà a manera de plataforma logística tricontinental (entre Europa, Àfrica i Amèrica).

²² Aspectes analitzats en l'apartat 2.4. Processos normatius i actors.

SISTEMA PORTUARI CANARI



Font: Elaboració pròpia.

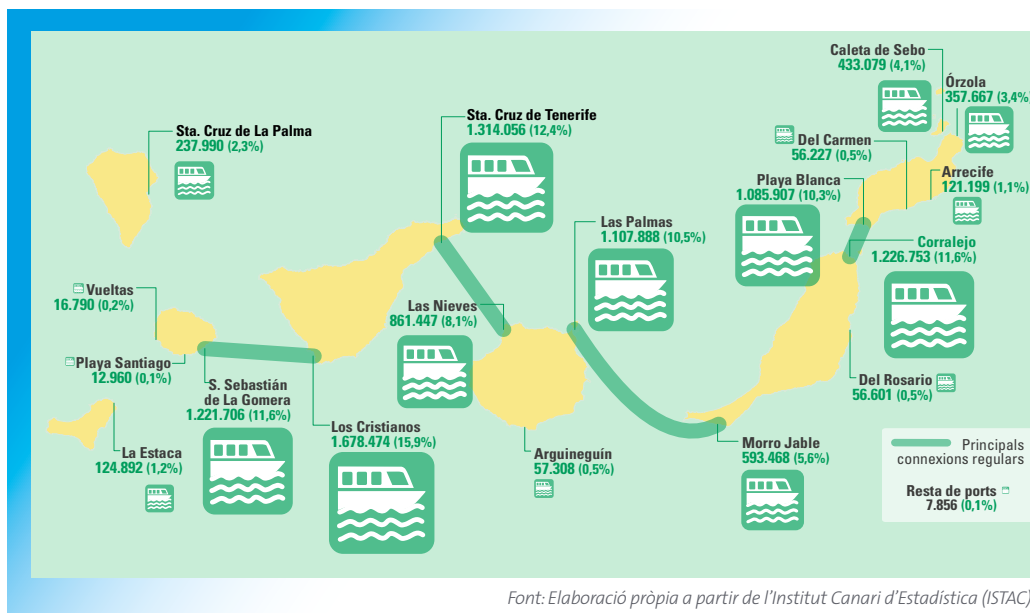
Aquesta vocació marítima de Canàries es comprova en la magnitud i densitat de les infraestructures portuàries i l'àmplia i diversificada cadena de servei al trànsit marítim. La comunitat disposa d'11 ports de gestió estatal, agrupats en dues autoritats portuàries (vegeu mapa anterior). Els dos principals, Las Palmas i Santa Cruz de Tenerife, acaparen el gruix del trànsit marítim, i són la principal via d'entrada i sortida de mercaderies. Els dos grans ports es reforcen amb altres infraestructures portuàries menors (dues per cada illa). La resta d'illes també disposen d'un port de gestió estatal que garanteix el transport de passatgers i mercaderies. La xarxa d'infraestructures portuàries es completa amb uns altres 17 ports menors de gestió autonòmica, que contribueixen a la puixança del trànsit interinsular RO-PAX de vehicles i passatgers. Tot seguit s'analitzen les principals variables del transport marítim, tant de passatgers com de mercaderies.

Els ports de l'Arxipèlag acaparen el 32,1% de tots els passatgers de cabotatge del país i el 40,9% dels vehicles de passatge²³. En la categoria de ports autonòmics, el pes de Canàries augmenta de manera significativa, amb el 48,1% del total de passatgers i el 80,2% dels vehicles de passatge. El trànsit marítim de passatgers entre illes va arribar als 10,6 milions el 2016, xifra que suposa un increment del 23,1% respecte al 2011. Els ports autonòmics tenen cada vegada més pes en el trànsit regular (amb una quota del 44,5% dels passatgers embarcats, 5 punts percentuals més que el 2011), especialment pels ponts marítims de Lanzarote amb Fuerteventura i La Graciosa (entre tots dos superen els 3 milions de passatgers). La ruta amb el sud de Tenerife és fonamental en les comunicacions amb La Gomera (amb un trànsit proper als 3 milions de passatgers, la majoria amb origen o destinació a la mateixa illa). Altres enllaços marítims destacats són els de Santa Cruz de Tenerife amb el port de Las Nieves, al nord-est de Gran Canària, i el de Las Palmas amb Morro Jable, al sud de Fuerteventura.

²³ Considerant les dades publicades a l'Observatori del Transport i la Logística del Ministeri de Foment per a l'any 2015.

TRÀNSIT MARÍTIM REGULAR DE PASSATGERS A CANÀRIES (2016)

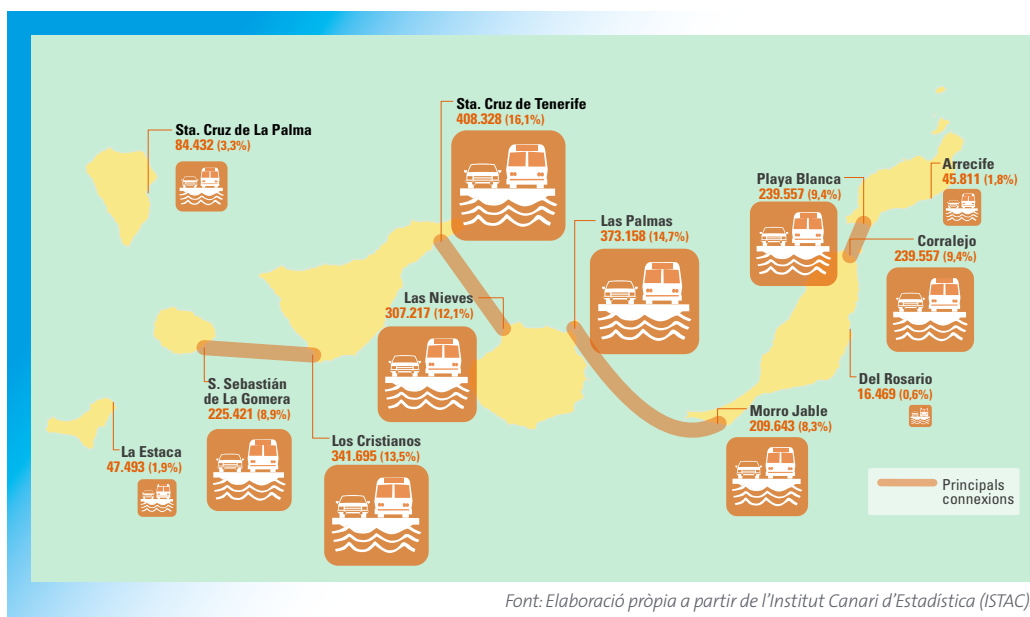
NOMBRE DE PASSATGERS I %



Font: Elaboració pròpia a partir de l'Institut Canari d'Estadística (ISTAC).

TRÀNSIT MARÍTIM DE VEHICLES PASSATGE A CANÀRIES (2016)

NOMBRE DE VEHICLES I %



Font: Elaboració pròpia a partir de l'Institut Canari d'Estadística (ISTAC).

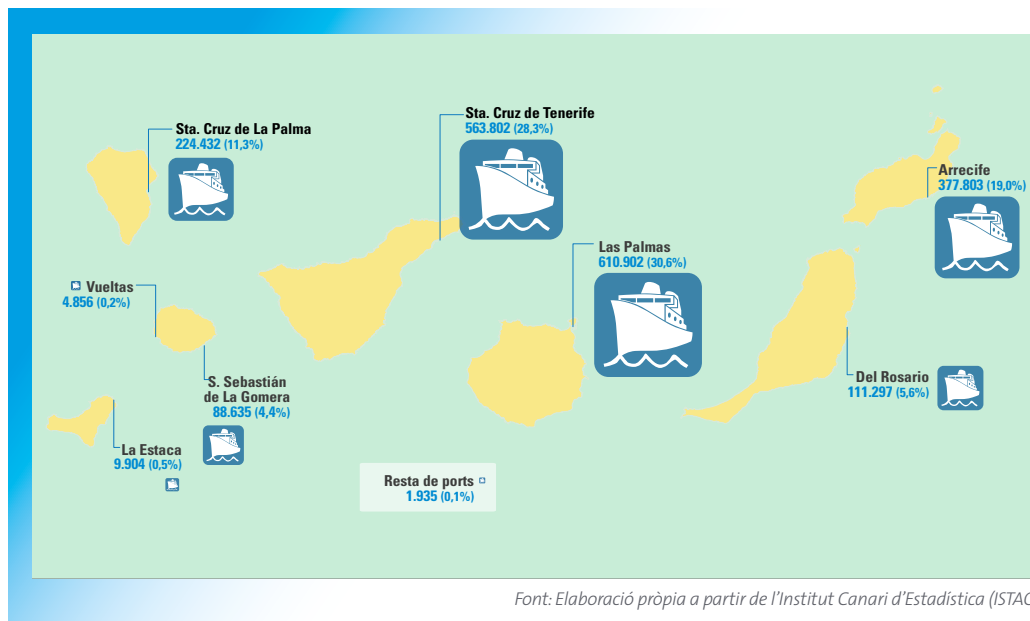
El creixement del trànsit rodat de passatge ha estat encara més intens, 44,4% entre el 2011 i el 2016, i ha ultrapassat els 2,5 milions de vehicles transportats. La distribució insular segueix el model del transport regular de passatgers, amb el gruix del trànsit de vehicles canalitzat en les anomenades autopistes del mar.

El trànsit de creuers és quantitativament més discret, 2 milions de passatgers embarcats el 2016, tot i que presenta un dinamisme semblant (va créixer un 24,6% entre el 2011 i el 2016) i aporta valor afegit al sector turístic. El pes del sector de creuers canaris és destacat en el conjunt d'Espanya, amb una quota del 25,3% dels passatgers²⁴. El trànsit de creuers es concentra en els principals ports de la xarxa estatal, especialment a Las Palmas i Santa Cruz de Tenerife (entre tots dos acaparen el 58,9% dels passatgers embarcats). Però els creuers també són un mercat turístic en alça a la resta d'illes.

La crisi econòmica ha tingut un reflex directe en la reducció del trànsit mercant. El 2016, el volum de mercaderies dels ports canaris puja a 36,3 milions de tones, 10,3 milions menys que el 2007. Atesa la limitada activitat exportadora, els ports canaris no han pogut contrarestar la caiguda de la demanda del mercat intern, a diferència de l'empenta de la majoria dels ports de la resta del país (el tràfic de mercaderies dels quals per al mateix període va créixer un 8%). En conseqüència, el pes dels ports mercants canaris ha retrocedit 2,5 punts percentuals respecte al 2007, i s'ha situat en el 7,3% el 2016. Això no obstant, en aquest darrer any s'ha interromput aquesta tònica descendent (amb un lleu creixement interanual del 0,2%) i la represa del creixement econòmic, les excel·lents dades del turisme i la recuperació del consum intern es traduiran en un augment de l'activitat mercant en els propers anys²⁵. La distribució insular segueix el patró de

TRÀNSIT DE CREUERS A CANÀRIES (2016)

NOMBRE DE PASSATGERS I %

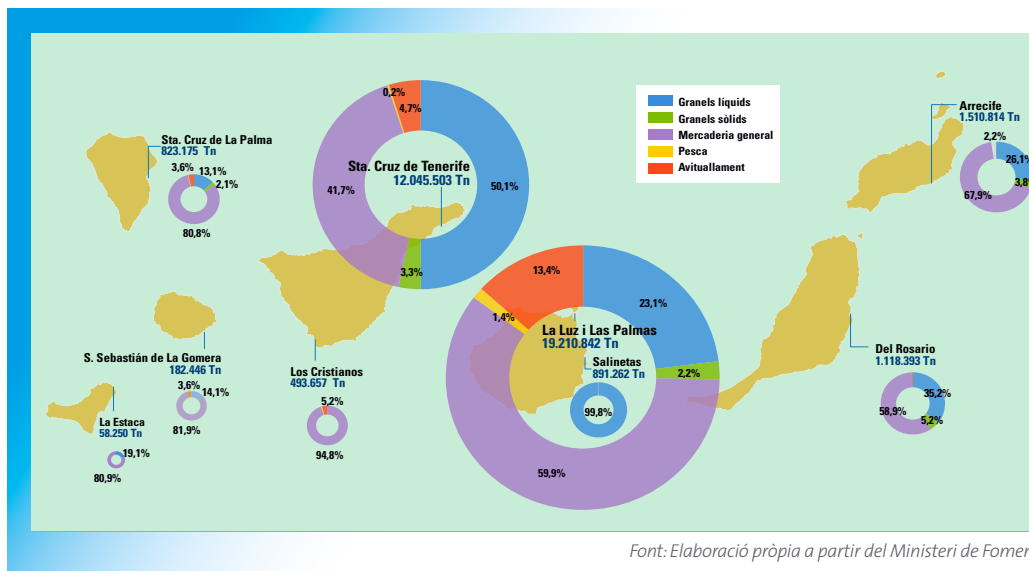


²⁴ Segons dades de l'Observatori del Transport i la Logística per a l'any 2015.

²⁵ Com a reflex d'això, les mercaderies transportades als ports canaris durant els primers quatre mesos de l'any 2017 registren un creixement interanual del 6,5%.

TRANSPORT DE MERCADERIES PORTUARI (2016)

TONES I TIPOLOGIES (%)



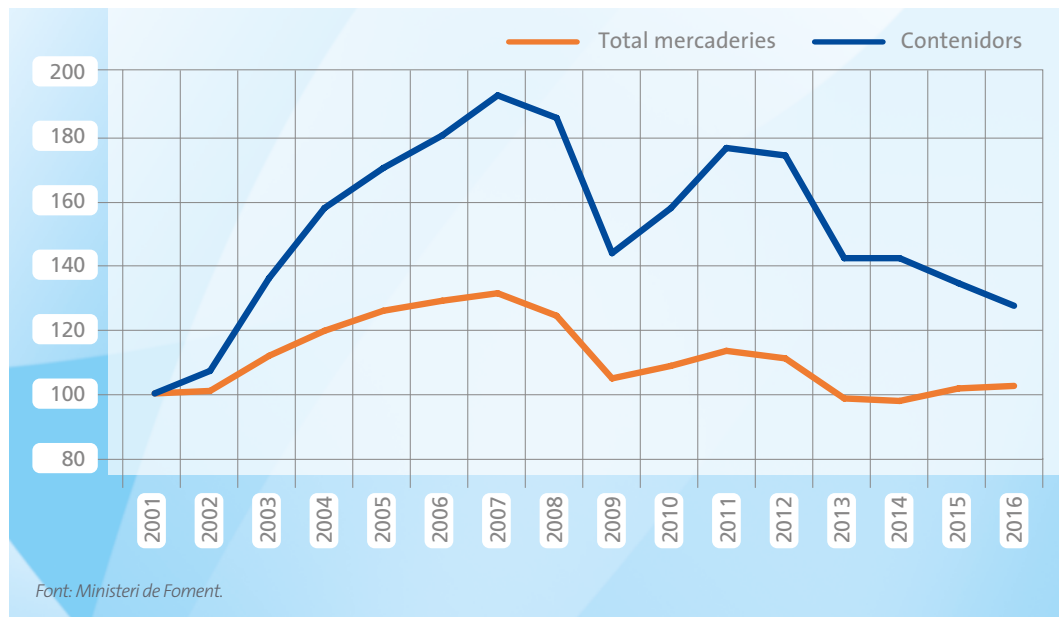
la polarització als grans ports, on es posiciona en primer lloc Las Palmas amb més de la meitat de tot el volum de mercaderies transportades a l'Arxipèlag (52,9% el 2016) i, en segon lloc, Santa Cruz de Tenerife (33,2%), mentre que la resta de ports tenen una quota discreta (14%). Per tipologies, destaca el tràfic de càrrega general²⁶, amb el 53,8% del total transportat. Tot seguit, se situen els granel líquid, 33,8%, la majoria hidrocarburs, que evidencien la funció de l'Arxipèlag com a estació de combustible per als vaixells de l'Atlàntic. En termes comparats, Santa Cruz de Tenerife s'especialitza més en granel líquid (50,1% del total transportat al port) i Las Palmas en mercaderies d'avituellament i, aprofitant els rics caladors africans, en pesca congelada (que representen el 79,5% i el 89,6%, respectivament, del total d'aquestes mercaderies a Canàries).

En el gràfic següent es mostra l'evolució del trànsit mercant dels ports de l'Estat des del 2001, distingint-ne el volum total en tones i el transport específic de contenidors. Tots dos van registrar els seus màxims el 2007, si bé el creixement dels contenidors va ser sensiblement més alt (92,6% respecte al 2001, enfront del 31,2% del tràfic total de mercaderies). En els últims anys s'ha interromput l'expansió del tràfic contenititzat, amb una caiguda del volum transportat del 34,1% entre el 2007 i el 2016 (pel 22,1% en el total de mercaderies). D'aquesta manera, entre aquestes dues dates la quota de contenidors en el volum total de mercaderies ha retrocedit 6 punts (33,8% el 2016).

²⁶ Tot tipus de materials, equips, productes sòlids i mercaderies.

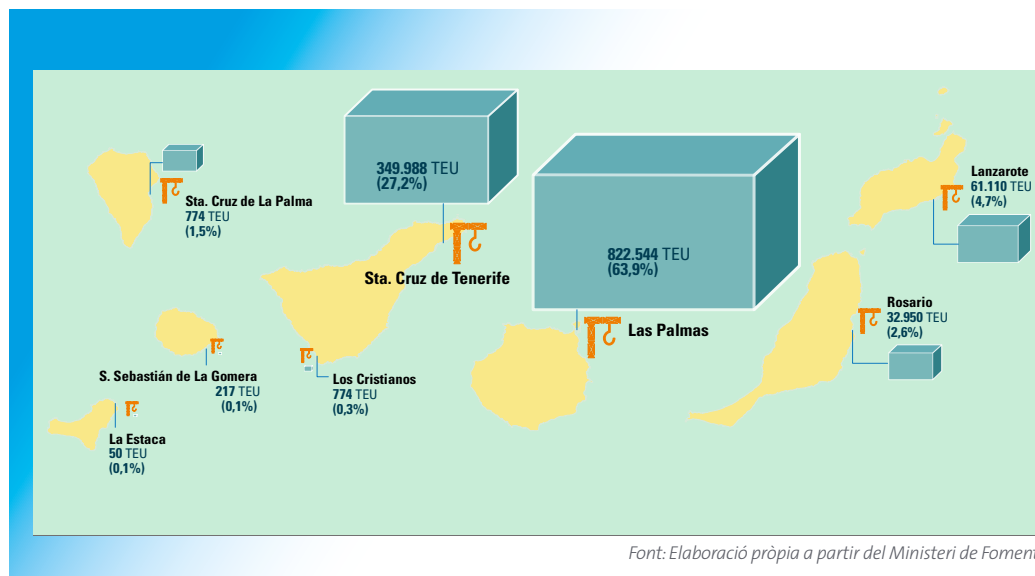
EVOLUCIÓ DEL TRÀNSIT PORTUARI DE MERCADERIES A CANÀRIES (2001-2016)

VARIACIÓ % DE TONES (2001 = 100)



TRÀNSIT MERCANT DE CONTENIDORS (2016)

EN TEU



El port de Las Palmas s'ha especialitzat en la càrrega conteniritzada. Tenint en compte les dades del 2016, el 63,9% del tràfic de contenidors en TEU²⁷ de tot l'Arxipèlag es va realitzar en aquest port (el primer a l'àrea de l'Àfrica occidental). Per la seva banda, al port de Santa Cruz de Tenerife li correspon el 27,2% del tràfic de contenidors, mentre que la resta de ports tan sols representen un 8,9%.

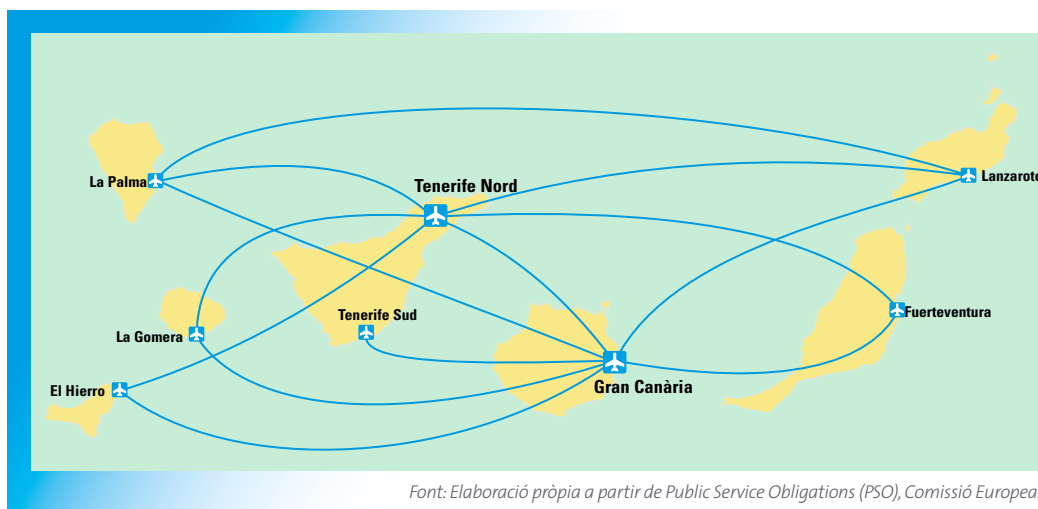
De cara al futur, els principals reptes per al sector portuari canari són: refermar la seva distinció com a plataforma logística tricontinental, augmentar el valor afegit de les activitats econòmiques als punts de ruptura de càrrega (reparacions, avituallament, serveis) i la reexportació a tercers països de l'entorn, incrementar el tràfic conteniritzat, consolidar la posició de les Canàries en les rutes creueristes internacionals, modernitzar i adaptar les infraestructures a les diverses demandes portuàries, i millorar la integració amb les àrees urbanes circumdants i la intermodalitat.

2.2.4. EL TRANSPORT AERI: DESTINACIÓ TURÍSTICA INTERNACIONAL I CONNEXIONS INTERINSULARS

El transport aeri és un sector fonamental per a Canàries, indispensable per comunicar les Illes i suport del sector turístic.

El transport aeri és un sector àmpliament desenvolupat en qualitat de la posició de Canàries com a destinació turística internacional. De fet, les infraestructures aeroportuàries i les múltiples connexions aèries internacionals estan estretament associades a l'expansió turística. La magnitud que assoleix aquest sector es comprova en el pes del trànsit de passatgers dels aeroports en el conjunt del país, 17,5%, quatre vegades més que el seu pes demogràfic. Els seus més de 40 milions de passatgers²⁸ el situen tan sols per darrere dels *hubs* aeroportuaris de Madrid i Barcelona (50,4 i 44,1 milions, respectivament) i per davant dels aeroports de les Balears (que van sumar 36,8 milions).

RUTES AÈRIES AMB OBLIGACIONS DE SERVEI PÚBLIC (OPERATIVES EL 2017)

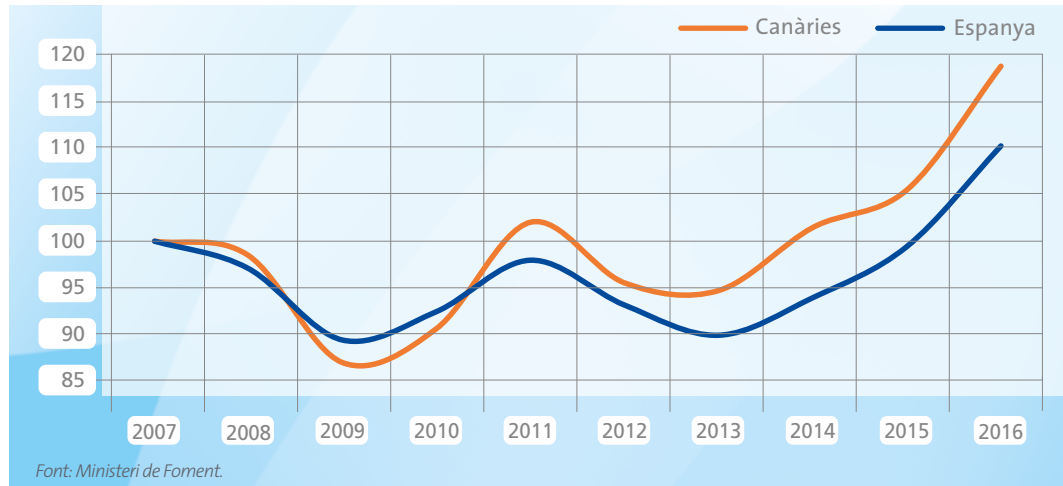


²⁷ TEU, unitat de mesura del transport de contenidors equivalent a vint peus (*Twenty-foot Equivalent Unit*).

²⁸ Canàries és la tercera comunitat autònoma en flux de passatgers, 40.261.934 passatgers el 2016 (segons fonts del Ministeri de Foment).

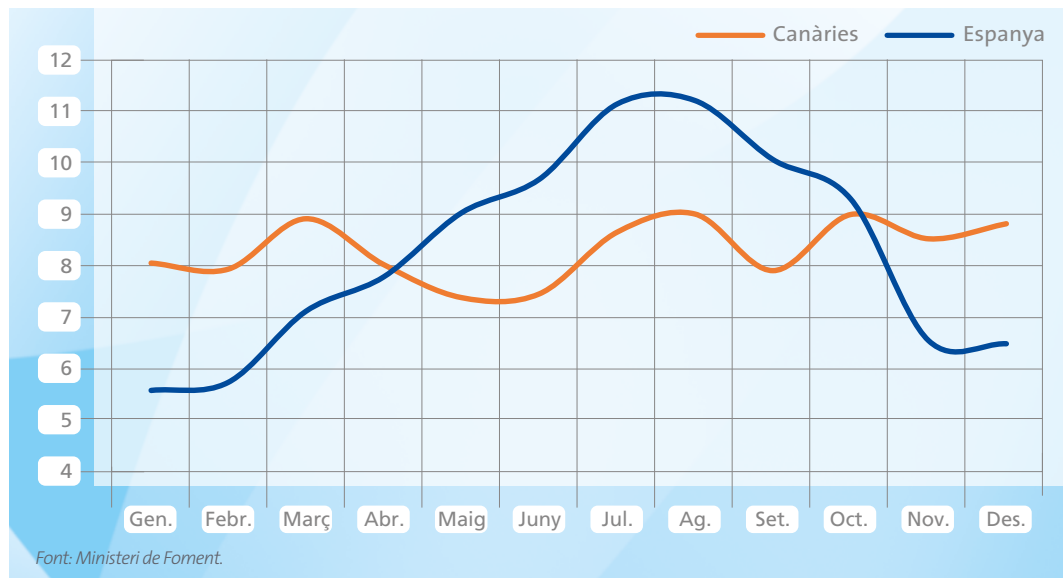
EVOLUCIÓ DEL TRÀNSIT AERI DE PASSATGERS (2007-2016)

VARIACIÓ EN % (2007 = 100)



ESTACIONALITAT DEL TRÀNSIT AERI DE PASSATGERS (2016)

DISTRIBUCIÓ MENSUAL DE PASSATGERS (%)



La contribució del transport aeri també és fonamental en la cohesió territorial, tant amb l'exterior com a nivell intern. Així, d'una banda permet superar l'escull de la llunyania territorial i facilitar les relacions socioeconòmiques amb la resta del mercat nacional i europeu (cosa que justifica les polítiques de bonificacions als viatges de la població resident). En clau interna, atesa la "doble insularitat" de les illes perifèriques respecte als principals centres regionals, les connexions interinsulars són crucials. En aquest sentit, les Obligacions de Servei Públic (OSP) asseguren enllaços aeris en rutes de baixa densitat en regions perifèriques –com és el cas de Canàries–, que el mercat privat no cobriria. Al mapa es recullen les tretze rutes OSP operatives, deu de les quals connecten les illes perifèriques amb les illes centrals (a través dels aeroports de Tenerife Nord i Gran Canària), dues comuniquen els aeroports centrals i únicament una relaciona dues illes perifèriques (La Palma i Lanzarote).

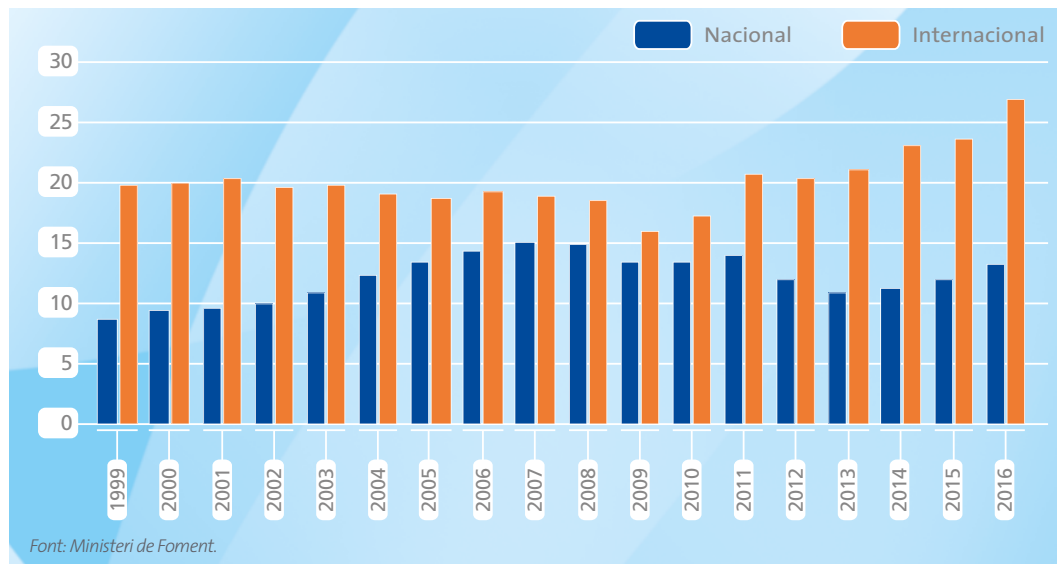
El trànsit aeri s'ha recuperat amb força en els darrers anys. L'any 2009, la crisi econòmica i l'escalada

de preus del petroli es va traduir en un descens interanual del trànsit de passatgers de l'11,8%, 3,8 punts per sobre de la mitjana espanyola. Però el rebot produït en els anys següents va ser més intens a les Illes Canàries (4,2% el 2010 i 12,8% el 2011) que en el conjunt del país (3,4% i 6%, respectivament), en gran manera per la progressió dels vols internacionals. El retrocés dels anys 2012 (-6,4%) i 2013 (-0,9%) va derivar de la caiguda del trànsit nacional en aquests anys de crisi. Els aeroports canaris reprenen l'arrencada en els últims anys, amb un creixement del 25,7% entre el 2013 i el 2016, 8,2 milions més, i aconseguen el rècord històric de més de 40 milions de passatgers. Aquest creixement supera el registrat pel total del país (22,9%), la qual cosa suposa un increment de la quota de l'Arxipèlag d'1,3 punts.

El caràcter desestacionalitzat del sector turístic canari, unit al pes dels fluxos interinsulars al llarg de tot l'any, influeixen en la distribució mensual més equilibrada del trànsit aeri de passatgers que a la resta d'Espanya. De fet, a Canàries la mitjana dels mesos de maig a setembre és fins i tot infe-

EVOLUCIÓ PER TIPUS DE TRÀNSIT AERI (1999-2016)

MILIONS DE PASSATGERS



rior a la mitjana de la resta de l'any (un 4,5% menys el 2016), la qual cosa contrasta amb els valors màxims de temporada alta del conjunt del país (la mitjana d'aquests mesos supera en un 46,9% la de la resta de l'any).

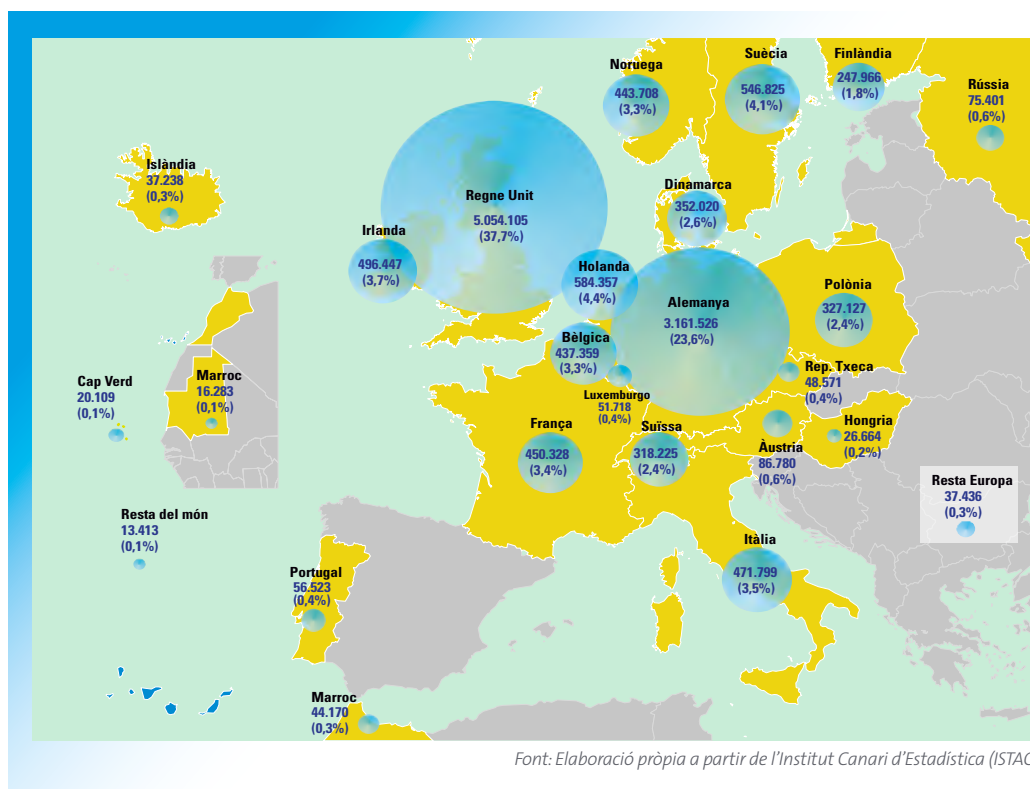
Per tipologies, el gruix del trànsit té el seu origen i destinació a l'estranger, 66,9% del total de passatgers. L'any 2016 va assolir el seu màxim històric, fregant els 27 milions de passatgers (sortides i arribades), i és probable que el 2017 s'aconsegueixi un nou rècord²⁹. Com es pot observar en el gràfic anterior, l'evolució de les tipologies de trànsit mostra dues fases. Fins al 2007, el trànsit nacional era més dinàmic i tendia a igualar el trànsit internacional (entre el 1999 i el 2007 es va incrementar un

72,4%, mentre que els passatgers internacionals van disminuir un 4,9%). A partir d'aquesta data, el trànsit nacional retrocedeix per l'impacte de la crisi econòmica en la demanda (es va contreure un 11,5% entre el 2007 i el 2016), enfront de l'arrencada del trànsit internacional (que ha augmentat un 43,3%). Això no obstant, en els darrers anys el trànsit nacional ha millorat en consonància amb la situació econòmica (entre el 2013 i el 2016 va créixer un 22,1%) i és probable que el rebot es prolongui en els propers anys.

En detall, el mapa de la distribució dels passatgers segons els països d'escala evidencia la correlació del trànsit aeri i els principals mercats emissors de turistes. El Regne Unit i Alemanya sumen

ORIGEN DELS PASSATGERS ESTRANGERS ALS AEROPORTS CANARIS (2016)

NOMBRE DE PASSATGERS I %



²⁹ En els quatre primers mesos de l'any es van comptabilitzar 10,2 milions de passatgers internacionals, un 9,6% més que en el mateix període de l'any anterior.

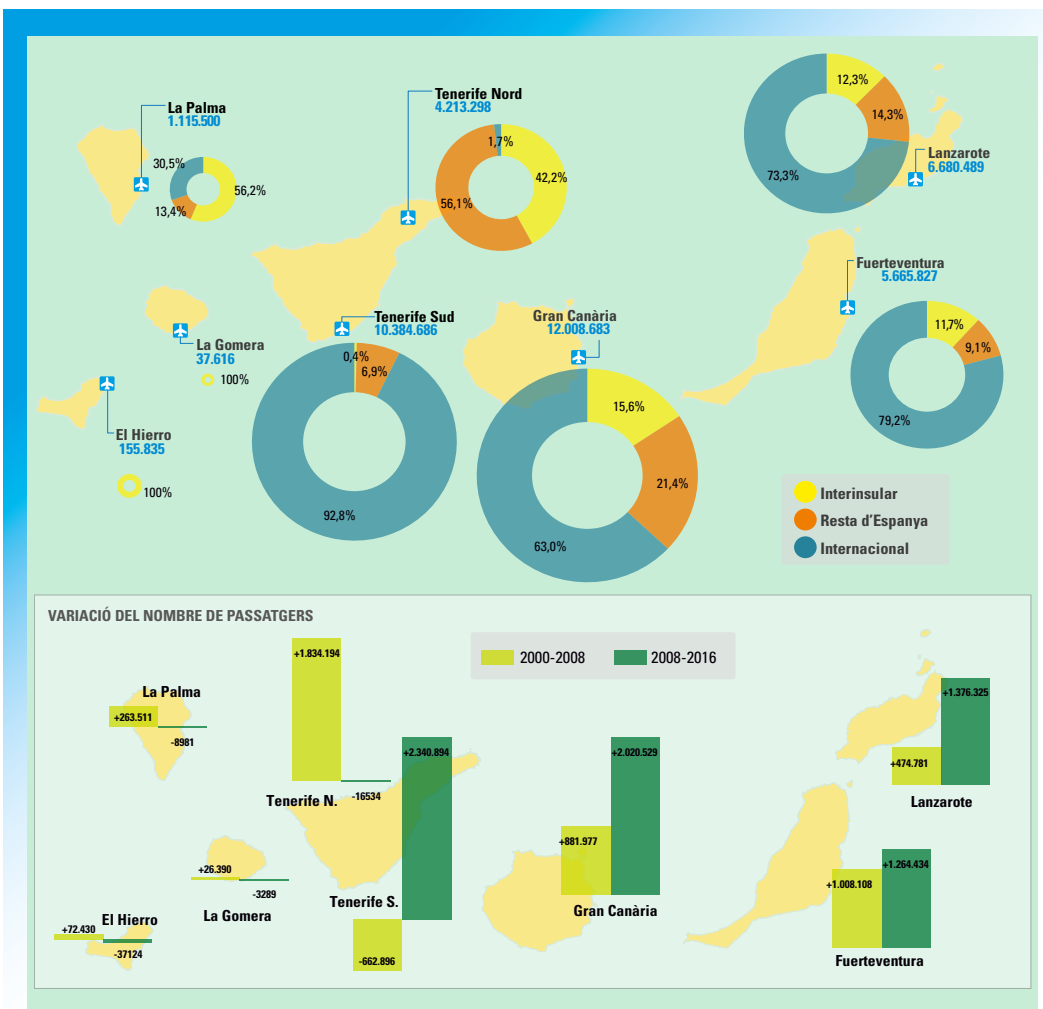
8,2 milions de passatgers el 2016 (aquesta xifra es duplica a 16,5 milions si es consideren arribades i sortides), cosa que representa un 61,3% del total dels passatgers internacionals. Altres mercats d'origen destacats van ser els països escandinaus (Suècia, Noruega, Dinamarca i Finlàndia representen un 11,9%) i els països del Benelux (Holanda, Bèlgica i Luxemburg, 8%). La pràctica totalitat dels viatgers internacionals provenen d'Europa (99,3%). El pes del continent africà és discret (0,7%) perquè no es correspon amb els massius fluxos turístics, però reflecteix relacions

estratègiques amb els països de l'entorn territorial proper (Marroc, Cap Verd i Mauritània).

La creixent implantació de les companyies *low cost* està impulsant l'atracció de turistes a les Illes. Tenint en compte les dades del 2016, el 39% dels passatgers de les Illes van volar en una companyia d'aquesta naturalesa, un percentatge 10 punts percentuals inferior al registrat a les Balears i molt lluny del 68% assolit a l'aeroport de Barcelona, si bé 9 punts percentuals per sobre de Barajas. El menor pes relatiu de les companyies

TRÀNSIT AERI A CANÀRIES (2016)

NOMBRE DE PASSATGERS I TIPOLOGIES (%)



Font: Elaboració pròpia a partir d'AENA.

CaixaBank Research

low cost comparat amb altres destinacions turístiques es deriva del protagonisme dels vols regulars domèstics interinsulars servits per companyies tradicionals. Tanmateix, el marge de creixement del *low cost* és molt ample als aeroports més grans per la tirada turística de les Illes i l'ampliació de les connexions amb Europa. En aquest sentit, el percentatge *low cost* de Tenerife Sud arriba al 48%, seguit per Lanzarote, 45%.

Els aeroports canaris es diferencien per la mida i l'especialització funcional. Seguint la classificació del Ministeri de Foment, es distribueixen en tres rangs jeràrquics. Els aeroports de mida més gran (que superen el llindar dels 6 milions de passatgers anuals), Gran Canària, Tenerife Sud i Lanzarote, s'inclouen en el Grup II i, per tant, en el mateix rang que els principals *hubs* aeroportuaris turístics del país (Palma de Mallorca, Màlaga o Alacant). Tot seguit, en el Grup III, se situen Fuerteventura i Tenerife Nord (amb més de 4 milions de passatgers). El Grup IV (amb almenys 1 milió de passatgers) només està representat per La Palma. Finalment, El Hierro i La Gomera es troben en el Grup V dels petits aeroports locals.

L'anàlisi de les tipologies del trànsit permet reconèixer-ne les diferents funcions. Els aeroports més grans s'especialitzen en el mercat internacional, bàsicament fluxos turístics, i assolixen les quotes màximes a Tenerife Sud (9,6 milions de passatgers, el 92,8% del trànsit total), seguit de Fuerteventura i Lanzarote (tots dos per sobre del 70%). En termes quantitius, Gran Canària és el segon aeroport en passatgers internacionals (7,5 milions), tot i que està menys especialitzat (63%), per la importància relativa dels fluxos interinsulars i de la resta d'Espanya. La particularitat de l'illa de Tenerife de disposar de dos aeroports n'afavoreix la diferenciació funcional, ja que Tenerife Nord s'especialitza en els vols regionals i nacionals (els passatgers internacionals tan sols representen un 1,7%). Els passatgers amb origen i destinació a la resta d'Espanya suposen un 18% dels passatgers, que atenen tant les demandes turístiques com les necessitats de connexió de la població resident amb les principals àrees urbanes del país. A Tenerife Nord acaparen el gruix del trànsit de passatgers (56,1%), i amb un pes relatiu també destacat a Gran Canària i Lanzarote. El trànsit interinsular és el segment més petit, 14,9% del total de passatgers,

CAPACITAT ACTUAL, ANUAL I HORÀRIA, DELS AEROPORTS CANARIS EL 2016

	CAPACITAT AEROPORTUÀRIA ACTUAL (PAX)	% COBERT DEMANDA 2016 (PAX)	CAMP DE VOLS (AH)1	PLATAFORMA (AH)2	TERMINAL DE PASSATGERS (PH)3	TERMINAL DE CÀRREGA (T/ANY)
Gran Canària	20.000.000	60,0%	60	58	8.350	74.200
Tenerife Sud	12.000.000	86,5%	37	50	5.750	63.400
Lanzarote	8.800.000	75,9%	30	27	4.150	24.600
Fuerteventura	8.200.000	69,1%	34	49	5.200	11.700
Tenerife Nord	6.500.000	64,8%	34	35	2.100	14.500
La Palma	2.500.000	44,6%	18	18	1.000	7.900
El Hierro	350.000	44,5%	11	8	250	-
La Gomera	300.000	12,5%	12	7	330	-

1 Nombre màxim d'operacions en aeronaus per hora.
 2 Nombre màxim d'aeronaus per hora que es poden allotjar a les superfícies destinades de l'aeroport.
 3 En passatgers per hora.

Font: DORA 2017-2021.

però és clau en la cohesió socioeconòmica i territorial de les illes més petites i perifèriques: 56,2% dels passatgers a La Palma i el 100% als aeroports d'El Hierro i La Gomera. Les diferències entre aeroports també s'expressen en els ritmes de creixement. En el primer període considerat, 2000-2008, Tenerife Nord va ser l'aeroport més dinàmic, ja que va incorporar 1,8 milions de viatgers (un increment del 76,6%), aprofitant a més les restriccions que en aquell moment presentava l'altre aeroport de l'illa (Tenerife Sud va perdre més de 600 mil viatgers). Altres creixements destacats es van donar a Fuerteventura i Gran Canària. En el període següent, 2008-2016, malgrat l'impacte de la crisi en el mercat domèstic, s'intensifica l'expansió per l'auge del turisme internacional i l'ampliació de les infraestructures aeroportuàries. Sobresurten Tenerife Sud i Gran Canària, amb increments superiors a dos milions de passatgers, seguits per Lanzarote i Fuerteventura (tots dos per sobre del milió de viatgers). Per contra, la resta dels aeroports més dependents del mercat domèstic perden passatgers.

La capacitat aeroportuària actual de l'Arxipèlag és de 58,6 milions de passatgers l'any, que es poden assumir amb garanties de qualitat. La xifra de passatgers el 2016 cobreix el 68,6% d'aquesta capacitat aeroportuària. Però aquesta ràtio s'eleva al 86,5% a Tenerife Sud i al 75,9% a Lanzarote. Fuerteventura, Tenerife Nord i Gran Canària s'apropen a la mitjana, mentre que La Palma, El Hierro i La Gomera mostren nivells d'aprofitament baixos. A Tenerife Sud, si es mantenen els ritmes de creixement dels últims anys, podrien sobrepassar la capacitat aeroportuària el 2019, i Lanzarote la fregaria.

Dels vuit aeroports canaris, la meitat són grans aeroports dominats pel trànsit internacional, però caracteritzen el conjunt de la capacitat aeroportuària de l'Arxipèlag determinant una xarxa més àmplia de relacions aèries que beneficia especialment els residents insulars en els seus desplaçaments interinsulars. La doble "perifericitat" imposa, certament, un peatge excessiu als residents, que han de disposar de suports per afrontar-ne alguns dels costos, però, alhora, l'afortunada especialització en matèria de turisme internacional ha fet viables costoses infraestructures cen-

trals a les dues grans illes que donen cabuda als trànsits interinsulars dels residents a una fracció del cost que es donaria si no fos present l'especialització turística de l'Arxipèlag.

2.3. PROCESSOS ECONÒMICS. CREIXEMENT I CONVERGÈNCIA, MERCAT DE TREBALL, SECTOR EXTERIOR, SECTOR PÚBLIC, PREUS I SALARIS

2.3.1. CREIXEMENT I CONVERGÈNCIA

L'economia de Canàries representa el 3,8% del conjunt de la d'Espanya. Entre l'any 2000 i el 2016, el PIB de Canàries va registrar un creixement mitjà anual de l'1,2%, per sota de l'experimentat pel conjunt nacional, que va ser de l'1,5% en aquest mateix període.

Així, en el conjunt d'aquests anys, l'economia canària ha crescut en general a menys ritme que l'economia espanyola. Això no obstant, durant els anys 2010 al 2013 la caiguda de l'economia canària va ser menor que l'experimentada per Espanya i, en el darrer any, el creixement del 3,5% supera el del conjunt nacional, que es va situar en el 3,2%, com es veurà més endavant, gràcies a l'empenta diferencial del turisme, que també ha impulsat l'economia espanyola en aquest període.

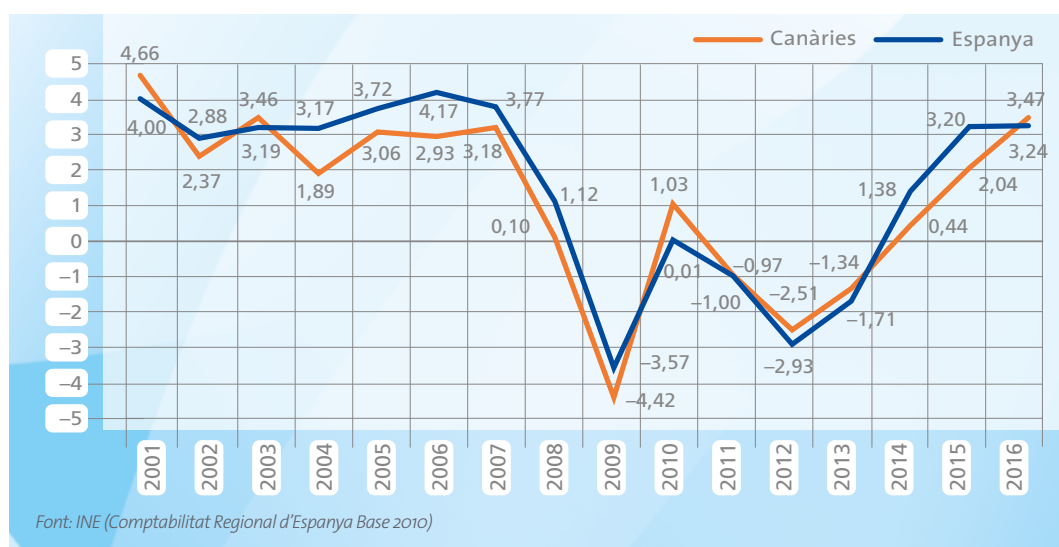
Entre el 2000 i el 2016, la renda *per capita* a les Canàries va experimentar un increment anual de l'1,8%, vuit dècimes inferior al registrat per la mitjana nacional, que va créixer en el mateix període un 2,6% cada any. El 2016, el PIB *per capita* de Canàries es va situar en 20.270 euros, una mica menys que la mitjana espanyola de 23.920 euros.

El menor creixement de la renda *per capita* canària respecte al conjunt nacional s'explica per l'evolució comparativament desfavorable dels seus dos components: el menor increment de la renda total de la regió i el major augment de la població total enfront dels registrats en el conjunt d'Espanya. D'una banda, l'increment

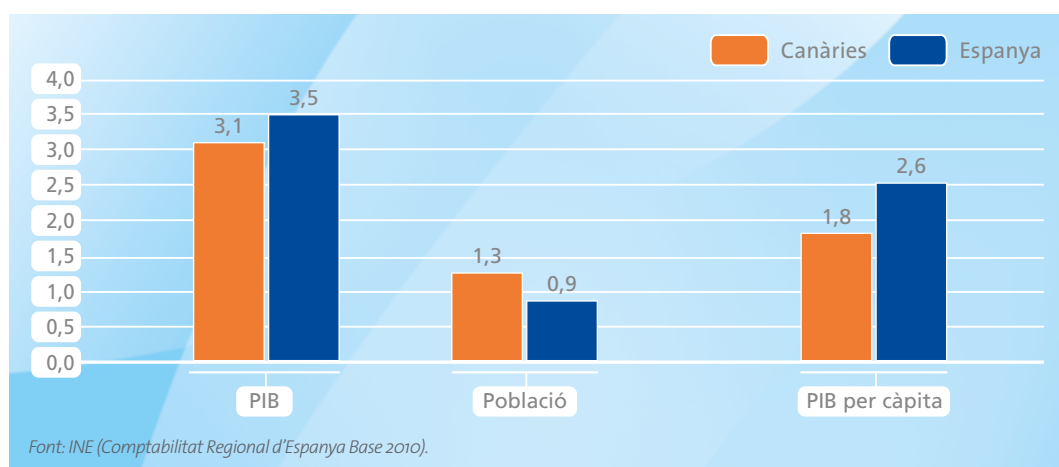
anual del PIB entre el 2000 i el 2016 a Canàries va ser inferior al presentat pel conjunt nacional (3,1% i 3,5%, respectivament, en termes reals). De l'altra, la població va créixer quatre dècimes més a Canàries que a Espanya durant aquest mateix període de temps (1,3% i 0,9% mitjana anual, respectivament).

El menor increment de la renda *per capita* a les Illes Canàries respecte a la mitjana espanyola explica l'augment del diferencial en 10 punts percentuals amb Espanya des de l'any 2000. La renda *per capita* de Canàries es manté, per tant, a un nivell inferior a la mitjana nacional, i arriba a la màxima divergència l'any 2009. Aquest diferencial es manté des d'aleshores, de manera que la renda *per capita*

CREIXEMENT DEL PIB: CANÀRIES I ESPANYA % DE VARIACIÓ INTERANUAL



CREIXEMENT DEL PIB I CONVERGÈNCIA: CANÀRIES I ESPANYA (2000-2016) % DE VARIACIÓ ANUAL MITJANA



canària suposa el 2016 el 84,7% de la mitjana espanyola. Un clar fenomen, doncs, de reversió de la convergència abans de la crisi, que, tanmateix, s'ha corregit gradualment des del 2009.

La diferència respecte a la renda *per capita* mitjana de la UE-28 és més gran que l'observada amb Espanya. Si bé és cert que la divergència es va mantenir fins al 2009, a partir d'aquest any, el major impacte de la crisi sobre la regió ha provocat un distanciament de la renda *per capita* de Canàries respecte a la mitjana europea. Aquest fenomen també s'observa quan es compara la renda *per capita* de Canàries amb la de les regions més avançades d'Europa, de les quals la separa encara una ampla bretxa, que també s'està eixamplant.

Així, Canàries ha passat de tenir una renda equivalent al 76,4% la mitjana de la UE-28 el 2000 a un nivell de renda equivalent al 67,3% el 2015 (última dada disponible). Respecte a les principals regions més avançades de la UE, la renda *per capita* canària suposa menys d'un terç de la renda

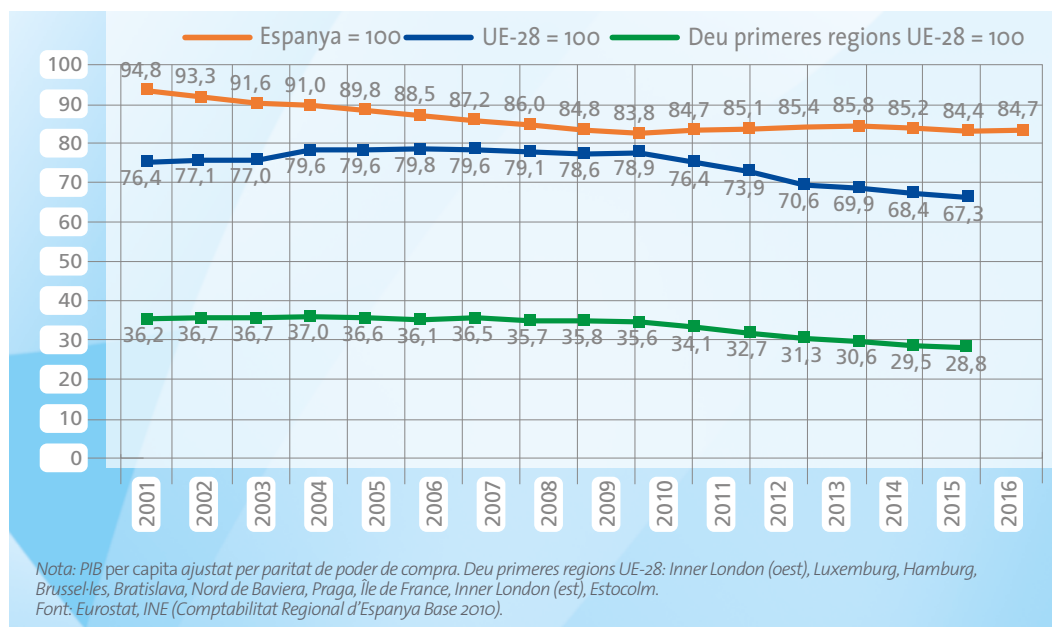
per capita presentada per la mitjana del conjunt d'aquestes 10 regions el 2015. Una diferència que ha augmentat en 8 punts percentuals des l'any 2000, però especialment des de la gran recessió del 2009.

La cada vegada més gran divergència de la renda *per capita* de les Canàries amb la mitjana europea i les regions més avançades evidencia la necessitat de dissenyar i implementar noves mesures de política econòmica i social que permetin millorar la situació.

L'economia canària ha estat creixent a menys ritme que l'economia espanyola. Això, unit al major increment de la població a les Illes, explica el menor creixement de la renda *per capita* a la regió respecte al conjunt nacional. El resultat ha estat una inesperada divergència de la regió en renda *per capita* fins abans de la crisi i la seva progressiva aproximació a la mitjana des del 2009.

CONVERGÈNCIA DEL PIB PER CAPITA CANÀRIES RESPECTE AL DELS SEUS TERRITORIS DE REFERÈNCIA

ÍNDEX 100 = MITJANA CORRESPONENT



L'economia canària està especialitzada en el sector terciari, que concentra el 86% del Valor Afegit Brut (VAB) el 2016, la qual cosa no és gens estranya si es té en compte la gran importància del turisme a l'Arxipèlag i l'efecte d'arrossegament que genera sobre les activitats del sector serveis. De fet, la terciarització de l'estructura productiva canària supera de manera significativa la del conjunt nacional, que concentra el 74,2% del VAB en aquest mateix any. A més, la intensificació del procés de terciarització a Canàries des del 2000, any en què el sector terciari acaparava el 77,9% del VAB, manté la diferència amb el conjunt de l'economia espanyola al voltant dels 12 punts percentuals.

L'avanç del sector terciari s'ha produït principalment com a conseqüència de l'auge de les activitats immobiliàries durant aquest període. El seu pes sobre el VAB total de l'economia canària s'ha duplicat, i el 2016 ha representat el 13% del VAB. Les activitats de les Administracions públiques, sanitat i educació també han impulsat el sector serveis, amb un increment del seu pes sobre el VAB de 2,3 punts des del 2000, fins a suposar un 21,3% el

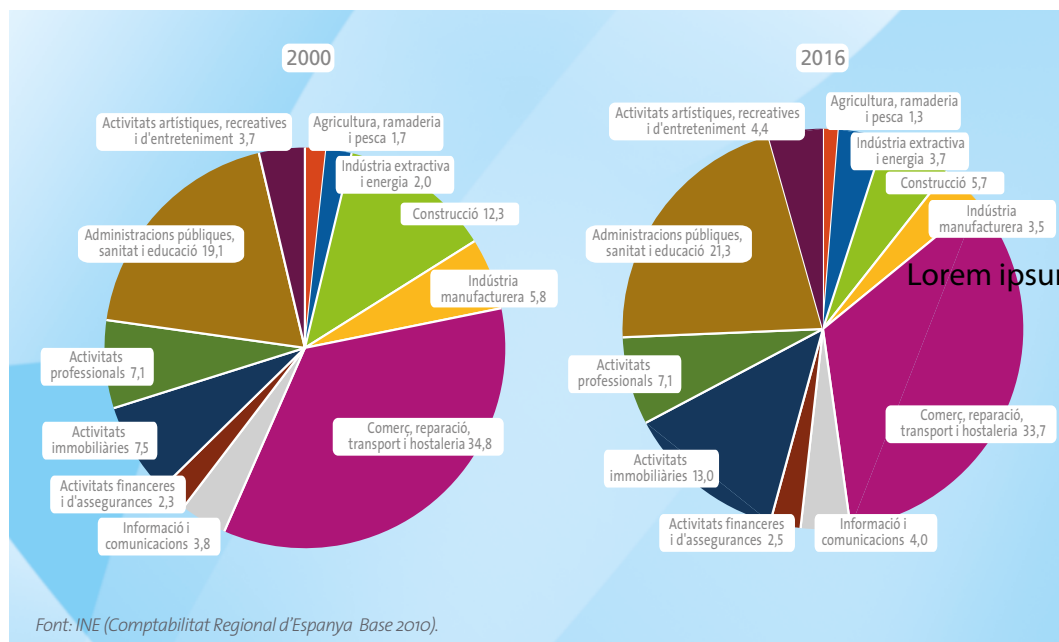
2016. En l'àmbit de la informació i les comunicacions, també es produeix un lleuger increment, tot i que segueix representant una quota molt baixa del VAB, concretament, un 4% el 2016, inferior a la mitjana nacional (5,3%).

L'avanç del sector terciari s'ha produït en detriment del sector de la construcció (-6,6 punts percentuals del 2000 al 2016) i la indústria (-0,6 punts percentuals). Així, el sector de la construcció passa a concentrar tan sols un 5,7% del VAB el 2016, enfront del 12,3% que concentrava el 2000. Per la seva banda, el pes del sector secundari, conformat per la indústria manufacturera i la indústria extractiva i d'energia, suposa en l'últim any un 7,2% del VAB, una xifra molt per sota de la mitjana nacional, que se situa en el 19,7%.

Per la seva banda, l'agricultura amb prou feines concentra un 1,3% del VAB de Canàries del 2016, menys que el conjunt d'Espanya (2,6% del VAB), encara que la regió disposa d'importants i variats productes que tenen la distinció de ser denominacions d'origen.

ESTRUCTURA DEL VAB A PREUS CONSTANTS PER SECTORS (2000-2016)

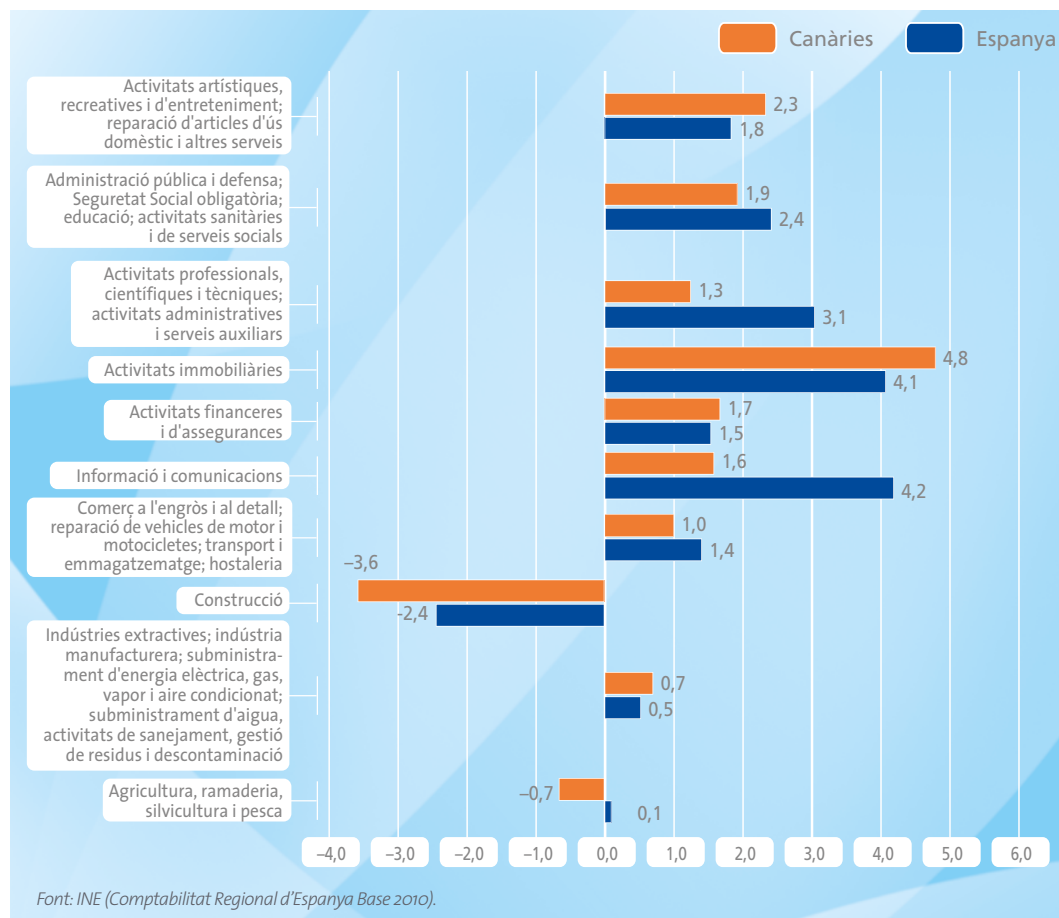
% SOBRE EL TOTAL



Els canvis en l'estructura productiva a Canàries es deriven de l'evolució de l'activitat econòmica de cadascun dels sectors productius que la componen. El sector primari canari ha reduït la seva activitat entre els anys 2000 i 2016 a un ritme mitjà anual del 0,7%, al contrari del que ha passat en el conjunt d'Espanya, on ha augmentat un 0,1%. La indústria, per la seva banda, ha incrementat la seva activitat econòmica a la regió a un ritme mitjà del 0,7% anual, una mica més del que ho ha fet el conjunt nacional (0,5% anual). En el sector de la construcció, per la seva banda, l'activitat s'ha contret més que la de la mitjana nacional (3,6% i 2,4% mitjà anual en el període, respectivament).

L'activitat econòmica de les Illes Canàries en el sector terciari creix anualment un 1,8% durant el període, una mica menys que el creixement anual del 2,4% del conjunt nacional. En aquest sentit, les màximes divergències resideixen en el sector de la informació i les comunicacions, una activitat que amb prou feines creix per sobre de l'1,6% anualment a Canàries, mentre que a Espanya avança més del doble, un 4,2% anual de mitjana, com a conseqüència dels canvis que ja es comencen a observar en un entorn cada cop més global i digital. Passa el mateix en el cas de les activitats professionals, científiques, tècniques i administratives, que creixen a un ritme molt més gran a Espanya que a la regió canària (3,1% anual enfront

CREIXEMENT DEL VAB PER SECTORS (2000-2016) TAXA DE CREIXEMENT MITJÀ ANUAL (%)



d'un 1,3%, respectivament). En sentit contrari, destaquen les activitats immobiliàries a la regió canària, que presenten més dinamisme que a nivell nacional, fruit de la importància de les Illes com a destinació turística i la creixent oferta d'habitacles com a alternativa a l'allotjament hotelier.

Tenint en compte el pes del sector en l'economia canària i la variació de la seva activitat al llarg dels darrers anys, es pot estimar la contribució de cada branca productiva a l'evolució interanual de l'agregat.

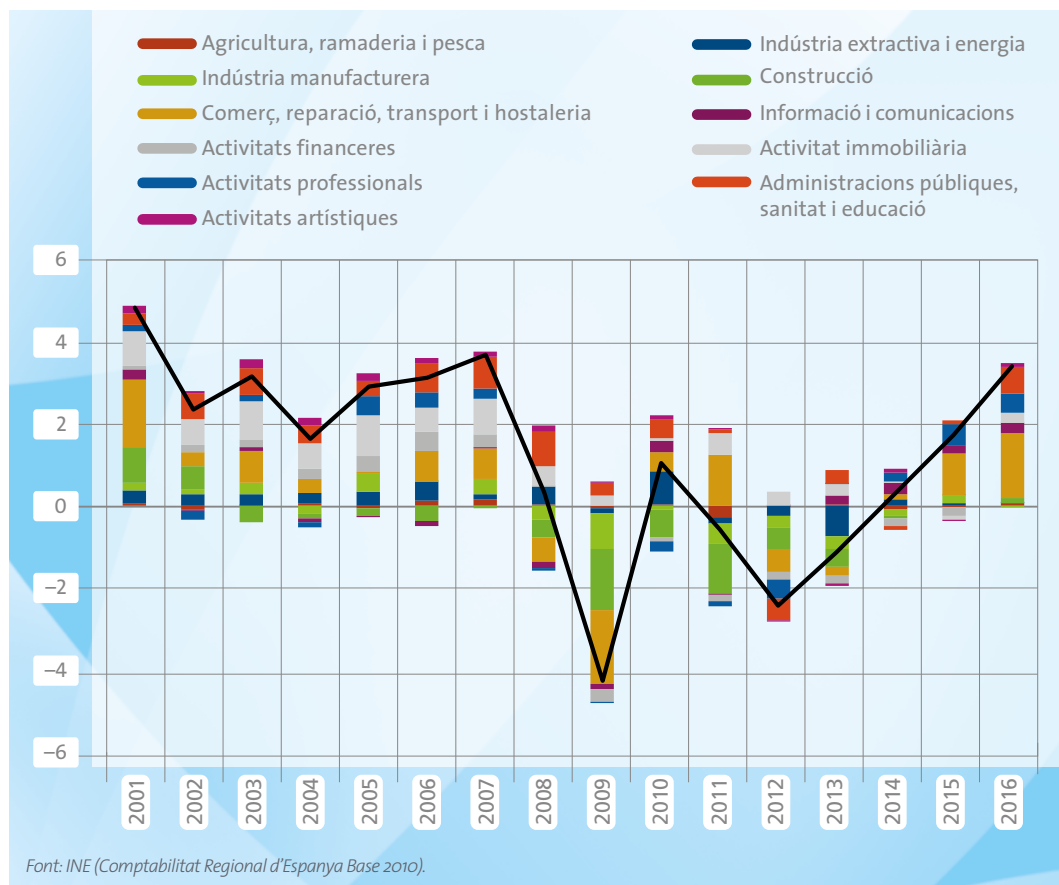
Entre el 2000 i el 2016, un dels sectors que més ha contribuït al creixement de l'economia canària ha estat el de les activitats immobiliàries, tot i que la seva contribució s'ha reduït en els últims

anys. Amb una aportació similar se situen les Administracions públiques i, sobretot, el sector del comerç, la reparació, el transport i l'hostaleria, que van intrínsecament lligats al comportament del turisme a la regió. En aquest darrer cas, la seva contribució al creixement s'ha anat incrementant amb els anys i el 2016 va suposar pràcticament la meitat del creixement del VAB de l'economia canària.

Per la seva banda, com s'ha anticipat, el màxim drenatge del creixement del VAB procedeix del sector de la construcció. Entre el 2008 i el 2014 és un dels sectors que explicava bona part de la reducció del conjunt de l'activitat econòmica de la regió. Això no obstant, en els dos últims anys ha tornat a créixer i a aportar positivament al

APORTACIÓ AL CREIXEMENT DEL VAB DE CANÀRIES PER SECTORS (2001-2016)

% DE VARIACIÓ INTERANUAL



creixement del PIB, malgrat que encara sigui modesta la seva contribució. La indústria manufacturera ha estat el segon sector amb més aportació negativa al creixement del VAB total en el període estudiat.

L'economia canària se sustenta principalment en el sector serveis, que concentra el 86% del VAB el 2016, un percentatge molt més gran que la mitjana nacional, que troba la seva justificació en la gran rellevància de Canàries com a destinació turística.

2.3.2. MERCAT DE TREBALL

L'evolució del mercat de treball a Canàries segueix un patró de comportament semblant a l'experimentat pel conjunt nacional, si bé és cert que la recessió i posterior recuperació van ser més intenses a la regió que la mitjana nacional.

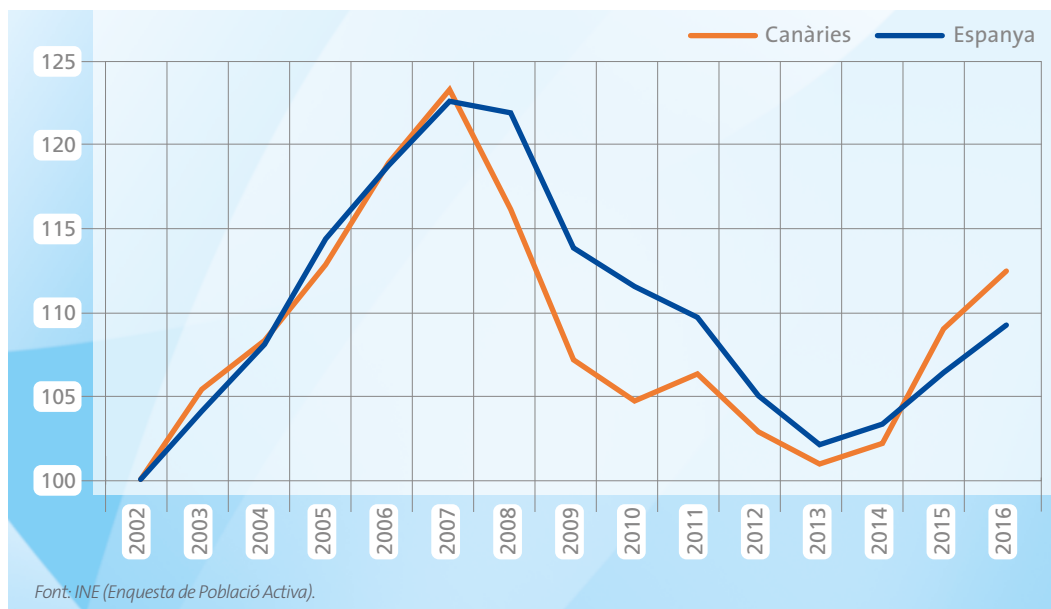
Segons l'Enquesta de Població Activa (EPA), Canàries disposava el 2016 de 813.375 persones ocupa-

des, xifra que equival a una taxa d'ocupació del 45,2%, que és la que resulta de relativitzar els ocupats entre la població en edat de treballar. Aquesta taxa d'ocupació és 2,4 punts percentuals inferior a la registrada en el conjunt d'Espanya (concretament, un 47,6%). Al llarg del període analitzat, l'evolució del nombre d'ocupats de les Canàries ha seguit un patró de comportament similar al d'Espanya, però presentant oscil·lacions més acusades des del 2007.

Si bé abans de la crisi l'Arxipèlag presentava un creixement semblant al del conjunt nacional, amb un increment del nombre d'ocupats del 4,15% anual a Espanya i del 4,27% a Canàries del 2002 al 2007, la tendència va canviar a partir del 2007 i s'ha produït una divergència cada vegada més gran respecte a la mitjana espanyola. En efecte, s'observa una reducció del creixement de les persones ocupades a Canàries més gran que a Espanya. La caiguda de l'ocupació es pot explicar per la menor activitat econòmica en el sector de la construcció, que es posicionava l'any 2000 com el tercer sector més rellevant en termes de VAB. La crisi va provocar la contracció de

OCUPATS A CANÀRIES I ESPANYA (2002-2016)

MITJANA ANUAL. ÍNDEX BASE 100 = 2002



l'activitat d'aquest sector, que va reduir el seu pes en gairebé 7 punts percentuals, fins al 5,7% del VAB total que representa el 2016. Això no obstant, en la fase de recuperació econòmica dels dos últims anys s'ha tornat a revertir la tendència, amb increments del nombre d'ocupats a la regió canària superiors als de la mitjana espanyola, sustentats per l'impuls del turisme.

La taxa d'activitat de Canàries ha seguit una tendència creixent, semblant a la de la mitjana nacional, entre el 2002 i el 2016, ja que s'ha incrementat en 4 punts percentuals durant el període. S'ha situat a més per sobre de la registrada a Espanya, tot i que s'observa certa convergència entre totes dues al llarg dels darrers anys. Així, el 2016, la taxa d'activitat de les Illes se situava en el 61,1%, enfront del 59,2% a Espanya, amb menys de 2 punts percentuals de diferència. Aquest augment de la taxa d'activitat s'ha donat en part per la contínua incorporació de les dones al mercat laboral, que ha crescut de manera progressiva al llarg del període i se situa el 2016 en el 56%, després d'un augment acumulat que supera els 10 punts percentuals durant el període. La taxa d'activitat femenina a Canàries destaca per haver estat al llarg de tot el període superior a la presentada pel conjunt nacional, que se situa en l'últim any en un 53,6%.

Per la seva banda, la diferència de la taxa d'atur entre les Illes Canàries i la mitjana nacional ha anat creixent a mesura que s'ha anat desenvolupant la crisi (actualment, és de 6 punts percentuals). Gràcies a la recuperació econòmica, Canàries ha aconseguit reduir la taxa d'atur fins al 26,1% el 2016. Tot i això, es tracta d'una taxa molt alta si es compara amb la mitjana nacional, que es va situar per al mateix any en el 19,6%.

L'anàlisi de la taxa d'atur per edat reflecteix que el col·lectiu més afectat per la destrucció d'ocupació a Canàries ha estat el format pels joves, és a dir, aquells que tenen menys de 25 anys. La seva taxa d'atur va passar del 31,9% el 2008 a situar-se per sobre del 50% el 2016. Els aturats més grans

de 55 anys també es van incrementar, si bé amb menys intensitat que els joves i que els seus homòlegs a nivell nacional. La divergència entre Espanya i Canàries s'ha agreujat durant el període fins a arribar a ser de 10 punts percentuals en el cas dels aturats de més de 55 anys i de 7 punts pel que fa al col·lectiu menor de 25 anys el 2016.

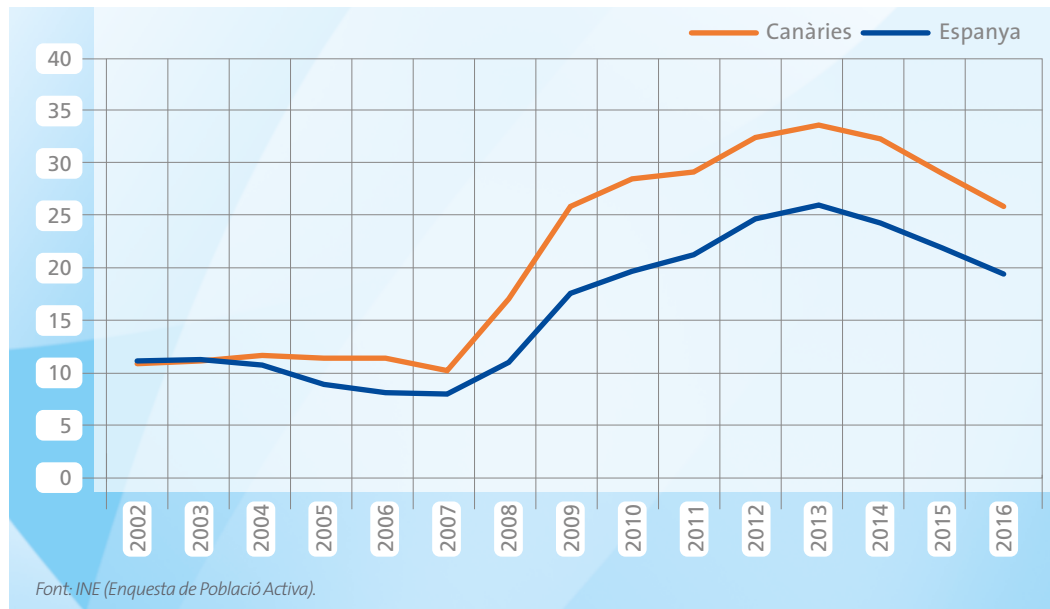
A més, els aturats de llarga durada, és a dir, aquelles persones en atur durant més d'un any, es van duplicar del 2007 al 2016 tant a Canàries com a Espanya, de manera que van arribar a representar el 61,5% i 57,3% del total, respectivament. Si bé és cert que aquesta xifra s'ha mantingut més elevada a Canàries que a Espanya des de l'inici de la crisi. Això incrementa el risc d'expulsió del mercat laboral d'aquest tipus d'aturats i augmenta el risc d'atur estructural a la regió canària (vegeu el requadre 1).

Canàries, amb una de les taxes d'atur més altes entre les comunitats autònomes, disposa, tanmateix, d'una taxa de participació en el mercat laboral més elevada, especialment entre les dones. La composició sectorial de l'economia canària no permet una fàcil assimilació d'aquesta alta participació, de la qual cosa en resulta una desocupació elevada.

L'alta taxa d'atur estructural limita el creixement (manté la infrautilització de la capacitat productiva) i la competitivitat de l'economia canària, a més de ser el principal factor d'exclusió social. L'atur estructural afecta particularment els col·lectius més vulnerables, dones i més grans de 45 anys, que són també els més propensos a allargar aquesta situació en el temps. Els aturats de llarga durada (més d'un any) tenen grans dificultats per accedir al mercat de treball un cop s'han desconnectat professionalment. Així mateix, l'atur estructural té un elevat cost per a les Administracions públiques, ja que resta ingressos i augmenta la despesa social.

TAXA D'ATUR A CANÀRIES I ESPANYA (2002-2016)

% MITJANA ANUAL



REQUADRE 1

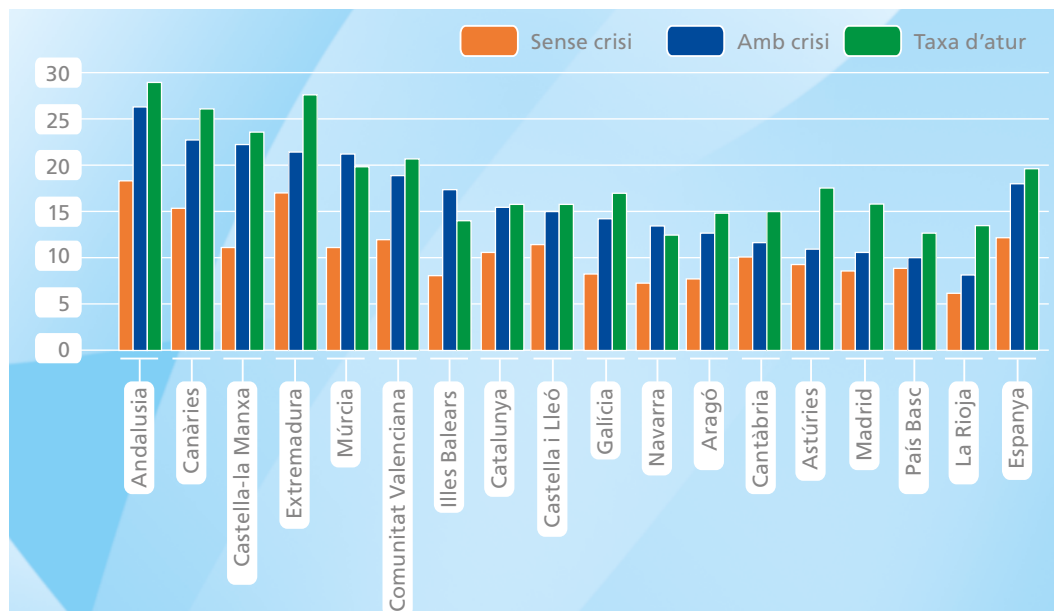
EL REpte DE REDUIR L'ATUR ESTRUCTURAL

La taxa d'atur estructural a les Canàries el 2016 se situa en el 22,7%³⁰, únicament superada per Andalusia (26,4%) i gairebé 5 punts per sobre de la mitjana espanyola (18%). Canàries és, a més, una de les comunitats autònomes en les quals més ha pujat la taxa d'atur estructural, 7,6 punts percentuals (aquesta pujada en el conjunt d'Espanya va ser de 5,7 punts). Com la resta d'Espanya, Canàries es troba en una situació propera a la taxa d'atur estructural (nou de cada deu desocupats són de tipus estructural), fet que limita la capacitat per continuar reduint l'atur en l'actual estructura econòmica sense caure en una certa pressió dels salaris en sectors o localitzacions determinades.

³⁰ Segons dades d'Aempleo, a Avance del Mercado Laboral, butlletí núm. 114 / gener 2017.

TAXA D'ATUR ESTRUCTURAL (2016)

%



Font: Elaboració pròpia a partir d'Asemplo (butlletí núm. 114) i INE.

POLÍTIQUES PER REDUIR L'ATUR ESTRUCTURAL

ÀMBITS	FITES	MESURES
Col·lectius vulnerables	Inserció laboral dels aturats més grans de 45 anys i joves en risc d'exclusió laboral	<ul style="list-style-type: none"> Ampliar la despesa de les polítiques actives d'ocupació. Reforçar la formació i no tant les bonificacions a la contractació. Formació en habilitats que demana el teixit productiu, particularment digitals en consonància amb la societat del coneixement.
Entorn de negocis	Més autoocupació i emprenedors	<ul style="list-style-type: none"> Millora del clima de negocis, resolent les dificultats en l'inici de l'activitat, tràmits administratius, accés al crèdit i cost energètic, entre altres factors.
Regulació	Més competència	<ul style="list-style-type: none"> Reducció del corporativisme professional i de les pràctiques oligopolístiques.
	Disminuir la rigidesa del mercat laboral	<ul style="list-style-type: none"> Adopció de les millors pràctiques de l'entorn europeu en el foment de la col·laboració públicoprivada, la intermediació laboral professionalitzada i els contractes de treball més senzills.

Revertir aquesta situació requereix impulsar polítiques d'ocupació més agosarades i orientades a la formació d'habilitats professionals que permetin una reincorporació o accés al mercat laboral més eficient i duradora, amb menys traves, així com un entorn més propens a l'autoocupació i els emprenedors. En aquesta línia, en el quadre adjunt es recull una bateria de mesures³¹ per reduir l'elevat atur estructural.

Tenint en compte aquests reptes, el Govern autonòmic ha reforçat les seves polítiques i instruments de foment de l'ocupació. El Servei Canari d'Ocupació (SCE) és l'organisme autonòmic encarregat de desenvolupar les polítiques d'inserció laboral activa. Entre les seves iniciatives destaquen els Programes d'adquisició d'experiència laboral a través d'ocupació d'interès social dirigides a col·lectius vulnerables (persones amb discapacitat, dones i aturats de llarga durada), tot i que aquestes ajudes a la contractació requereixen un major seguiment per assegurar una inserció plena d'aquests col·lectius en el mercat laboral. Recentment, l'SCE ha adoptat un model integrat de formació professional per a l'ocupació (tant ocupacional com contínua), més adaptat a les demandes de formació al llarg de la vida i, per tant, més adient per reduir l'atur estructural, ja que es fixa en la capacitació professional i desenvolupament personal, especialment dels col·lectius que tenen més dificultats d'inserció laboral.

Així mateix, l'Observatori Canari de l'Ocupació i la Formació Professional (OBECAN) orienta el Govern autonòmic en matèria d'ocupació i formació professional. La detecció precoç de les demandes d'un mercat laboral en constant canvi, així com la identificació de professions o ocupacions emergents en els diversos sectors econòmics³², són les seves principals contribucions per dissenyar polítiques més eficaces davant l'atur estructural. En el marc del REF de Canàries, empreses, autònoms i empre-

nedors disposen d'incentius fiscals per crear ocupació. Finalment, la millora del clima de relacions laborals entre els agents socials (evidenciada en l'acord bipartit) i l'entesa de les Administracions central i autonòmica per reprendre el Pla Integral d'Ocupació de Canàries (PIEC) afavoreixen un marc més idoni per aprofundir en les polítiques d'ocupació.

L'atur estructural ja és molt elevat en el conjunt espanyol, però es manifesta encara amb més agudeses en el mercat de treball de Canàries. Una reducció significativa del seu nivell requerirà, doncs, esforços redoblats i l'aplicació de polítiques específiques.

Hi ha, en tot mercat de treball, dues característiques estructurals que són interessants d'analitzar per la seva incidència sobre la productivitat del treball i per l'eficiència en l'assignació del capital humà i els recursos destinats a la seva formació:

1. El grau d'ajust entre la formació dels treballadors, la complexitat tecnològica dels sectors en què es desenvolupa l'activitat i les tasques que es duen a terme, per tal de detectar fenòmens de sobre o infraqualificació. Una assignació eficient dels recursos implicaria que els llocs que requereixen una qualificació bàsica estiguessin coberts per treballadors amb formació bàsica. En canvi, llocs més avançats pel que fa a complexitat de tasques i intensitat tecnològica estarien coberts per treballadors amb un alt nivell de qualificació. La sobrequalificació comporta costos, tant en termes individuals (ocasionats per insatisfacció laboral) com en termes col·lectius (s'estan utilitzant inadequadament treballadors molt formats i que no rendibilitzen la inversió efectuada en

³¹ Vegeu Romero, M. i Fuentes, D., *Tasa de paro estructural en la economía española: estimaciones, consecuencias y recomendaciones*. Cuadernos de Información Económica, 257. Març/Abril.

³² Entre altres línies, l'Observatori analitza: les mancances de formació i altres punts febles en matèria laboral del sector turístic i comercial, la capacitat de creació d'ocupació de sectors amb projecció a les illes (agroalimentari, activitats marines i marítimes, energies renovables, serveis socials a la dependència, etc.) i les oportunitats d'ocupació que representa la Zona Especial Canària i la funció de plataforma tricontinental.

educació). D'altra banda, la infraqualificació llasta la productivitat de les empreses i compromet la seva competitivitat.

- El pes relatiu, tant en el gruix de l'economia com en cadascun dels sectors d'activitat, de les diferents tipologies de llocs de treball. D'aquesta manera, no n'hi ha prou que hi hagi un bon encaix entre requisits del lloc i formació del capital humà que l'exerceix, sinó que és essencial per a una economia que aspiri a competir en l'economia del coneixement disposar d'una presència significativa de llocs de treball de qualitat coberts per capital humà d'elevada qualificació.

L'esquema següent resumeix l'anatomia dels aparellaments entre qualificació i requisits teòrics del lloc de treball, així com els riscos o les disfuncions associats a cada situació.

D'acord amb l'anterior tipologia, l'anàlisi de les microdades de l'EPA permet determinar quina és aquesta fisiologia per al cas de les Canàries i comparar-la respecte a la mitjana espanyola.

Segons les dades del segon trimestre del 2017³³, més de la meitat dels ocupats, el 51,1%, exercien un lloc de treball que requeria una qualificació bàsica (treballadors de serveis i comerç, operaris i treballadors no qualificats). Un altre 31,6% dels ocupats es dedicaven a ocupacions de qualificació mitjana (administratius, tècnics i professionals de suport) i un 17,3% exercia llocs d'alta qualificació (directius, científics i tècnics). Les dades posen així de manifest el major biaix de l'estructura dels ocupats canaris cap a les ocupacions amb requisits bàsics.

L'existència de desajustos entre el nivell de formació i la qualificació requerida pel lloc de treball posa de manifest el grau d'aprofitament del capital humà

APARELLAMENTS ENTRE QUALIFICACIONS DELS TREBALLADORS I REQUISITS DEL LLOC DE TREBALL

		REQUERIMENTS TEÒRICS DEL LLOC DE TREBALL		
		BÀSICS	MITJANS	AVANÇATS
NIVELL EDUCATIU DEL TREBALLADOR	BAIX	Aparellament correcte, però problemàtic si afecta el gruix dels treballadors d'un sector o empresa	Combinació més o menys moderada de problemes com els que s'esmenten a l'esquerra i a la dreta	Greus manques de productivitat en aquest sector o empresa
	MITJÀ	Combinació més o menys moderada de problemes com els que s'esmenten a dalt i a baix	Aparellament correcte, però problemàtic si el seu pes no contribueix a reforçar l'aparellament de més qualitat	Combinació més o menys moderada de problemes com els que s'esmenten a dalt i a baix
	ALT	Greus disfuncions del sistema educatiu	Combinació més o menys moderada de problemes com els que s'esmenten a l'esquerra i a la dreta	Aparellament correcte, però problemàtic si afecta pocs treballadors d'un sector o empresa

Font: Elaboració pròpia.

³³ S'analitzen les microdades de l'EPA corresponents al 2n trimestre de l'any, que és el que més s'assembla a la mitjana anual.

en les economies. A Canàries, el 48,6% dels ocupats treballen en llocs de treball d'acord amb la seva formació, una dada similar al del conjunt nacional, que se situa en el 52,0%.

Això no obstant, hi ha ineficiències en el mercat laboral derivades de la sobrequalificació i la infraqualificació dels treballadors. A Canàries, el principal problema de desajust és relatiu a la sobrequalificació dels ocupats, atès que el 38,1% tenia un nivell de formació superior al que requeria el seu lloc de treball a mitjans del 2017, mentre que

un 13,3% exercia feines per a les quals no disposava d'una formació suficient. Es tracta d'un desajust semblant al que presenta el conjunt d'Espanya, on la sobrequalificació i la infraqualificació se situen en el 35,2% i el 12,8%, respectivament. Els problemes de desajust a Canàries no són, per tant, aïllats i atribuïbles a característiques intrínseques de la regió, sinó compartits amb la mitjana nacional.

Tenint en compte les possibles limitacions de les dades de l'EPA, es podria concloure que els desa-

APARELLAMENTS ENTRE QUALIFICACIONS DELS TREBALLADORS I REQUISITS DEL LLOC DE TREBALL (2T 17)

% SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS

		REQUERIMENTS TEÒRICS DEL LLOC DE TREBALL		
		BÀSICS	MITJANS	AVANÇATS
NIVELL EDUCATIU DEL TREBALLADOR	BAIX	26,2	10,2	1,2
	MITJÀ	16,3	8,3	1,9
	ALT	8,7	13,1	14,2

Nota: Les ocupacions recollides a l'EPA segons CNO-2011 s'han agrupat seguint criteris de requisits teòrics de formació en les categories següents:

OCUPACIÓ BÀSICA:

- 5. Treballadors de serveis de restauració, personals, protecció i venedors de comerç.
- 8. Operadors d'instal·lacions i maquinària, i muntadors.
- 9. Ocupacions elementals.

OCUPACIÓ MITJANA:

- 0. Ocupacions militars.
- 3. Tècnics i professionals de suport.
- 4. Empleats comptables, administratius i altres empleats d'oficina.
- 6. Treballadors qualificats en el sector agrícola, ramader, forestal i pesquer.
- 7. Artesans i treballadors qualificats de les indústries manufactureres i de la construcció (excepte operadors d'instal·lacions i maquinària).

OCUPACIÓ AVANÇADA:

- 1. Directors i gerents.
- 2. Tècnics i professionals científics i intel·lectuals.

Els nivells d'estudis recollits a l'EPA segons CNED 2014 s'han agrupat en les categories següents:

Baix: analfabets, educació primària i primera etapa d'educació secundària.

Mitjà: segona etapa d'educació secundària (orientació general i professional).

Alt: educació superior.

Font: Calculat a partir de dades de l'INE (Enquesta de Població Activa).

justos més grans pel que fa a la sobrequalificació es donen en els treballadors de serveis de restauració, personals, de protecció i venedors de comerç, on el 58,4% té un nivell de formació més alt que el requerit pel lloc que ocupen (molt similar a la mitjana espanyola, que se situa en el 58,8%).

Diversos motius poden explicar l'existència de la sobrequalificació, tant des del punt de vista de la demanda com de l'oferta. Pel que fa a la demanda, la relativa escassetat de llocs de treball qualificat deriva d'un model de creixement basat en el pes elevat d'activitats tradicionalment poc intensives en coneixement i innovació. Pel que fa a l'oferta, hi ha hagut una important transició d'una societat amb un nivell baix-mitjà de formació a un creixement important del nombre d'universitaris.

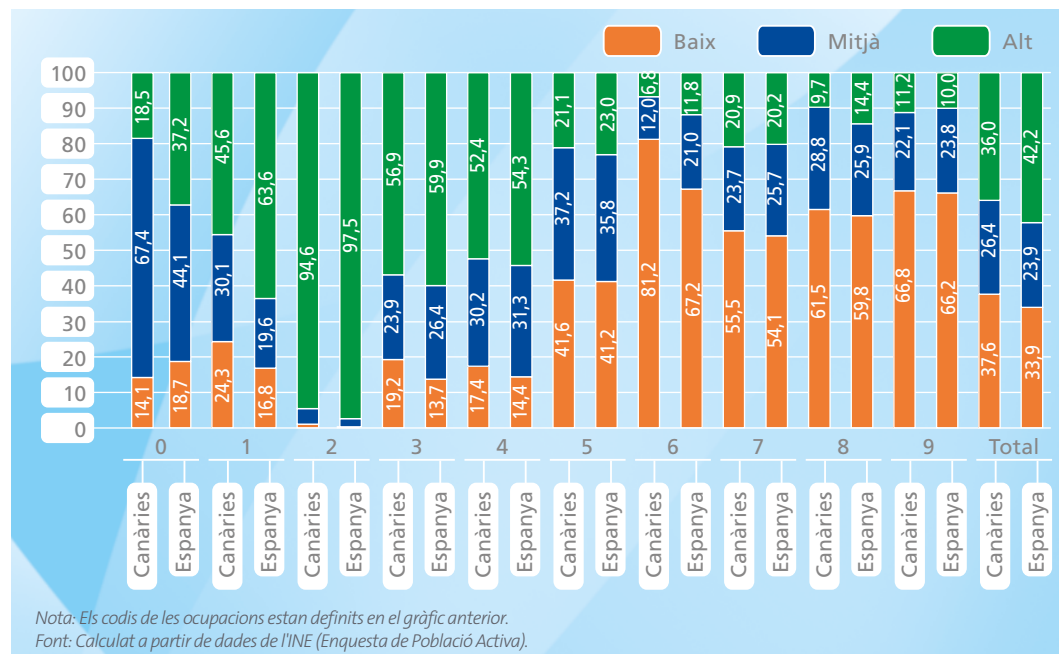
Això, sumat al fet que l'educació és un factor determinant a l'hora d'accedir a la feina, porta a fer que els individus augmentin el seu nivell educatiu general, independentment de l'estructura economicoproductiva.

Respecte als desajustos derivats de la infraqualificació, es donen en els llocs de directors i gerents, en els quals el 24,3% estan exercits per ocupats amb un nivell formatiu baix. Aquest percentatge és superior al que presenta la mitjana nacional (16,8%). En aquests tipus de tasques es poden necessitar altres atributs que no es basen en la qualificació dels individus, com l'experiència, per exemple, però es tendeix a valorar la professionalització dels quadres directius de les empreses com un dels seus factors d'èxit.

Convé, al seu torn, parar atenció al pes de l'ocupació en les diferents branques d'activitat i al nivell de formació dels seus treballadors. En aquest sentit, les microdades de l'EPA corresponent al segon trimestre del 2017 revelen que hi ha una diferència rellevant entre els ocupats en sectors d'intensitat tecnològica mitjana-alta de la regió canària i el conjunt nacional. Si a Canàries el percentatge d'ocupats en aquest tipus de sectors és del 43,0%, a Espanya augmenta fins al 52,5%. Aquesta diferència posa en evidència l'especialització de les Canàries en sectors menys innovadors i produc-

NIVELL D'ESTUDIS DE LA POBLACIÓ OCUPADA PER TIPOLOGIA D'OCUPACIÓ (2T 17)

% SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS



tius que la mitjana nacional. D'aquesta manera, la majoria d'ocupats canaris (el 57,0%) treballen en sectors d'intensitat tecnològica mitjana-baixa, a diferència del que succeeix en el conjunt del país.

Novament, el principal problema de la regió és la sobrequalificació en els sectors d'intensitat mitjana-baixa, on el 13,7% dels ocupats tenen un nivell formatiu superior al requerit per al lloc de treball en qüestió. El problema de sobrequalificació és una mica més gran que el registrat en el conjunt del territori espanyol, que se situa en el 12,1%. Per la seva banda, la infraqualificació també es dona a Canàries en els sectors amb una intensitat tecno-

lògica mitjana-alta, on un 10,9% d'ocupats tenen llocs de treball que requereixen un nivell de formació superior al que posseeixen. Això no obstant, en aquest cas, el desajust és lleugerament inferior a la mitjana nacional (11,3%).

L'anàlisi del pes dels ocupats segons el seu nivell de formació en cada branca d'activitat permet detectar en quins sectors d'intensitat tecnològica mitjana-baixa és més significatiu el problema de sobrequalificació. D'aquesta manera, s'observa que és en els sectors de la indústria d'alimentació, tèxtil, cuir, fusta i paper on el problema és més gran a Canàries, amb un 30,3% dels ocupats que

APARELLAMENTS ENTRE QUALIFICACIONS DELS TREBALLADORS I INTENSITAT TECNOLÒGICA DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT A CANÀRIES (2T 17)

% SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS

		INTENSITAT TECNOLÒGICA	
		MITJANA-BAIXA	MITJANA-ALTA
NIVELL EDUCATIU DEL TREBALLADOR	BAIX	26,7	10,9
	MITJÀ	16,5	9,9
	ALT	13,7	22,2

Nota: Les branques d'activitat recollides a l'EPA segons CNAE-2009 s'han agrupat seguint els criteris d'intensitat tecnològica utilitzats en els Indicadors d'alta tecnologia elaborats per l'INE en les categories següents:

MITJANA-BAIXA:

- 0. Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca.
- 1. Indústria de l'alimentació, tèxtil, cuir, fusta i paper.
- 4. Construcció.
- 5. Comerç a l'engròs i al detall i les seves instal·lacions i reparacions. Reparació d'automòbils, hostaleria.
- 9. Altres serveis.

MITJANA-ALTA:

- 2. Indústries extractives, refinació de petroli, indústria química, farmacèutica, indústria del cautxú i matèries plàstiques, subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat, subministrament d'aigua, gestió de residus. Metal·lúrgia.
- 3. Construcció de maquinària, equipament elèctric i material de transport. Instal·lació i reparació industrial.
- 6. Transport i emmagatzematge. Informació i comunicacions.
- 7. Intermediació financera, assegurances, activitats immobiliàries, serveis professionals, científics, administratius i d'altres.
- 8. Administració pública, educació i activitats sanitàries.

Els nivells d'estudis recollits a l'EPA segons CNED 2014 s'han agrupat en les categories següents:

Baix: analfabets, educació primària i primera etapa d'educació secundària.

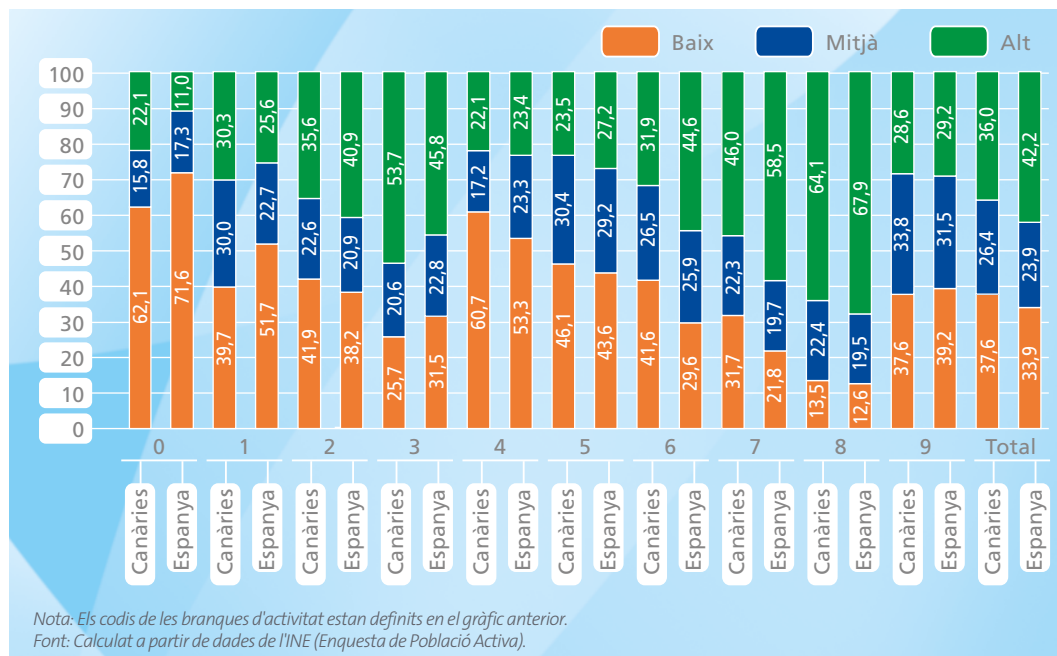
Mitjà: segona etapa d'educació secundària (orientació general i professional).

Alt: educació superior.

Font: Calculat a partir de dades de l'INE (Enquesta de Població Activa).

NIVELL D'ESTUDIS DE LA POBLACIÓ OCUPADA PER BRANQUES D'ACTIVITAT (2T 17)

% SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS



tenen un nivell de formació més alt que el requerit. Aquesta dada contrasta amb la del conjunt d'Espanya, en què la sobrequalificació en aquest sector és del 25,6%.

La infraqualificació es dona, especialment, en els sectors del transport, emmagatzematge i informació i comunicacions, on un 41,6% dels ocupats canaris tenen una formació inferior a la requerida pel lloc de treball, enfront del 29,6% a Espanya. Li passa el mateix a la indústria no manufacturera (un 41,9% d'infraqualificats, enfront del 38,2% de la mitjana nacional), encara que el pes d'aquests ocupats sobre el total de la regió sigui més modest que el sector del transport (2,3% enfront del 7,2%, respectivament).

Després d'aquesta anàlisi del mercat laboral i tenint en compte les seves possibles limitacions, són diverses les conclusions que es poden treure sobre els reptes als quals s'enfronta Canàries (i, si bé en menor mesura, el conjunt d'Espanya). Aquests reptes es poden resumir en els punts següents:

- La creació d'ocupació, per reduir la taxa d'atur de la regió i evitar així que es transformi en atur estructural.
- El disseny de polítiques d'ocupació actives que permetin reinserir en el món laboral els aturats de llarga durada a les Canàries, que encara representen el 61% dels aturats el 2016.
- Creació d'ocupació de qualitat, d'acord amb les necessitats actuals i futures del mercat, associada generalment a activitats amb gran valor afegit i que requereixin un nivell educatiu alt.
- Evitar els desajustos per sobrequalificació o infraqualificació, millorant l'adequació de l'oferta educativa a la demanda de treballadors per part de les empreses. Cal que els diferents nivells d'educació permetin cobrir les diverses necessitats d'ocupació de la regió i formin futurs professionals amb el nivell d'educació idoni per al lloc de treball. En aquest sentit, també cal avançar en l'actualització tecnològica i productiva de molts sectors de l'economia canària.

El mercat de treball de Canàries evoluciona de manera semblant al conjunt espanyol, tot i que la recessió i la posterior recuperació han estat més intenses que la mitjana nacional. La regió es caracteritza per una taxa d'atur molt elevada que supera la mitjana espanyola. Tot i això, l'activitat econòmica generada pel turisme ha permès compensar la destrucció de llocs de treball en la construcció i avançar cap al nivell d'ocupació previ a la crisi.

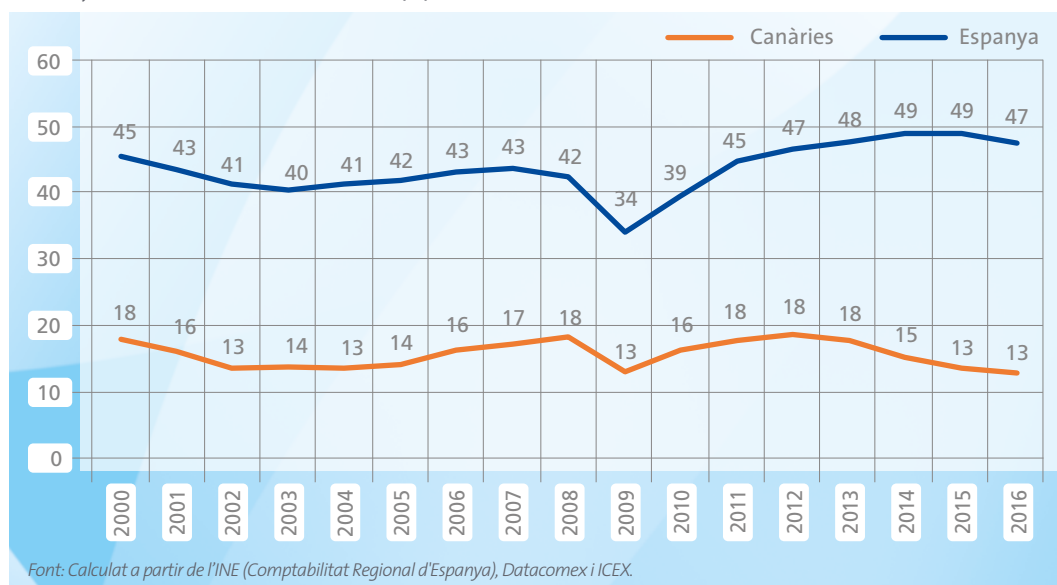
2.3.3. SECTOR EXTERIOR (MERCADERIES)

L'obertura exterior comercial (sense tenir en compte el turisme ni altres serveis) de l'economia de Canàries encara és baixa. El 2016, el flux comercial de les Illes amb la resta del món pujava a 5.386 milions d'euros, equivalent a un 13% del PIB. Aquesta xifra es troba molt per sota de la mitjana nacional, que presenta una taxa d'obertura exterior comercial (mercaderies) del 47% per al mateix any. Cal tenir present, en referència a això, que l'obertura exterior de la regió també hauria de tenir en compte la relació comercial amb altres regions espanyoles (no solament les relacions comercials internacionals), ja que en el cas de Canàries és especialment rellevant a causa de la seva insularitat.

En tot cas, la crisi econòmica va tenir conseqüències tant a nivell nacional com a Canàries, ja que va provocar una caiguda de l'obertura exterior que va ser especialment baixa el 2009. Això no obstant, si a la resta d'Espanya la caiguda de la demanda interna va portar les empreses a sortir a l'exterior, i es va incrementar l'obertura comercial en tot el període analitzat, aquest no ha estat el cas de les Canàries, on la recuperació dels fluxos de mercaderies no ha estat suficient per superar els nivells previs a la crisi. Aquest comportament no ha fet sinó incrementar la divergència amb el conjunt d'Espanya, la qual cosa evidencia la necessitat d'instaurar polítiques per promoure una major obertura exterior de l'Arxipèlag.

TAXA D'OBERTURA EXTERIOR COMERCIAL (2000-2016)

COMERÇ EXTERIOR DE MERCADERIES / PIB (%)



El potencial exportador de Canàries, tot i que segueix sent inferior al registrat per la mitjana nacional, ha millorat considerablement en el període analitzat, fins a reduir de manera molt significativa les diferències amb la mitjana espanyola. La taxa de cobertura exterior comercial (mercaderies), que l'any 2000 era d'un 23%, 50 punts percentuals per sota de la taxa per al conjunt d'Espanya, es va incrementar fins al 82% l'any 2015, amb la qual cosa va reduir la diferència a tan sols 9 punts percentuals. Aquest increment es deu al gran avanç de les exportacions de la regió, que han aconseguit duplicar-se entre l'any 2000 i el 2015, paral·lelament a la caiguda de les importacions del 10% en el mateix període. Això indica una millora de la capacitat exportadora de Canàries, encara que les importacions continuïn superant les exportacions. Tanmateix, destaca la caiguda de la taxa de cobertura l'any 2016, que es redueix al 59%, enfront del 82% registrat el 2015, motivada tant per una caiguda interanual de les exportacions del 18% com per l'augment de les importacions del 13% en aquest darrer any.

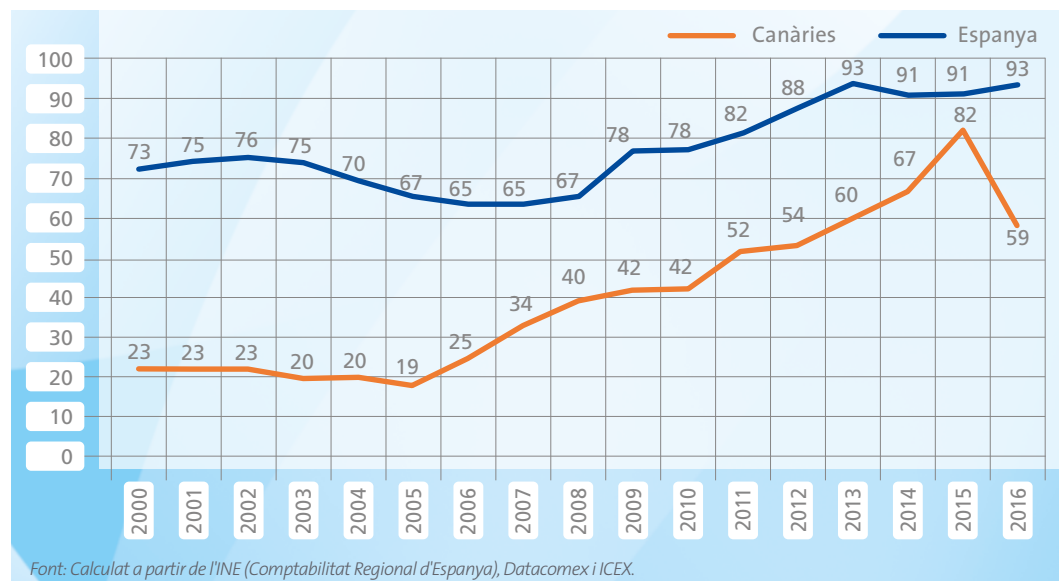
Són els béns d'equipament els que expliquen aquesta evolució entre el 2015 i el 2016, pel fet de

ser, d'una banda, el sector que més contribueix negativament a la caiguda de les exportacions de mercaderies (-7,4 punts) i, de l'altra, el que incideix positivament en les importacions (+7,99 punts). De manera desagregada, és el material de transport la partida que motiva aquests moviments, amb una contribució negativa a les exportacions de 6,2 punts i una aportació de 5,2 punts a les importacions.

Com anticipava l'evolució de la taxa de cobertura exterior, el saldo de la balança de mercaderies de Canàries ha estat habitualment deficitari, amb unes importacions que han superat les exportacions. El dèficit comercial es va accentuar el 2006, quan va arribar a superar els 3.800 milions d'euros, el dèficit més gran de la sèrie malgrat el significatiu increment interanual de les exportacions (aquest any van créixer un 53% interanual). El saldo deficitari de la balança de mercaderies de Canàries es va començar a reduir a partir d'aleshores, pel major ritme de creixement de les exportacions que de les importacions. La millora de la taxa de cobertura comercial és un èxit que cal destacar, especialment tenint en compte la insularitat i "ultraperifericitat" que caracteritza la regió. Això

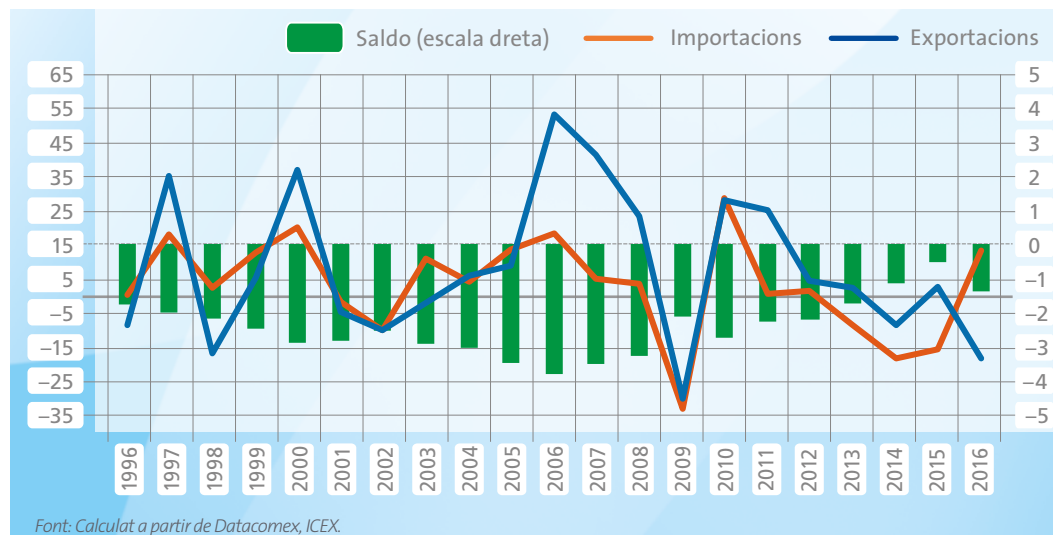
TAXA DE COBERTURA EXTERIOR COMERCIAL (2000-2016)

EXPORTACIONS / IMPORTACIONS (%)



BALANÇA COMERCIAL DE CANÀRIES

TAXA INTERANUAL (%); MILERS DE MILIONS D'EUROS



no obstant, la millora de les exportacions no ha permès corregir el saldo negatiu de la balança de mercaderies, que se situa el 2016 en 1.384 milions d'euros, xifra que correspon al 3,2% del PIB canari, la qual cosa indica la gran dependència de l'economia regional de l'exterior, especialment en matèria energètica.

Convé caracteritzar amb més profunditat les exportacions de les Canàries a través d'una anàlisi detallada per tipus de productes i països de destinació.

Entre els sectors que més han impulsat l'obertura exterior de la regió canària des de l'any 2000 fins al 2016 es troben els béns d'equipament i les semimanufactures, si bé destaca la contribució dels productes energètics.

En efecte, s'observa un canvi molt significatiu del pes dels productes energètics, els quals han suposat l'any 2016 el 59,1% de les exportacions, enfront d'un 29,8% el 2000. Això no obstant, aquesta evolució no es correspon amb un canvi real en les operacions del sector exterior, sinó que és deguda a un canvi metodològic que afecta la reassignació de la subpartida del TARIC 993027 Provisions del capítol

27 (Combustibles minerals, olis minerals i productes de la seva destil·lació; matèries bituminoses; ceres minerals). Aquesta subpartida va estar inclosa fins al 2015 en el sector Datacomex "Altres mercaderies", però va ser reassignada a partir del 2016 al sector "Productes energètics" (subsector "petroli i derivats") amb motiu d'una modificació del Departament de Duanes i IE de l'Agència Tributària. Independentment d'aquesta recllassificació, les exportacions d'aquesta subpartida s'han multiplicat per cinc des de l'any 2000.

En tot cas, i tenint en compte el recent canvi metodològic, s'observa en el període un canvi en l'estructura del sector exterior canari. Encara que els aliments continuïn sent un dels principals productes exportats, el seu pes s'ha reduït en gairebé 25 punts percentuals entre l'any 2000 i el 2016, fins a suposar en aquest últim any el 10,3% del total exportat. Destaquen, en aquest sentit, les exportacions de plàtan canari, un dels principals conreus de les illes. Per la seva banda, els productes energètics guanyen cada vegada més importància en les exportacions canàries, fins i tot si no es té en compte el canvi metodològic el 2016. La localització de Canàries prop de la costa africana i de jaciments petrolífers explica la

importància de les activitats de refineria a l'Arxipèlag. D'altra banda, la caiguda de les exportacions d'aliments es dona en favor d'altres sectors com els béns d'equipament i les semimanufactures, en els quals, com es comentava anteriorment, creixen les vendes a l'exterior, on guanyen 5,2 i 3,7 punts, respectivament, d'importància en el conjunt del període analitzat, fins a suposar cadascun prop del 7% del total exportat per la regió.

Tanmateix, el caràcter insular de Canàries fa que l'estructura exportadora de les illes difereixi en gran manera de l'espanyola. Les diferències se centren, principalment, en la importància dels productes energètics, que es posicionen com el primer sector exportador a Canàries, mentre que amb prou feines representen el 5,2% del que va exportar el conjunt d'Espanya el 2016. En canvi, les principals exportacions espanyoles es concentren en els sectors de les semimanufactures i els béns d'equipament, amb el 24,2% i 20,3% de les vendes a l'exterior el 2016. Uns percentatges que queden

encara molt lluny del 6,8% i 6,9% que representen en les exportacions de Canàries, respectivament.

Pel que fa a la destinació, les exportacions de béns canaris es dirigeixen principalment a països europeus, tal com passa amb les exportacions del conjunt nacional. Entre els països comunitaris, els Països Baixos i el Regne Unit concentren més de la meitat del total de les exportacions a la UE (un 54,3%) el 2016, tot i que s'han reduït des de l'any 2000 un 38% i un 46%, respectivament. Alemanya, França i Portugal els segueixen com a següents compradors de béns canaris.

Per la seva banda, la posició geogràfica de l'arxipèlag davant la costa africana explica que les relacions comercials siguin més intenses amb els països africans que les que manté el conjunt d'Espanya. Si en aquest segon les vendes de béns dirigides cap a Àfrica van concentrar el 6% del total exportat, per a les Canàries aquest percentatge s'elevava a l'11% el 2016. Senegal, el Marroc,

EXPORTACIONS DE CANÀRIES PER SECTOR ECONÒMIC (2000 I 2016)

	PES DEL SECTOR (2000)	PES DEL SECTOR (2016)	VARIACIÓ ANUAL MITJANA (2000-2016)	ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ (2016)
Aliments	35,1%	10,3%	-2,4%	0,61
Productes energètics	29,8%	59,1%	9,9%	11,28
Matèries primeres	3,9%	1,2%	-2,3%	0,53
Semimanufactures	3,2%	6,8%	10,5%	0,28
B. d'equip	1,7%	6,9%	15,1%	0,34
Indústria automòbil	1,5%	2,7%	9,1%	0,15
B. consum durador	0,1%	0,3%	11,6%	0,16
Manufactures consum	0,7%	2,9%	15,0%	0,29
Altres mercaderies	24,1%	9,8%	-0,4%	5,93
Total sectors econòmics	100,0%	100,0%	5,3%	100,0%

Font: Calculat a partir de Datacomex.

Mauritània i Cap Verd es troben entre les principals destinacions africanes de les vendes a l'exterior realitzades per Canàries el 2016.

Pel que respecta a les importacions, Canàries importa sobretot aliments (23,8%), productes energètics (20,9%) i béns d'equipament (20,9%), la qual cosa posa de manifest la dependència exterior de l'Arxipèlag en matèria energètica i industrial.

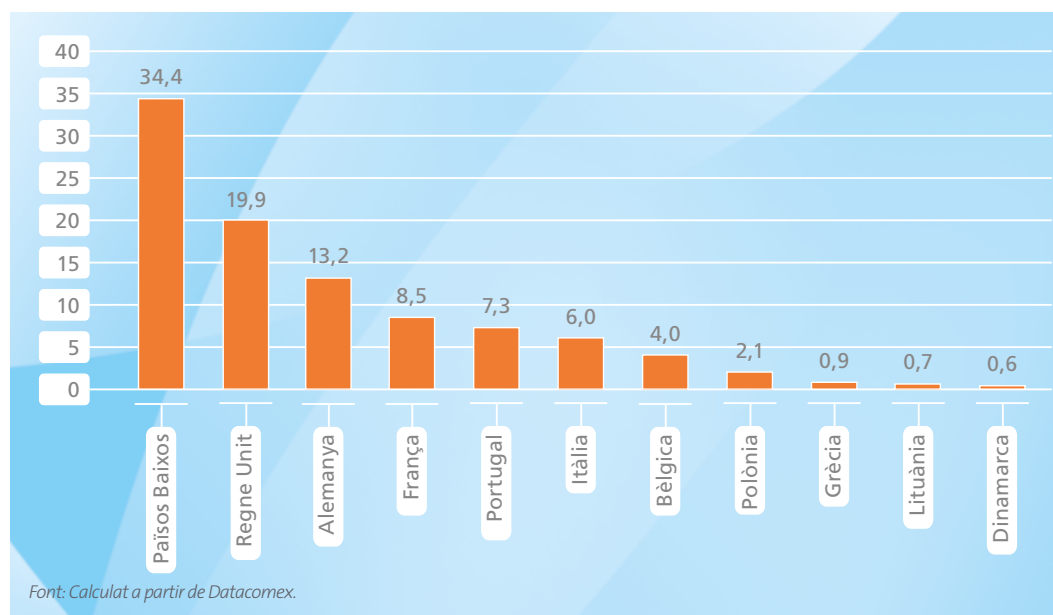
Aquesta visió de l'obertura exterior canària se circumscriu a l'intercanvi de mercaderies, i queden palesos, tant per la seva modesta dimensió com per la composició de les partides de la subbalança comercial, alguns dels trets que caracteritzen les economies perifèriques pel que fa a especialització i abastiments, però sobretot cal tenir en compte que l'Arxipèlag està especialitzat en els serveis turístics, els quals no formen part de la subbalança analitzada en aquest apartat.

En aquest sentit, la balança de serveis canària és fortament superavitària, atesa la seva especialització econòmica en els serveis turístics, que fa ombra a qualsevol altre sector productiu tant en la dimensió exterior com en la productiva, la mateixa cadena de subministrament i d'activitats auxiliars (construcció), laboral, aportació fiscal, etc.

El caràcter insular i ultraperifèric de Canàries respecte a la resta d'Espanya defineix el seu sector exterior. La regió es caracteritza per una baixa taxa d'obertura a l'exterior i un saldo comercial històricament deficitari, que reflecteix la seva gran dependència de la resta del món, especialment en matèria energètica. Tot i això, s'ha produït una significativa millora de la seva capacitat exportadora, que s'orienta principalment als països europeus, però també a mercats africans, atesa la seva localització geogràfica.

EXPORTACIONS DE BÉNS DE CANÀRIES PER PAÍS DE DESTINACIÓ (2016)

% SOBRE TOTAL (10 PRIMERS PAÏSOS UE)



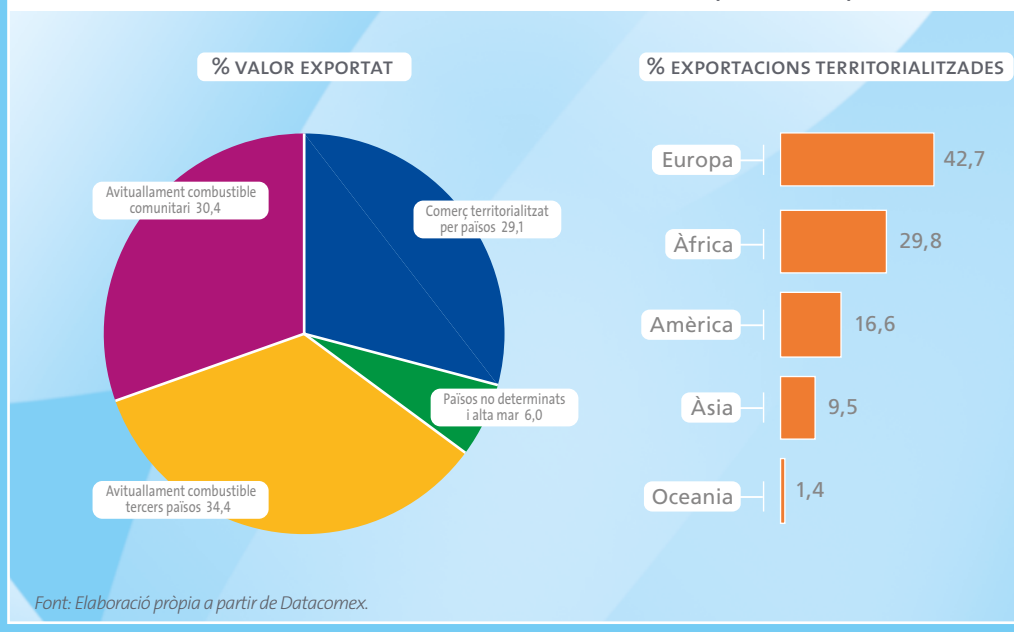
REQUADRE 2

INTERNACIONALITZACIÓ GEOESTRATÈGICA

Les relacions comercials amb l'exterior i les inversions estrangeres se situen per sota dels potencials econòmics i geoestratègics de l'Arxipèlag. El comerç exterior canari de mercaderies tan sols representa un 1,1% del valor total a Espanya³⁴ en els tres últims anys (2014-2016), molt per sota del seu pes demogràfic i econòmic. Pel que fa a la inversió, el paper de Canàries encara és menys rellevant, amb tan sols un 0,4% del total de la IED³⁵. El reduït comerç exterior de mercaderies reflecteix les limitacions del teixit productiu bolcat en els serveis turístics i que bàsicament s'aprovisiona a través dels fluxos comercials establerts amb la Península. En aquest sentit, les exportacions tan sols representen un 40,8%³⁶ del comerç total canari (7 punts menys que la mitjana espanyola), si bé han guanyat terreny en els darrers anys (tenint en compte que aquest percentatge es reduïa al 17,8% en el període 2001-2003).

Canàries s'ha especialitzat com a plataforma d'aprovisionament a l'Atlàntic mitjà en les rutes comercials entre Europa, Àfrica occidental i Amèrica Llatina. De fet, el 55% de les exportacions correspon al subministrament de combustibles a vaixells i aeronaus. Així mateix, en considerar

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LES EXPORTACIONS CANÀRIES (2014-2016)



³⁴ Tenint en compte el valor total de les exportacions i importacions en el període comprès entre el 2014 i el 2016, que sumen 16.779 milions d'euros.

³⁵ Considerant els fluxos d'inversió bruta en operacions NO ETVE, la inversió estrangera directa rebuda a les Canàries durant el període del 2014-2016 va arribar als 270 milions d'euros.

³⁶ Entre el 2014 i el 2016 les exportacions pugen a 6.846 milions d'euros, enfront dels 9.933 milions de les importacions.

REQUADRE 2. INTERNACIONALITZACIÓ GEOESTRATÈGICA

els mercats de destinació s'aprecia el predomini de l'avituellament amb tercers països i comunitari, que acapara el 64,9% del valor exportat, enfront de tan sols el 29,1% de la distribució territorialitzada. La principal destinació de les exportacions canàries és Europa (42,7% del total), encara que també destaca el continent africà (29,8%, molt superior al 6,7% del total d'Espanya). Tot seguit, se situen Amèrica (16,6%), Àsia (9,5%) i Oceania (1,4%). De fet, el pes de les exportacions fora d'Europa acumula el 57,3% dels ingressos obtinguts per les exportacions, mentre que aquesta proporció es redueix al 28,3% en el conjunt del país. En el rànquing per països, Senegal, el Marroc, Mauritània i Cap Verd se situen entre els primers llocs, fet que evidencia la projecció estratègica de les Canàries a l'Àfrica occidental.

L'Arxipèlag sobresurt com a destinació turística a nivell mundial i per l'alt desenvolupament assolit dels transports. Tanmateix, la seva situació ultraperifèrica i la mida de mercat en condicionen la capacitat productiva i la cohesió socioeconòmica, cosa que justifica un estatus econòmic i fiscal especial a nivell europeu. Però la situació geogràfica també ofereix múltiples oportunitats a les empreses i emprenedors, derivades de la posició estratègica de l'Arxipèlag (pont geogràfic, comercial i cultural entre Europa, Àfrica i Amèrica) i el mercat en expansió dels països de l'entorn, juntament amb els avantatges de les xarxes de transport i telecomunicació³⁷. Per això, cal ampliar el valor afegit dels fluxos comercials impulsant activitats de reexportació de mercaderies transformades a Canàries amb destinació als països veïns, aprofitant les zones franques i els avantatges fiscals³⁸ de la ZEC. De la mateixa manera, la internacionalització de l'economia canària requereix apostar per serveis avançats amb alts potencials, dins de l'economia digital (inclosa la penetració de les TIC en els serveis i cadenes productives) i l'economia verda, relacionada amb l'aprofitament sostenible dels recursos ambientals (aigua, energies renovables, recursos marins i marítims, espais naturals, productes locals, etc.), juntament amb els serveis especialitzats educativoformatius i sanitaris, amb grans possibilitats de projecció en l'entorn territorial proper.

Les agrupacions innovadores, el sistema R+D+i i les estructures de suport a la internacionalització són eines crucials per superar el hàndicap del teixit empresarial (dominat per les petites empreses). Els principals clústers regionals aposten per la internacionalització de les empreses com a estratègia per créixer i competir en un mercat global. En el pla administratiu, l'impuls de la política estratègica de Canàries és una de les atribucions de la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement³⁹. Entre els principals reptes plantejats en l'estratègia d'internacionalització

³⁷ Vuit aeroports (sis d'internacionals) sumen més de 40 milions de passatgers l'any (67% amb origen i destinació a l'estranger). Canàries disposa del sistema portuari de nivell més alt a l'Atlàntic Mitjà Oriental (11 ports estatals, entre els quals destaquen Las Palmas i Santa Cruz de Tenerife). Els ports canaris estan connectats amb més de 500 ports arreu del món a través d'una trentena de línies marítimes. L'àmplia cobertura via satèl·lit i la seva interconnexió per cablejat submarí de fibra òptica afavoreixen el desenvolupament d'activitats TIC capdavanteres.

³⁸ Els avantatges fiscals d'una tributació reduïda (l'impost de societats és del 4%, enfront del tipus general d'Espanya del 25% i per sobre del 20% en la majoria de països de la UE).

³⁹ Funcions relacionades amb això són la promoció econòmica i orientació de la política econòmica regional i l'acció econòmica exterior i cooperació econòmica amb els països africans. Així mateix, la Conselleria s'ocupa del Règim Econòmic i Fiscal, les polítiques sectorials d'indústria, energia i comerç i la gestió del sistema d'R+D+i canari, tots ells elements crucials en la internacionalització estratègica de l'Arxipèlag.

REQUADRE 2. INTERNACIONALITZACIÓ GEOESTRATÈGICA

en curs⁴⁰ hi ha augmentar les exportacions, tant en volum com en valor afegit, així com el nombre d'empreses exportadores, per a la qual cosa és imprescindible la capacitat de les petites empreses. En aquesta línia, PROEXCA⁴¹ fomenta la internacionalització de les pimes (en l'exercici del 2016 se'n van beneficiar 360 empreses), amb iniciatives com el programa Canàries Aporta, que ofereix suport tècnic i econòmic per emprendre un projecte internacional.

2.3.4. SECTOR PÚBLIC

En termes d'ocupació pública, Canàries té un nombre d'ocupats en el sector que se situa per sobre de la mitjana espanyola. El 2016, el 14,77% dels ocupats a les Canàries treballaven en el sector públic, enfront d'un 13,26% de mitjana en el conjunt d'Espanya, segons les dades del Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques. Aquesta xifra inclou els diversos nivells de Govern de les Administracions públiques, és a dir, l'Administració central, la regional i la local, així com el sistema universitari. En aquest sentit, al juliol del 2016 hi havia un total de 116.280 ocupats en aquest sector. Amb tot, les dades posen de manifest la rellevància de l'ocupació pública en el conjunt de l'economia canària, segurament per la necessitat d'una representació pública i reforç de les seves activitats en cadascuna de les illes.

Per tipus d'Administració, els empleats públics a Canàries són especialment rellevants a l'Administració regional, on representen un 7,4% del total d'ocupats de la regió. Es tracta d'una xifra superior a la mitjana espanyola, ja que la representativitat dels empleats públics es redueix fins al 6,8%. Tot seguit, se situen els empleats públics de les corporacions locals, que a Canàries suposen el 3,7% dels ocupats de la regió, també lleugerament per sobre de la mitjana nacional (3,2% del total). Això és per la importància dels Cabildos en la implementació de la política pública a les illes.

Per la seva banda, als òrgans de l'Administració central, la proporció d'ocupats canaris és també superior a la mitjana nacional (3,1% enfront d'un 2,7%, respectivament). Només en el cas de l'ocupació pública del sistema universitari, el percentatge és més petit a Canàries que en el conjunt nacional (0,6% i 0,8%, respectivament).

El pes del sector públic autonòmic a les Canàries, calculat com el percentatge que representa el pressupost públic autonòmic sobre el PIB regional, es va situar en el 17,6%, lleugerament per sobre de la mitjana nacional (17,2%). Això coincideix amb el també major pes del sector públic en termes d'ocupació respecte al conjunt espanyol. La despesa pública estaria en línia, per tant, amb el nivell d'ocupació pública de la regió.

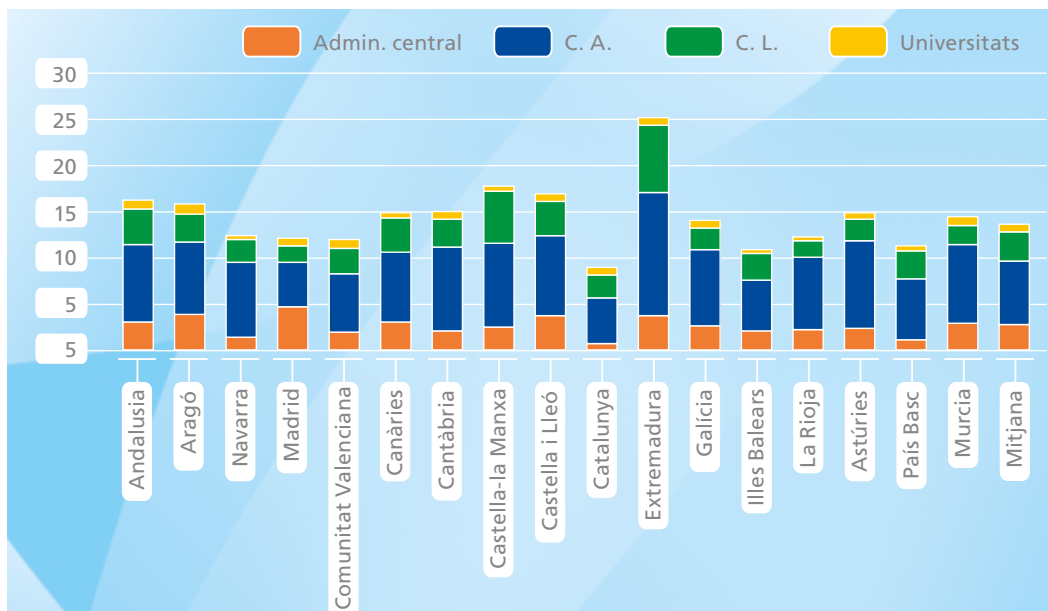
El pes dels pressupostos públics sobre el PIB de la regió canària va créixer 3,6 punts percentuals des de l'any 2000 fins a l'any 2009, de manera que va arribar al 18,3%. La necessitat de sanejar els comptes públics en els anys de recessió econòmica va provocar, a partir del 2010, una reducció del pes del sector públic sobre el PIB, que va portar la regió a situar-se en nivells similars als observats l'any 2000. El 2016, el pes del sector públic de Canàries se situava en el 14,5% sobre el PIB, i ha estat una de les comunitats autònomes que ha dut a terme esforços més grans per complir cada any els objectius de déficit públic establerts per l'Administració central.

⁴⁰ L'Estratègia Operativa d'Internacionalització de l'Economia canària 2016-2020, en procés de realització.

⁴¹ Empresa pública adscrita a la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement..

IMPORTÀNCIA DE L'OCUPACIÓ PÚBLICA PER NIVELLS DE GOVERN (2016)

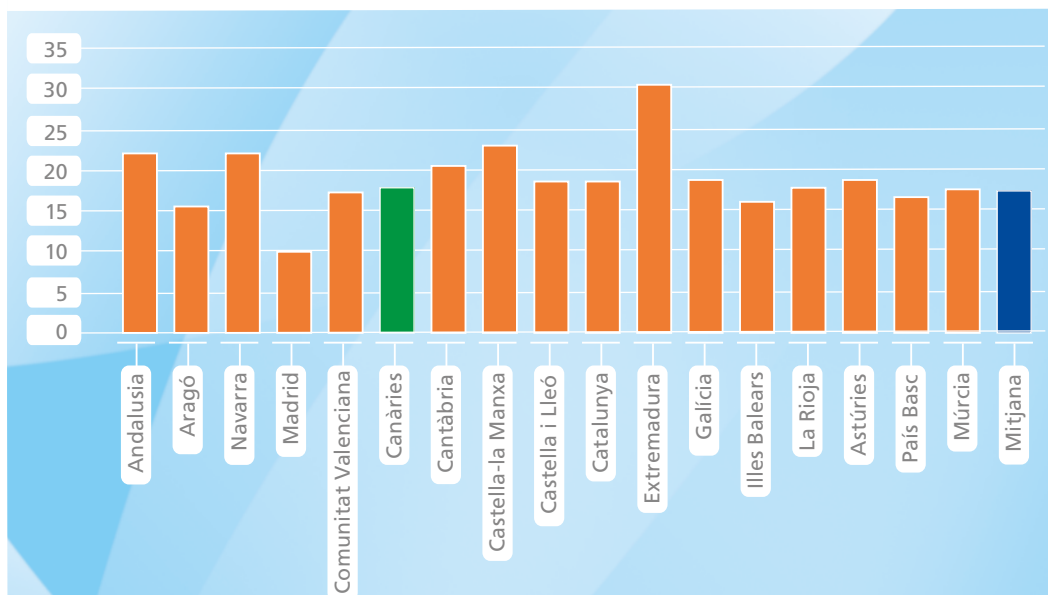
% DEL PERSONAL AL SERVEI DE LES ADMINISTRACIONS PÚBLIQUES SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS



Fonts: Calculat a partir del Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques (Butlletí Estadístic del personal al servei de les Administracions públiques) i de l'INE (Comptabilitat Regional d'Espanya).

IMPORTÀNCIA DEL SECTOR PÚBLIC (2016)

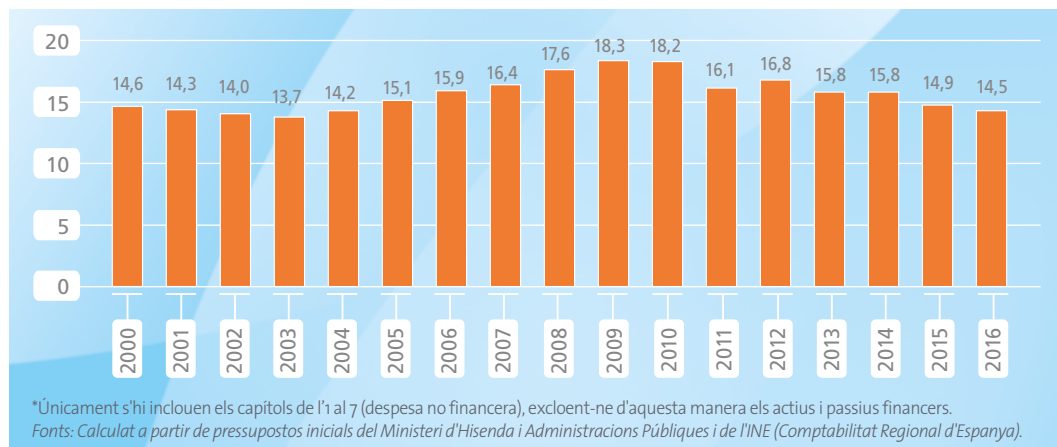
% DELS PRESSUPOSTOS CONSOLIDATS SOBRE EL PIB



Fonts: Calculat a partir del Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques i de l'INE (Comptabilitat Regional d'Espanya).

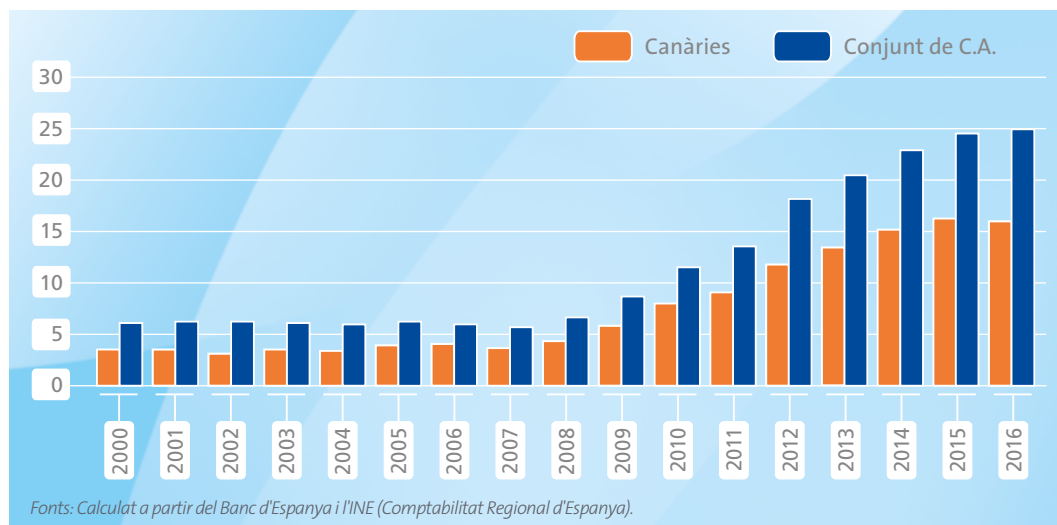
SECTOR PÚBLIC A CANÀRIES (2000-2016)

% DELS PRESSUPOSTOS CONSOLIDATS SOBRE EL PIB*



EVOLUCIÓ DEL DEUTE PÚBLIC (2000-2016)

% SOBRE EL PIB



Per la seva banda, el pes del deute públic sobre el PIB, que se situava en els anys previs a la crisi per sota del 4%, s'ha multiplicat per quatre després de situar-se el 2016 en el 16% del PIB. Malgrat aquest significatiu increment, Canàries és la tercera comu-

nitat autònoma amb la ràtio més petita d'endeutament públic d'Espanya, tan sols per darrere de la Comunitat de Madrid i el País Basc. A més, Canàries és l'autonomia amb menys deute públic per habitant, amb 3.172,5 euros en l'últim any.

El sector públic gaudeix d'una especial rellevància a Canàries, atesa la importància dels Cabildos en la implementació de la política pública. La necessitat de representació en cadascuna de les illes de l'arxipèlag explicaria, per tant, el pes més gran de l'ocupació en el sector públic i dels pressupostos públics sobre el PIB respecte a la mitjana espanyola. Canàries és, però, la tercera comunitat autònoma amb la ràtio més petita d'endeutament públic d'Espanya i també l'autonomia que presenta menys deute públic per habitant.

2.3.5. PREUS I SALARIS

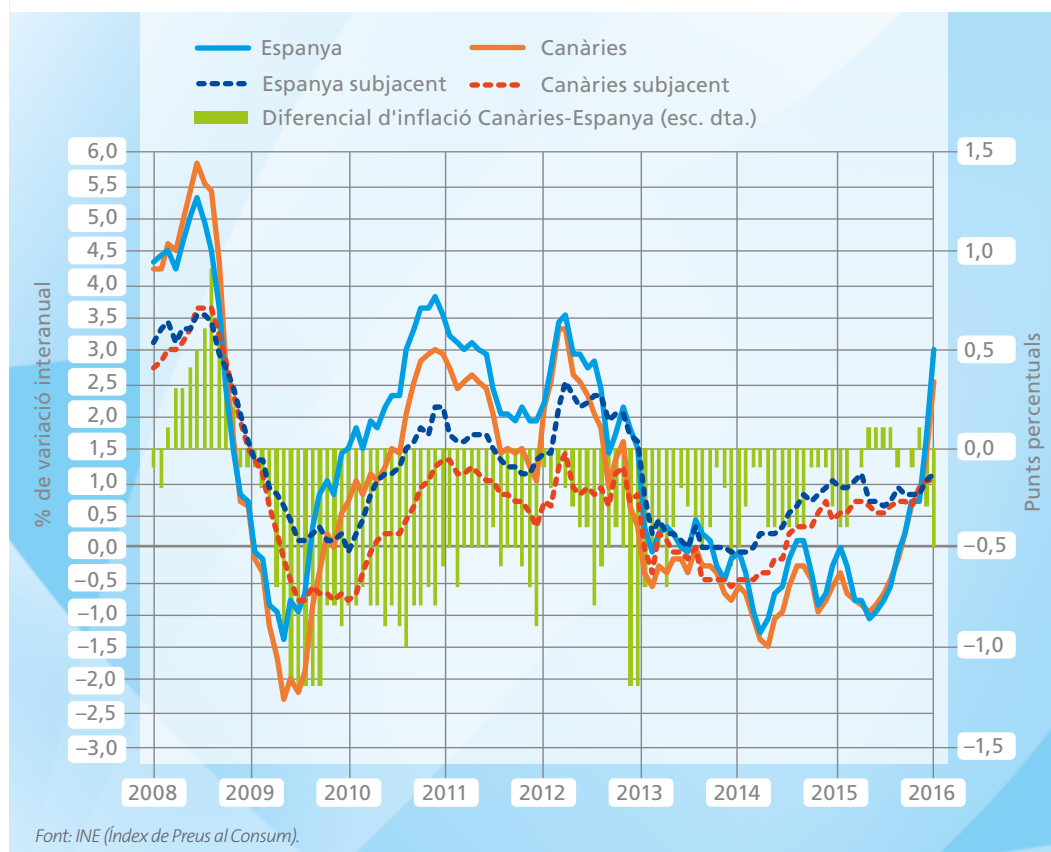
L'evolució dels preus de les Canàries presenta un patró de comportament semblant al del conjunt nacional. Això no obstant, Canàries manté un diferencial d'inflació negatiu respecte a Espanya durant tot el període analitzat (el creixement dels

preus ha estat menor a la regió que la mitjana nacional), la qual cosa indica un guany de competitivitat dels productes canaris enfront de la mitjana espanyola.

El 2016, els sectors que més van contribuir a l'increment dels preus van ser el de vestit i calçat

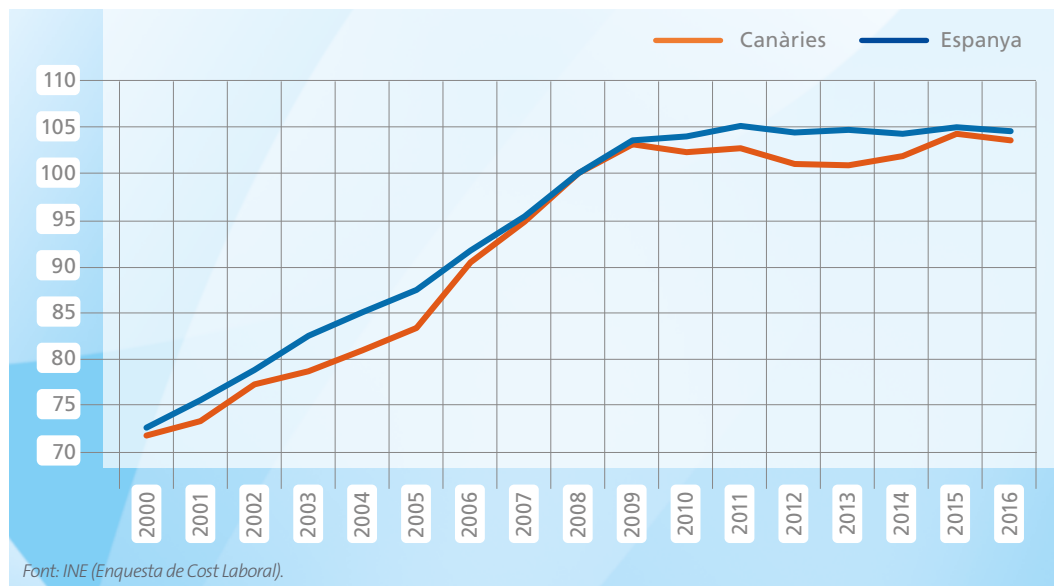
IPC GENERAL I SUBJACENT (2008-2016)

% VARIACIÓ INTERANUAL



COSTOS LABORALS (2000-2016)

ÍNDEX BASE 2008 = 100



(+17,7% interanual) i el de transport (+5,3% interanual). En canvi, els sectors que menys van contribuir a l'alça dels preus van ser el de sanitat (+0,3% interanual) i el de mobles, articles de la llar i articles per al manteniment corrent de la llar (+0,4% interanual).

Si s'analitza la inflació subjacent, que té en compte l'evolució dels preus de tots els productes, a excepció dels energètics i aliments no elaborats, Canàries presenta un menor creixement dels preus que l'experimentat pel conjunt d'Espanya al llarg del període analitzat. A més, la inflació subjacent a Canàries passa a ser positiva a partir del 2015, cosa que no succeeix amb el nivell de preus general, que només passa a ser positiu a mitjans del 2016. Aquest fenomen s'explica per la caiguda del preu del petroli en aquest espai de temps.

Del 2000 al 2016, els costos laborals a la regió canària han seguit una tendència similar a la del conjunt nacional.

En els anys previs a la crisi, l'avanç dels costos laborals va ser notori en les dues àrees geogràfiques; a Canàries va créixer a un ritme anual mitjà del 4,1%. Tanmateix, la recessió econòmica, que va tenir més impacte negatiu sobre la regió, va comportar una contracció dels costos laborals més gran que l'observada a nivell nacional, cosa que va incrementar la bretxa entre totes dues. Si bé és cert que en els dos darrers anys s'observa una convergència en l'evolució dels costos laborals.

Amb tot, els costos laborals es van situar en l'últim any en 2.160 euros per treballador a Canàries i 2.541 euros a Espanya. En aquest sentit, els menors costos laborals a les Canàries respecte a la mitjana espanyola poden contribuir positivament a la major competitivitat dels productes i serveis canaris, fet que reforça el guany de competitivitat que ja s'observava també en matèria de preus finals.

El diferencial negatiu del nivell general de preus i costos laborals entre la mitjana nacional i Canàries a favor d'aquesta última contribueix a la major competitivitat de l'economia canària enfront del conjunt de l'economia espanyola.

2.4. PROCESSOS NORMATIUS I ACTORS

En aquest apartat s'aborden elements crucials i diferencials de Canàries, com el Règim Fiscal i Econòmic (REF) propi, justificat per la insularitat i "ultraperifericitat", i el reconeixement de les quals marca les relacions amb el Govern central i les institucions comunitàries. Aprofundir en la integració econòmica amb la resta de l'Estat i de la Unió Europea, per mitjà de les polítiques de convergència i cohesió, continua sent necessari.

La localització de l'Arxipèlag es comença a valorar com un factor estratègic. La projecció natural de Canàries a la regió de Macaronèsia⁴² i la cooperació amb països del veí continent africà amplien les oportunitats de desenvolupament bilateral.

La recuperació econòmica i de l'ocupació ha possibilitat un acostament més gran dels agents socials, tot i que els problemes estructurals que arrossega la comunitat i els reptes d'una economia global requereixen redoblar els esforços per arribar a consensos a nivell tripartit (entre l'Administració i els agents socials, sindicats i associacions empresarials). Un altre fet diferencial, derivat de la fragmentació geogràfica de l'Arxipèlag, és la multiplicitat de localitzacions politicoadministratives en el teixit insular.

⁴² Macaronèsia és el nom col·lectiu de cinc arxipèlags de l'Atlàntic Nord propers al continent africà: les Açores, les Canàries, Cap Verd, Madeira i les Illes Salvatges. El terme prové del grec μακάρων νήσοι (makárōn nēsoi – "illes afortunades").

⁴³ La disposició addicional tercera de la Constitució Espanyola de 1978 aborda el règim econòmic i fiscal de l'Arxipèlag canari, per a la modificació del qual es requereix un informe previ de la comunitat autònoma.

⁴⁴ Llei 19/1994 de modificació dels aspectes fiscals del règim econòmic i fiscal de Canàries.

⁴⁵ També es poden acollir a la RIC les persones físiques i entitats no residents al territori espanyol que operin a les Canàries mitjançant establiment permanent.

2.4.1. MARC NORMATIU I RELACIONS INTERGOVERNAMENTALS

RÈGIM ECONÒMIC I FISCAL

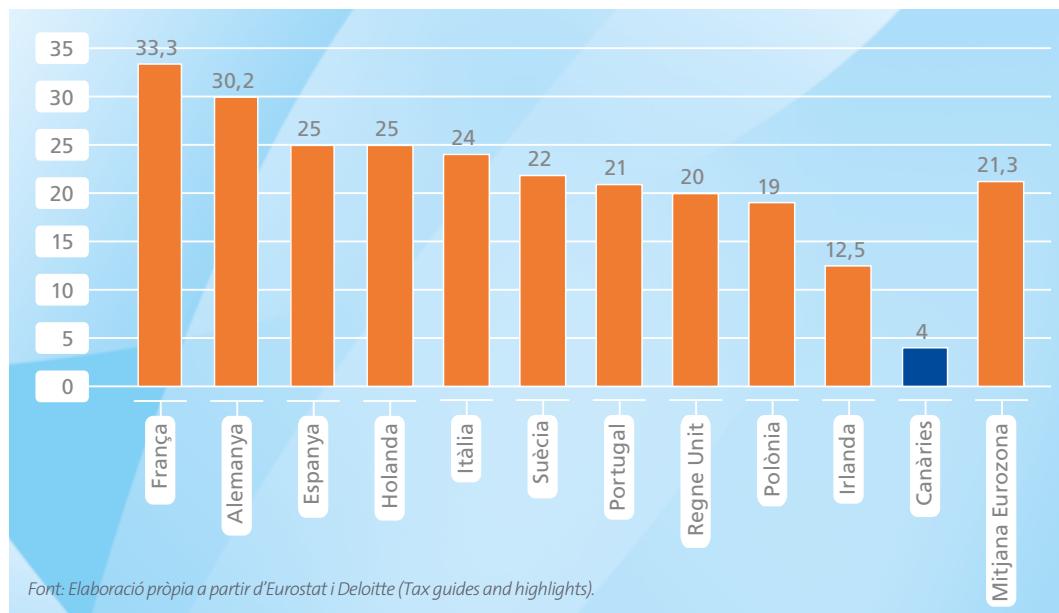
La singularitat canària del Règim Econòmic i Fiscal (REF) vertebrava les relacions intergovernamentals.

El Règim Econòmic Fiscal de Canàries (d'ara endavant, REF) està reconegut en la Constitució Espanyola⁴³ i té com a finalitat pal·liar els efectes de la insularitat i distància respecte a la resta de l'Estat, així com l'escassetat de recursos, la condició de mercat interior petit i fragmentat i l'acusada dependència de l'exterior. El patrimoni històric d'aquesta singularitat es rastreja des de la mateixa incorporació a la Corona de Castella, passant pels ports francs del segle XIX, fins a la Llei del Règim Econòmic i Fiscal del 1972.

La primera reforma del REF es va dur a terme amb les lleis 20/1991 i 19/1994, en què se'l va adaptar als canvis sorgits després de l'adhesió d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea (CEE) el 1986. Les principals especificitats del REF –recollides en la Llei 19/1994⁴⁴ són la Reserva d'Inversions a Canàries (RIC), la Zona Especial Canària (ZEC) i les exempcions i bonificacions de determinats impostos. La RIC possibilita una tributació mínima per a les empreses o persones físiques que desenvolupin la seva activitat econòmica mitjançant un establiment a les illes⁴⁵ sempre que reinverteixin les bonificacions obtingudes (en un termini de cinc anys). En el cas de les societats, la bonificació dels beneficis no distribuïts pot arribar fins al 90% de l'IRPF. La ZEC es formula

IMPOST DE SOCIETATS DE CANÀRIES EN EL CONTEXT EUROPEU

TIPUS ESTÀNDARD (2017) (%)



com un espai de baixa tributació que afavoreixi el desenvolupament socioeconòmic i la diversificació productiva de l'Arxipèlag. El principal avantatge fiscal de la ZEC és l'impost de societats reduït al 4%, enfront del tipus general a Espanya del 25% o superior al 20% en la majoria dels països europeus (vegeu gràfic anterior). Aquesta baixa tributació es condiona a un seguit de requisits d'inversió i ocupació⁴⁶, amb l'objectiu d'atreure empreses que impulsin activitats industrials i de serveis⁴⁷.

Aquests avantatges es completen amb una sèrie de deduccions que fomentin les inversions productives a les Canàries⁴⁸. Finalment, el REF permet una imposició indirecta més favorable, ja que no s'aplica l'IVA, sinó l'IGIC (Impost General Indirecte Canari) del 7% (enfront de l'IVA general, del 21%). El nou sistema de finançament autonòmic –Llei 22/2009– té en compte aquestes especificitats del REF⁴⁹. Actualment està en curs una nova reforma del REF, les principals novetats de la qual s'exposen en el requadre següent.

⁴⁶ Per això, a més de tenir el domicili social i la seu d'adreça efectiva, les entitats es comprometen a efectuar una inversió mínima (de 100.000 euros a Tenerife i Gran Canària, o de 50.000 euros a la resta d'illes) i crear un mínim de llocs de treball (cinc a Tenerife i Gran Canària, o tres a la resta).

⁴⁷ Altres avantatges fiscals per a les empreses són l'exempció de retencions en dividendes distribuïts per filials o matrius en altres països de la UE i altres països que hagin signat amb Espanya un conveni de doble imposició, l'exempció de l'impost sobre Transmissions Patrimonials i Actes Jurídics Documentats, l'exempció de l'impost General Indirecte Canari (IGIC) per al lliurament de béns i prestacions de serveis i en les importacions.

⁴⁸ Com la deducció del 25% per a les inversions en actius fixos nous, o deduccions específiques en edició de llibres, producció cinematogràfica, empreses exportadores, recerca i desenvolupament i tecnològiques.

⁴⁹ Concretament, en la seva disposició addicional segona declara que els mecanismes de transferència (Fons de Garantia de Serveis Públics Fonamentals i el Fons de Suficiència Global), els fons de convergència autonòmica i el règim de cessió de tributs s'ajusten al Règim Econòmic i Fiscal canari. A més, la disposició addicional vuitena atorga a l'Arxipèlag competències normatives en l'impost indirecte (IGIC) i en l'Arbitri sobre Importacions i Lliuraments de Mercaderies a les Illes Canàries.

Canàries disposa de dues zones franques (d'un total de set a Espanya), Puerto de la Luz i Las Palmas a Gran Canària i el Port de Santa Cruz de Tenerife. Regulades a nivell europeu⁵⁰, es defineixen com a

àrees delimitades dins del territori duaner comunitari, on les activitats d'emmagatzematge, transformació i distribució de mercaderies estan exemptes de gravàmens, aranzels o impostos indirectes.

REQUADRE 3

REFORMA DEL RÈGIM ECONÒMIC FISCAL

Un quart de segle després de la Llei 19/1994, arriba l'Avantprojecte de Llei de modificació del Règim Econòmic i Fiscal (REF) de Canàries –aprovada la seva tramitació al març del 2017–, que estableix les bases del nou REF. La reforma es fonamenta en el reconeixement de la ultraperifèria de l'Arxipèlag com a element diferenciador i, en conseqüència, justifica la continuïtat del conjunt de mesures economicofiscals que estimulin la cohesió econòmica, social i territorial de l'Arxipèlag i la competitivitat dels seus sectors estratègics.

L'informe de l'Avantprojecte comprèn aspectes clau, com energia, aigua, gestió de residus, control duaner, transport, turisme, educació, ocupació, incentius regionals i agricultura.

La llunyania territorial i el cost de les comunicacions tenen una consideració especial. Referent a això, s'incideix en el caràcter de servei públic essencial del transport públic regular aeri i marítim (en els trajectes interinsulars i amb la resta del territori nacional). En el transport de mercaderies, s'impulsa el sistema de compensacions al cost efectiu del transport marítim i aeri entre les illes i en els intercanvis amb la Península i la resta de la UE. La convergència territorial també s'aprecia en les mesures per reduir els sobre costos en energia (potenciant les energies renovables), telecomunicacions (accés de la població a les TIC), gestió de residus (reciclatge i descontaminació) i aigua (sistema de compensació dels preus de l'aigua dessalinitzada, regenerada o reutilitzada).

Per pal·liar les dificultats sociolaborals de les illes, l'Avantprojecte de Llei disposa de plans específics d'ocupació, i en matèria educativa es destaquen les borses d'estudi i el paper de les universitats canàries com a vectors per al desenvolupament socioeconòmic.

En el pla econòmic, se subratlla el caràcter estratègic dels sectors turístic i logístic en la competitivitat i internacionalització de l'economia canària. En aquest sentit, es potencien la promoció turística de l'Arxipèlag (a través d'un Pla Estratègic del Turisme que incideixi particularment en la formació professional) i la funció de plataforma atlàntica (per mitjà de les zones franques). També es dona suport a la competitivitat del sector agrícola, a través del finançament addicional de les mesures de foment de les produccions locals (particularment a les illes més petites, tenint en compte el Programa d'Opcions Específiques d'Allunyament i Insularitat de la UE).

⁵⁰ Pel Reglament 2913/1992 del Consell, pel qual s'aprova el codi duaner, i el Reglament 952/2013 del Parlament Europeu i del Consell, pel qual s'estableix el codi duaner de la Unió.

Aquesta consideració té per objecte potenciar el comerç exterior i, en el cas particular dels ports canaris, les relacions econòmiques amb països extracomunitaris i la seva funció de plataforma atlàntica tricontinental. Referent a això, les zones franques canàries tenen un estatus especial en funció de la seva localització ultraperifèrica, que a més dels avantatges del REF i els incentius de la ZEC, permet una flexibilitat més gran en l'entrada de mercaderies de països tercers i la seva posterior transformació. En aquest sentit, a través de l'anomenat "perfeccionament actiu" s'exonera del pagament de les tarifes d'entrada per les matèries primeres i components importats i dels impostos indirectes sobre el valor generat de la seva transformació (excepte si s'exporten posteriorment a la UE, incloent-hi el territori canari).

Canàries gaudeix amb el REF d'un règim econòmic i fiscal que representa un gran atractiu per a la localització d'empreses i per a la vida dels residents, alhora que busca compensar els efectes de la distància i la segmentació de l'Arxipèlag respecte als mercats continentals.

La reforma del REF, en curs, és l'oportunitat de dotar d'actuacions que donin suport a la societat i a les empreses canàries en el seu trànsit cap a una economia digital i de decisions descentralitzades eficients basades en les noves tecnologies.

EL MARC EUROPEU I LES RELACIONS INTERNACIONALS EN L'ENTORN TERRITORIAL

La situació geoestratègica confereix a Canàries una funció d'avançada a l'Atlàntic, de frontera exterior de la Unió Europea i una via per convertir la localització en una oportunitat.

Canàries no es va integrar inicialment a la Comunitat Econòmica Europea⁵¹ per preservar el Règim Econòmic Fiscal. Això no obstant, en poc temps es va optar per la plena integració, i es va ajustar l'aplicació del REF –Reglament 1911/1991 del Consell Europeu. A canvi, es va concedir l'estatus de Regió Ultra Perifèrica (RUP)⁵² i la seva inclusió en el Programa d'Opcions Específiques per la Llunyania i Insularitat de les Illes Canàries (POSEICAN)⁵³. Aquestes figures comunitàries s'han dissenyat per afavorir la convergència socioeconòmica amb la resta del Mercat Comú, amb mesures específiques en matèria d'agricultura i alimentació, transport i comunicacions, fiscalitat, ajudes socials, recerca i desenvolupament i protecció del medi ambient. Les RUP gaudeixen dels avantatges del sistema d'ajudes per a les regions europees menys desenvolupades (amb una renda *per capita* inferior al 75% de la mitjana comunitària).

Els programes comunitaris INTERREG són essencials per a la integració de Canàries en el seu entorn territorial (vegeu requadre següent). Així mateix, la Unió Europea ha augmentat les polítiques de gestió de les aigües territorials⁵⁴, on les regions ultraperifèriques insulars tenen un focus

⁵¹ En el tractat d'adhesió a la Comunitat Econòmica Europea de 1986 –concretament en el protocol número 2– s'excloïa Canàries del territori duaner, així com les polítiques comunitàries de comerç comú, agricultura i pesca.

⁵² La *ultraperificitat* es regula i reforça als tractats europeus posteriors: en l'article 299.2 d'Amsterdam (1999) i en el 349 de Lisboa (2009). A més de Canàries, es reconeixen com a regions ultraperifèriques (RUP) les Açores, Madeira, Guadalupe, Martinica, Guaiana i Reunió.

⁵³ Establert per Decisió del Consell 91/314/CEE, s'estructura en dos àmbits d'actuació: el foment de la producció agropecuària local (amb una menció específica als productors de plàtans) i el Règim Específic d'Abastiment (subvenciona la importació de determinats productes alimentaris bàsics destinats al consum directe o la transformació).

⁵⁴ Com posen de manifest la Planificació de l'Espai Marí (MSP), la Gestió Integrada de les Zones Costaneres (ICZM) o el disseny de l'Estratègia Europea per a la recerca Marina i Marítima.

especial pel seu valor estratègic i alts potencials per al desenvolupament econòmic. En aquesta línia, iniciatives com el projecte europeu TROPOS (o plataforma flotant multiús, que a Canàries s'han concretat amb el projecte PLOCAN)⁵⁵ promouen el desenvolupament d'activitats innovadores que aprofitin de manera sostenible els

recursos de l'oceà o "economia blava". Precisament, amb aquest focus, les institucions dels arxipèlags de Madeira, les Açores i les Canàries han constituït el Clúster Marítim Macaronèsic, al qual s'ha unit recentment Cap Verd, coordinat pel Clúster Marítim de Canàries (vegeu apartat 3.3. Clústers i vetes d'excel·lència).

REQUADRE 4

INTEGRACIÓ EN LA REGIÓ DE MACARONÈSIA I L'ÀFRICA OCCIDENTAL

L'impuls comunitari és crucial per a la integració de les Canàries en la regió de Macaronèsia i la potenciació de la seva funció d'avançada de l'Europa lliure i desenvolupada al continent africà.

El vigent Programa INTERREG MAC 2014-2020, finançat en un 85% pel Fons Europeu de Desenvolupament Regional-FEDER, amplia l'espai de col·laboració incorporant tercers països geogràficament propers: Cap Verd, Senegal i Mauritània (vegeu el mapa següent). La integració d'aquest espai transnacional es canalitza a través de la cooperació i la posada en marxa de projectes conjunts amb un perfil innovador i la valoració sostenible dels recursos (principalment en els sectors del turisme, medi ambient costaner i marí, pesca i energies renovables). D'aquesta manera Canàries, juntament amb altres arxipèlags de la UE a l'Atlàntic, reforça el seu paper de vector de desenvolupament en l'entorn del continent africà. El programa s'estructura en cinc eixos, a partir dels quals es proposen els diversos projectes.

- Eix 1. Potenciar la recerca, el desenvolupament tecnològic i la innovació.
- Eix 2. Millorar la competitivitat de les empreses.
- Eix 3. Promoure l'adaptació al canvi climàtic i la prevenció i gestió de riscos.
- Eix 4. Conservar i protegir el medi ambient i promoure l'eficiència dels recursos.
- Eix 5. Millorar la capacitat institucional i l'eficiència de l'Administració pública.

El continent africà és l'àrea d'expansió natural per a les empreses canàries, tant per la seva proximitat geogràfica (a tan sols 95 km, enfront dels 1.400 km de distància de les terres europees) com per les expectatives de creixement econòmic, les àmplies demandes d'infraestructures i serveis i les possibilitats d'un mercat de consum lligat a les classes mitjanes emergents. Entre els exemples d'aquesta projecció destaca la implantació de la companyia aèria canària Binter⁵⁶ a la regió. A més dels transports, hi ha altres àmbits amb perspectives de posada en valor del *know-how* canari als països de l'entorn: activitats logístiques, serveis sanitaris i tecnologia mèdica, telecomunicacions i TIC, enginyeria en infraestructures de transport i energètiques, sector metal·lúrgic, turisme de creuers, gestió de l'aigua i dessalinitzadores, consultoria, sector bancari, formació especialitzada, etc. La consideració estratègica del continent veï per part del Govern autonòmic s'observa en la

⁵⁵ Analitzats en els apartats 3.3. Clústers i vetes d'excel·lència i 3.4. Societat del coneixement.

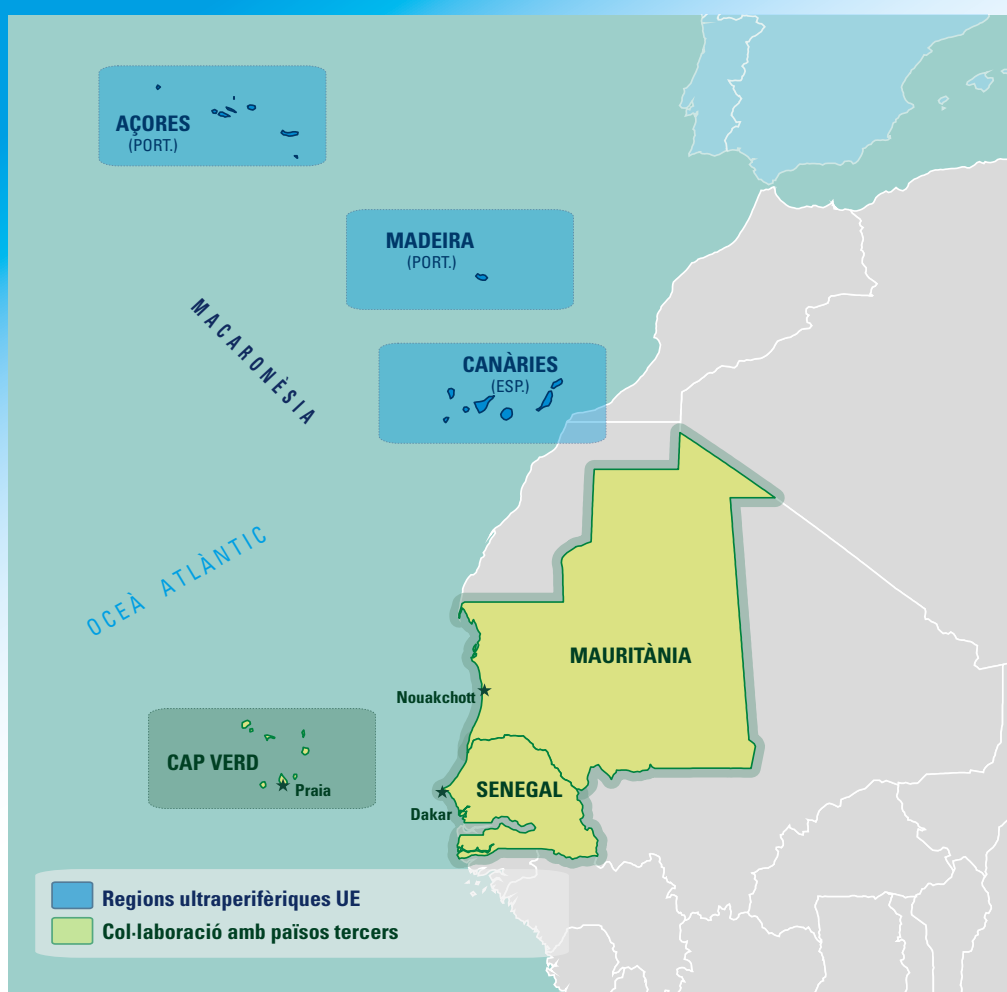
⁵⁶ Binter ha reproduït el model de transport aeri interinsular a l'arxipèlag de Cap Verd, i connecta les Canàries amb nombroses destinacions a l'Àfrica occidental (Marràqueix, Casablanca, Agadir, Al-Aaiun, Dakhla, Dakar, Nouakchott, Nouadhibou, Banjul, Praia i Sal).

REQUADRE 4. INTEGRACIÓ EN LA REGIÓ DE MACARONÈSIA I L'ÀFRICA OCCIDENTAL

Direcció General d'Afers Econòmics amb Àfrica⁵⁷, que té com a missions principals: impulsar les relacions institucionals amb els Governos africans (conjuntament amb el Govern central i les institucions canàries); promoure els intercanvis comercials, la inversió exterior i els projectes a l'Àfrica (incidint en la funció de Canàries com a plataforma de negocis segura per operar al continent); i donar suport al seguiment i execució dels programes de cooperació.

COOPERACIÓ TRANSNACIONAL DE CANÀRIES

ÀMBIT DEL PROGRAMA MAC 2014-2020



Font: Elaboració pròpia.

⁵⁷ Adscrita a la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement.

Per la seva localització, que s'acostuma a veure com una feblesa, Canàries està unint les seves forces amb altres arxipèlags de la regió per afrontar els reptes del desenvolupament de l'Àfrica occidental, alhora que s'ha convertit en un soci privilegiat d'aquest procés.

RELACIÓ AMB EL GOVERN CENTRAL

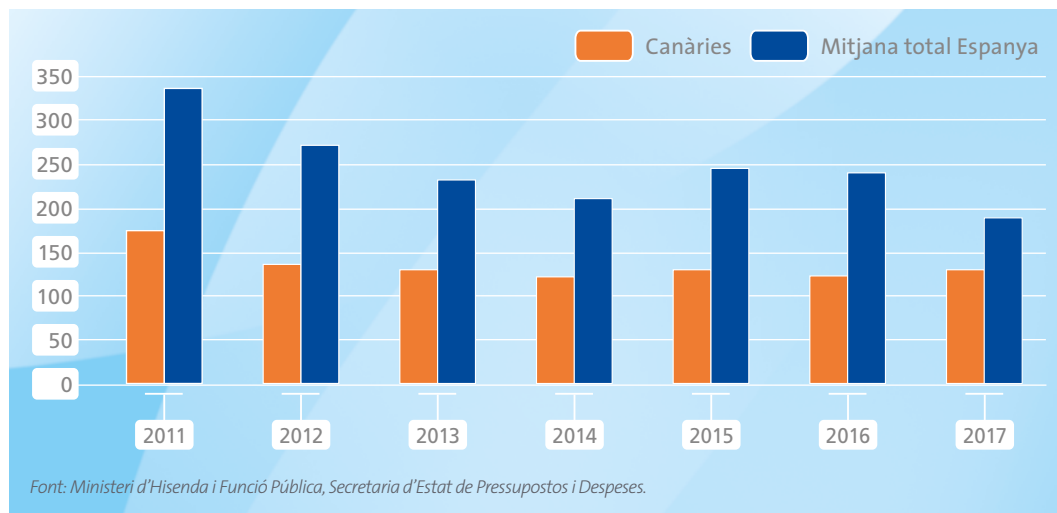
L'actual procés de reforma del Règim Econòmic i Fiscal i els acords pressupostaris ofereixen noves oportunitats de desenvolupament socioeconòmic per a l'Arxipèlag, que encara presenta indicadors de despesa i inversió pública per habitant sensiblement menors que els de la resta d'Espanya.

La bona sintonia actual entre el Govern central i el Govern canari es reflecteix en el procés de reforma del REF. Els representants dels partits canaris al Parlament nacional sovint han tingut un paper clau en l'estabilitat política del país. En la present legislatura, els suports⁵⁸ als pressupostos de l'Estat per al 2017 comporten un augment de la inversió del Govern central a Canàries (especialment, en infraestructures i polítiques socials), millora del finançament autonòmic per mitjà de l'accés al Fons de Competitivitat⁵⁹ i recupera el Pla Integral d'Ocupació (PIEC). El pacte pressupostari també afavoreix l'estabilitat del Govern autonòmic.

Ampliar la inversió pública de l'Estat a les Canàries és una reclamació històrica dels successius Governos canaris. L'Arxipèlag se sent especialment discriminat en matèria d'infraestructures. Tenint en compte el gràfic següent, la inversió *per capita* rebuda de l'Estat en els pressupostos regionalit-

INVERSIÓ DE L'ESTAT A CANÀRIES VS. MITJANA ESPANYOLA (2011-2017)

PER CAPITA (€ / HAB.) EN PRESSUPOSTOS REGIONALITZABLES

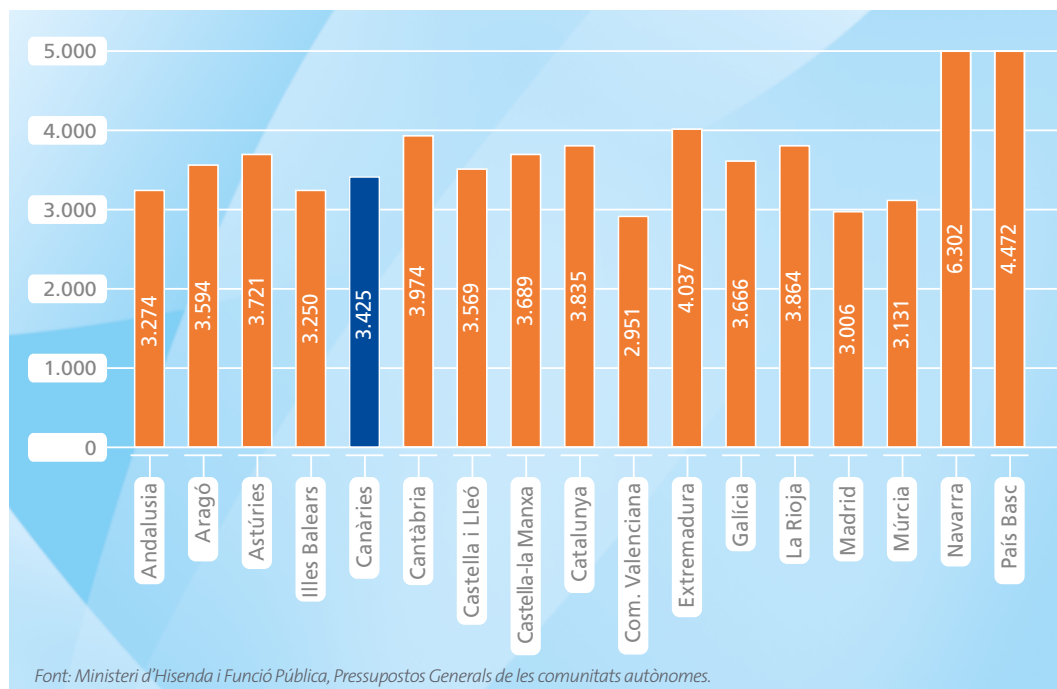


⁵⁸ Després dels acords subscrits entre el Govern central i els dos partits amb representació al Parlament nacional, Coalició Canària i Nova Canàries.

⁵⁹ En desvincular el REF del sistema de finançament autonòmic, després d'eliminar la disposició setzena de la Llei orgànica de finançament de les comunitats autònomes (LOFCA), Canàries podrà accedir amb caràcter retroactiu al Fons de Competitivitat, que es tradueix en 220 milions d'euros relatius a la liquidació del 2015, i per als següents anys 360 milions el 2017 amb càrrec al 2016 i 550 milions el 2018.

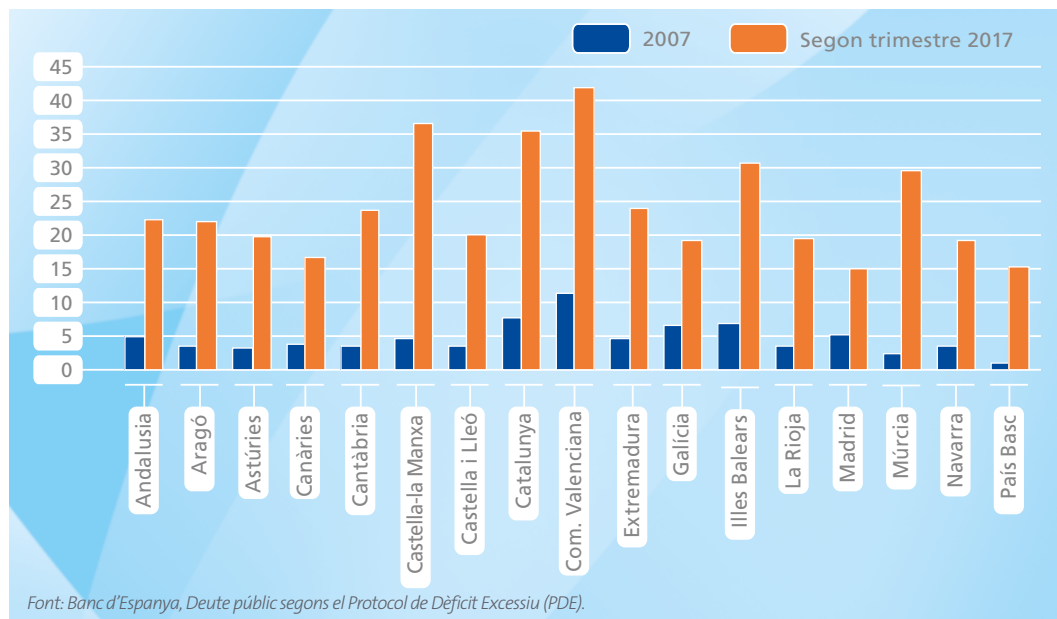
DESPESA PER CAPITA DELS PRESSUPOSTOS PÚBLICS DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES (2005-2017)

MITJANA ANUAL EN EUROS



DEUTE DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES

% DEL PIB



zables ha estat inferior a la mitjana autonòmica (un 45,6% per sota en la mitjana anual entre el 2011 i el 2017). Tanmateix, la bretxa d'inversió es redueix significativament en el pressupost previst per al 2017 (a un 30,5%, 18 punts menys que el 2016) i Canàries és l'única comunitat que incrementa la quantitat d'inversió estatal regionalitzada (270,3 milions d'euros, un creixement interanual del 3,2%, enfront del retrocés del 22,2% de la mitjana de les comunitats autònomes).

Pel que fa als pressupostos autonòmics, la despesa a Canàries es va situar en 3.425 euros per habitant, considerant la mitjana dels pressupostos del 2011 al 2017, és a dir, un 8,7% menys que la mitjana total de les comunitats autònomes.

Canàries és la comunitat autònoma amb menys dèficit públic, 0,39% el 2016, enfront del 0,84% del total de les Administracions autonòmiques. Els pressupostos més equilibrats han afavorit un menor endeutament. En el segon trimestre del 2017, el deute públic equivalia a un 16,7% del PIB de Canàries, 8,4 punts menys que la mitjana total de les comunitats autònomes (la diferència a favor de les Canàries era de dos punts percentuals el 2007, malgrat que el nivell de deute se situava en el 3,7% del PIB).

2.4.2. RELACIÓ ENTRE EL GOVERN I ELS AGENTS SOCIALS

Les polítiques d'ocupació i fiscals són els principals eixos de les relacions entre els agents socials i l'Administració autonòmica, en un context de menys conflictivitat laboral, fruit de la recuperació del mercat de treball.

Com a la resta del país, la llarga i profunda crisi econòmica va suposar un greu deteriorament socioeconòmic. En la situació prèvia s'explicaven les debilitats del mercat laboral canari (com l'alta temporalitat del sector turístic, la sobreexposició al sector de la construcció, l'escassa industrialització o la baixa qualificació dels treballadors)⁶⁰. Les limitacions estructurals del teixit econòmic, l'elevada taxa d'atur i les dificultats d'inserció laboral dels col·lectius més vulnerables (joves, aturats de llarga durada, etc.) han tensat les relacions entre les parts socials i el Govern autonòmic i central. Els sindicats atribueixen la major precarietat laboral a les reformes laborals del Govern central i alerten sobre un retrocés de l'Estat del benestar⁶¹. Això no obstant, la recuperació econòmica en curs, reflectida en l'augment de l'afiliació a la Seguretat Social⁶² i el descens de la taxa d'atur⁶³, ha rebaixat sensiblement el nivell de conflictivitat social. En referència a això, el nombre de jornades

⁶⁰ Com a resposta, el Govern autonòmic va llançar l'Estratègia d'Ocupació de Canàries 2008-2013.

⁶¹ Entre el 2009 i el 2016, en termes de despesa consolidada, els pressupostos autonòmics destinats a educació i sanitat van retrocedir un 13,4% i un 9,7%, respectivament, un ajust que també s'ha viscut en moltes altres comunitats autònomes.

⁶² La millora de l'ocupació s'aprecia en l'increment de l'afiliació a la Seguretat Social. Tenint en compte l'última dada publicada de l'octubre del 2017, el nombre d'afiliats puja a 778.782, un 18% més que a l'octubre del 2013, xifra que s'acosta als nivells anteriors a la crisi (802.484 afiliats a l'octubre del 2007).

⁶³ En el moment àlgid de la crisi econòmica, la taxa d'atur afectava un terç de la població activa (33,7% en el primer trimestre del 2013, 19 punts més que en el primer trimestre del 2008). Des de llavors la recuperació de l'ocupació ha possibilitat una reducció significativa de la taxa d'atur, que en el tercer trimestre del 2017 se situa en el 21,9% (si bé 5,5 punts més que la mitjana espanyola).

no treballades per vagues s'ha reduït un 70,3% el 2016 respecte al 2013⁶⁴.

Un nou acord entre els agents socials canaris millora el marc de les relacions laborals i guia les polítiques d'ocupació, al mateix temps que subratlla els reptes formatius com a clau per avançar cap a un model econòmic més competitiu i diversificat.

El clima social més favorable ha renovat les negociacions entre els agents socials. Al gener del 2017 es va assolir el "l'acord bipartit per a la negociació col·lectiva, la competitivitat, l'ocupació i la inclusió social", subscrit per la patronal i els sindicats⁶⁵. Les principals millores d'aquest nou acord s'observen en:

- Un marc de relacions laborals més estable basat en la negociació col·lectiva (acords interprofessionals, convenis col·lectius bianuals prorrogables, negociació col·lectiva sectorial) i un funcionament més àgil del Tribunal Laboral de Canàries per a la resolució eficaç de conflictes.
- Avançar en les polítiques actives d'ocupació a través del Pla Integral d'Ocupació per a Canàries (PIEC), juntament amb el reforç de les mesures que afavoreixin el desenvolupament dels sectors estratègics⁶⁶, la competitivitat (particularment a les pimes), la iniciativa empresarial per a la creació d'ocupació, foment de la contractació, l'ocupació juvenil i el Pla de digitalització per millorar l'ocupabilitat.

L'atur continua sent el principal problema social de les illes, el qual afecta una quarta part de la població activa, cosa que requereix augmentar els esforços de les polítiques d'ocupació. La restitució del Pla Integral d'Ocupació per a Canàries (PIEC) en els Pressupostos Generals de l'Estat del 2017 recupera un valuós recurs per consolidar les polítiques d'ocupació, que s'afegeix als Plans Anuals de Política d'Ocupació⁶⁷ del Ministeri d'Ocupació i Seguretat Social⁶⁸. Així mateix, el Govern autonòmic, la patronal i els sindicats estan reactivant la concertació social. Les meses de treball de concertació social tripartides poden ser un instrument útil per resoldre qüestions sensibles de formació, empremadoria, contractes d'inserció i prevenció de riscos laborals, entre altres reptes.

Els empresaris critiquen la creixent pressió fiscal, perquè contradiu la filosofia del Règim Econòmic Fiscal i l'estatus de regió ultraperifèrica.

L'harmonia entre els empresaris canaris i el Govern autonòmic és clara en les reivindicacions adreçades a l'Administració central, tant per ampliar la inversió pública (que solucioni els dèficits històrics en matèria d'infraestructures estratègiques) com per millorar les condicions de finançament autonòmic. Però el consens disminueix en les polítiques pressupostàries dutes a terme, atès que els empresaris critiquen l'augment excessiu de les càrregues tributàries en comptes d'avançar en la racionalització de l'Administració que redueixi les despeses menys necessàries. Aquestes polítiques

⁶⁴ Segons dades del Ministeri d'Ocupació i Seguretat Social, les vagues del 2016 van tenir 1.012 participants i van suposar 2.926 jornades no treballades, fet que suposa una reducció dràstica respecte a les xifres del 2013 (3.745 participants i 9.852 jornades no treballades).

⁶⁵ Per part de la patronal, la Confederació Canària d'Empresaris (CCE) i CEOE-Tfe, i per part dels sindicats, CCOO i UGT.

⁶⁶ Tant emergents (audiovisual, marítim, economia digital, energies renovables) com tradicionals (especialment el sector turístic, principal motor de creixement de l'Arxipèlag), a través de la prospecció de les necessitats formatives, activitats d'orientació i inserció laboral i empremadoria.

⁶⁷ Els incentius fiscals a la contractació s'incrementen en un 30% a Canàries. Les bonificacions per sufragar la Seguretat Social dels joves d'entre 16 i 30 anys són del 90% el primer any, el 70% el segon i el 30% el tercer.

⁶⁸ Els fons dels quals per a les Illes Canàries pugen a 124,5 milions d'euros el 2017, és a dir, la comunitat autònoma on més creixen (un 12% més que l'any anterior). Amb això es premien els avanços en el compliment dels objectius d'augmentar l'ocupabilitat dels joves i més grans de 45 anys aturats.

poden contradir els objectius del REF, que no són altres que mitigar les condicions adverses d'una regió ultraperifèrica a través d'incentius econòmics i fiscals que es tradueixin en inversions productives, i reduir així la bretxa socioeconòmica amb la resta de la UE.

2.4.3. ORGANITZACIÓ TERRITORIAL

Els Cabildos són institucions emblemàtiques i representatives del fet insular, essencials en l'organització, la gestió i la cohesió del territori, però cal millorar la coordinació interinsular.

Canàries disposa d'una Administració local intermèdia plenament desenvolupada. Els Cabildos insulars destaquen tant pel seu arrelament i vigència històrica⁶⁹ com pel nivell de competències aconseguit, significativament superior al d'altres estructures recentment implantades en altres comunitats (com ara les comarques). L'alt grau de deslocalització respon a les necessitats de gestió d'un territori extremadament fragmentat per la insularitat. Els Cabildos insulars es constitueixen com a òrgans de govern, administració i representació de cada illa i de les institucions de la comunitat autònoma. De fet, les dues províncies canàries són referències purament nominals, i entre els Cabildos insulars i l'Administració autònoma es reparteixen les competències pròpies de les diputacions provincials.

Amb el restabliment de la democràcia, els Cabildos obtenen el reconeixement constitucional com a forma de govern⁷⁰ i la legitimitat democràtica (ja que els consellers insulars són elegits de manera

directa). Als anys noranta es reforcen amb les competències transferides pel Govern autònic i l'augment del finançament. Per la seva doble naturalesa d'institució insular i autònoma⁷¹, els Cabildos tenen un nivell de competències superior a les diputacions provincials. La Llei 8/2015 de Cabildos Insulars⁷² clarifica el sistema competencial, evitant duplicitats administratives, assenyalant les especificitats que li són pròpies, les d'assistència a municipis i les derivades del seu paper d'institució autònoma a l'illa (vegeu taula següent). La llei no detalla les competències en matèria de turisme (bàsicament de promoció turística) i no especifica altres funcions delegades pel Govern autònic en els àmbits de promoció econòmica, energia, R+D+i, formació, ocupació i emprenedoria, especialment pels Cabildos de les illes amb més pes socioeconòmic i capacitat financera (Tenerife i Gran Canària).

Una altra singularitat de les Illes Canàries és la doble capitalitat autònoma, a les dues principals ciutats, Santa Cruz de Tenerife i Las Palmas de Gran Canària. Davant les rivalitats històriques entre les dues illes centrals, l'Estatut d'autonomia va optar per la capitalitat compartida, la qual cosa implica duplicar moltes de les institucions autònòmiques. Així, la seu del president del Govern s'alterna per períodes legislatius i el vicepresident resideix a la seu diferent de la del president. El Parlament es localitza a Santa Cruz, mentre que la Delegació del Govern a Canàries es troba a Las Palmas. A més del cost que implica la repetició d'estructures administratives, aquest sistema pot afectar el repartiment de les competències.

La insularitat també imprimeix un caràcter especial al sistema electoral canari, pel fet d'afavorir la representació de les illes no centrals (a les quals es reserven la meitat dels 60 escons parlamentaris,

⁶⁹ La història dels Cabildos comença amb la Llei d'organització administrativa de l'Arxipèlag de 1912, que possibilitava la creació d'aquesta estructura intermèdia d'escala insular que completava la diputació –fins al 1927 tot el territori canari s'inclouia en una única província amb capital a Santa Cruz de Tenerife–, dotada d'importants atribucions en matèria de serveis i una hisenda pròpia. Els Cabildos no van desaparèixer durant el període de la dictadura, però van perdre representativitat democràtica i van veure disminuïdes significativament les seves atribucions (bàsicament relegades a afers de beneficència i salut pública, vies i muntanyes).

⁷⁰ La Constitució de 1978, en el seu article 138.1, reconeix les circumstàncies del fet insular i, en el 141.4, el dret de les illes dels arxipèlags a disposar d'una Administració pròpia en forma de Cabildos o Consells.

⁷¹ Recollida en l'Estatut d'Autonomia de Canàries (article 8.2).

⁷² Anteriorment, la Llei 8/1986 i la Llei 14/1990.

malgrat que tan sols sumen un 17,4% dels residents canaris)⁷³. Una altra peculiaritat del sistema electoral són els límits electorals que va establir la reforma de l'Estatut de 1996, per la qual una formació política necessita almenys un 6% del vot regional o un 30% dels vots d'una illa per entrar en el repartiment

d'escons parlamentaris. Aquesta anomalia ha portat a un seguit d'acords polítics per reduir les barres electorals⁷⁴, que es podrien plasmar en el nou Estatut d'Autonomia de Canàries, actualment en procés de reforma.

NIVELLS DE COMPETÈNCIA DELS CABILDOS INSULARS

COMPETÈNCIES PRÒPIES (*)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ordenació</i>: demarcacions territorials municipals; ordenació del territori i urbanisme. • <i>Infraestructures i transports</i>: carreteres (excepte les d'interès autonòmic); transport per carretera, per cable i ferrocarril; gestió de ports de refugi i esportius (llevat dels declarats d'interès autonòmic). • <i>Agricultura i pesca</i>: Agència d'Extensió Agrària, infraestructura rural i granges experimentals; campanyes de sanejament zoonosanitari; aqüicultura i conreus marins. • <i>Medi ambient i sostenibilitat</i>: aigües; serveis forestals, vies pecuàries i pastures; protecció del medi ambient i espais naturals protegits; caça. • <i>Turisme</i>. • <i>Comerç</i>: fires i mercats insulars. • <i>Serveis socials</i>: assistència social i serveis socials; gestió de la dependència; igualtat de gènere. • <i>Cultura i patrimoni</i>: artesanía; cultura, esports, lleure i esplai (inclou patrimoni historico-artístic insular i equipaments culturals). • <i>Altres</i>: defensa del consumidor; activitats classificades; espectacles, etc.
ASSISTÈNCIA A MUNICIPIS (**)	<ul style="list-style-type: none"> • Assistència jurídica, tècnica i administrativa (entre d'altres, l'elaboració del planejament urbanístic). • Assistència material en la prestació de serveis municipals (garantir els serveis mínims). • Prestació de serveis municipals: tractament de residus (en municipis de menys de 5.000 habitants), prevenció i extinció d'incendis (menys de 20.000 habitants), serveis d'administració electrònica i la contractació centralitzada (menys de 20.000 habitants). • Pla anual insular de cooperació en obres i serveis municipals (suport financer i coordinació supramunicipal).
INSTITUCIONS AUTONÒMIQUES	<ul style="list-style-type: none"> • Iniciativa legislativa davant el Parlament de Canàries d'acord amb el que estableix l'Estatut d'Autonomia de Canàries (excepte les de naturalesa pressupostària). • Funcions de representació del Govern de Canàries (inclou l'execució de competències no exercides directament per l'Administració autonòmica). • Atribució de competències autonòmiques (i els recursos necessaris per dur a terme la competència transferida).
<p>(*) També inclou les delegades per altres Administracions. Per facilitar-ne l'anàlisi, s'han estructurat en diversos camps temàtics (<i>en cursiva</i>).</p> <p>(**) Preferentment als municipis de menys de 20.000 habitants i amb insuficient capacitat econòmica i de gestió.</p> <p>Font: Elaboració pròpia a partir de la Llei 8/2015 de Cabildos insulars.</p>	

⁷³ El sistema electoral canari es basa en la triple paritat, és a dir, idèntica representació entre Gran Canària i Tenerife (15 diputats cada illa), igual nombre de diputats per cada província (30) i Gran Canària i Tenerife sumen el mateix nombre de diputats que la resta d'illes (30 i 30).

⁷⁴ El límit insular es reduiria a la meitat, 15%, i el límit regional es fixaria en un 5%.

3. SECTORS I ÀREES SENSIBLES

3.1. CREIXEMENT I COHESIÓ. PRODUCTIVITAT I OCUPACIÓ. CONTRIBUCIÓ DE LA PRODUCTIVITAT SECTORIAL. CONTRIBUCIÓ DE L'OCUPACIÓ

El menor creixement de la renda *per capita* canària respecte al conjunt nacional s'explica, com s'esmentava en l'epígraf 2.3, no solament per l'increment més petit de la renda sinó també per un augment més gran de la població. Tot això ha aprofundit les divergències amb la renda *per capita* del conjunt de l'economia espanyola, però

també de la UE-28 i les regions més avançades d'Europa. Per això, en aquest capítol es pretén caracteritzar els principals factors que expliquen aquesta evolució i quins aspectes caldria millorar per aconseguir convergir, en termes de PIB *per capita*, amb la mitjana d'Espanya i les regions europees més avançades.

L'Índex de Competitivitat Regional de la UE, publicat per la Comissió Europea⁷⁵ i conegut com a RCI per les seves sigles en anglès, presenta un rànquing de competitivitat de les regions europees segons el valor de l'indicador compost. Aquest indicador consta de tres pilars, que al seu torn se subdivideixen en 11 factors i 73 indicadors. Els tres pilars que componen l'indicador són: bàsic, d'eficiència i d'innovació. El primer comprèn indicadors relatius a la qualitat institucional,

POSICIONAMENT RELATIU DE CANÀRIES SEGONS L'ÍNDEX DE COMPETITIVITAT REGIONAL DE LA UNIÓ EUROPEA (2016)

(L'ÍNDEX S'EXPRESSA COM A DISTÀNCIA RESPECTE A LA MITJANA EUROPEA)

Posició Rànquing	REGIONS (NUTS 2)	PILAR BÀSIC	PILAR D'EFICIÈNCIA	PILAR D'INNOVACIÓ	TOTAL
1	London and regions covered by its commuting zone (Regne Unit)	0,60	1,44	1,25	1,21
2	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire (Regne Unit)	0,63	1,17	1,47	1,15
3	Utrecht (Holanda)	0,95	1,17	1,25	1,15
4	Estocolm (Suècia)	0,75	1,11	1,44	1,14
5	Surrey, East and West Sussex (Regne Unit)	0,48	1,11	1,33	1,05
6	Hovedstaden (Dinamarca)	0,69	0,97	1,34	1,02
7	Luxemburg (Luxemburg)	0,35	0,76	1,74	0,97
8	Île de France (França)	0,54	1,11	0,96	0,95
9	Oberbayern (Alemanya)	0,74	0,89	1,14	0,93
10	Hampshire and Isle of Wight (Regne Unit)	0,46	0,94	1,15	0,90
217	Canàries	-0,26	-1,05	-0,74	-0,76
	Mitjana regional espanyola				-0,50

Pilar bàsic: qualitat institucional, estabilitat macroeconòmica, infraestructures, salut i qualitat de l'educació primària i secundària.
Pilar d'eficiència: mida de mercat, eficiència del mercat laboral i qualitat de l'educació superior.
Pilar d'innovació: innovació, qualitat de la xarxa de negocis i penetració de les TIC.

Font: EU JRC and IPSC. The EU Regional Competitiveness Index 2016.

⁷⁵ EC Joint Research Center and IPSC (2016): The EU Regional Competitiveness Index 2016. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/201701_regional_competitiveness2016.pdf

l'estabilitat macroeconòmica, les infraestructures, la salut i la qualitat de l'educació primària i secundària. El segon bloc està format per l'educació superior i la formació permanent, l'eficiència del mercat laboral i la mida de mercat. Finalment, el tercer grup inclou la preparació tecnològica, la sofisticació de negocis i la innovació de l'economia.

Per poder realitzar comparacions entre cadascuna de les regions europees es duu a terme una normalització de l'indicador compost⁷⁶. Com més gran sigui, més gran serà la distància respecte a la mitjana i, per tant, la regió se situarà en una millor posició relativa.

Els resultats de l'any 2016 situen les Canàries a la zona baixa del rànquing europeu, ja que ocupen la posició 217 de les 262 regions analitzades, amb un indicador (diferencial) de competitivitat igual a -0,76. L'economia canària ha empitjorat la seva posició relativa respecte al 2013, ja que ha retrocedit 18 llocs. Canàries també cau un lloc respecte a la resta de regions espanyoles i, el 2016, ocupa la quinzena posició, amb la qual cosa es torna a situar entre les comunitats autònomes menys competitives, segons aquest indicador, d'Espanya.

El pitjor posicionament el 2016 es deu principalment al retard en formació i eficiència (posició 232 del rànquing). Un fet que va molt lligat al pilar de la innovació, en el qual l'Arxipèlag canari també ocupa una pitjor posició competitiva respecte a la resta de regions europees (posició 201). Finalment, Canàries es troba en una posició intermèdia pel que fa a la qualitat institucional, l'estabilitat macroeconòmica, les infraestructures, la salut i la qualitat de l'educació primària i secundària (lloc 172).

3.1.1. PRODUCTIVITAT, OCUPACIÓ I BENESTAR

La descomposició de la renda *per capita* de Canàries en productivitat del treball (PIB per ocupat) i percentatge de població ocupada (taxa general d'ocupació)⁷⁷ permet analitzar la dinàmica de creixement de la regió durant els últims anys. La productivitat del treball permet estudiar l'eficiència amb què es fan servir els factors productius, mentre que el percentatge de població ocupada mostra el grau d'immersió de la població en activitats econòmiques i es pot associar a una mesura de cohesió social, que combinada amb la productivitat determina el benestar de la societat aproximat per la renda per habitant, producte de les dues ràtios, com es deia.

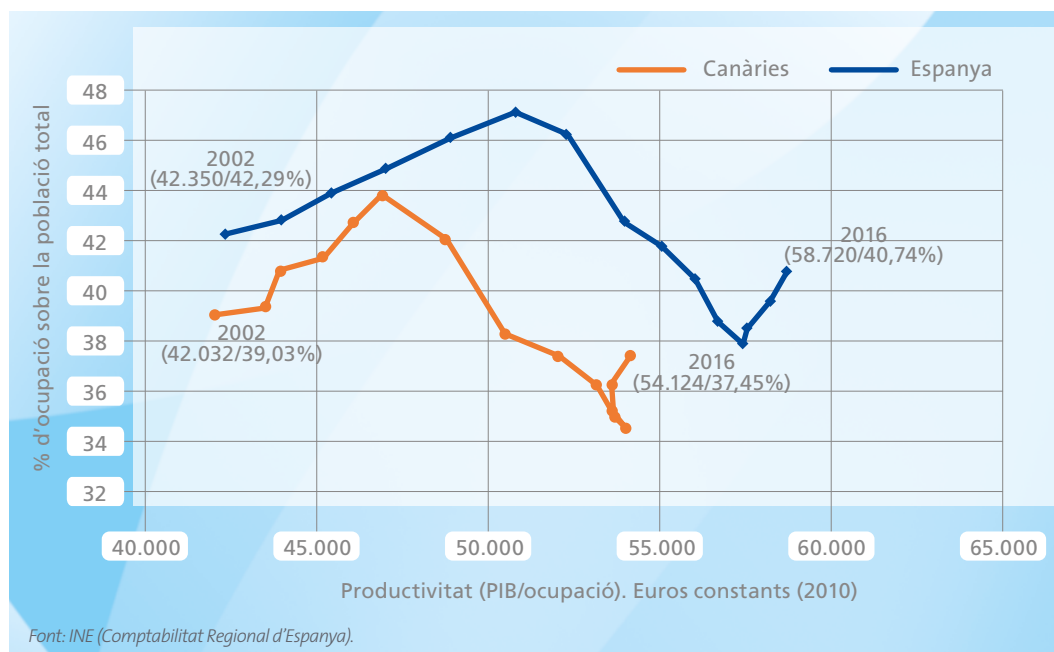
La dinàmica de l'ocupació a les Illes Canàries s'assembla a la de l'economia espanyola en el seu conjunt entre el 2002 i el 2016. Tant a nivell nacional com regional, la millora aconseguida en termes de població ocupada fins al 2007 va ser completament revertida durant els anys de crisi, de manera que els nivells actuals continuen sent inferiors als del 2002. En el conjunt del període, les taxes d'ocupació canària i espanyola es van reduir de manera semblant (1,6 punts i 1,5 punts, respectivament). Tanmateix, l'ocupació a l'Arxipèlag es va mantenir per sota de la mitjana nacional fins a situar-se el 2016 en el 37,5%, enfront del 40,7% en el conjunt nacional. Pel que fa a la contracció de la taxa d'ocupació des de la crisi, a Canàries la caiguda va ser deguda principalment a la destrucció de llocs de treball, així com a l'increment de la població a l'Arxipèlag, que també incideix en la ràtio d'ocupació.

⁷⁶ Un índex normalitzat per tipificació consisteix a restar la mitjana i dividir per la desviació estàndard cada element de la sèrie de valors, de manera que el resultat té una mitjana igual a 0 i una desviació igual a 1:
 $Y = (X - \mu) / \sigma$.

⁷⁷ Renda *per capita* = productivitat del treball x percentatge de població ocupada:

$$\frac{PIB}{Població} = \frac{PIB}{Ocupació} + \frac{Ocupació}{Població}$$

DINÀMICA DE LA PRODUCTIVITAT I L'OCUPACIÓ (2002-2016)



La productivitat laboral a Canàries presenta –com la mitjana espanyola– un creixement sostingut entre el 2002 i el 2013, si bé és cert que l'increment registrat a les illes va ser inferior al de la mitjana espanyola (28,5% enfront d'un 35,6%). A partir d'aleshores, la productivitat canària es va estancar, enfront del creixement de la productivitat mitjana espanyola, i van augmentar així les diferències entre les dues àrees geogràfiques. D'aquesta manera, el 2016 la productivitat laboral a les Canàries es va situar en 54.124 euros per treballador, enfront dels 58.720 euros de la mitjana nacional (euros constants del 2010).

Tant la productivitat canària com la ràtio d'ocupació sobre població se situen per sota de la mitjana europea i de la zona de l'euro. Tot i que la productivitat de les Illes supera la de països com Portugal, els països bàltics o els països comunitaris de l'Europa de l'Est, encara queda lluny dels nivells de productivitat de les economies europees més avançades (França, Alemanya, Regne Unit o Itàlia). Això no obstant, on més esforç es requereix és a incrementar la

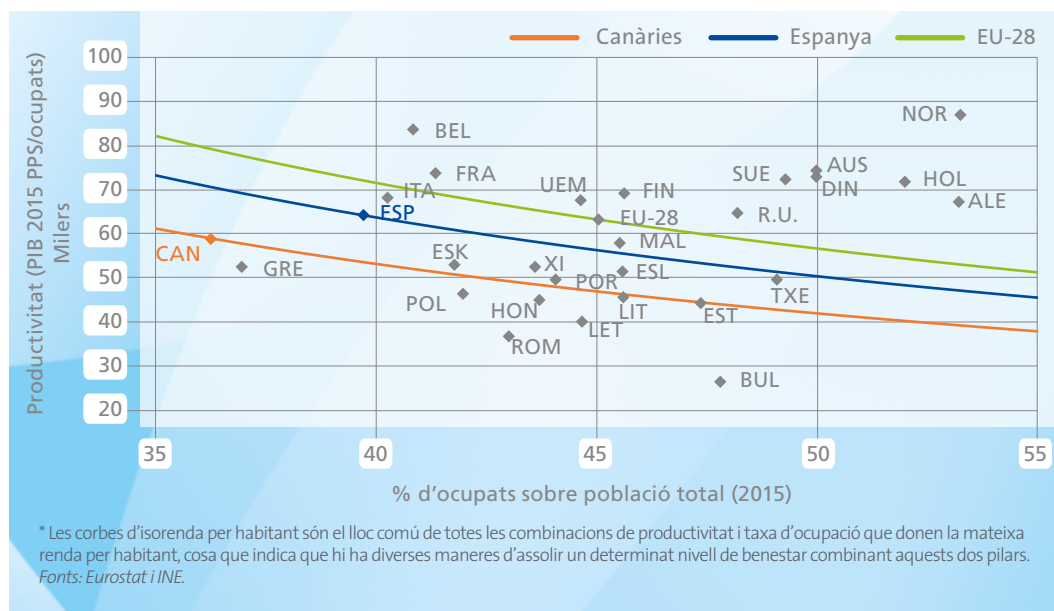
població ocupada, atès que Canàries presenta, juntament amb Grècia, una de les taxes d'ocupació més baixes d'Europa.

Per tant, de cara al futur i amb l'objectiu d'apropar-se a la mitjana europea, Canàries ha d'establir mecanismes per fomentar l'ocupació i incrementar així el nombre d'ocupats a la regió, buscant, igualment, una millora de la productivitat dels seus treballadors. Com a referent que cal seguir destaca Noruega, un país que té la productivitat més elevada i, alhora, la taxa més alta d'ocupació (54,2%) de l'Espai Econòmic Europeu.

La manca d'innovació a Canàries explica que la regió presenti un dels índexs de competitivitat més baixos a nivell europeu i nacional. A més, en termes de productivitat laboral, les dades de Canàries també s'allunyen de la mitjana nacional i comunitària, si bé és cert que les divergències més grans es troben en la proporció de població ocupada sobre el total, menor que el de qualsevol país de la UE.

DESCOMPOSICIÓ DE LA RENDA PER CAPITA (2015)

UNITATS DE PODER DE COMPRA, PPS; CORBES D'ISORENDA PER HABITANT*



3.1.2. CONTRIBUCIÓ DE LA PRODUCTIVITAT SECTORIAL

L'anàlisi de la productivitat sectorial a Canàries permet identificar els motius que hi ha darrere de la baixa productivitat general dels treballadors de la regió, així com detectar aquells en què l'Arxipèlag hauria de millorar.

Per això, a la taula següent, relativa a la productivitat i als pesos sectorials de les Illes Canàries, es mostra una anàlisi més exhaustiva de la productivitat per branques d'activitat a partir de la Comptabilitat Regional del 2015 (darrer any disponible). També s'hi representa el grau d'especialització relativa (al conjunt espanyol) de cada branca. Un índex d'especialització superior a la unitat denota una participació més alta d'una branca sobre el total del Valor Afegit Brut (VAB) de la comunitat autònoma respecte al pes d'aquesta branca en el conjunt d'Espanya.

Globalment el 2015, el VAB per treballador de l'Arxipèlag canari es va situar 7,9 punts per sota de la mitjana espanyola –en 48.637 euros–, xifra que posa de manifest l'existència d'un marge de millora a la regió. Identificar els sectors en què Canàries ha de canalitzar els seus esforços ajudarà a la regió a potenciar la seva productivitat global.

En aquest sentit, els sectors amb més rellevància en l'ocupació a Canàries, com són el comerç, el transport i l'hostaleria (42,2% dels ocupats), les Administracions públiques i la Seguretat Social (22,2%), presenten una productivitat lleugerament inferior a la mitjana espanyola. El marge de millora de la productivitat és més gran en el primer cas, on el VAB per treballador de l'Arxipèlag canari se situa 4,8 punts per sota de la mitjana espanyola. Impulsar la productivitat del sector podria reforçar encara més, si fos possible, la seva marcada especialització productiva.

Les activitats professionals, científiques i administratives constitueixen una altra branca d'activitat que combina un important percentatge d'ocupats (10,6% del total) amb una baixa productivitat respecte a la mitjana espanyola (11,9 punts inferior). La millora d'aquest àmbit passa per una renovació completa de les bases formatives i de la capitalització d'aquestes activitats.

D'altra banda, la regió canària és molt productiva en la branca d'informació i comunicacions, on els treballadors són 1,46 vegades més productius que la mitjana nacional. Tot i això, aquest sector amb prou feines representa l'1% de l'ocupació total de la regió. Passa el mateix en el cas de les activitats

artístiques, on la productivitat canària supera en 9,3 punts la mitjana espanyola, i en el conjunt de la indústria, on la diferència és de 4,9 punts. Canàries no ha de deixar d'impulsar aquestes activitats econòmiques en les quals ha demostrat una major productivitat, encara que aquests tres sectors tan sols representin el 14,3% dels ocupats canaris.

Per la seva banda, la indústria manufacturera de la regió presenta una productivitat laboral molt inferior a la mitjana nacional (23,9 punts menys), així com en el cas de l'agricultura (22,5 punts menys). Tanmateix, això no és tan rellevant si es té en compte que aquests dos sectors amb prou feines representen el 6,3% dels ocupats a la regió.

PRODUCTIVITAT I PESOS SECTORIALS A CANÀRIES (2015)

	VAB (€)/EMPLEAT		ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ (VAB)	PES DEL SECTOR (OCUPACIÓ)
	VALOR 2015	AMB RELACIÓ A ESPANYA		
PRODUCTE INTERIOR BRUT A PREUS DE MERCAT	53.614	92,1%	1,00	100,0%
Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca	26.539	77,5%	0,62	2,9%
Indústries extractives; indústria manufacturera; subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat; subministrament d'aigua, activitats de sanejament, gestió de residus i descontaminació	83.659	104,9%	0,47	4,9%
De les quals: indústria manufacturera	53.454	76,1%	0,27	3,4%
Construcció	46.607	87,8%	0,89	5,2%
Comerç a l'engròs i al detall; reparació de vehicles de motor i motocicletes; transport i emmagatzematge; hostaleria	38.595	95,2%	1,44	42,2%
Informació i comunicacions	127.251	146,3%	0,64	1,0%
Activitats financeres i d'assegurances	107.916	100,3%	0,73	1,3%
Activitats immobiliàries	529.476	91,4%	1,21	1,2%
Activitats professionals, científiques i tècniques; activitats administratives i serveis auxiliars	32.280	88,1%	0,84	10,6%
Administració pública i defensa; seguretat social obligatòria; educació; activitats sanitàries i de serveis socials	45.811	99,3%	1,11	22,2%
Activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment; reparació d'articles d'ús domèstic i altres serveis	25.739	109,3%	1,09	8,4%
Valor afegit brut total	48.637	92,1%	1,00	100,0%

Font: INE (Comptabilitat Regional d'Espanya).

El gràfic següent permet recalcar amb més claredat la posició relativa de cadascuna de les branques d'activitat i les estratègies que convindria adoptar de cara al futur.

Canàries ha d'orientar la seva estructura productiva cap als sectors on gaudeix d'una alta especialització i productivitat respecte a la mitjana nacional, per aprofitar així el seu avantatge competitiu, com és el cas de les activitats artístiques.

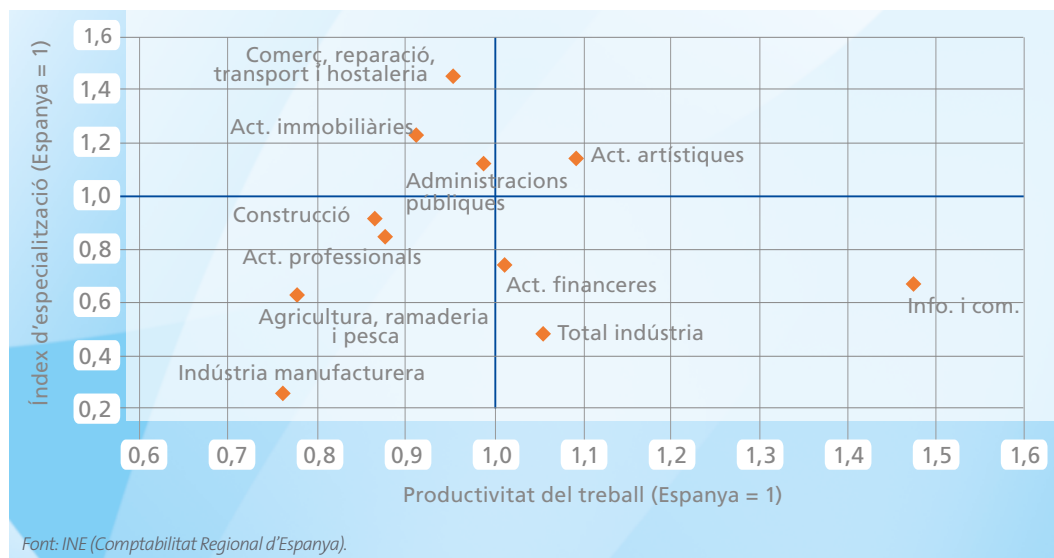
Així mateix, cal que l'Arxipèlag millori la productivitat en el comerç, la reparació, el transport i l'hostaleria, les activitats immobiliàries i les Administracions públiques, ja que són els sectors econòmics en els quals l'economia regional està especialitzada però la seva competitivitat es podria veure compromesa pel fet de presentar una productivitat laboral per sota de la mitjana espanyola. Les millores de la productivitat en aquestes branques d'activitat podrien venir de la mà d'una inversió més gran en R+D+I, així com de la incorporació de millores tecnològiques i formació dels empleats.

Un cas oposat és el que es dona en els sectors de la informació i les comunicacions i en la indústria (excepte en la manufacturera), on les Canàries tenen una productivitat més alta que la mitjana nacional. Això no obstant, el nivell d'especialització és menor que la mitjana nacional, la qual cosa suggereix un desaprofitament d'un avantatge competitiu. En el cas del sector de la informació i les comunicacions, és especialment rellevant impulsar-lo, atès el seu recorregut a l'alça en el futur. El Centre Europeu per al Desenvolupament de la Formació Professional estima que del 2015 al 2025 els professionals d'aquest sector s'incrementaran en un 3,9% en el conjunt del període. El Govern ja ha posat en marxa mesures en aquest sentit, a través del foment del sector audiovisual.

Finalment, l'economia canària té un baix grau d'especialització i una productivitat del treball inferior a la mitjana nacional en sectors com la construcció, les activitats professionals, l'agricultura i la indústria manufacturera. Canàries hauria d'aprofitar el potencial de certes línies de

ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ I PRODUCTIVITAT EN RELACIÓ AMB ESPANYA (2015)

ACTIVITATS AGRÍCOLES, INDUSTRIALS, DE CONSTRUCCIÓ I SERVEIS



la seva producció agrícola que gaudeixen de reconeixement europeu per la seva alta qualitat i diferenciació respecte a la resta del mercat. És el cas del plàtan de Canàries, de les *papas* i del *gofio*, així com del conegut rom mel de la regió, entre d'altres, encara que això comporti també un repte pel que fa a la gestió i l'aprofitament dels recursos hídrics, com es veurà més endavant. Impulsar-ne la producció podria, a més, contribuir a la diversificació de l'economia canària, fins ara molt terciaritzada.

Canàries ha d'impulsar el seu avantatge competitiu respecte a la resta de regions espanyoles en el sector de les activitats artístiques. Tot i això, seria convenient millorar la productivitat de les branques d'activitat en les quals té una major especialització que la mitjana nacional, com són el comerç, l'hostaleria o les activitats immobiliàries.

3.1.3. CONTRIBUTIÓ DE L'OCUPACIÓ

En l'apartat anterior s'ha analitzat quins sectors són més productius i especialitzats que la mitjana nacional a Canàries. En aquesta ocasió, es provarà d'identificar-ne l'impacte sobre l'evolució del PIB *per capita* i l'ocupació a la regió.

Com s'ha comentat anteriorment, el PIB *per capita* es pot desagregar en dos components fonamentals⁷⁸: la productivitat aparent del treball, mesurada com el quocient entre la renda i l'ocupació, i la taxa d'ocupació, calculada com la ràtio entre el nombre d'empleats i la població total. La primera variable és eficaç per mesurar l'eficiència en l'ús dels factors productius, mentre que la segona il·lustra el grau d'implicació de la població en les activitats productives.

La taxa de població ocupada ha estat la variable més rellevant per explicar l'evolució de la renda *per capita* en els últims anys. Així, la gran contracció del PIB *per capita* entre el 2007 i el 2013 va venir motivada per la destrucció d'ocupació que va tenir lloc durant els anys de crisi i que va reduir fortament la població ocupada. La caiguda de la renda *per capita* va ser contrarestada per l'augment de la productivitat mitjana, sens dubte per l'efecte estadístic de la sortida de treballadors menys productius i la permanència d'aquells treballadors més productius.

Mentre que l'avanç de la productivitat va ser molt més moderat, l'augment de la taxa de població ocupada va ser el factor que més va influir en la millora del PIB *per capita* en la posterior recuperació, amb la qual cosa s'ha convertit en la variable més rellevant per explicar l'evolució de la renda *per capita* en els darrers anys. Tanmateix, la productivitat, que havia tingut un paper important durant la fase recessiva, no va impulsar la renda *per capita* en el període de recuperació econòmica, excepte en l'últim any analitzat. Aquest comportament contracíclic de la productivitat també s'observa, si bé de manera menys acusada, en la mitjana nacional, i no deixa de ser una característica peculiar de l'economia espanyola i les seves diferents regions.

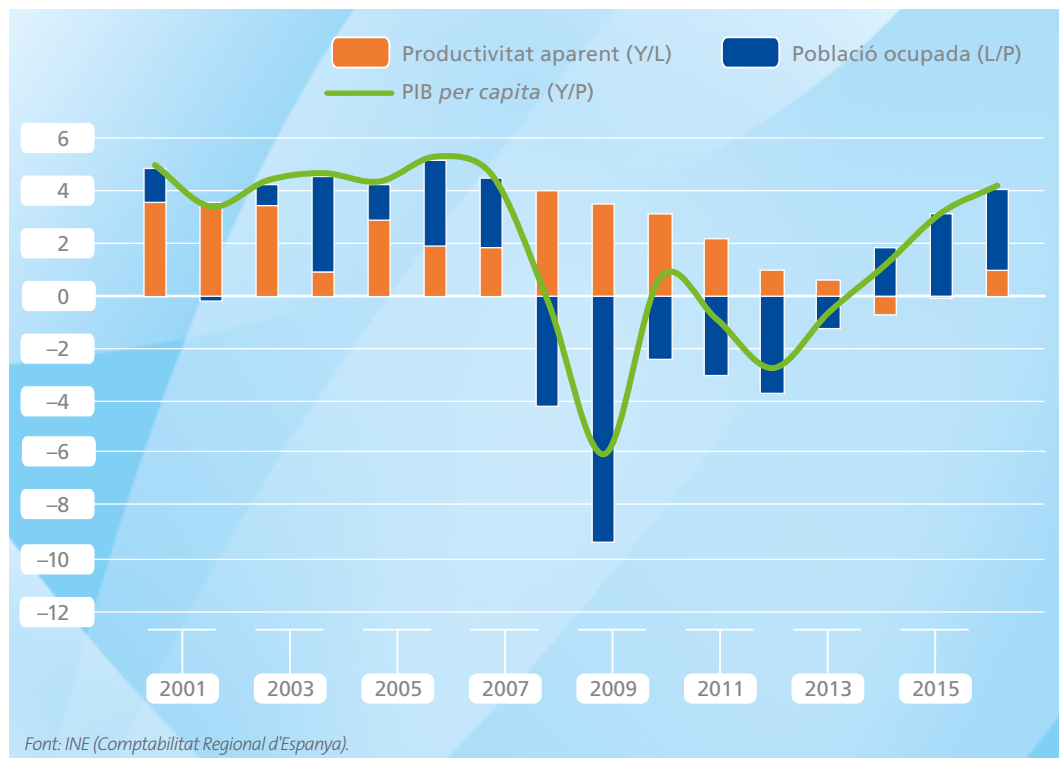
Canàries ha presentat habitualment una taxa d'activitat (població activa sobre població en edat de treballar) superior a la nacional. Això no obstant, l'arribada de la crisi ha afavorit un increment notable d'aquesta taxa a les Illes Canàries, cosa que reflecteix una predisposició més gran a treballar, segurament per l'efecte del "treballador afegit", que es produeix quan altres membres de la llar decideixen buscar feina per contrarestar la situació d'atur de la persona de referència econòmica de la llar. La posterior reducció de la taxa d'activitat durant els anys de recuperació eviden-

⁷⁸ Variació de la renda *per capita* (Y/P) = variació de la població ocupada (L/P) + variació de la productivitat aparent del treball (Y/L), utilitzant-ne la representació logarítmica:

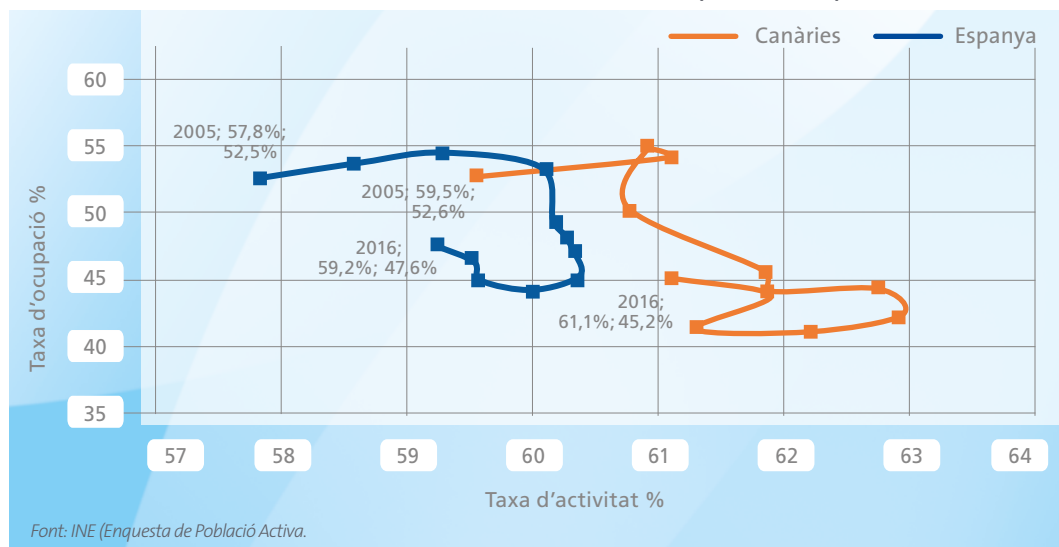
$$\frac{\text{PIB}}{\text{Població}} = \frac{\text{PIB}}{\text{Ocupació}} * \frac{\text{Ocupació}}{\text{Població}}; \ln\left(\frac{\text{PIB}}{\text{Població}}\right) = \ln\left(\frac{\text{PIB}}{\text{Ocupació}}\right) + \ln\left(\frac{\text{Ocupació}}{\text{Població}}\right)$$

DESCOMPOSICIÓ DEL CREIXEMENT DEL PIB PER CAPITA DE CANÀRIES

TAXA INTERANUAL, EN %



DINÀMICA DE LA TAXA D'ACTIVITAT I LA TAXA D'OCUPACIÓ (2005-2016)



cia la reversió d'aquest efecte. En el còmput de tot el període, la taxa d'activitat creix 2 punts en els dos casos, fins a situar-se en el 61,1% a Canàries, enfront d'un 59,2% de mitjana a Espanya.

Malgrat que tant Canàries com el conjunt nacional partien de taxes d'ocupació pròpiament dites (població ocupada sobre població en edat de treballar) similars, la virulència de la crisi sobre l'economia canària ha posicionat la regió en una pitjor situació relativa, fet que també s'ha vist reflectit en la major taxa d'atur que suporta. Així, entre el 2005 i el 2016 la taxa d'ocupació canària va caure 7,4 punts, fins a arribar al 45,2%, mentre que en el conjunt d'Espanya la caiguda va ser inferior a 5 punts, i es va situar en el 47,6%

Per tant, en el conjunt del període s'observa a Canàries un creixement més gran de la taxa d'activitat, enfront d'una reducció de la taxa d'ocupació, la qual cosa posa de manifest un desajust creixent entre la pobla-

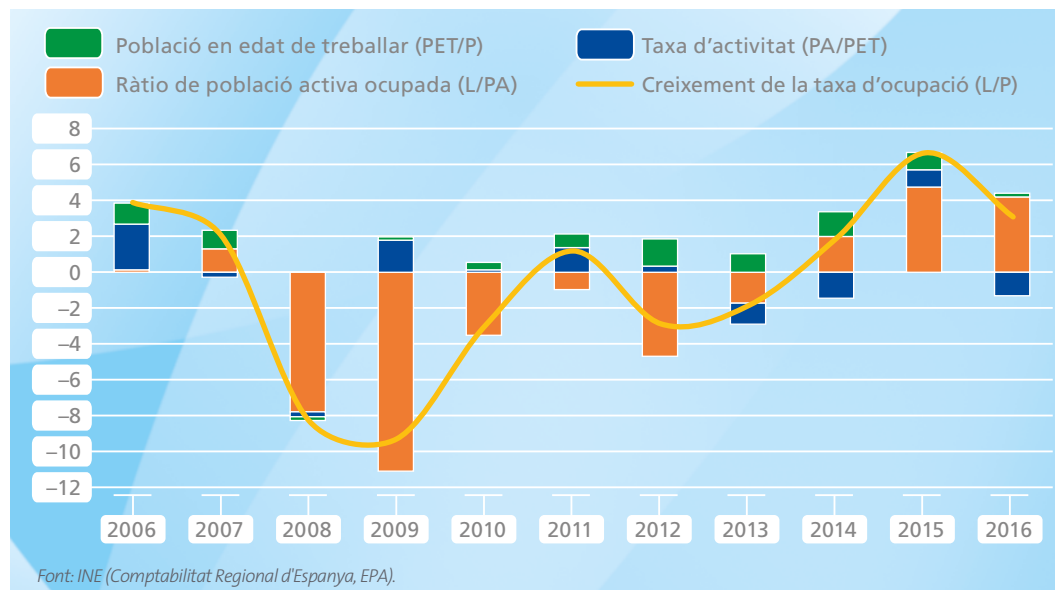
ció disposada a treballar i el percentatge de població ocupada. Això es pot donar com a conseqüència de la manca de qualificacions adequades entre els residents, que obliga els ocupadors a recórrer a la contractació d'estrangers per ocupar els llocs de treball. Un fenomen que podria explicar també per què, si la taxa d'ocupació millora en l'economia espanyola gràcies en part al sector turístic, Canàries, amb una alta especialització en aquest àmbit, no es beneficia d'un increment amb la mateixa intensitat.

Finalment, s'analitzen les principals causes que han determinat l'evolució de l'ocupació en els darrers anys i que han provocat que la taxa d'ocupació se situï per sota de la mitjana nacional.

En el gràfic següent es desagrega la contribució de l'ocupació en funció de les variables⁷⁹: taxa de població en edat de treballar (mesurada com la població amb 16 anys i més entre el total); taxa de

DESCOMPOSICIÓ DEL CREIXEMENT DE L'OCUPACIÓ A CANÀRIES (2006-2016)

VARIACIÓ INTERANUAL DE LES RÀTIOS EN %



⁷⁹ Contribució de l'ocupació (L/P) = variació de la taxa de població en edat de treballar sobre la població total (PET/P) + variació de la ràtio de població activa ocupada (L/PA) + variació de la taxa d'activitat (PA/PET), utilitzant-ne la representació logarítmica:

$$\frac{L}{P} = \frac{PET}{P} * \frac{L}{PA} * \frac{PA}{PET}; \ln\left(\frac{L}{P}\right) = \ln\left(\frac{PET}{P}\right) + \ln\left(\frac{L}{PA}\right) + \ln\left(\frac{PA}{PET}\right)$$

població activa ocupada (mesurada com els ocupats entre tots els actius); i taxa d'activitat (mesurada com a població activa entre població en edat de treballar).

La ràtio de població activa utilitzada és el factor més rellevant a l'hora d'explicar l'evolució de l'ocupació en l'última dècada. Per la seva banda, la intensa destrucció d'ocupació durant la crisi es reflecteix en la caiguda de la taxa d'ocupació. L'increment de la població en edat de treballar en els darrers anys –com a conseqüència de l'augment de la població de les illes analitzat anteriorment– també ha influït positivament en la taxa d'ocupació, si bé de manera més moderada.

La taxa de població ocupada és el factor que més influeix en la millora del PIB *per capita* de Canàries dels últims anys, enfront d'una menor influència de la productivitat. Això no obstant, la taxa d'ocupació de la regió segueix sent molt inferior a la taxa d'activitat, fet que determina una elevada taxa d'atur.

3.2. EMPRESES I EMPRENEDORS. COMPOSICIÓ I DINÀMICA DE L'ESTRUCTURA EMPRESARIAL. CAPACITAT PER EMPRENDRE. ESTRUCTURA DE LA PROMOCIÓ DE L'EMPREDORIA: ORGANITZACIÓ I INICIATIVES DESTACADES

En aquesta secció s'analitzen l'entorn empresarial i l'empredoria, factors clau en el desenvolupament i el creixement de l'economia canària, així com en la creació d'ocupació. S'hi tractaran elements com la seva densitat respecte al conjunt d'Espanya, l'evolució de la mida mitjana de les empreses, així com els subsectors més especialitzats de l'economia canària. També s'hi fa una descripció de l'activitat empredora, determinant per consolidar la recuperació econòmica de la regió.

3.2.1. COMPOSICIÓ DE L'ESTRUCTURA EMPRESARIAL

DENSITAT EMPRESARIAL I MIDA

Segons el Directori Central d'Empreses (DIRCE) que elabora l'INE, Canàries té 135.909 empreses el 2016, la qual cosa representa un 4,2% del conjunt nacional.

En el període considerat (2000-2016), la densitat empresarial, mesurada com el quocient entre el nombre d'empreses i el d'habitants, segueix el mateix patró de comportament a les Canàries que a la mitjana espanyola, si bé la densitat empresarial a l'Arxipèlag es manté per sota de la mitjana nacional al llarg de tot el període.

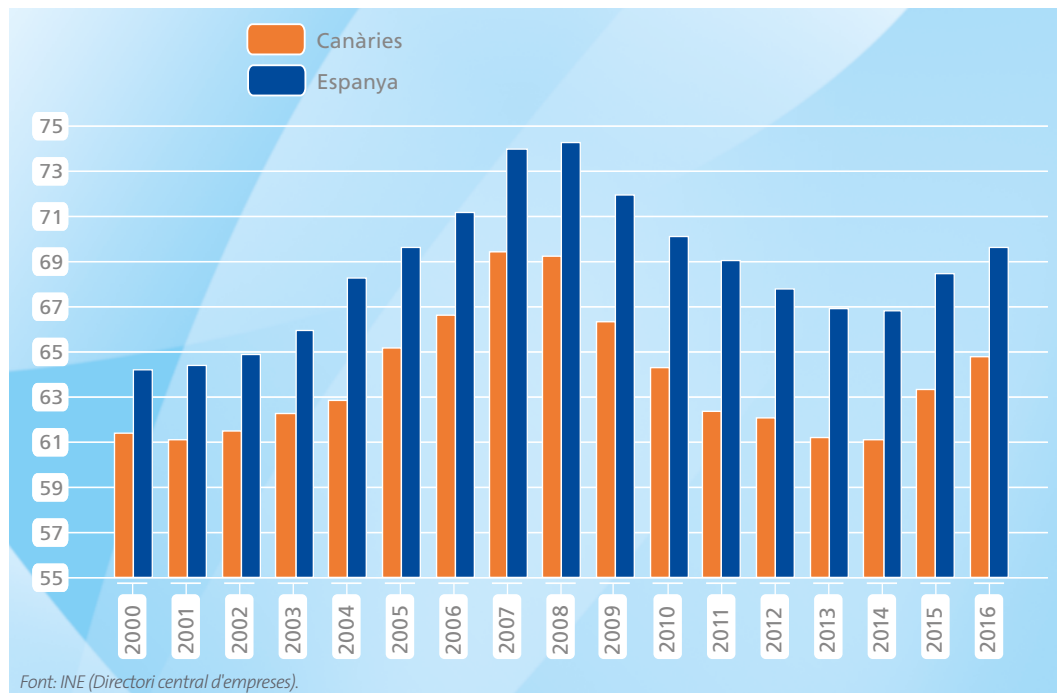
Canàries va arribar a registrar el 2008 una densitat empresarial de 69,1 empreses per cada 1.000 habitants, xifra que pujava a 74,1 empreses en el cas d'Espanya. Des de llavors, la crisi va provocar el tancament de gairebé 15.000 empreses, de les quals només se n'han pogut recuperar prop de la meitat, que han estat creades entre el 2014 i el 2016. La reducció de la densitat empresarial en un 6,4% entre el 2008 i el 2016 va ser lleugerament superior a la registrada pel conjunt d'Espanya (6,2%).

El dinamisme de la densitat empresarial es va tornar a recuperar a partir del 2014, però no prou per situar-se als nivells precrisi. El 2016, el nombre d'empreses per cada 1.000 habitants de la regió es va situar en 64,7.

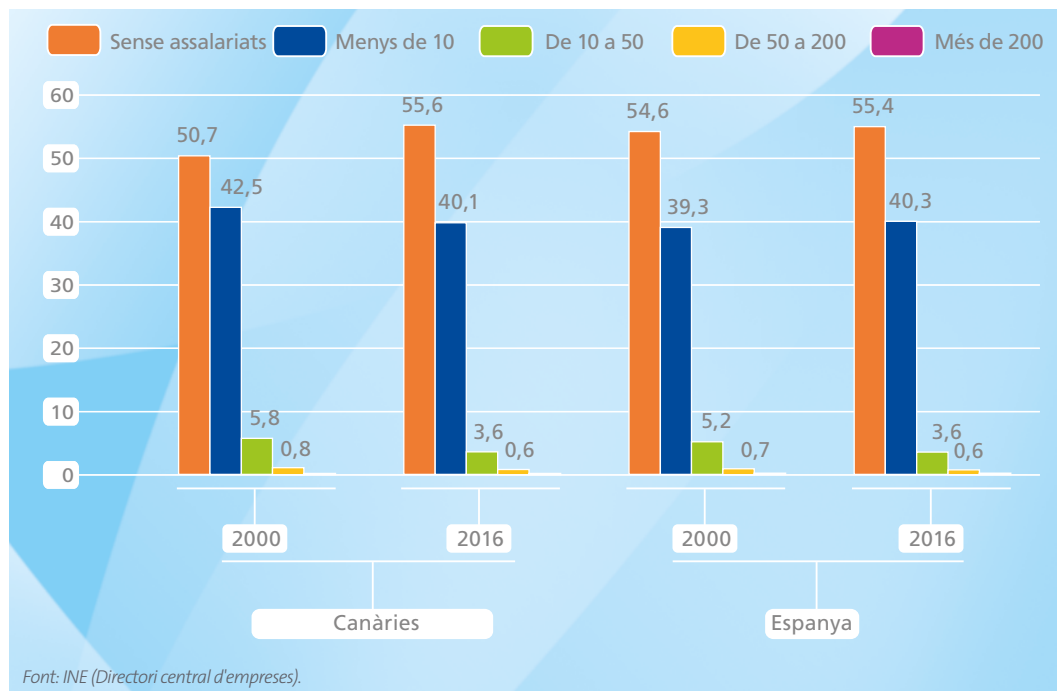
Una de les característiques més importants del teixit empresarial és la seva mida, bàsicament perquè en depèn una autonomia funcional més gran, la capacitat d'orientar la seva activitat cap a l'exterior i més facilitat per finançar-se o emprendre inversions.

En termes de nombre d'empreses, el teixit empresarial de Canàries, com el del conjunt d'Espanya, es caracteritza per l'aclaparadora presència d'empreses sense assalariats i petites i mitjanes empreses (d'ara endavant, pimes), en

EVOLUCIÓ DE LA DENSITAT EMPRESARIAL NOMBRE D'EMPRESES PER CADA 1.000 HABITANTS

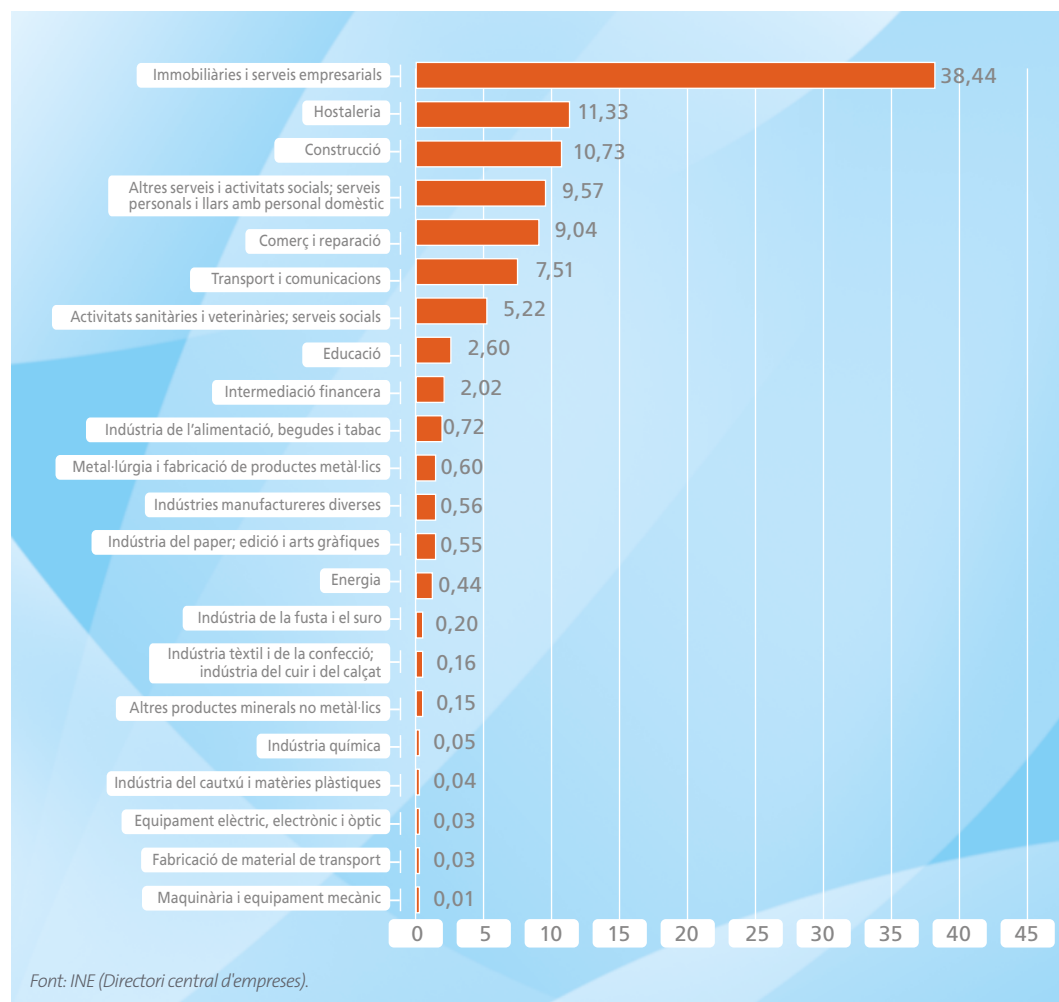


COMPOSICIÓ DEL TEIXIT EMPRESARIAL PER MIDA (2000 I 2016) (%)



COMPOSICIÓ DEL TEIXIT EMPRESARIAL PER SECTOR D'ACTIVATAT A CANÀRIES (2016)

(%)



el qual és molt residual la representativitat de les empreses de mida gran. Tanmateix, entre el 2000 i el 2016, s'ha produït un canvi en la composició del teixit empresarial canari, que actualment presenta una estructura molt semblant a la del conjunt nacional.

En efecte, creix el pes de les empreses sense assalariats –autònoms incorporats com a societats personals–, que ja representen el 55,6% del total, a costa de la resta d'empreses de mida més gran, el pes de les quals es redueix al llarg del

període. Així, la crisi ha comportat una reducció de la mida mitjana empresarial a Canàries, cosa que pot constituir una feblesa competitiva, encara que, com es deia anteriorment, la composició del teixit empresarial canari s'assembla a la del conjunt nacional.

L'estructura empresarial de Canàries per sectors és coherent amb la seva especialització productiva en activitats lligades al turisme. Així, a les Illes hi predominen les empreses immobiliàries i de serveis empresarials, així com les del sector

de l'hostaleria, que representen de manera conjunta la meitat de les empreses de la regió. L'especialització en aquests sectors és, per tant, superior a la de la mitjana nacional.

És també rellevant l'elevat pes de les empreses del sector de la construcció, les quals suposen el 10,7% del total. D'altra banda, el comerç, que té una gran rellevància tant en l'estructura productiva de les Illes Canàries com en termes d'ocupació, presenta un nombre d'empreses d'acord amb els altres indicadors (concentra el 9% del teixit empresarial de la regió), ja que les empreses d'aquest sector són de mida més gran.

ESPECIALITZACIÓ EMPRESARIAL

Un cop analitzat el nombre d'empreses, la mida mitjana i l'orientació sectorial, cal conèixer l'especialització productiva del teixit empresarial canari. Per això, es construeix un indicador que mesura el grau d'especialització de cada branca d'activitat⁸⁰.

L'especialització de les empreses canàries es dona principalment en el sector serveis, en el qual el nombre de branques especialitzades (18) és més gran que el que presenta el sector industrial (11).

Dins de les activitats industrials, les branques en què Canàries s'especialitza estan vinculades principalment a dos factors: el seu règim fiscal favorable i la gestió del territori.

Així, Canàries presenta un alt grau d'especialització respecte a la mitjana espanyola en la indústria del tabac (amb un índex de 29,9). En efecte, la regió té una llarga tradició tabaquera, que s'ha vist incentivada pel règim fiscal favorable del qual gaudeix.

Els incentius fiscals han fomentat la localització de les empreses tabaqueres a l'Arxipèlag, de manera que ja no n'hi ha cap a la Península ni a les Balears, i les 38 empreses existents a Espanya es concentren a Canàries. D'altra banda, la configuració del territori regional, la limitada disponibilitat de recursos hídrics i la creixent demanda d'aigua de la població⁸¹ expliquen que la captació, la depuració i la distribució d'aigua sigui el segon sector amb més especialització respecte a Espanya, amb un índex de 4,1. Tot i això, el pes de les empreses d'aquests dos sectors és poc significatiu respecte al total de companyies industrials de la regió (7,7%).

Atesa la seva rellevància en termes d'ocupació, cal destacar la major especialització en la indústria de l'alimentació de les Canàries, que presenta un índex d'1,4. Per la seva banda, les activitats auxiliars de la construcció, com la recollida i el tractament de residus i aigües residuals i la indústria de la fusta, també presenten un grau d'especialització superior a la mitjana nacional en nombre d'empreses.

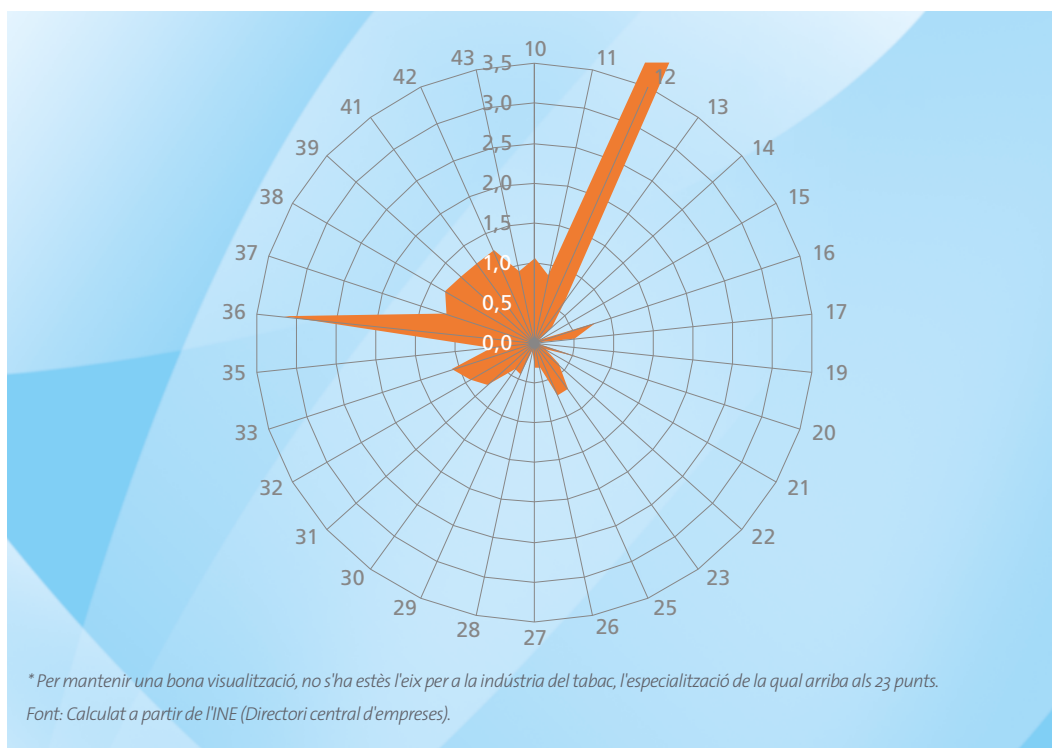
El 85,6% de les empreses existents a Canàries pertanyen al sector serveis, fet que torna a posar de manifest la gran rellevància del sector terciari en l'economia de la regió.

Dins del sector serveis, l'alt grau d'especialització de la regió en transport marítim (índex de 4,7), així com en transport aeri (2,5 punts), s'explica a causa de la insularitat de Canàries i les seves connexions internacionals. Així mateix, el turisme com a motor de creixement econòmic de la regió explica el nivell més alt d'especialització respecte al conjunt d'Espanya en les activitats de programació i emissió de ràdio i televisió (2,4), activitats d'agències de viatge i operadors turístics (2), i els serveis d'allotjament (1,6) i lloguer (1,5).

⁸⁰ L'índex d'especialització es calcula com el quocient entre el percentatge que sobre el nombre total d'empreses tenen les que pertanyen a una determinada branca i aquest mateix percentatge per al conjunt de l'economia espanyola. Les empreses canàries, amb un índex superior a 1, indiquen que estan més especialitzades que la mitjana nacional.

⁸¹ Govern de Canàries: recursos hídrics, mesures per a la gestió integrada de l'aigua. <http://www.gobcan.es/medioambiente/piac/temas/aguas/medidas-y-factores/recursos-hidricos/>

ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT INDUSTRIAL A CANÀRIES (2016)*

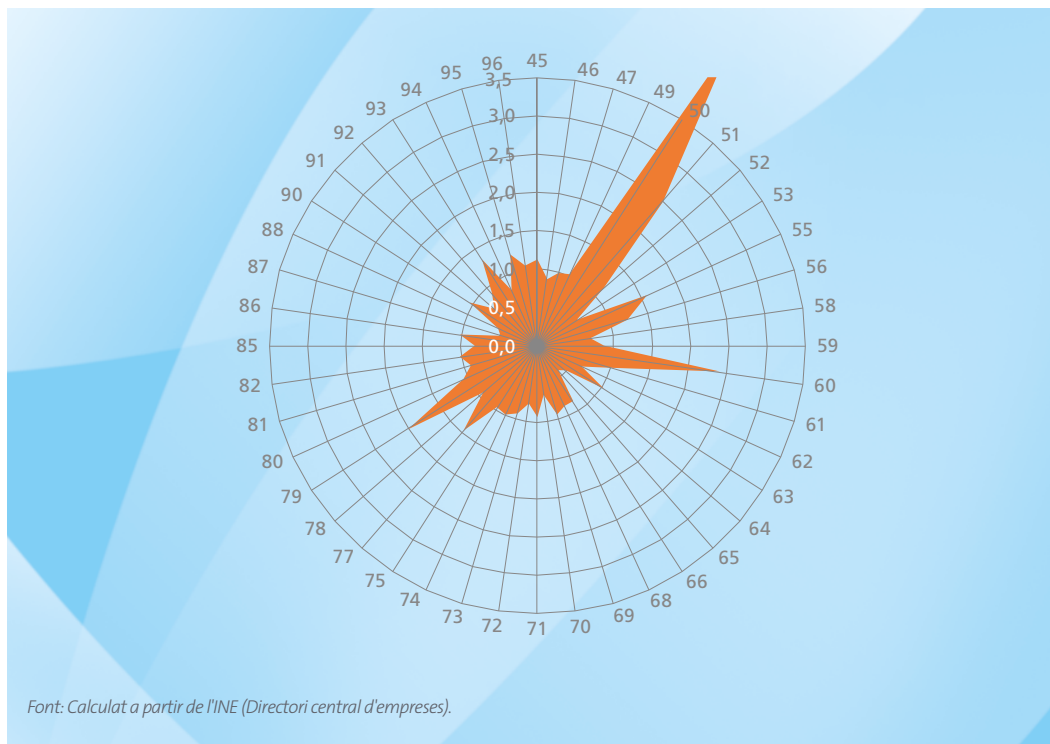


ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT INDUSTRIAL A CANÀRIES (2016)

RÀNKING	BRANQUES INDUSTRIALS	ÍNDEX	NRE. D'EMPRESES A CANÀRIES	% s/TOTAL EMPRESES INDUSTRIALS A CANÀRIES
1	12. Indústria del tabac	29,9	39	0,9
2	36. Captació, depuració i distribució d'aigua	4,1	307	6,9
3	38. Recollida, tractament i eliminació de residus; valorització	1,7	122	2,7
4	39. Activitats de descontaminació i gestió de residus	1,6	13	0,3
5	37. Recollida i tractament d'aigües residuals	1,5	20	0,4
6	33. Reparació i instal·lació de maquinària i equipament	1,4	394	8,8
7	10. Indústria de l'alimentació	1,4	796	17,8
8	32. Altres indústries manufactureres	1,2	302	6,8
9	11. Fabricació de begudes	1,1	145	3,2
10	16. Indústria de la fusta i del suro, excepte mobles; cistelleria i esparteria	1,1	270	6,0
11	31. Fabricació de mobles	1,0	320	7,2

Font: Calculat a partir de l'INE (Director central d'empreses).

ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT DE SERVEIS A CANÀRIES (2016)



ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT DE SERVEIS A CANÀRIES (2016)

RÀNKING	BRANQUES DE SERVEIS	ÍNDEX	NRE. D'EMPRESES A CANÀRIES	% S/TOTAL EMPRESSES DE SERVEIS A CANÀRIES
1	50. Transport marítim i per vies navegables interiors	4,7	113	0,1
2	51. Transport aeri	2,5	30	0,0
3	60. Activitats de programació i emissió de ràdio i televisió	2,4	194	0,2
4	79. Activitats d'agències de viatge, operadors turístics, serveis de reserves i activitats que hi estan relacionades	2,0	1.099	0,9
5	55. Serveis d'allotjament	1,6	1.720	1,5
6	77. Activitats de lloguer	1,5	1.527	1,3
7	93. Activitats esportives, recreatives i d'entreteniment	1,3	2.264	1,9
8	95. Reparació d'ordinadors, efectes personals i articles d'ús domèstic	1,2	1.721	1,5
9	56. Serveis de menjars i begudes	1,2	13.673	11,8

Font: Calculat a partir de l'INE (Director central d'empreses).

ÍNDEX D'ESPECIALITZACIÓ DE LES BRANQUES D'ACTIVITAT DE SERVEIS A CANÀRIES (2016)

RÀNKING	BRANQUES DE SERVEIS	ÍNDEX	NRE. D'EMPRESSES A CANÀRIES	% S/TOTAL EMPRESSES DE SERVEIS A CANÀRIES
10	52. Emmagatzematge i activitats annexes al transport	1,1	947	0,8
11	45. Venda i reparació de vehicles de motor i motocicletes	1,1	3.606	3,1
12	80. Activitats de seguretat i investigació	1,1	147	0,1
13	96. Altres serveis personals	1,1	5.434	4,7
14	90. Activitats de creació, artístiques i espectacles	1,1	1.436	1,2
15	63. Serveis d'informació	1,0	245	0,2
16	49. Transport terrestre i per canonada	1,0	7.562	6,5
17	86. Activitats sanitàries	1,0	6.421	5,5
18	82. Activitats administratives d'oficina i altres activitats auxiliars a les empreses	1,0	4.675	4,0

Font: Calculat a partir de l'INE (Directori central d'empreses).

Canàries presenta una densitat empresarial inferior a la mitjana nacional, tot i que la composició del teixit empresarial s'assembla a la del conjunt espanyol, amb un clar i creixent predomini de les empreses de mida reduïda i l'escassa rellevància de les grans empreses. L'Arxipèlag està especialitzat en les activitats estretament vinculades al turisme, com poden ser el transport marítim i aeri, així com els serveis immobiliaris i l'hostaleria.

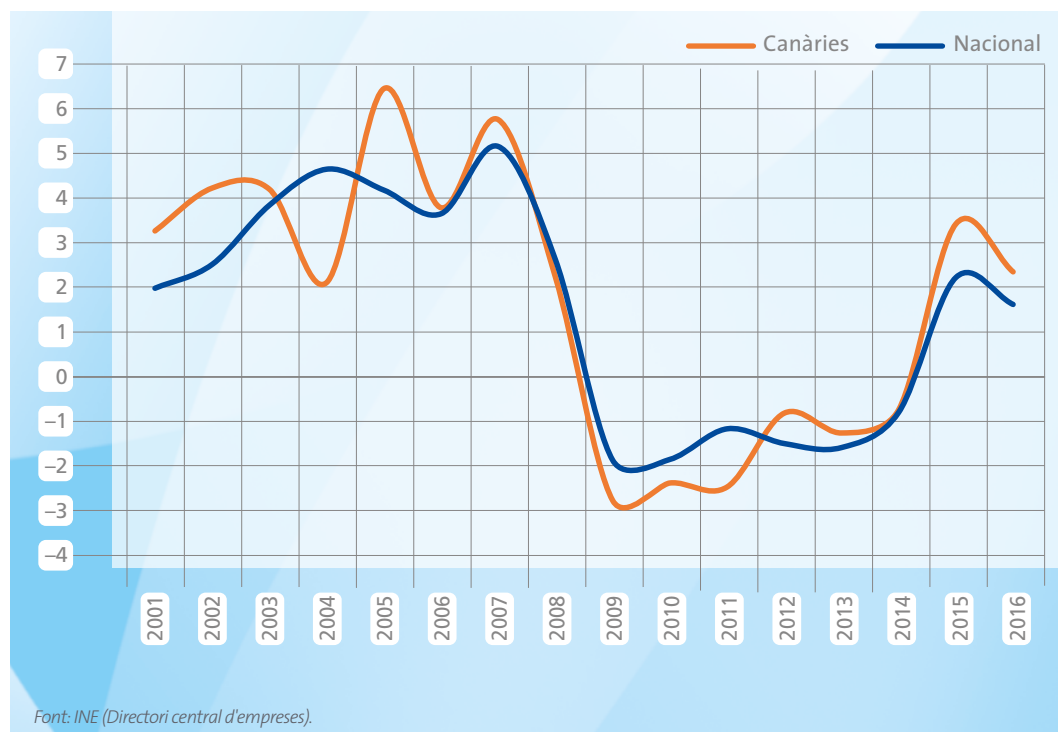
3.2.2. LA DINÀMICA EMPRESARIAL I LA CAPACITAT PER EMPRENDRE A CANÀRIES

Tot i evolucionar alhora que la mitjana espanyola, el nombre d'empreses a Canàries experimenta en el conjunt del període unes variacions que sobresurten de la mitjana nacional. En aquest sentit, en els anys previs a la crisi el nombre d'empreses canàries creixia a un ritme més gran que la mitjana nacional. Tanmateix, la destrucció d'empreses durant els primers anys de la crisi econòmica també va ser més intensa a les Illes Canàries.

Les dades més actuals reflecteixen la recuperació del dinamisme empresarial a Canàries, amb un increment del 2,3% interanual del nombre d'empreses el 2016, una taxa 7 dècimes superior a la presentada pel conjunt nacional.

NOMBRE D'EMPRESSES A CANÀRIES (2001-2016)

(% CREIXEMENT ANUAL)



En el gràfic anterior es representa el creixement mitjà anual (període 2008-2016⁸²) del nombre d'empreses agrupades per branca d'activitat a Canàries, de manera que es puguin identificar les branques d'activitat que més han crescut en aquest període, així com les que més han patit les conseqüències de la crisi.

Entre el 2008 i el 2016, les empreses de l'activitat de biblioteques, museus i cultura van créixer un 15% de mitjana anual; també ho van fer intensament les activitats de subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat (12,7%) i els serveis d'informació (10,9%). En aquesta darrera branca destacava l'avantatge competitiu de Canàries, fruit de la seva major especialització, respecte a la mitjana nacional. Aquest creixe-

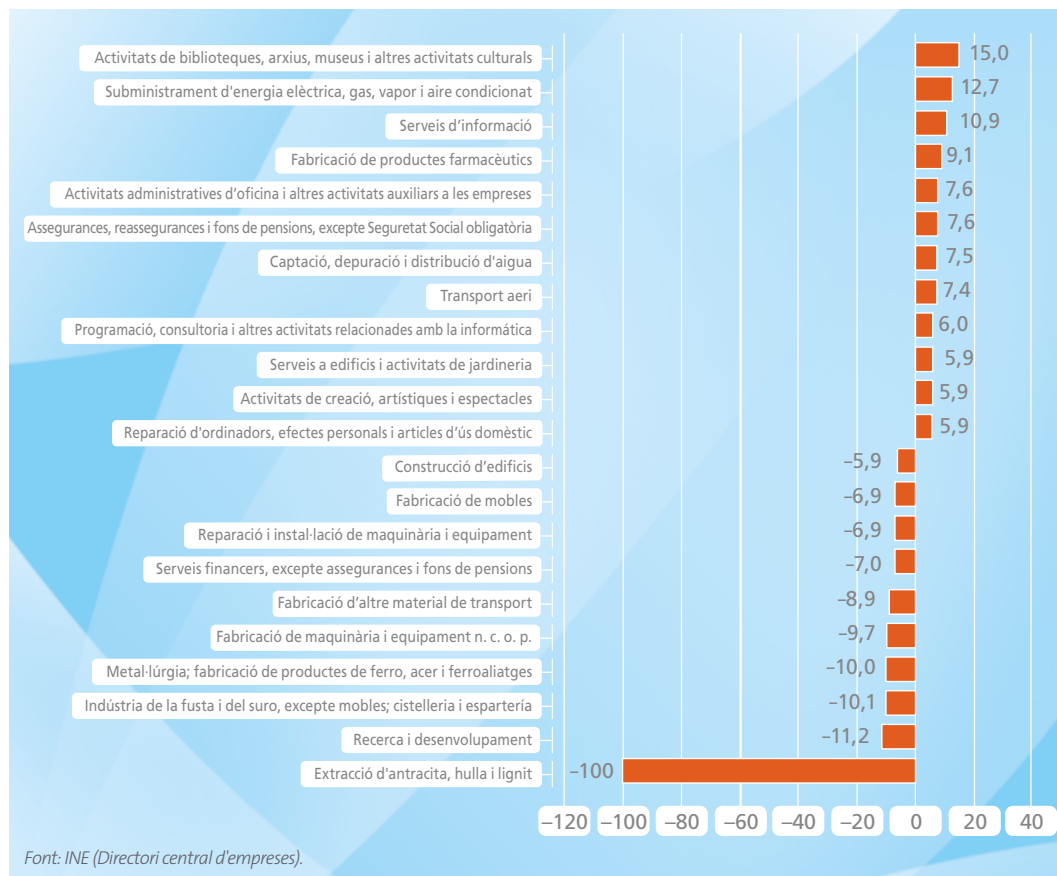
ment del nombre d'empreses en activitats tan diverses mostra l'orientació cap a un teixit empresarial més diversificat a la regió.

Això no obstant, s'ha produït una caiguda del dinamisme empresarial en les activitats relacionades amb la construcció que, com es veia en l'epígraf 2.3, reduïen de manera molt significativa el seu pes en el VAB de la regió. És el cas de la indústria de la fusta i de la metal·lúrgia, el cens d'empreses de les quals va caure, de mitjana, per sobre del 10% l'any.

La destrucció d'empreses també ha afectat el sector de l'R+D, amb la destrucció de 378 empreses en aquest sector des del 2008, la qual cosa suposa una contracció del nombre d'empreses de l'11,2% entre el 2008 i el 2016.

⁸² Les estadístiques desglossades per activitats segons el nou CNAE de 2009 només estan disponibles des del 2008.

NOMBRE D'EMPRESSES PER BRANCA D'ACTIVAT A CANÀRIES (2008-2016) (% CREIXEMENT MITJÀ ANUAL)



EMPREDORIA I PERSPECTIVES A MITJÀ TERMINI

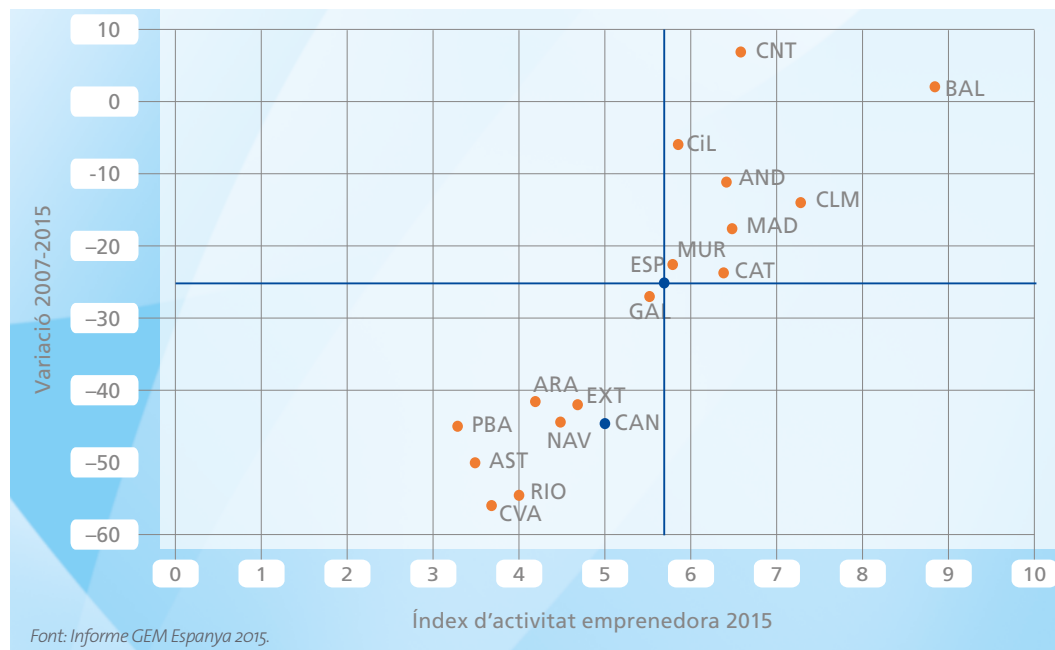
La capacitat emprenedora és determinant per impulsar l'activitat empresarial i el desenvolupament de l'economia canària. Per analitzar aquest aspecte, a les Canàries s'utilitza l'informe econòmic Global Entrepreneurship Monitor (GEM). L'índex d'activitat emprenedora⁸³ permet visualitzar la posició de Canàries en matèria d'emprenedoria respecte a Espanya i les altres regions espanyoles. El gràfic següent representa l'índex TEA del 2015 (última dada disponible), així com la seva variació percentual del 2007 al 2015.

En el període analitzat i motivat per la crisi, l'índex d'activitat emprenedora cau en totes les comunitats autònomes, excepte a les Illes Balears i Cantàbria, amb una contracció que arriba de mitjana a Espanya al 25%. Tanmateix, el gràfic posa de manifest l'existència d'una gran disparitat entre les diverses regions espanyoles. Una disparitat que la crisi econòmica hauria incrementat, en reduir-se amb més intensitat l'índex d'activitat emprenedora en aquelles regions que ja tenien un índex més baix.

⁸³ L'índex d'activitat emprenedora (TEA, per les seves sigles en anglès, o Total Entrepreneurial Activity) representa el percentatge de persones compreses entre els 18 i els 64 anys que han estat involucrades directament en una iniciativa empresarial a través de l'emprenedoria (activitat que no supera els 48 mesos de vida).

COMPARATIVA DE L'ÍNDEX D'ACTIVITAT EMPRENEDORA (2015)

(%)



Tot i haver crescut el nombre d'empreses en els darrers anys, Canàries se situa entre les comunitats autònomes on més ha caigut l'índex d'activitat emprenedora (un 44,4% des del 2007), de manera que registrava un índex de 5,0 punts el 2015. L'Arxipèlag, que liderava el rànquing de les regions amb un índex més alt d'activitat emprenedora a Espanya el 2007, passa a situar-se en la 13a posició. Hi ha, per tant, un important marge de millora pel que fa a l'emprenedoria a la regió.

Tan important com conèixer la intensitat emprenedora és analitzar la motivació que porta a iniciar un projecte d'emprenedoria empresarial, ja sigui per necessitat o pel fet de considerar-ho una oportunitat. Les dades més recents reflecteixen el predomini de les iniciatives empresarials motivades per oportunitat, si bé la crisi va impulsar l'emprenedoria també per necessitat.

En aquest sentit, Canàries se situa prop de la mitjana espanyola, amb prop del 72% de les iniciatives empresarials motivades per oportunitat i

un 26% per necessitat (73,7% i 24,6%, respectivament, en el conjunt nacional).

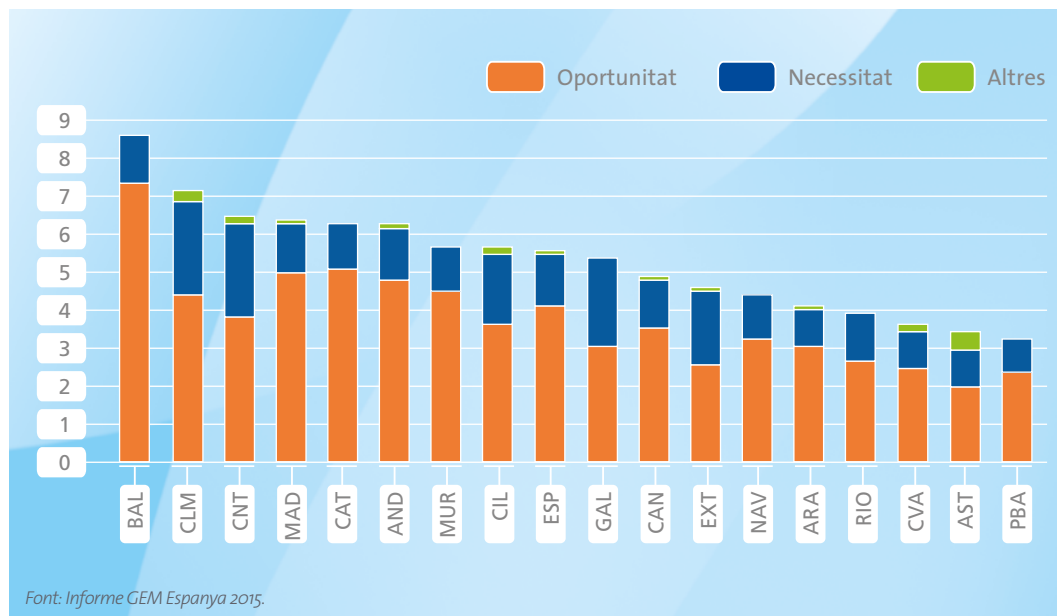
Convé també analitzar el grau d'innovació de les empreses de nova creació, ja que és un factor clau que pot suposar un avantatge competitiu respecte a altres empreses tant nacionals com internacionals.

Les dades posen de manifest que les noves empreses canàries incorporen menys contingut innovador que la mitjana nacional. Així, el 2009 (darrer any disponible), el 79% de les empreses canàries de nova creació no van innovar, enfront d'un 63,3% en el conjunt d'Espanya.

L'evolució d'altres indicadors d'innovació (vegeu l'apartat 3.4) fa pensar que s'ha avançat poc en aquest camp, atès que, malgrat l'obsolescència de les dades anteriors, és probable que la posició relativa de les Illes Canàries no hagi canviat a favor de la regió durant aquests anys. És indiscutible, per tant, la necessitat de treballar per revertir

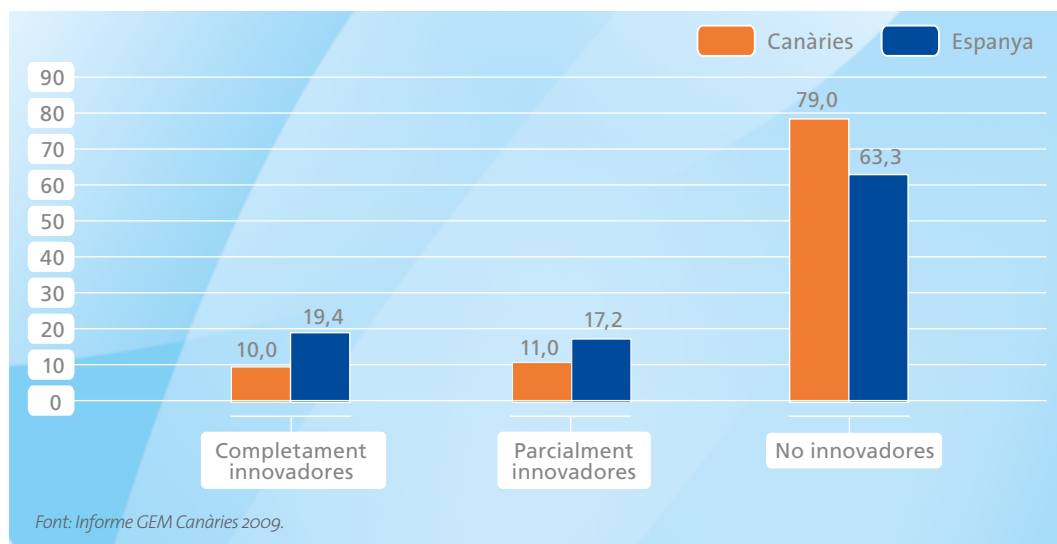
DISTRIBUCIÓ DE L'ACTIVITAT EMPRENEDORA AUTONÒMICA PER OPORTUNITAT I NECESSITAT (2015)

% ÍNDEX



EMPRESSES DE NOVA CREACIÓ SEGONS LA SEVA ACTIVITAT INNOVADORA (2009)

% SOBRE TOTAL EMPRESSES DE NOVA CREACIÓ



aquesta situació, fomentant una major empremoria orientada a activitats innovadores.

La destrucció més gran d'empreses a Canàries respecte a la mitjana espanyola durant la crisi, unida al baix índex d'activitat empremoria, posen de manifest la necessitat d'apostar per l'empremoria a la regió i així consolidar un teixit empresarial competitiu. El desenvolupament de polítiques que impulsin la innovació i afavoreixin l'empremoria ajudaria a dinamitzar l'activitat empresarial de la regió.

3.2.3. ESTRUCTURA DE LA PROMOCIÓ DE L'EMPREMORIA A CANÀRIES: ORGANITZACIÓ I INICIATIVES DESTACADES

Conscients de la necessitat d'impulsar l'empremoria a la regió, hi ha a l'Arxipèlag canari diferents agents que han desenvolupat iniciatives i han posat a la disposició dels empremors diversos instruments per afavorir la creació d'empreses a la regió.

Aquests agents són tant organismes públics com privats, que operen a nivell nacional o regional. El suport que ofereixen pot consistir des del simple assessorament i l'orientació als empremors fins a la formació o l'ajuda en la recerca del finançament que necessiten per crear les empreses en qüestió. La taula següent recull de manera més detallada els principals agents i iniciatives que hi ha a l'Arxipèlag.

Canàries també disposa de diferents infraestructures físiques que permeten fomentar l'empremoria empresarial, ja que ofereixen espais que limiten els costos que assumeix l'empremora en les primeres fases de constitució de l'empresa:

- Vivers d'empreses: es tracta de centres d'empresa que ofereixen instal·lacions i serveis de suport a baix cost amb l'objectiu d'impulsar iniciatives empresarials innovadores. A Canà-

ries hi ha vivers d'empresa a les illes de Tenerife, Gran Canària i Lanzarote.

- Parcs tecnològics: espais i instal·lacions formats per centres de recerca universitaris i corporatius, juntament amb divisions empresarials privades, públiques o mixtes, per a la creació i el creixement de *start-ups* innovadores, mitjançant l'estimulació i la gestió del flux interactiu de coneixement i tecnologia entre universitats i institucions de recerca, empreses i mercats. Canàries disposa de tres parcs tecnològics a Fuerteventura, Gran Canària i Tenerife.
- Centres de cotreball: són centres que permeten tant a professionals independents (*freelance*) com a empremors i petites i mitjanes empreses de diferents sectors compartir un espai de treball, tant a nivell físic com de xarxa, per desenvolupar projectes professionals no solament de manera independent, sinó també projectes conjunts. A les Illes Canàries, l'Associació Canària d'Espais Col·laboratius (ACEC) gestiona uns quants d'aquests centres.

Les fonts de finançament procedents d'organismes institucionals són:

- Govern de Canàries: ofereix diverses línies de finançament a l'empremoria, com la línia de microcrèdits (per finançar empremors, autònoms i empreses de nova creació) o la d'empremors tecnològics (per a la posada en marxa o les fases inicials de desenvolupament d'empreses de base tecnològica). També té un programa d'aval per a empremors i un programa de coinversió privada per atreure finançament cap a projectes nous amb alt component innovador.
- Empresa Nacional d'Innovació SA (ENISA): aquesta empresa pública, dependent del Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme, participa activament en el finançament de projectes empresarials viables i innovadors. El seu objectiu fonamental és la promoció *ex novo*, el creixement i la consolidació de l'empresa espanyola. Té dues línies d'interès per promoure l'empremoria: les línies ENISA Empre-

AGENTS I INICIATIVES A FAVOR DE L'EMPREDORIA A CANÀRIES

AGENTS	DESCRIPCIÓ	INSTRUMENTS I INICIATIVES
Agències d'Ocupació i Desenvolupament Local (AEDL)	Entitats dependents dels ajuntaments. A Canàries n'hi ha més de 100.	<i>Promoció i implantació de polítiques actives d'ocupació</i> relacionades amb la creació d'activitat empresarial.
Cambres de Comerç	Òrgan consultiu i de col·laboració amb les Administracions públiques per donar suport a activitats innovadores a les petites i mitjanes empreses per tal d'augmentar la productivitat, la qualitat i la competitivitat dels seus negocis. A Canàries hi ha 4 cambres de comerç: Cambra de Gran Canària, Cambra de Santa Cruz de Tenerife, Cambra de Lanzarote i Cambra de Fuerteventura.	<i>Serveis d'assessorament per a l'autoocupació i l'emprenedoria</i> : aquest servei ofereix suport a l'autoocupació i l'emprenedoria en totes les fases del procés, des de la creació fins a l'acompanyament en el funcionament de l'empresa. <i>Programa de Suport Empresarial a Dones (PAEM)</i> : aquest programa va dirigit al suport a les dones emprenedores.
Institut Tecnològic de Canàries (ITC)	Societat creada pel Govern de Canàries el 1992, persegueix impulsar el desenvolupament tecnològic de la regió orientant la política industrial cap a la creació d'empreses en sectors emergents, amb més intensitat tecnològica i un alt grau d'innovació.	<i>Xarxa Canària de Centres d'Innovació i Desenvolupament Empresarial (Xarxa CIDE)</i> : Aquesta iniciativa, coordinada per l'Institut Tecnològic de Canàries, ofereix serveis de suport a la innovació, entre els quals es troba el suport a projectes de creació d'empreses innovadores (conegut com a APCREI). <i>Ofereixen informació, assessorament i cursos de formació</i> en la creació d'empreses innovadores.
Acceleradores i Incubadores de Projectes	Organitzacions que impulsen tant la creació com l'acceleració de projectes amb caràcter emprenedor.	<i>Formació i assessorament</i> : a més de la formació dels emprenedors, ofereix assessorament des de la idea inicial fins al negoci en funcionament, alhora que ofereix també una xarxa d'inversors. Incube és, per exemple, una de les acceleradores i incubadores de projectes a les Canàries.
Xarxa de Business Angels	Agrupació de <i>business angels</i> que inverteixen de manera conjunta i decideixen l'estratègia de l'empresa, al mateix temps que vetllen pels interessos dels accionistes.	A Canàries hi ha agrupacions com la Xarxa Canària de <i>Business Angels</i> (RECABA) o InverPro.

AGENTS I INICIATIVES A FAVOR DE L'EMPRENEDORIA A CANÀRIES

AGENTS	DESCRIPCIÓ	INSTRUMENTS I INICIATIVES
Govern de Canàries	La Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement	<p><i>Emprendre a Canàries</i>: instrument creat per la Direcció General de Promoció Econòmica, dependent de la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement. El seu objectiu és donar suport i fomentar l'emprenedoria empresarial oferint informació, recursos i serveis. A la pàgina web es presenten les iniciatives del Govern de Canàries orientades a l'emprenedoria i la creació d'ocupació. Hi ha dues seus, una a Gran Canària i una altra a Tenerife, a la disposició dels emprenedors.</p>
		<p><i>Sistema d'Informació Empresarial de Canàries (SIECAN)</i>: aquest portal web, creat també per la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement, ofereix una guia per a la creació d'empreses a l'Arxipèlag, tant sobre els requisits legals que cal tenir en compte com les ajudes i les subvencions existents per sector. Se centra en el sector comercial.</p>
Societat de Promoció Econòmica de Gran Canària – Cabildo de Gran Canària (SPEGC)	El seu objectiu és promoure el desenvolupament econòmic duent a terme programes per a emprenedors tant de formació com d'assessorament.	<p><i>Servei de Suport a Emprenedors (SAE)</i>: ofereix informació i assessorament per iniciar un negoci o emprendre projectes d'innovació.</p>
		<p>Desenvolupament de <i>programes específics de suport a emprenedors innovadors</i> que combinen formació i suport durant un període de temps.</p>
Cabildo de Tenerife		<p><i>Assessorament a Emprenedors</i>: ofereix tant assessorament presencial com <i>online</i> per als emprenedors.</p>
		<p><i>Emprèn ULL</i>: servei desenvolupat per promoure la cultura emprenedora a la societat canària, donar suport a les iniciatives emprenedores i aportar el coneixement, els instruments i la metodologia necessària per facilitar el creixement del teixit econòmic canari.</p>
Fundació General de la Universitat de La Laguna		<p><i>Projecte Idees</i>: l'objectiu és impulsar el talent dels estudiants dinamitzant els projectes de final de carrera amb un alt perfil emprenedor. Així mateix, la Universitat té un "<i>Programa Específic d'Emprenedoria Científica Idees + D</i>" i un "<i>Programa d'Emprenedoria TIC</i>" per a projectes empresarials amb un alt component d'innovació.</p>

nedors i ENISA Joves Emprenedors. El 2015, ENISA va finançar tres projectes empresarials a Canàries per un import total de 200.000 euros⁸⁴.

- Societat Canària de Foment Econòmic (PROEXCA): adscrita a la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement del Govern de Canàries, persegueix millorar la competitivitat empresarial a través del suport i finançament a projectes d'inversió orientats cap a la internacionalització.
- Línies de l'Institut de Crèdit Oficial (ICO): aquest és un organisme públic adscrit al Ministeri d'Economia i Competitivitat, amb la funció principal de promoure activitats empresarials que contribueixin al creixement i desenvolupament de la nació, així com a la distribució de la riquesa nacional. En aquest sentit, l'ICO concedeix préstecs per al finançament de projectes d'inversió i liquiditat de les empreses i gestiona els instruments de finançament oficial procedents de l'Estat espanyol.

3.3. CLÚSTERS I VETES D'EXCEL·LÈNCIA. MARÍTIM, TURÍSTIC I TECNOLÒGIC

La varietat de clústers presents a les Illes reflecteix la diversitat i els potencials del teixit productiu canari, més enllà de la presència dominant del sector turístic i associats.

En aquest apartat s'analitzen les dinàmiques de col·laboració intrasectorial i intersectorial que han fructificat en clústers o agrupacions empresarials innovadores dissenyades per millorar la diversificació, la competitivitat i la internacionalització del teixit empresarial canari.

El terme clúster, del prestigiós economista Michael E. Porter, es defineix com la concentració d'empreses –sectorials o multisectorials– i institucions –especialment, centres tecnològics i de recerca– interconnectades en un espai geogràfic concret amb l'objectiu d'impulsar la productivitat, la innovació i el desenvolupament empresarial. De la mateixa manera, el concepte de clúster s'identifica amb les Agrupacions Empresarials Innovadores (d'ara endavant, AEI), on els processos de cooperació són crucials en la generació de massa crítica que permeti abordar projectes d'innovació i assolir visibilitat internacional. El concepte de clúster s'entén com una estructura dinàmica, que evoluciona en funció de la demanda d'usuaris avançats i que incorpora noves activitats i tecnologies, cosa que diversifica les vetes de negoci de les empreses i fomenta les relacions multisectorials, però també l'especialització en la cadena de valor sectorial. Així mateix, el Manifest Clúster 2017⁸⁵ subratlla el seu paper de vectors de desenvolupament territorial, pel fet de funcionar com a palanques d'innovació i corretja de transmissió entre les necessitats de les empreses i les prioritats de desenvolupament socioeconòmic dels territoris.

⁸⁴ Informe Anual ENISA 2015.

⁸⁵ Impulsat per la Federació Nacional d'Agrupacions Empresarials Innovadores i Clústers (FENAEIC).

Des de l'àmbit autonòmic, la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement considera aquestes associacions estratègiques com una alternativa a les limitacions de la mida del teixit empresarial canari⁸⁶ que permet maximitzar els recursos a través de la cooperació multi-nivell entre diferents actors per generar negoci i fomentar la competitivitat i la capacitat d'innovació de les empreses. Són definits com a agents d'innovació territorial en l'Estratègia d'Especialització Intel·ligent de Canàries 2014-2020⁸⁷ i, consegüentment, s'integren en el Sistema R+D+I canari juntament amb altres suports d'innovació i transferència tecnològica per a emprenedors i empreses. Per això, l'Administració autonòmica, a través de l'Agència Canària d'Investigació, Innovació i Societat de la Informació (ACIISI) i de l'Institut Tecnològic de Canàries (ITC), ha impulsat diverses polítiques per donar suport a la creació i la consolidació d'estructures de tipus clúster regional que fomentin la innovació i l'economia del coneixement, la cultura de cooperació entre els agents públics i privats i, en definitiva, el desenvolupament tecnològic i la internacionalització de les pimes canàries (vegeu la taula següent). A més del suport financer, l'Administració autonòmica desenvolupa activitats formatives per a la capacitat dels gestors o promotors dels clústers, així com d'acompanyament en la posada en marxa de projectes innovadors. Les relacions amb les universitats canàries de Las Palmas de Gran Canària i La Laguna també són fluides, particularment en els camps de formació i transferència tecnològica (a partir dels centres de recerca i els parcs científics que fomenten les

relacions universitat-empresa). Així mateix, a escala insular, els Cabildos de Tenerife i Gran Canària han donat suport activament a la creació d'agrupacions d'empreses i clústers de sectors estratègics.

El moviment empresarial cap als clústers i les Agrupacions Empresariales Innovadores disposen a Canàries d'un ampli suport institucional. La clusterització és un fenomen recent a Canàries, promogut per les institucions com a reacció davant la crisi i per millorar la competitivitat i la internacionalització de les empreses en una economia global.

L'Observatori de l'R+D+I de Canàries (OBIDIC) identifica una llarga llista de clústers o associacions empresarials⁸⁸, recollida en el mapa següent. Tenint en compte el diagnòstic de l'estudi sobre els clústers innovadors de les Canàries⁸⁹, gairebé totes les iniciatives de clúster van eclosionar al començament de la crisi econòmica⁹⁰, davant la preocupació de les Administracions autonòmiques i insulars i dels empresaris per millorar la competitivitat dels sectors econòmics canaris, aprofitar-ne els potencials productius i apostar per les noves tecnologies, així com generar noves alternatives d'ocupació i riquesa (alternatives a l'excessiva especialització turística). És a dir, la majoria sorgeix per l'impuls institucional, tant d'Administracions públiques i universitats com d'associacions empresarials.

⁸⁶ Tenint en compte les dades del Ministeri d'Ocupació per al primer trimestre del 2017 i segons les tipologies assenyalades en el Reglament de la Unió Europea 651/2014, el 85,7% de les empreses canàries són microempreses (amb menys de 10 empleats) i, a continuació, se situen les petites (10-49 empleats) amb un 11,9%. En canvi, les empreses mitjanes (50-249 empleats) i les grans (250 i més empleats) tan sols representen un 2,1% i un 0,4%, respectivament.

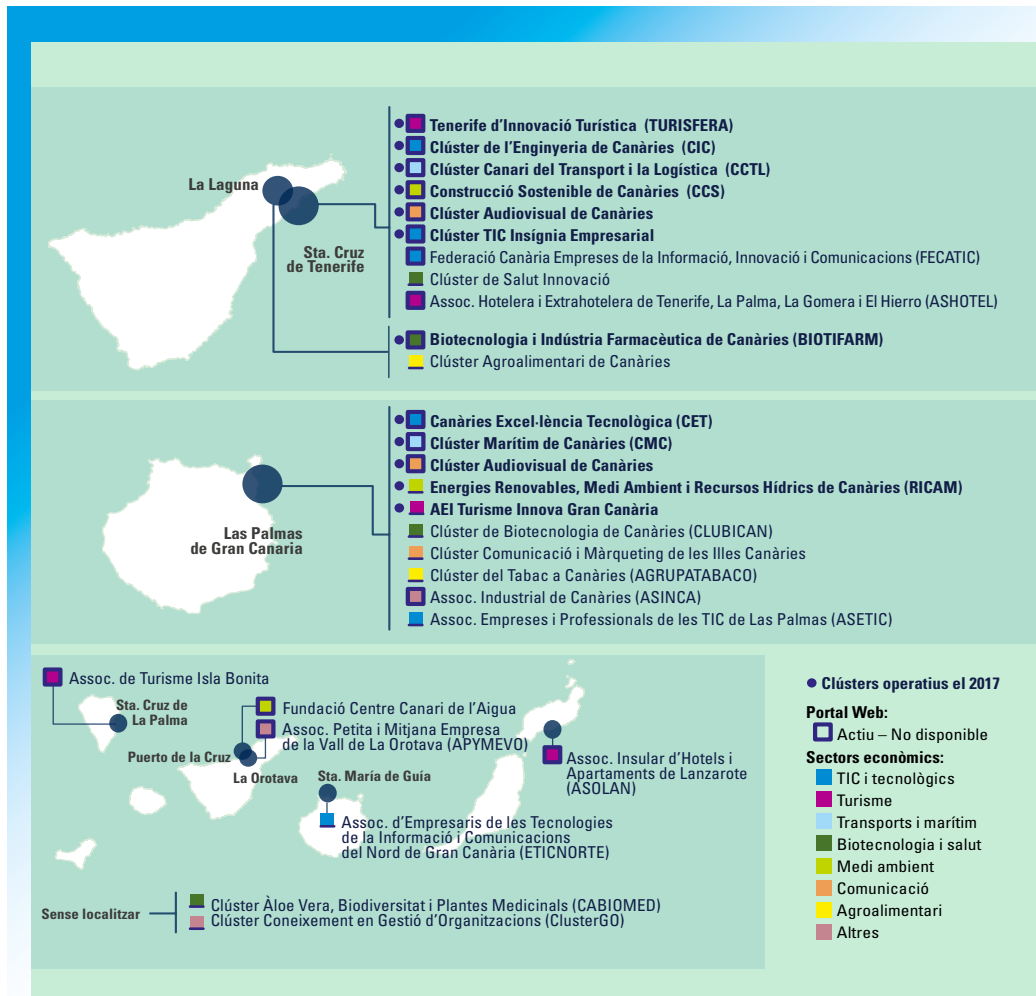
⁸⁷ Vegeu l'apartat "Clústers innovadors de Canàries". http://www3.gobiernodecanarias.org/aciisi/ris3/images/documents/ris3_canarias_v2.0.pdf

⁸⁸ <http://www3.gobiernodecanarias.org/aciisi/obidic/>

⁸⁹ Institut Tecnològic de Canàries, 2012. <http://www3.gobiernodecanarias.org/aciisi/obidic/files/estudio-sobre-los-clusters-innovadores-de-canarias-ed22.pdf>

⁹⁰ Només dos dels clústers canaris registrats per l'Agència Canària d'Investigació, Innovació i Societat de la Informació es van crear abans del 2008-2009.

MAPA DELS CLÚSTERS I AGRUPACIONS D'EMPRESES INNOVADORES A CANÀRIES



Font: Elaboració pròpia a partir de l'Observatori de la I+D+R de Canàries i l'Estratègia d'Especialització Intel·ligent de Canàries (2014-2020).

La distribució geogràfica s'ajusta a la bicefàlia canària en els pols econòmics de Tenerife i Gran Canària, la qual cosa sovint genera duplicacions.

Aquesta proliferació territorial sovint genera duplicacions, o repeticions de clústers o agrupacions d'empreses amb un perfil temàtic semblant. La geografia canària, que continua sent un element constitutiu dels clústers, no hi ajuda a causa de la fragmentació insular del territori.

Des del punt de vista territorial, els clústers autoanomenats regionals centren el seu radi d'acció en una o dues illes (bàsicament Tenerife o Gran Canària), de manera que a la pràctica s'assemblen a altres iniciatives impulsades a escala local o insular.

Pel que fa a les tipologies, se'n poden distingir tres de principals: les especialitzades o de veta de negoci (com ara els casos del clúster de construcció sostenible o el clúster audiovisual), les horitzontals o que apleguen empreses que desenvolupen activitats

similars (per exemple, el clúster d'excel·lència tecnològica) i les verticals, que integren tota la cadena de valor o empreses amb activitats diferenciades però complementàries (com el clúster canari de transport i la logística).

L'excessiva dependència dels fons públics o el reduït autofinançament influeixen en el caràcter efímer de moltes iniciatives clúster a Canàries. La participació activa de les empreses és la millor garantia de continuïtat i èxit.

Els clústers canaris es van crear com a associacions o fundacions sense ànim de lucre, fet que ha afavorit l'accés a subvencions, però també ha limitat el seu potencial de creixement en el mercat: pocs clústers desenvolupen activitats o serveis propis, i la major part d'aquestes es redueixen a proporcionar alguns ingressos extres per assegurar el funcionament del clúster. La cartera de serveis se sol centrar en activitats de formació i assessorament (incloent-hi la representació de les empreses associades). El limitat finançament influeix en la feble estructura de gestió organitzativa o les dificultats de professionalització (en general reduïda a un sol gerent). Aquesta manca d'autofinançament explica que moltes iniciatives tinguin un escàs recorregut, ja que desapareixen quan acaba el projecte d'arrencada i disminueix el suport públic, o bé es mantenen en un estat latent –amb un nivell d'activitat reduït a l'extrem– esperant que sorgeixin nous suports i projectes públics per relançar-les. Quan els empresaris es comprometen tant en els projectes com en la

gestió, augmenten significativament les activitats, la capacitat d'autofinançament i, en definitiva, la viabilitat del clúster.

Tot seguit, s'han seleccionat els 10 clústers més rellevants a Canàries, en funció del reconeixement o la projecció nacional i/o europea, així com pel seu estat operatiu (en les seves plataformes telemàtiques, nivell d'activitats i projectes en curs).

Els 10 clústers estan recollits en l'Estratègia d'Especialització Intel·ligent de Canàries (2014-2020)⁹¹. Això no obstant, la seva projecció nacional és limitada, si es té en compte que tan sols dos casos aconseguen un reconeixement com a Agrupacions Empresariales Innovadores (AEI) per part del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat: concretament, Canàries Excel·lència Tecnològica i Clúster Marítim de Canàries⁹². Tot i això, els 10 han obtingut el Segell de Bronze a l'Excel·lència per part de la Secretaria Europea per a l'Anàlisi de Clústers (ESCA), dins de la Iniciativa Europea d'Excel·lència de Clústers (ECEI). Aquesta etiqueta de qualitat afavoreix la visibilitat a nivell europeu i l'accés als programes de finançament de la Unió Europea.

Al seu torn, aquestes agrupacions s'han integrat a escala regional en el marc del projecte ClustArs⁹³ liderat per l'Institut Tecnològic de Canàries. Altres iniciatives de cooperació desenvolupades per l'Administració autonòmica són els projectes Interclúster i Interreg MAC Clustering. El projecte plurianual Interclúster, gestionat per ACIISI, i amb el suport de l'empresa pública PROEXCA⁹⁴ i l'ITC, disposa d'una eina a la xarxa –butlletí Interclúster–

⁹¹ Els altres 10 clústers recollits en aquesta estratègia són: Clúster AEI Turisme Innova Gran Canària, Clúster Agroalimentari de Canàries, Clúster del Tabac a Canàries (AGRUPATABACO), Clúster de Biotecnologia de Canàries (CLUBICAN), Clúster Àloe Vera, Biodiversitat i Plantes Medicinals (CABIOMED), Clúster de Salut Innovació, Clúster de les Tecnologies de la Informació, Innovació i Comunicacions (FECATIC), Clúster Comunicació i Màrqueting de les Illes Canàries, Clúster de l'Aigua a Canàries (Fundació Centre Canari de l'Aigua) i Clúster Coneixement en Gestió d'Organitzacions (ClusterGO).

⁹² A més d'aquests dos, sis agrupacions més s'inclouen en l'anterior registre del Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme: Enginyeria de Canàries, Construcció Sostenible, Transport i Logística, Insignia Empresarial, TURISFERA i RICAM.

⁹³ Iniciativa europea liderada per l'Institut Tecnològic de Canàries, promou els clústers d'excel·lència en quatre regions europees (a més de les Canàries, Molise a Itàlia, est de Marmara a Turquia i nord-oest de Romania), posant un èmfasi especial en la capacitat dels funcionaris responsables de desenvolupar les polítiques de clúster i les accions de *benchmarking*, així com el suport als clústers per augmentar-ne el nivell d'excel·lència (etiquetes Plata i Or de l'ESCA).

⁹⁴ La Societat Canària de Foment Econòmic, SA (PROEXCA), adscrita a la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement, promou la millora de la competitivitat de les empreses canàries a través de la internacionalització i l'atracció d'inversions.

AGENTS I INICIATIVES A FAVOR DE L'EMPRENEDORIA A CANÀRIES

PRINCIPALS CLÚSTERS DE CANÀRIES					
SECTOR	CLÚSTERS	AEI MINECO ⁽¹⁾	AEI ESCA ⁽²⁾	INTER CLUSTER ⁽³⁾	CLUSTERING MAC ⁽⁴⁾
Tecnologia	Clúster Canàries Excel·lència Tecnològica (CET)	✓	✓	✓	✓
	Clúster de l'Enginyeria de Canàries (CIC)		✓	✓	✓
	Clúster de Serveis TIC per a les PIMES (Insígnia Empresarial)		✓	✓	
Biotecnologia	Clúster de Biotecnologia i Indústria Farmacèutica de Canàries (BIOTIFARM)		✓		
Marítim	Clúster Marítim de Canàries (CMC)	✓	✓	✓	✓
Transport	Clúster Canari del Transport i la Logística (CCTL)		✓	✓	
Turisme	Clúster Tenerife d'Innovació Turística (Turisfera)		✓	✓	✓
Sostenibilitat	Clúster de Construcció Sostenible de Canàries (CCS)		✓	✓	✓
	Clúster Energies Renovables, Medi Ambient i Recursos Hídrics de Canàries (RICAM)		✓	✓	
	Clúster Audiovisual de Canàries		✓	✓	

(1) Inclousos en el registre d'Agrupacions Empresariales Innovadores (AEI) del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat.
 (2) AEI que han obtingut un segell d'Excel·lència per part de la Secretaria Europea per a l'Anàlisi de Clústers (ESCA).
 (3) Clústers que han participat en el curs pràctic d'especialització dirigit a *cluster managers* dins del projecte Interclúster, gestionat des de l'ACIISI.
 (4) Projecte Interreg MAC Clustering: Cooperació interclúster per a la Internacionalització i la Innovació de les Pimes de la regions de la Macaronèsia.

Font: Elaboració pròpia

que afavoreix l'intercanvi d'informació útil per a les agrupacions innovadores canàries (esdeveniments, convocatòries d'ajudes, iniciatives en col·laboració i bones pràctiques entre els clústers canaris i també amb els d'altres regions). El darrer projecte (llançat al març del 2017) Clustering estimula la col·laboració per avançar en la internacionalització i la innovació de les pimes als arxipèlags de la Macaronèsia, dins del programa europeu de Cooperació Territorial Interreg MAC 2014-2020. Per part de les Illes Canàries, hi participen 5 clústers: TURISFERA, Excel·lència Tecnològica, Marítim

de Canàries, Enginyeria de Canàries i Construcció Sostenible.

Les iniciatives clúster més estratègiques per al desenvolupament de Canàries s'identifiquen amb els sectors marítim, turístic i tecnològic. Uns sectors que han estat realçats pels alts potencials de les activitats marítimes o "economia blava", ja que fomenten una especialització més intel·ligent i sostenible del sector turístic, o pel seu caràcter transversal per a la innovació tecnològica del teixit productiu.

3.3.1. CLÚSTER MARÍTIM

Un clúster en consonància amb la vocació marífera de Canàries i que aprofita els recursos de l'oceà per generar noves activitats que contribueixin a la diversificació econòmica.

L'Estratègia d'Especialització Intel·ligent de Canàries (RIS3 2014-2020) atorga a l'àmbit marí i marítim un paper fonamental en el desenvolupament econòmic i social de les Illes canàries. La magnitud del sector s'aprecia en les dades proporcionades en l'Estratègia Marina i Marítima de Canàries (2014): al voltant de 3.000 empreses i 60.000 llocs de treball –que podrien augmentar fins a 80.000 llocs de treball en els propers anys. La rellevància del sector també s'observa en el protagonisme del transport marítim i les zones franques costaneres en les exportacions i en la posició geoestratègica dels ports canaris en el trànsit de les rutes marítimes i el seu avituallament.

El **Clúster Marítim de Canàries (CMC)**⁹⁵ es va crear amb l'objectiu d'afavorir el desenvolupament i la competitivitat internacional de la indústria marítima. El clúster està constituït per 52 socis, entre els quals, a més de les empreses del sector marítim, hi ha els principals agents científicotecnològics de la regió. Entre les diverses activitats de la cadena de valor del sector es troben les reparacions navals, les infraestructures, la logística i el transport marítim, l'aqüicultura, la biotecnologia marina, la pesca extractiva, els esports nàutics i les activitats d'esbarjo, les energies renovables a alta mar i els serveis marítimes auxiliars.

El clúster s'identifica amb la línia de “creixement *blue*” promoguda per la Unió Europea⁹⁶, és a dir, aposta per la innovació i el creixement sostenible dels sectors marí i marítim. L'economia blava és estratègica per a l'Arxipèlag canari, pels grans potencials per a la generació d'activitat i ocupació i diversificació econòmica a través de les activitats d'aqüicultura, turístiques, biotecnologia marina, energia oceànica i explotació dels fons marins.

L'objectiu central del CMC és el desenvolupament i la competitivitat internacional del sector. Amb aquesta finalitat, ha presentat el 2017 un pla d'internacionalització del sector marí i marítim. Aquest document estratègic inclou diverses recomanacions per potenciar l'Arxipèlag com a base internacional de creuers (incidint particularment en les activitats logístiques i de reparació dels vaixells o en la cooperació amb Madeira per reforçar l'atractiu de la cadena d'escales en les rutes). Així mateix, estableix diverses prioritats per consolidar el sector *offshore oil&gas*, així com el desenvolupament de les activitats emergents de gran projecció (biotecnologia marina i energies renovables, entre d'altres).

El clúster també aposta per la cooperació internacional a través del Clúster Marí i Marítim de la Macaronèsia, que aplega diversos actors institucionals, empresarials i científicotecnològics dels arxipèlags de les Canàries, Madeira i les Açores. La posada en marxa de la Comissió Gestora el 2013, presidida pel CMC⁹⁷, suposa un important esforç de treball en xarxa per al foment d'activitats de desenvolupament sostenible a la regió macaronèsica lligades a l'Estratègia Marítima de la UE, aprofitant la seva posició estratè-

⁹⁵ Per ampliar-ne la informació es pot consultar la pàgina web: <http://www.clustermc.es>

⁹⁶ És la contribució de la Política Marítima Integrada per a la consecució dels objectius de l'Estratègia 2020 per a un creixement intel·ligent, sostenible i integrador.

⁹⁷ Altres institucions canàries que integren aquesta Comissió Gestora del Clúster Marí i Marítim de la Macaronèsia són: el Govern de Canàries, l'Ajuntament de Las Palmas de Gran Canaria, la Plataforma Oceànica de Canàries, l'Autoritat Portuària de Las Palmas, la Cambra de Comerç de Gran Canària, la Federació d'Empreses del Metall i Noves Tecnologies de Santa Cruz de Tenerife, el Clúster Empresarial de les Energies Renovables, el Medi Ambient i els Recursos Hídrics de Canàries (RICAM), el Clúster Canàries Excel·lència Tecnològica, ASNÀUTICA, l'Associació Industrial de Reparadors Navals de Las Palmas i AENÀUTICA.

gica a l'Atlàntic en les comunicacions per a Europa, així com els alts potencials de "laboratori a alta mar". Així mateix, el CMC lidera el nou projecte *SmartBlue*, finançat pel programa Interreg MAC 2014-2020, i l'objectiu del qual és potenciar la innovació, internacionalització i competitivitat de les empreses a la regió Macaronèsia (aquest espai de col·laboració s'ha ampliat després d'incloure-hi l'arxipèlag de Cap Verd).

La implicació del clúster marítim en la innovació es comprova també en el desenvolupament d'activitats conjuntes amb la Plataforma Oceànica de Canàries (PLOCAN), el Centre Tecnològic de Ciències Marines (CETICIMA) i el Centre d'Investigacions Mediambientals de l'Atlàntic (CIM), els quals al seu torn formen part de la xarxa de socis del clúster. Aquestes institucions converteixen Canàries en un pol d'excel·lència en la recerca marina aplicada.

3.3.2. CLÚSTERS DE TURISME

La innovació en el sector turístic és essencial per a la transformació i per seguir competint amb èxit arreu del món.

Canàries és una potència turística a nivell mundial. El sector turístic representa el 31,9% del PIB i el 37,6% de l'ocupació de Canàries (dades d'Impactur 2015). Les illes van rebre 13,3 milions de turistes internacionals (Frontur, 2016), un 17,6% del total d'Espanya. Aquest volum de turistes equipara les Illes Canàries amb el lloc 23 del rànquing de turistes internacionals (dades del Banc Mundial, 2015), ocupat per l'Índia amb 13,2 milions, i el novè a la Unió Europea, per davant de destinacions nacionals europees tan rellevants com Croàcia, Dinamarca, Portugal, Irlanda o la República Txeca.

Seguint la tradicional bicefàlia insular, Canàries disposa de dos clústers per al sector turístic: Tenerife d'Innovació Turística (TURISFERA) i Turisme Innova Gran Canària. A nivell regional, el 2007 es va constituir el Clúster del Turisme de Canàries, però actualment es manté inactiu.

TURISFERA⁹⁸ és el clúster turístic més desenvolupat de les illes, sorgit el 2010 com un espai de trobada entre les empreses del sector i les institucions públiques i científicotecnològiques (Institut Tecnològic de Canàries, Universitat de La Laguna i Parc Científic i Tecnològic de Tenerife). Està constituït per 24 associats, que integren les diverses activitats de la cadena de valor del sector turístic insular (allotjaments, restauració, agències de viatges, operadors turístics, transports, proveïdors de serveis i altres activitats afins).

L'objectiu central de TURISFERA és desenvolupar una xarxa d'empreses turístiques que emprenguin projectes innovadors i models de negoci sostenibles. En aquesta línia, els tres principals camps d'actuació del clúster són la sostenibilitat (especialment, la promoció de models d'eficiència energètica), les aplicacions TIC (com a eines per millorar la qualitat del servei als clients) i la capaciació dels recursos humans (a través de la formació especialitzada, les pràctiques de *mentoring* per a nous emprenedors i, en general, la difusió de la cultura de la innovació en el sector turístic). A tall d'exemple, la implicació de TURISFERA en la innovació es reflecteix en els projectes següents:

- Ecoeje Birmagen-Añaza, un projecte demostratiu per impulsar nous productes de turisme i lleure vinculats al medi ambient rural, prenent com a referència les experiències reeixides dels biodistrictes a Itàlia, l'agroturisme, l'agricultura ecològica, la permacultura i Km 0.

⁹⁸ Per ampliar-ne la informació es pot consultar la pàgina web: <http://turisfera.org>

- Effi-e Play Green, projecte finançat pel Cabildo de Tenerife, basat en les aplicacions TIC innovadores que millorin l'eficiència energètica dels establiments turístics⁹⁹.
- Senda Ecoway, una nova manera de descobrir el territori a partir de vehicles elèctrics que redueixi l'impacte ambiental del turisme.

AEI Turisme Innova Gran Canària¹⁰⁰ també s'inicia el 2010 com un àmbit col·laboratiu –o estratègia de les 3 C: Coordinació, Comunicació i Cooperació– per fomentar la innovació i la competitivitat de les empreses del sector. El clúster busca fer més sostenible el model turístic de Gran Canària, a través de l'accés a noves vetes i segments de mercat, la millora tecnològica, la innovació en la gestió, la formació i l'organització dels recursos humans, la millora dels serveis turístics i la reducció de costos d'operació i entrades. Els principals agents institucionals que impulsen el clúster són la Cambra de Comerç de Gran Canària (Comissió de Turisme) i el Cabildo insular (a través del Patronat de Turisme de Gran Canària i la Societat de Promoció Econòmica de Gran Canària). La seva estructura organitzativa és completa amb els representants de les empreses turístiques presents a l'illa i de l'àmbit universitari (ULPGC).

A Gran Canària també s'hi localitza el **Centre Demostrador TIC per a la Innovació Turística**¹⁰¹, que afavoreix la transferència de productes i serveis tecnològics. En aquest espai pioner a nivell nacional, les empreses turístiques poden conèixer solucions pràctiques (particularment, eines i aplicacions TIC) que contribueixin a millorar la seva productivitat i competitivitat.

3.3.3. CLÚSTERS TECNOLÒGICS

El sector de l'economia digital i les noves tecnologies acompleixen una funció transversal en el desenvolupament socioeconòmic de l'Arxipèlag i en la conformació del seu teixit de clústers, als quals s'hi hauria d'unir el sector de les ciències del cosmos, que a Canàries té un gran potencial de clusterització.

Les noves tecnologies, especialment les TIC, són un instrument eficaç per superar les estretors de l'estructura de petites empreses i els hàndicaps de situar-se en una regió europea ultraperifèrica. Les TIC permeten fer un salt qualitatiu a les pimes pel que fa a la seva organització, la innovació de productes i serveis, el seu posicionament en el mercat i la seva internacionalització, el qual es pot dur a terme a través de plataformes d'abast global. L'abans esmentat CDTIC Innovació Turística és un bon exemple del desenvolupament transversal o intersectorial de les TIC.

Canàries Excel·lència Tecnològica (CET)¹⁰² és el principal clúster regional en TIC i l'únic a l'Arxipèlag que ha aconseguit el Segell de Plata d'Excel·lència Europea (ECEI) –només 6 clústers espanyols han obtingut aquesta categoria–, la qual cosa confirma la implementació reeixida dels processos de millora que es van iniciar amb l'etiqueta Bronze. Els seus principals camps d'activitat són la consultoria tecnològica, l'enginyeria de sistemes i el desenvolupament de programari, així com els serveis tecnològics per a altres sectors (e-administració, transport i logística, turisme, *e-commerce*, etc.). Segons dades del

⁹⁹ Effi-e Play Green ha estat distingida per la International Telecommunication Union (Organització per a les Nacions Unides) en l'ITU Green ICT Application Challenge amb una menció especial com a aplicació més innovadora per augmentar l'eficiència energètica i lluitar contra el canvi climàtic.

¹⁰⁰ Actualment no disposa de pàgina web.

¹⁰¹ Impulsat pel Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme (que ha aportat el 85% del finançament necessari) i coparticipat a nivell local pel Cabildo insular i l'Ajuntament de Gran Canària.

¹⁰² Per ampliar-ne la informació es pot consultar la pàgina web: <http://www.canariasexcelenciatecnologica.com>

CET, les 52 empreses associades generen una facturació aproximada de 75 milions d'euros i al voltant de 1.700 llocs de treball directes a l'Arxipèlag. Creat el 2008, des del començament es va concebre com un clúster essencialment empresarial, la finalitat del qual és avançar en la competitivitat de les empreses associades i potenciar les sinergies entre aquestes i les intersectorials.

La cartera de serveis del CET per a les empreses integrants és àmplia, amb uns serveis que inclouen la divulgació informativa (accés a programes i ajudes), els recursos humans (formació, *mentoring* a emprenedors, borsa d'ocupació en TIC), la representació institucional (o millora del posicionament de les empreses), la promoció de projectes innovadors i el desenvolupament d'àrees de negoci i la internacionalització de les empreses. La projecció del clúster s'aprecia en les relacions establertes amb institucions, associacions empresarials, universitats i centres de recerca tant a nivell regional com nacional i internacional. Respecte a la internacionalització de les empreses TIC, s'han identificat dues regions prioritàries d'expansió: Amèrica Llatina i l'Àfrica subsahariana.

La vocació innovadora del clúster s'amplia pel fet de formar part de la Xarxa Canària de Centres d'Innovació i Desenvolupament Empresarial (CIDE), coordinada per l'ITC, la qual, a més dels serveis d'informació i gestió empresarial, té com a objectiu el disseny i el suport dels projectes innovadors de les pimes canàries (des de la idea inicial fins a la recerca de línies de finançament i col·laboradors tecnològics). Així mateix, el 2016 el CET va llançar per a les Canàries MyangelTIC¹⁰³, una xarxa de promotors de projectes tecnològics i de *Business Angels* dirigida a emprenedors, *start-ups*, *spin-offs* o empreses que busquin finançament per trans-

formar el seu negoci sobre la base de la tecnologia. Pel que fa als projectes d'innovació que lidera el CET, se'n presenten tres exemples, recollits en la memòria 2014 i 2015 d'AEI del Ministeri d'Economia, en l'àmbit industrial:

- CITWARE és la proposta del CET per a les *smart cities*. Explora la viabilitat tecnològica i econòmica de les aplicacions TIC en *smart cities* o territoris intel·ligents. Des del punt de vista tècnic, combina infraestructures tecnològiques (xarxes, sensors, equipaments, etc.), gestió de dades (*BIG data*) i solucions de programari específiques.
- Sistema de conducció eficient i segura per a la gestió de flotes de vehicles basat en dispositius telemàtics i un programari central de gestió.
- Projecte per al desenvolupament i millora de les telecomunicacions i autonomia de vol en drons (AEROTEL), destinats al sector agrari.

A escala de l'Arxipèlag, l'Institut Tecnològic de Canàries (ITC)¹⁰⁴ i Canàries Excel·lència Tecnològica (CET) són els principals referents en la innovació tecnològica de les empreses. El mapa de clústers tecnològics es completa amb altres iniciatives que corroboren la bicefàlia territorial. Amb seu a Tenerife es troben el Clúster de l'Enginyeria de Canàries (CIC), el Clúster de Serveis TIC per a les pimes (Insígnia Empresarial) i la Federació Canària d'Empreses de Tecnologies de la Informació, Innovació i les Comunicacions (FECATIC). Al seu torn, l'illa de Gran Canària, a més de la seu del CET, disposa de dues iniciatives més relacionades amb les TIC: Associació d'Empresaris de les Tecnologies de la Informació i Comunicacions del Nord de Gran Canària (ETICNORTE) i Associació d'Empreses i Professionals de les Tec-

¹⁰³ Finançada pel Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat, i coordinada per la Confederació Espanyola d'Empreses de Tecnologies de la Informació, Comunicacions i Electrònica (CONETIC).

¹⁰⁴ El CTC s'analitza més endavant en el sistema d'R+D+I de Canàries (concretament en l'apartat 3.4. Societat del coneixement). L'Arxipèlag té diversos centres especialitzats en noves tecnologies: Institut per al Desenvolupament Tecnològic i la Innovació en Comunicacions (IDeTIC), Centre d'Innovació per a la Societat de la Informació (CICEI), Institut Universitari de Ciències i Tecnologies Cibernètiques (IUUCT), Institut Universitari de Materials i Nanotecnologia (IMN), Institut Universitari de Microelectrònica Aplicada (IUMA) i Institut Universitari de Sistemes Intel·ligents i Aplicacions Numèriques en Enginyeria (SIANI).

nologies de la Informació i Comunicacions de Las Palmas (ASETIC).

Finalment, associat a la tecnologia per a l'observació del cosmos i la xarxa mundial de telescopis, Canàries, a través de l'Institut Astrofísic de Canàries (IAC), té l'oportunitat de desenvolupar un clúster d'abast mundial en el qual s'integri tota la cadena local i regional de subministrament de tecnologia i serveis avançats a les activitats centrals dels dos grans observatoris canaris, el del Roque de los Muchachos i el del Teide, així com les activitats de recerca i divulgació. La integració d'empreses canàries associades a les ciències del cosmos i a la seva cadena de subministrament seria una via privilegiada per a la seva expressió en les xarxes globals de tecnologia avançada i coneixement científic.

3.4. SOCIETAT DEL CONEIXEMENT. EL SISTEMA CANARI D'INNOVACIÓ. INNOVACIÓ A LA UNIVERSITAT I A L'EMPRESA

El compromís de Canàries per reforçar les activitats d'R+D, amb l'objectiu d'assolir el nivell de competitivitat de les regions capdavanteres d'Europa, es posa de manifest en les polítiques implementades i en les infraestructures existents. En els següents epígrafs s'analitzarà el comportament de la despesa en R+D, així com els principals recursos de què disposa el sistema d'innovació canari. Tanmateix, Espanya i les seves comunitats autònomes han de fer esforços molt importants per recuperar el nivell amb el qual competir amb les posicions més capdavanteres en els propers anys.

3.4.1. L'ESFORÇ EN R+D

La despesa en R+D a Canàries es va situar lleugerament per sobre dels 202 milions d'euros el 2015¹⁰⁵, un registre equivalent al 0,5% del PIB.

¹⁰⁵ Dades de l'INE.

¹⁰⁶ El 2015 la despesa en R+D va créixer un 4,7% interanual, enfront del 2,7% de la mitjana nacional.

En aquest sentit, l'esforç en R+D de la regió canària és bastant modest si es compara amb el conjunt nacional, on la despesa en R+D és equivalent a l'1,19% sobre el seu PIB el 2015, despesa que encara queda lluny de la de les economies més avançades. L'esforç innovador per persona de Canàries puja a aproximadament 96 euros, una despesa molt per sota de la mitjana nacional (283 euros).

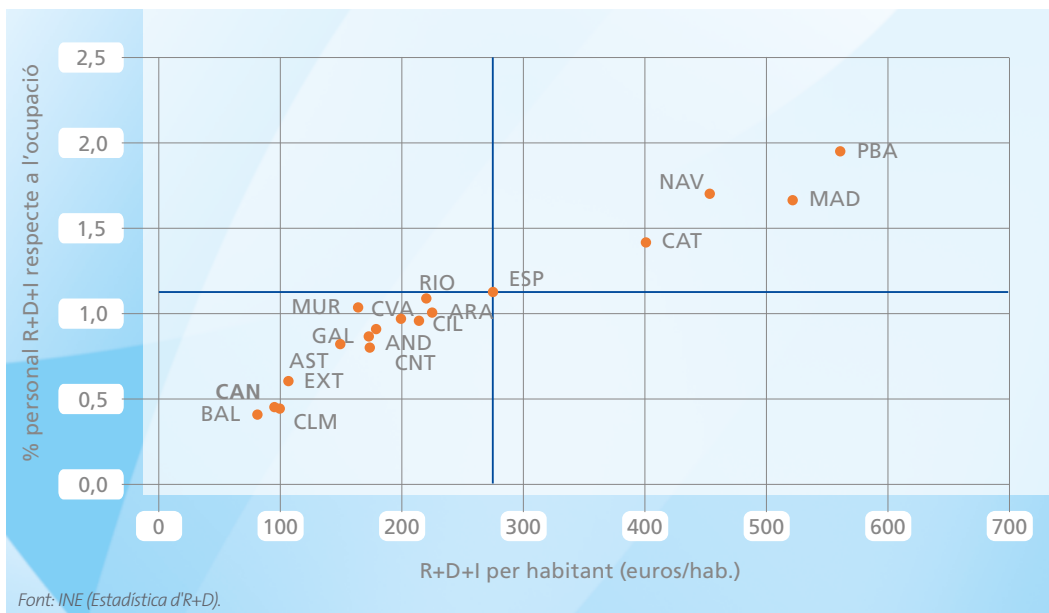
Precisament per això, no sorprèn que l'ocupació de personal en R+D a la regió amb prou feines arribi al 0,4% del total d'ocupació, mentre que en altres regions espanyoles arriba al 2,0% del total d'ocupació, com es pot apreciar en el gràfic següent, on es presenta la distribució de la despesa en R+D, així com el personal dedicat a aquestes tasques. D'aquesta manera, s'observa, d'una banda, una forta dispersió en els dos indicadors per regions i, de l'altra, una forta correlació entre tots dos.

La recent evolució de la despesa mostra que aquesta ha començat a recuperar-se i està creixent a un ritme superior al del conjunt de comunitats¹⁰⁶. A això cal afegir-hi dues observacions: (i) durant la crisi la despesa en R+D va caure proporcionalment més a Canàries (25% en l'acumulada entre el 2008 i el 2015) que a la resta d'Espanya (10%) i (ii) el 2015 la despesa en R+D a les Canàries es va situar en el mateix nivell que el 2004, mentre que a la resta de comunitats va augmentar prop d'un 50% entre el 2004 i el 2015.

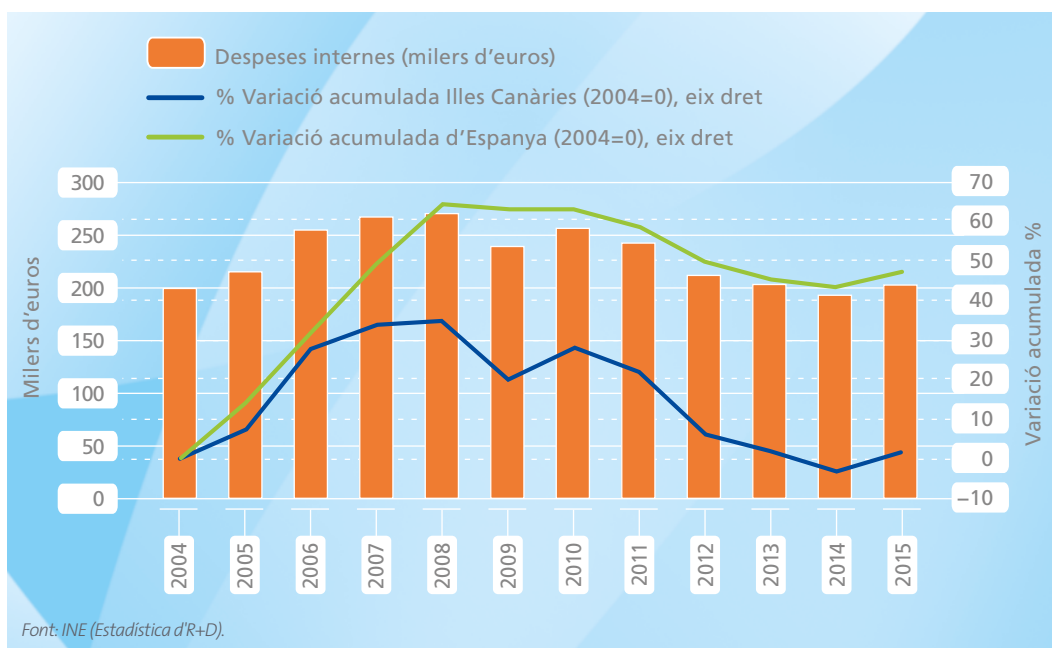
Respecte a la distribució de la despesa en R+D per sectors a Canàries, el sector de l'ensenyament (especialment superior) realitza un major esforç innovador, seguit de les Administracions públiques i, finalment, del sector privat. En canvi, en el conjunt d'Espanya, és el sector privat el que més gasta en R+D.

El 2015, més de la meitat de la despesa en R+D es va dur a terme a les universitats, mentre que, en el conjunt nacional, la despesa efectuada per aquestes amb prou feines va arribar a una tercera part del total. Les Administracions públiques, per la seva banda, van assumir més del 30% de la despesa a la regió, mentre que el sector privat va realitzar la con-

DESPESA PER HABITANT I PERCENTATGE DE PERSONAL DEDICAT A R+D SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS PER COMUNITATS AUTÒNOMES (2015)

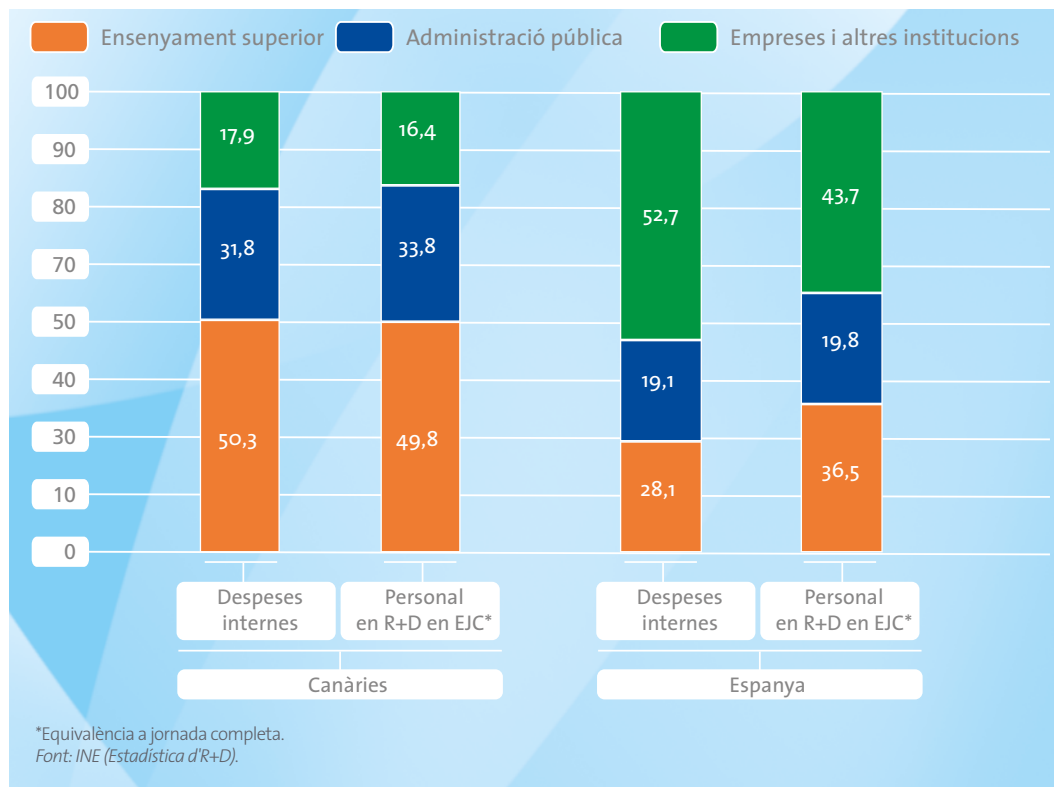


DESPESA EN R+D DE CANÀRIES (2004-2015)



ESTRUCTURA DEL SISTEMA D'INNOVACIÓ A LES CANÀRIES I ESPANYA (2014)

(%)



tribució més petita al sistema innovador, amb el 17,9% de la despesa. Amb tot, i en termes comparatius amb la mitjana nacional, el sistema d'innovació canari pateix d'un menor esforç innovador de les empreses i altres institucions i associacions, per la qual cosa és convenient potenciar-lo, per exemple, mitjançant incentius que reforcin la investigació (premis i reconeixements, avantatges fiscals, concursos d'idees, etc.) i en protegeixin els resultats (patents o esquemes equivalents).

En la comparativa regional a nivell europeu, l'esforç innovador a Canàries (0,5% sobre el PIB) és encara

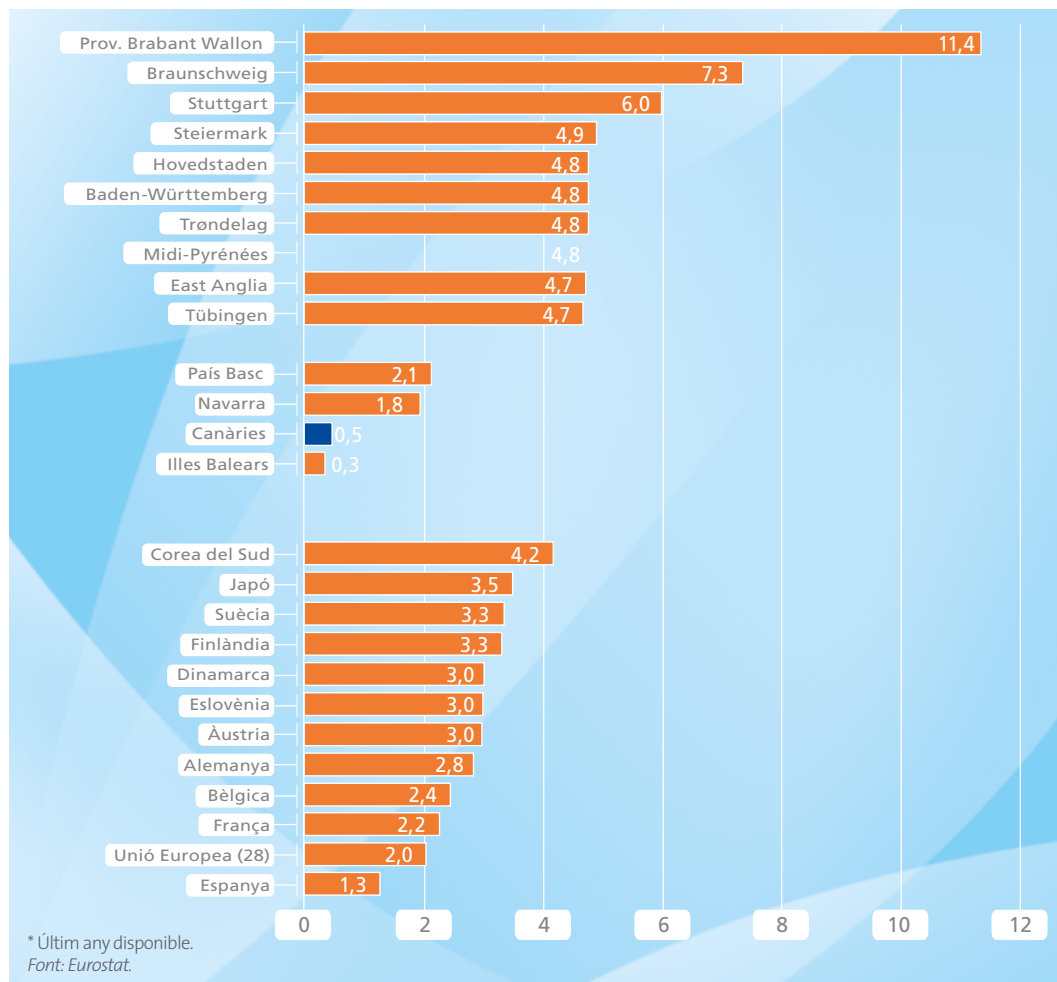
més modest si es compara amb la mitjana europea (2,0%), i és lluny d'igualar-se al de les regions europees més avançades (situades, principalment, a Alemanya i als països nòrdics), les quals duen a terme una despesa d'entre el 5 i l'11% del PIB.

Segons el darrer informe "Regional Innovation Scoreboard" de la Comissió Europea (2016), Canàries és una de les trenta regions europees amb menys rendiment en matèria d'innovació, ja que és considerada com a "Modest Innovator"¹⁰⁷. Les regions europees líders en innovació, a les quals Canàries i Espanya han d'aspirar a assem-

¹⁰⁷ El "Regional Innovation Scoreboard 2016" (Comissió Europea) recull una desagregació regional de l'esforç de les empreses en R+D, amb puntuacions assignades a diverses dimensions de la innovació com, per exemple, el percentatge de pimes que innoven en productes i processos, el de les que han efectuat una sol·licitud de patents a l'EPO (Oficina Europea de Patents) o la despesa en R+D. Segons les puntuacions obtingudes, les regions es poden classificar en quatre grups de rendiment d'innovació: líders, seguidores, nivell d'innovació moderat i, finalment, nivell d'innovació modest. Les regions classificades (com les Canàries) amb un nivell d'innovació modest són aquelles per a les quals el rendiment en innovació obtingut es troba per sota del 50% del rendiment mitjà de les regions europees el 2016.

DESPESA INTERNA EN R+D. COMPARATIVA INTERNACIONAL (2015*)

% SOBRE EL PIB

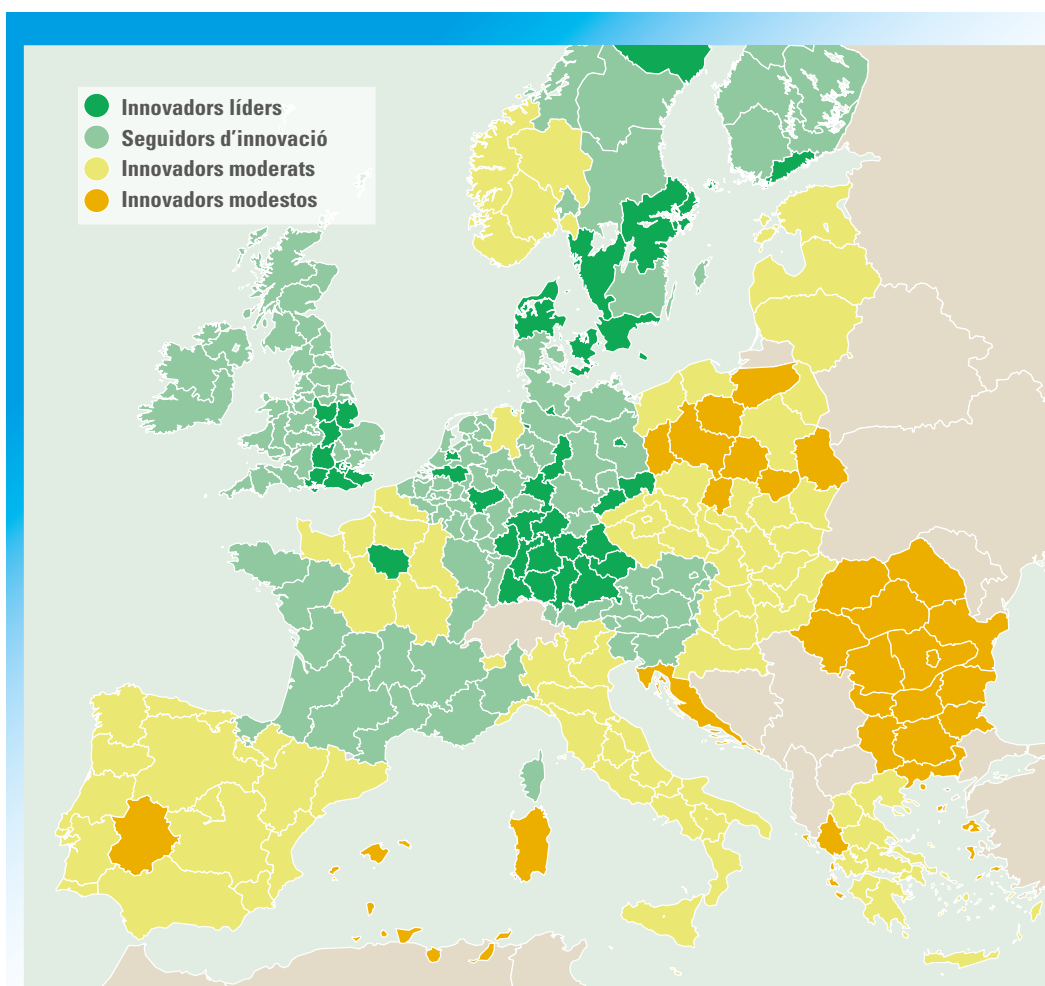


blar-se, es concentren en set Estats Membres: Dinamarca, Alemanya, França, Països Baixos, Finlàndia, Suècia i el Regne Unit.

Aquest informe de la CE elabora, a més, el “Regional Innovation Index”, que cospa el rendiment dels sistemes d’innovació nacionals mitjançant l’estudi de 25 dimensions relacionades amb aquesta matèria, com ara la inversió pública i privada, entre d’altres. Segons aquest índex,

l’avantatge comparatiu de les Canàries (els indicadors en les quals el comportament és millor que la resta de regions) rau en els èxits dels estudis superiors, les exportacions de productes de mitjana i alta tecnologia i en les indústries intenses en coneixement. Per contra, les àrees que cal millorar són la despesa en innovació de les pimes no innovadores, les vendes de nous productes i la col·laboració de les pimes innovadores amb altres empreses.

ROL QUE EXERCEIXEN LES REGIONS EN MATÈRIA D'INNOVACIÓ (2016)



Font: Innovation Union Scoreboard 2016.

3.4.2. L'ESFORÇ EN INNOVACIÓ EMPRESARIAL

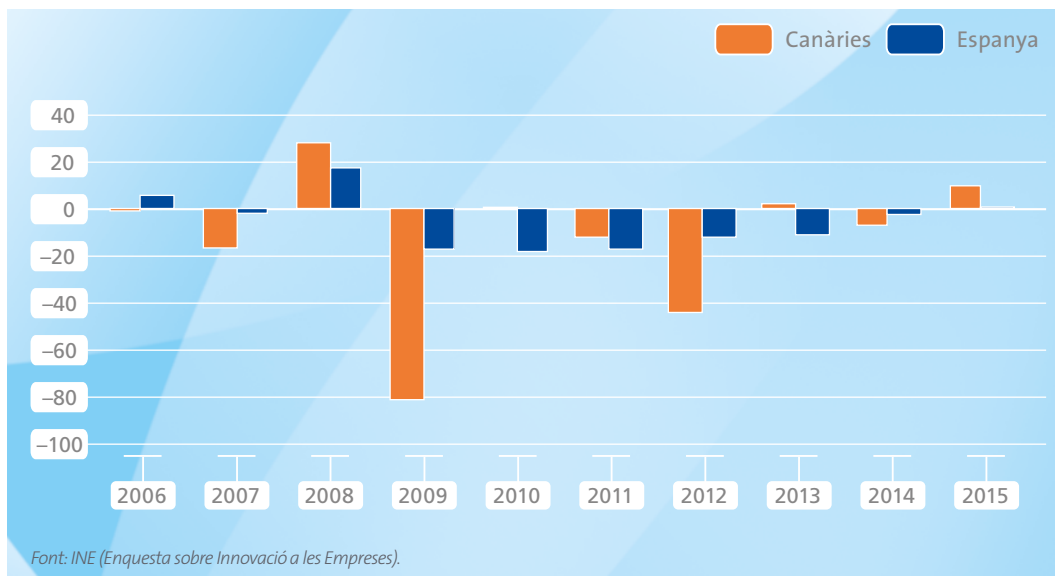
Tal com es veia anteriorment, la despesa en R+D realitzada per les empreses és inferior a la mitjana nacional. Per això no sorprèn que també sigui menor la proporció d'empreses canàries que duen a terme esforços en matèria d'innovació, la pota necessària de l'R+D.

Tot just el 0,3% d'empreses canàries són innovadores¹⁰⁸ (concretament, 413 el 2015), enfront del 0,5% d'empreses en el conjunt nacional. Entre el 2008 i el 2015, el nombre d'empreses innovadores a la regió s'ha reduït en un 36,7%, enfront de l'11,2% de mitjana a Espanya. Això no obstant, en l'últim any del qual es disposa informació estadística i coincidint amb la recuperació de l'economia canària, el clima innovador s'ha reforçat entre les

¹⁰⁸ Segons l'INE, les empreses innovadores són aquelles que van dur a terme innovacions tant tecnològiques (de producte o procés) com no tecnològiques (organitzatives o de comercialització) en un període de temps determinat.

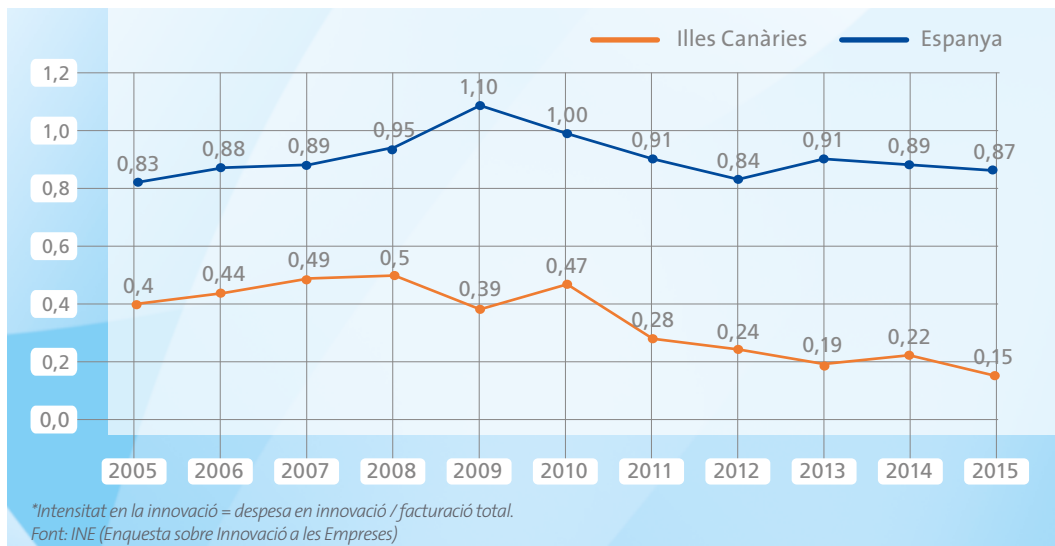
EMPRESSES INNOVADORES A CANÀRIES I ESPANYA (2006-2015)

(% DE VARIACIÓ ANUAL)



EVOLUCIÓ DE LA INTENSITAT EN LA INNOVACIÓ* A CANÀRIES I ESPANYA (2005-2015)

EN %



empreses, ja que ha augmentat el nombre de les que es consideren innovadores (el 2015, les empreses canàries innovadores creixen un 9,5% respecte al 2014). En el conjunt d'Espanya, en canvi, el nombre d'empreses innovadores s'ha mantingut constant, fet que permet estrènyer l'ampli marge generat durant la crisi.

La intensitat innovadora, mesurada com la despesa en innovació de les empreses sobre la seva facturació, és igualment més baixa a Canàries que la mitjana nacional. En els darrers 10 anys, la intensitat ha caigut en 0,25 punts percentuals fins a arribar al 0,15%, mentre que la mitjana nacional s'ha mantingut pràcticament estable al voltant del 0,8%. Malgrat l'increment de la despesa en innovació en l'últim any, la intensitat innovadora s'ha reduït, atès que la facturació ha augmentat amb més força.

L'esforç innovador s'ha d'assentar sobre una base sòlida d'R+D, però es pot efectuar a través de procediments menys costosos i més directes que l'anterior. Això és degut al fet que, molt sovint, n'hi ha prou amb canvis senzills en els processos, la gestió i, fins i tot, en els productes per aconseguir resul-

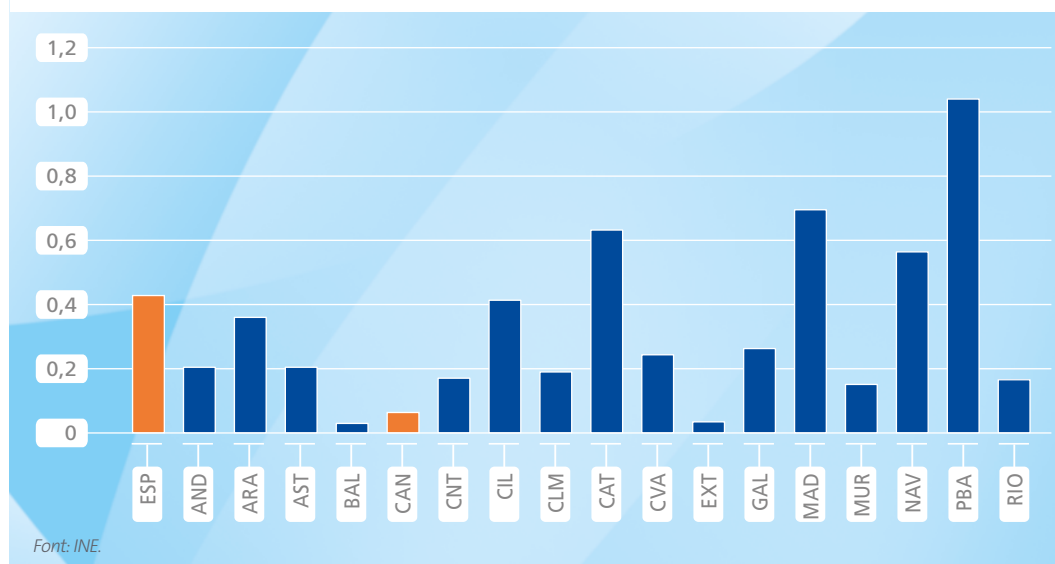
tats, per la seva major eficiència i millor arribada al mercat. Per això, la capacitat innovadora havia d'haver estat un element defensiu contra la crisi, primer, i una estratègia per sortir-ne, després. No ha estat així en el cas de les Canàries, com es desprèn dels indicadors del gràfic anterior.

Una altra anàlisi rellevant de la innovació és conèixer si l'esforç innovador es duu a terme en els sectors d'alta tecnologia. Tanmateix, el sector d'alta tecnologia amb prou feines destina l'equivalent al 0,1% del PIB canari a activitats d'R+D intensives en tecnologia, enfront del 0,4% del conjunt nacional, i és una de les regions amb menys despesa efectuada en aquest sentit. La innovació en aquest sector marxa al compàs del seu esforç en R+D.

Tan important com la digitalització de les empreses canàries és que la població també acompanyi aquesta tendència en auge. Aprofitar tot el potencial que ofereix la digitalització redundarà en una competitivitat més gran, cosa que al seu torn repercutirà en més ocupació i de més qualitat. L'accés a Internet de les llars és un indicador que permet recollir com d'integrada està una llar en l'era digital.

COMPARACIÓ AUTONÒMICA DE LA DESPESA EN R+D DEL SECTOR D'ALTA TECNOLOGIA RESPECTE AL PIB AUTONÒMIC L'ANY 2015

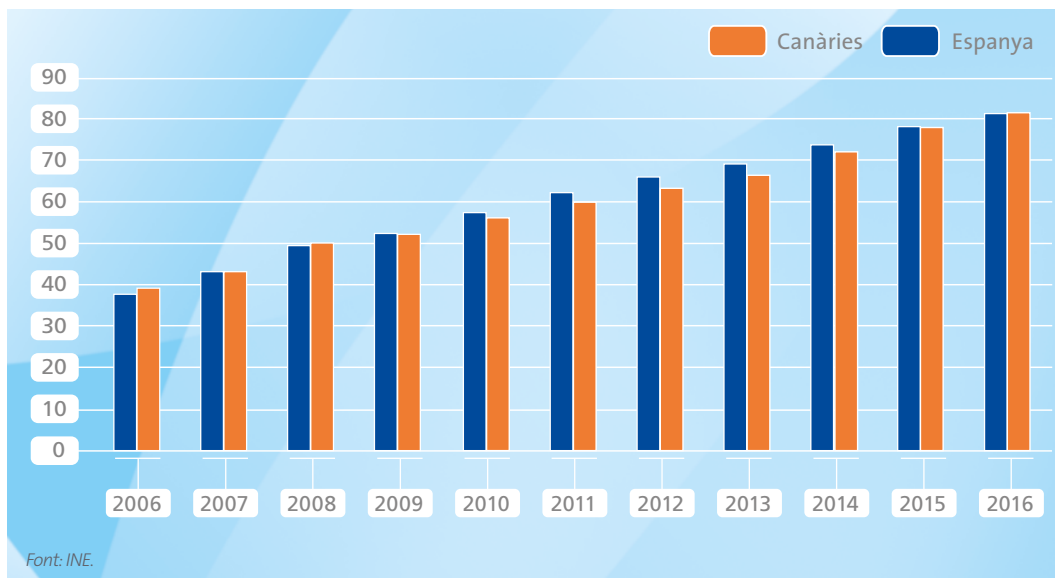
EN %



EVOLUCIÓ TEMPORAL DE LA DESPESA EN R+D DEL SECTOR D'ALTA TECNOLOGIA A CANÀRIES RESPECTE AL PIB AUTONÒMIC EN %



LLARS AMB ACCÉS A INTERNET, 2006-2016
% SOBRE EL TOTAL DE LLARS



En aquest sentit, Canàries registra una proporció de llars amb accés a Internet molt similar a la del conjunt d'Espanya. El 2016, Canàries va aconseguir retallar el diferencial negatiu dels últims vuit anys i situar en el 18,1% del total les llars sense accés a Internet, una proporció molt semblant a la del conjunt d'Espanya (17,9%). Les llars que sí que tenen accés a la xarxa, majoritàriament hi estan connectades per ADSL de banda ampla.

A més de l'ampliació de la cobertura, és important que l'accés a Internet sigui de qualitat, entesa com la velocitat de la xarxa, la qual és un factor determinant per a la seva usabilitat (accedir a eines educatives i de feina, evitar necessitats de desplaçament, gestionar tasques administratives, etc.). En aquesta línia, s'estan desenvolupant iniciatives privades amb suport financer públic per ampliar i millorar l'accés a Internet de totes les empreses i del 75% de les llars canàries. L'augment de la cobertura de serveis de més velocitat (fibra òptica) i de la seva qualitat redundarà en una millora de les condicions de vida i de les expectatives econòmiques dels habitants i les empreses de la regió.

3.4.3. EL SISTEMA CANARI D'INNOVACIÓ

Pel que s'ha vist anteriorment, es pot afirmar que l'agent principal del Sistema d'R+D a Canàries és l'Administració pública. L'Administració finança i regula l'R+D mitjançant les seves polítiques de ciència i tecnologia que aporten fons i normes, però a més inverteix en innovació, ja que és titular dels centres de recerca que executen la despesa derivada per l'Administració. Les principals figures financeres són el Govern de Canàries i l'Estat, sense detriment que els Cabildos d'algunes illes destinin fons al finançament d'activitats d'innovació. Els programes desenvolupats a la regió poden ser igualment cofinançats per l'Administració europea a través dels Fons de Cohesió (FEDER, FSE, FEOGA).

L'estratègia actual de Canàries en matèria de recerca i innovació se centra en els sectors d'energies renovables i alternatives, biomedicina, biotecnologia, piscifactories i altres recursos marins, usos medicinals, dietètics i cosmètics de

plantes canàries com l'àloe vera o algues marines. El patrimoni natural, divers i ric en endemismes, atribueix a Canàries una important font de biodiversitat per a la UE.

Pel que fa a les infraestructures disponibles, a Canàries, les dues universitats públiques (Universitat de La Laguna i Universitat de Las Palmas de Gran Canaria), les dues universitats privades (Universitat Europea de Canàries i Universitat Fernando Pessoa-Canàries) i els centres de recerca (Organismes Públics d'Investigació, OPI) són els principals executors de la política d'R+D+I a les illes.

Les universitats canàries aglutinen la major part del pressupost dedicat a R+D, i realitzen diferents actuacions en benefici del sector privat, gràcies a la recerca aplicada, a l'elaboració d'informes que es publiquen i comparteixen i a l'assessorament científicotècnic que proporcionen.

Les dues universitats públiques tenen una aposta investigadora molt potent per a la regió:

- La Universitat de La Laguna (ULL), situada al municipi del mateix nom, a l'illa de Tenerife, és el centre d'educació superior més antic de les Canàries, amb més de dos-cents anys d'història.

La Universitat de La Laguna té un alt potencial investigador: és la primera institució de Canàries en finançament de projectes i captació de recursos tant de la Unió Europea, a través dels fons FEDER, com de convocatòries nacionals i regionals. Les principals àrees d'investigació són l'astrofísica, la biomedicina, la psicologia i la recerca en productes naturals.

Un dels seus principals objectius és unir esforços per aconseguir una col·laboració més gran entre els grups d'investigació i el teixit empresarial canari, per tal de potenciar la transferència dels resultats de la recerca. Per a la qual cosa, la ULL ha creat el Servei General d'Ajuda a la Investigació (SEGAI), destinat a donar suport científic, instrumental i tècnic a grups d'investigació propis de la ULL, així com a investigadors externs i a empreses privades.

La Universitat de La Laguna disposa de dotze instituts universitaris, la major part dels quals tenen una llarga i reconeguda trajectòria investigadora, i alguns estan directament relacionats amb les Tecnologies Facilitadores Essencials (TFE o KET, en les seves sigles en anglès), és a dir, la nanotecnologia, la biotecnologia, els materials avançats i els sistemes de fabricació avançats.

- La Universitat de Las Palmas de Gran Canaria (ULPGC) es va fundar el 1989 i, malgrat la seva joventut, en pocs anys ha aconseguit situar-se com una de les principals universitats espanyoles. Destaca en l'ús de les noves tecnologies, en les investigacions relacionades amb els àmbits marí i marítim, en els programes de mobilitat internacional i en la seva estreta implicació amb la societat local.

La ULPGC ha apostat per la creació de Parcs Científics i Tecnològics (PCT) que dinamitzin la transferència de resultats d'R+D cap a la societat de l'entorn, així com perquè serveixin de punt de partida per a la creació d'empreses de base tecnològica. La Universitat de Las Palmas de Gran Canaria disposa d'un pla estratègic de suport a l'R+D amb importants grups d'investigació, que estan desenvolupant línies de treball en camps com l'oceanografia, l'aqüicultura, l'endocrinologia, la nutrició, la sanitat animal i marina, les telecomunicacions, les energies renovables, la cibernètica, l'economia del transport i la salut, l'organització d'empreses, l'urbanisme, la història de Canàries o la sociolingüística.

La ULPGC té més de 1.600 professors que duen a terme una important activitat investigadora, avalada pels 11 instituts de recerca i 115 grups d'investigació, alguns dels quals són considerats de referència internacional –ciències marines, sanitat, energia, economia i turisme, aigua i TIC al voltant del mar–, com ho demostra la concessió de la menció de Campus d'Excel·lència Internacional pel Govern d'Espanya, amb la ULPGC com a eix tricontinental Europa-Àfrica-Amèrica.

CENTRES DE RECERCA

Canàries disposa d'una concentració apreciable de centres científicotecnològics, de diferents especialitats, on destaquen les següents: astrofísica, electrònica, tecnologies de la informació, energies renovables, aigua, geologia, biologia, ciències agràries, medicina i tecnologia aeroespacial.

Entre aquests centres cal remarcar:

- L'Institut Tecnològic de Canàries (ITC), pel seu caràcter regional i la seva orientació a diversos camps de les noves tecnologies. L'ITC és una empresa pública dedicada a la realització d'actuacions de recerca, desenvolupament i innovació, tot plegat al servei de les empreses de Canàries, i està adscrita a la Conselleria d'Economia, Indústria, Comerç i Coneixement del Govern de Canàries. El seu principal objectiu és generar sinergies perquè tecnologia i empreses s'integrin en un sistema fluid que incrementi la cultura innovadora en els sectors de la indústria, les energies renovables, els serveis o l'agricultura.
- L'Institut d'Astrofísica de Canàries (IAC) és un dels principals centres de recerca amb seu a Canàries i constitueix un centre d'excel·lència a nivell mundial. L'IAC és un centre de desenvolupament de nova instrumentació per a la investigació astrofísica, el manteniment de la instrumentació astronòmica existent, la capacitat de personal tècnic, així com la generació i cessió de tecnologia. En aquest sentit, cal destacar que Espanya és el vuitè país del món amb més producció científica en astrofísica, així com en medicina, enginyeria i física, segons els últims indicadors de producció científica oferts per la Fundació Espanyola per a la Ciència i la Tecnologia (FECYT), a través de l'Observatori Espanyol de R+D+I (ICONO).

Seguint l'estratègia actual i basant-se en les infraestructures existents, Canàries aprova el 2017 una moció per la qual es reorienta el seu model productiu cap a un el motor principal del qual radiqui en el medi ambient, a partir de l'ecoinnovació. Amb aquesta iniciativa el que es busca és establir

les bases per donar a conèixer Canàries com una regió moderna, innovadora i sostenible. Una aposta que implicarà una millora de la competitivitat que, a més d'oferir noves vies de negoci/especialització, permetrà la modernització dels sectors tradicionals, especialment d'aquells en els quals Canàries té un avantatge competitiu, com és el cas del sector turístic. En particular, aquest nou model passa per:

1. Continuar impulsant l'economia blava dins del teixit empresarial, per mitjà de la recerca als organismes creats amb aquesta finalitat, com la Plataforma Oceànica de Canàries o l'Institut Tecnològic i la Universitat de Las Palmas de Gran Canaria, i incrementar la inversió en projectes R+D+I aplicats en àrees estratègiques relacionades amb la biotecnologia marina, els conreus marins i les energies marines.
2. Continuar fomentant l'economia verda, és a dir, una economia baixa en carboni que posa en valor els recursos naturals, ja que en promou l'aprofitament sostenible i conserva la biodiversitat. Per a la qual cosa es fomentarà el treball conjunt amb les entitats de promoció econòmiques, els Cabildos insulars i les universitats canàries, alhora que s'incrementarà la inversió en projectes d'R+D+I aplicats en àrees estratègiques relacionades amb la gestió dels residus i l'aigua.
3. Continuar promovent programes conjunts amb les Administracions públiques canàries de capacitació i atracció d'investigadors en economia blava i economia verda.
4. Convertir les Canàries en la referència tecnològica en Destinacions Turístiques Intel·ligents, constituint-les en àrees d'experimentació de totes les aplicacions i tecnologies digitals vinculades al turisme i als recursos culturals, patrimonials, paisatgístics, costaners i marí-tims, entre altres iniciatives.
5. La posada en marxa d'una segona convocatòria d'Illes Intel·ligents en el marc del Pla Nacional de Ciutats Intel·ligents i l'Agenda Digital Espanyola.
6. Continuar desenvolupant els programes de desplegament de banda ampla, per acomplir els objectius de l'Agenda Digital Espanyola.
7. Millorar els incentius fiscals i simplificar la tramitació de les produccions cinematogràfiques realitzades a Canàries.
8. Revisar les darreres modificacions normatives que afecten el comerç electrònic a Canàries, avaluar la seva incidència en aquest sector i abordar, si cal, les modificacions per posar fi a les traves burocràtiques i administratives que en llasten el creixement.

Un important desplegament de recursos i estratègies públiques, orientat a les aplicacions en empreses i en el mercat majoritàriament, però que no s'està relaxant en les dades d'esforç en R+D i innovador en l'àmbit privat. Si més no, en la mesura que aconsegeixi capgirar els indicadors. Les empreses associades són poques i l'activitat econòmica general de l'Arxipèlag pateix d'un vincle tan fonamental amb la competitivitat com el de l'R+D+I. Caldrà insistir en l'esforç públic i la seva contrapartida privada fins a aconseguir-ho.

3.5. SOSTENIBILITAT AMBIENTAL. CICLE I GESTIÓ DE L'AIGUA. ESPAIS NATURALS. BONES PRÀCTIQUES: DERIVADES EN LA INDÚSTRIA I ALTRES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

Les especificitats de l'Arxipèlag canari pel que fa a la seva situació al cinturó subtropical del continent africà, el relleu volcànic i la biodiversitat d'ecosistemes i paisatges, així com la superposició, a vegades expansiva, de les activitats econòmiques sobre el territori, multipliquen els reptes mediambientals i territorials.

L'escassetat de l'aigua és un factor limitador a les illes que s'ha afrontat recorrent a l'ús de costoses energies fòssils a les plantes dessalinitzadores enfront d'altres alternatives més sostenibles basades en les energies renovables. Precipitacions escasses i irregulars, unides a un relleu volcànic, repercuteixen en la coberta vegetal, cosa que accelera els processos erosius i de desertificació i augmenta els riscos naturals d'inundacions i incendis forestals en un context de canvi climàtic que ja no es pot negar i al qual convé adaptar-se, a més de prevenir. Per la seva banda, l'elevada densitat demogràfica i urbana i la seva condició de destinació turística internacional sotmeten a una forta pressió els fràgils ecosistemes insulars. Però les illes també tenen valuosos actius ambientals, com és l'extens patrimoni natural protegit, la biodiversitat reconeguda a nivell internacional, els recursos marins i les condicions climàtiques privilegiades. Disposen també d'una llarga tradició d'intervencions respectuoses amb el medi d'alt valor demostratiu i simbòlic.

Els grans potencials dels actius naturals i experiències valuoses de sostenibilitat a Canàries poden afavorir un desenvolupament més sostenible a les illes, basat en les energies netes, l'ecoturisme, l'economia verda i blava, que aprofiti els abundants recursos terrestres i marins, i la cooperació regional i internacional en àmbits mediamambientals, entre altres activitats.

3.5.1. INDICADORS DE SOSTENIBILITAT AMBIENTAL

Per al diagnòstic ambiental de l'Arxipèlag canari s'han considerat indicadors d'ocupació del sòl, gestió dels recursos hídrics, biodiversitat i protecció del medi natural, gestió dels residus i energia.

CANVIS EN L'ÚS DEL SÒL

La situació geogràfica de Canàries, sota l'influx de les altes pressions subtropicals, influeix en l'aridesa o les precipitacions molt escasses a les zones baixes, mentre que les precipitacions es restringeixen a les zones de mitjania, bàsicament als vessants de sobrevent exposats als vents alisis humits de les illes occidentals. Així mateix, l'orografia accidentada, l'erosió dels vessants i els relleus d'origen volcànic limiten significativament la formació de sòl apte per a l'agricultura. Aquestes peculiaritats fan de l'Arxipèlag la comunitat amb menys superfície destinada a terres de conreu (5,6%, mentre que a la mitjana espanyola arriba al 33,6%) i que el gruix del territori es correspongui amb terres improductives, emprius, erms o matolls d'escàs rendiment (53,8%, 34,5 punts més que en el conjunt del país). La superfície forestal ocupa un terç del territori, si bé tan sols un 16,4% és forestal arbrat (vuit punts menys que la mitjana espanyola).

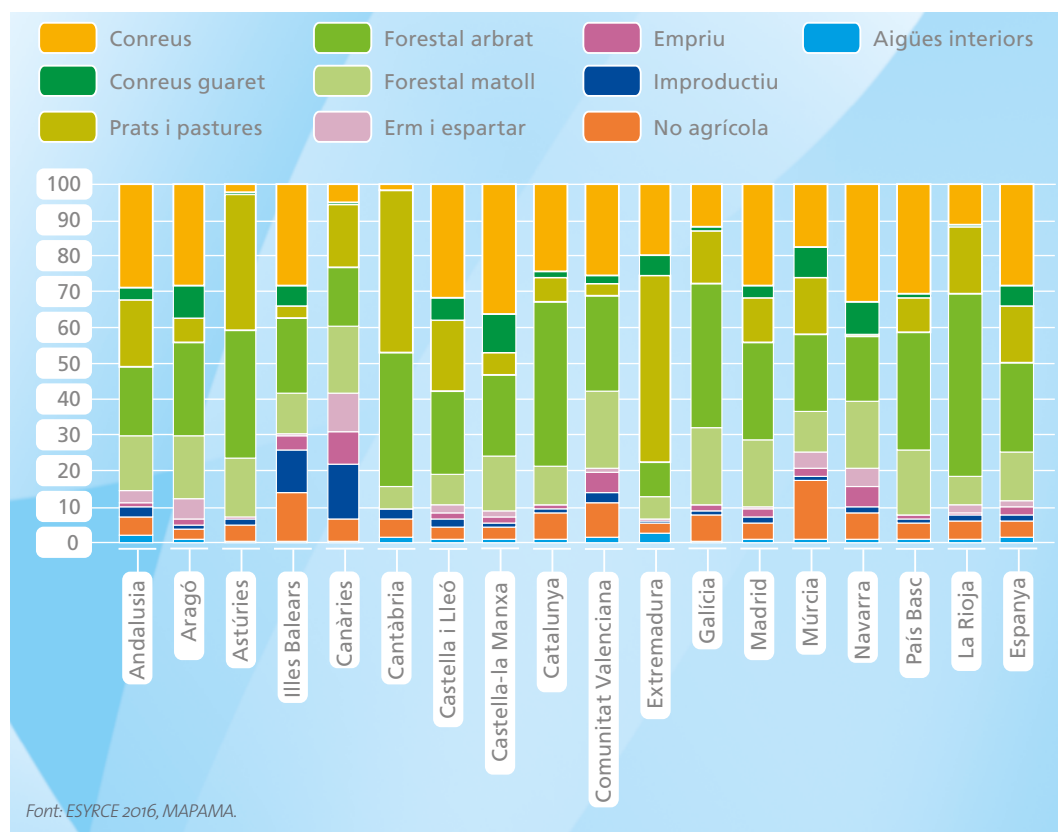
L'aprofitament agrari és reduït però molt intensiu, amb una gran varietat de conreus i una alta presència del regadiu.

L'agricultura canària s'especialitza en els fruiters, amb més d'un terç de les terres conreades (41,8%, enfront del 9,8% de la mitjana espanyola). Entre els fruiters, destaca particularment el plataner, amb un 28% del total de la superfície conreada. Com a herència del tradicional policultiu canari, la vinya, els tubercles i les hortalisses també tenen

una alta presència, amb un 23,3%, 9,8% i 9,0% de la superfície conreada, respectivament (en la mitjana espanyola aquests percentatges es redueixen a 6,8%, 0,4% i 1,7%). A més dels plàtans i la pinya, amb tota la seva producció a l'Arxipèlag, altres conreus rellevants són: la papaia (92,1% de la superfície conreada d'Espanya a Canàries), la batata (el 36%), les flors i els ornaments (9,9%), el tomàquet (8,6%), el blat de moro dolç (8,5%), l'alvocat (7,5%) i la patata (5,1%). Tot plegat evidencia la varietat de l'agricultura canària, afavorida pel clima subtropical, que aporta valor afegit al sector agrari espanyol i comunitari.

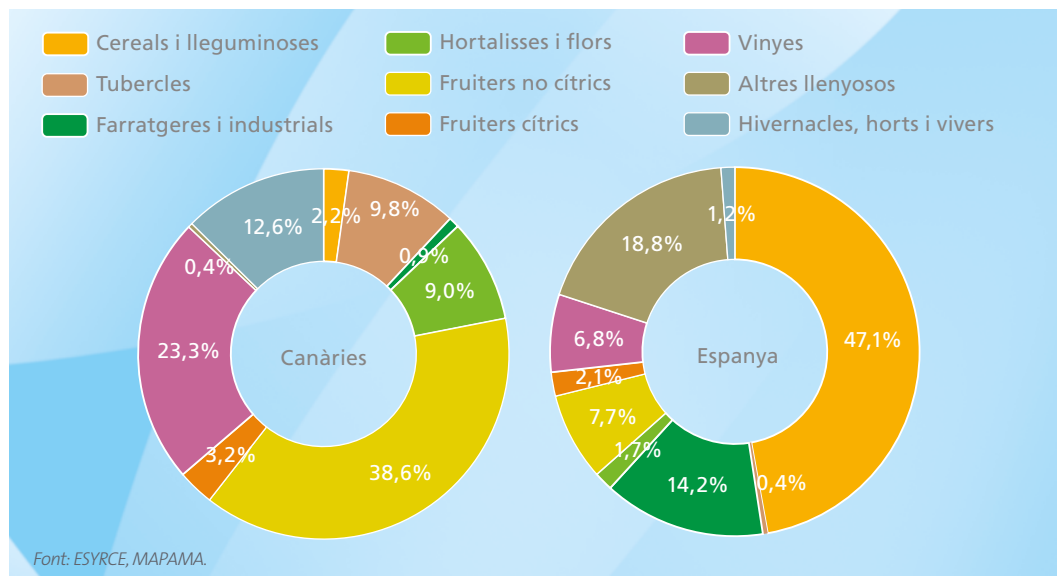
DISTRIBUCIÓ DEL SÒL SEGONS USOS I APROFITAMENT (2016)

EN %



DISTRIBUCIÓ DE LES TERRES DE CONREU (2016)

% SUPERFÍCIE AGRÀRIA CONREADA (EXC. GUARET)



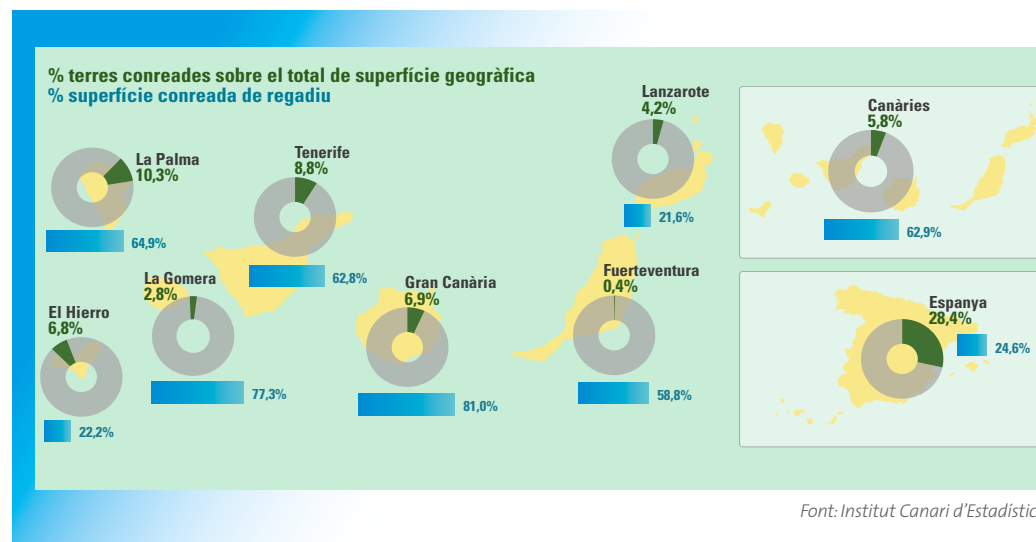
Les dades proporcionades per l'Institut d'Estadística Canari per al 2015 permeten identificar les diferències insulars en l'aprofitament agrari. La Palma i Tenerife són les illes amb una proporció més gran de superfície de conreu (10,3% i 8,8%, respectivament). En el sentit contrari, aquesta superfície és mínima a Fuerteventura (0,4%), seguida per La Gomera (2,8%). La resta d'illes se situen prop de la mitjana canària (5,8%, incloent-hi guarets). El regadiu està molt estès a Canàries, amb el 62,9% de la superfície dedicada a conreus (38 punts per sobre de la mitjana espanyola), tot i que varia segons les illes. El regadiu amb prou feines supera el 20% de la superfície de conreu a Lanzarote i Fuerteventura, mentre que a Gran Canària supera el 80%

En el mapa següent s'aprecia la distribució insular dels tipus de conreu. Tenerife és l'illa més rellevant, amb 17.983 hectàrees, el 41,8% del total de superfície de conreu de Canàries, seguida de Gran Canària (24,9%), La Palma (16,9%) i Lanzarote (8,2%). En el mosaic de conreus destaquen les vinyes a Lanzarote i Tenerife i els bananers a La Palma i Tenerife. Les hortalisses i els tubercles també són rellevants a Gran Canària i Tenerife.

El declivi de l'activitat agrària o l'abandonament de terres de conreus i la seva substitució per altres usos han estat especialment aguts a l'Arxipèlag.

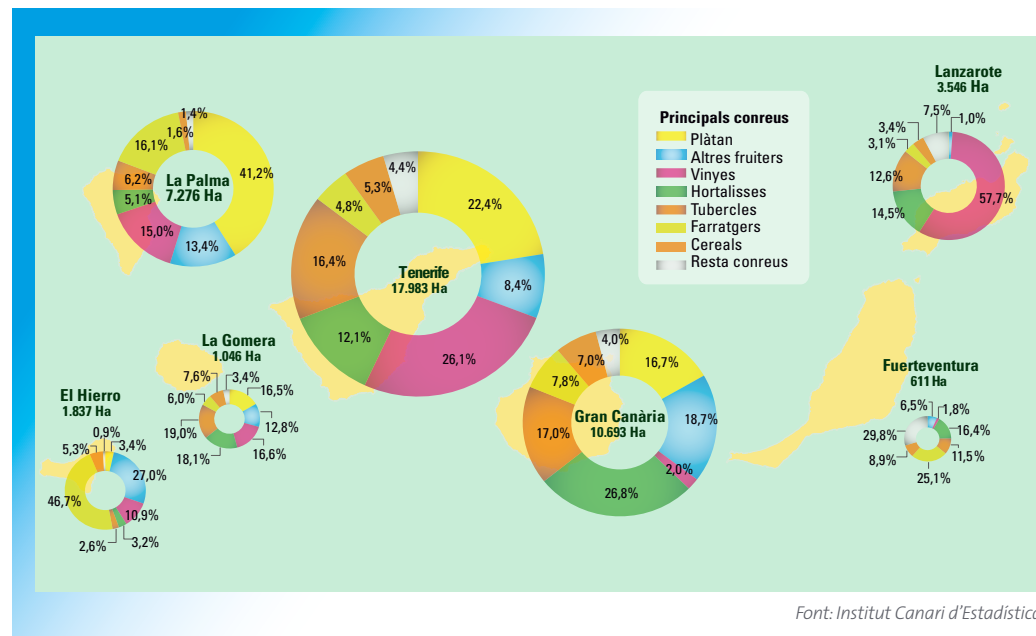
Tenint en compte les dades d'ESYRCE 2016 (MAPAMA), entre el 2002 i el 2016 s'ha perdut un terç de les terres de conreu, una proporció sensiblement més alta que en el conjunt del país (33,6% enfront del 4,8%). Aquest retrocés ha perjudicat particularment el tradicional policultiu canari de petites explotacions, moltes de les quals en feixes, en detriment de la biodiversitat o empoïbrint els paisatges canaris. Per contra, les explotacions més intensives, productives o amb més bona sortida al mercat han guanyat terreny, i n'és el millor exemple l'expansió del plàtan (la superfície dedicada als bananers es va incrementar un 66,3%). El retrocés de l'ús agrícola en el paisatge ha estat acompanyat per l'augment de la superfície artificial (àrees urbanitzades, espais construïts, infraestructures, etc.).

SUPERFÍCIE DE CONREU I REGADIU PER ILLES (2015)



TIPOLOGIES DE CONREU PER ILLES (2015)

% SUPERFÍCIE AGRÀRIA CONREADA



LA SITUACIÓ DEL LITORAL

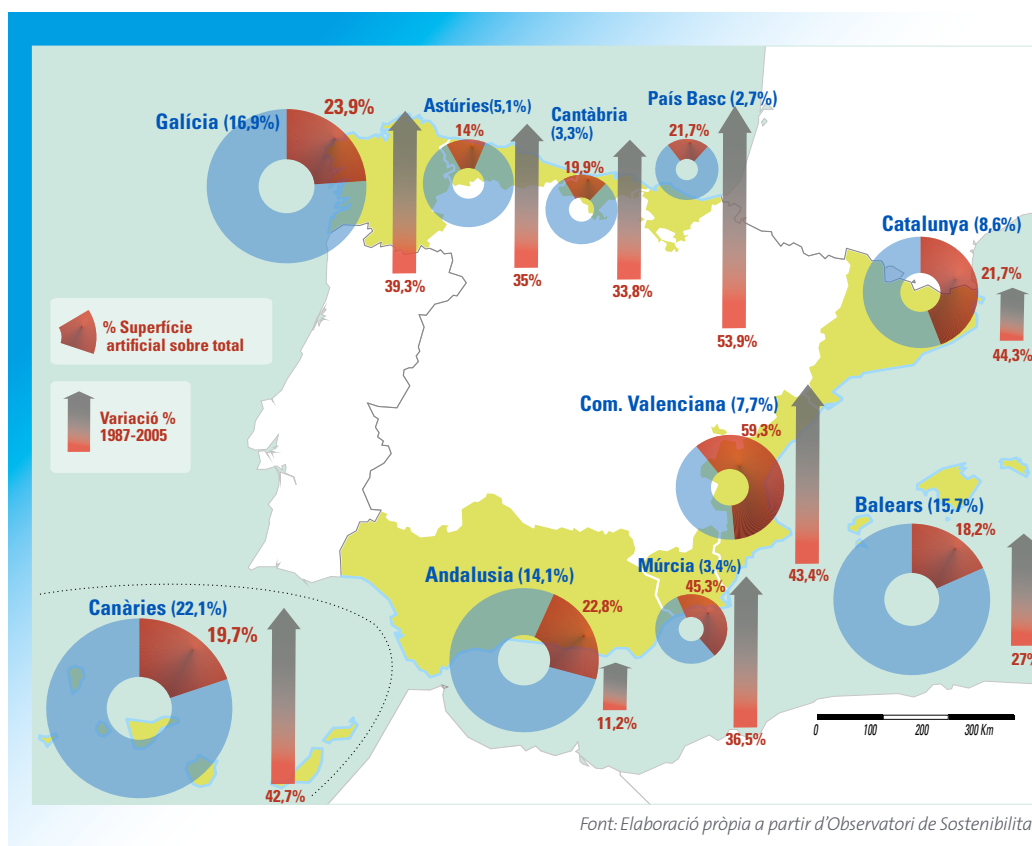
L'“artificialització” de la costa canària, a més de l'impacte ambiental i el deteriorament paisatgístic, suposa una amenaça al principal recurs turístic de les illes, ja que bascula sobre el conjunt del territori canari, atesa la seva configuració insular.

L'artificialització del territori ha estat especialment aguda a la costa, atesa la seva condició insular i la densitat d'activitats humanes (el 97,3% de la

població canària es concentra a la franja de dos quilòmetres de la costa). Canàries és la segona comunitat amb més longitud de línia de costa marítima, únicament per darrere de Galícia (1.545 km, el 19,6% del total d'Espanya) i al capdavant en superfície de línia de costa –primers 500 metres–, amb el 22,3% del total d'Espanya. La superfície artificial cobreix el 19,7% de la franja costanera canària¹⁰⁹, vuit punts menys que la mitjana espanyola i clarament per darrere del litoral Mediterrani i Atlàntic andalús (35,3%) i el Cantàbric i Atlàntic gallec (21,6%). Això no obstant, el procés d'artificialització ha estat especialment acusat al

ARTIFICIALITZACIÓ DE LA COSTA

SUPERFÍCIE ARTIFICIAL A LA FRANJA LITORAL DE 500 M (1987-2011)



¹⁰⁹ Segons l'informe de l'Observatori de Sostenibilitat (2016), *Cambios de ocupación del suelo en la costa*, d'acord amb les dades de Corine Land Cover 2011.

litoral canari, amb un increment de la superfície artificial del 42,7% entre el 1987 i el 2011 (10 punts més que la mitjana del país). A més, atesa la dimensió de la franja litoral de 500 metres (8,2% del territori canari, mentre que aquesta proporció es redueix al 0,5% en el conjunt del país), Canàries acapara el 15% de la superfície artificial de tot el litoral espanyol. Els principals agents de l'alteració es deriven de la proliferació de models residencials turístics més extensius, així com els nous desenvolupaments o complexos turístics en àrees més verges o que fins ara havien estat menys intervengudes. Referent a això, Greenpeace¹¹⁰ identifica quatre municipis¹¹¹ entre els vint-i-cinc municipis espanyols que més han destruït el litoral. Però Greenpeace també destaca Canàries per la preservació. El 21% dels 155 municipis espanyols que han construït menys a la primera línia de costa es localitzen a les Canàries (aquests 32 municipis tan sols han construït un 3,2% del total de la superfície de la franja dels primers 500 metres de costa).

La **protecció de les costes**, a més de la seva funció ambiental, és crucial per assegurar el principal actiu turístic de Canàries. L'Estat és el principal responsable en la protecció i millora del front litoral. En aquest sentit, entre altres funcions, s'ocupa de l'ordenació i la regulació de les activitats marines o l'ocupació del litoral, la protecció d'hàbitats d'interès i la restauració d'espais degradats, així com de la vigilància del bon estat de les aigües i els serveis associats a la qualitat de les zones de bany.

La reforma de la Llei de costes de 2013 protegeix l'àmbit de domini públic litoral, mitjançant l'establiment d'una franja marítimoterrestre en la qual es prohibeix la construcció o l'adquisició en propietat de qualsevol terreny situat en aquesta franja. Però aquesta nova llei ha suscitat crítiques perquè suavitza els nivells de protecció de la ribera marítima en favor de l'ocupació i les activitats econòmiques (rebaixa la servitud de protecció de 100 a 20 metres, la qual cosa ha afavorit la legalització de construccions en el domini públic que la

Llei 22/1988 considerava il·legals) i el termini de les concessions es prorroga fins a 75 anys. Entre els punts positius de la reforma de la llei cal remarcar l'anomenada "clàusula anti-Algarrobico" (un instrument per frenar nous casos de construcció il·legal, després del cas del complex hotelier del mateix nom a Almeria) i la consideració del fenomen del canvi climàtic (s'ha desenvolupat una estratègia d'adaptació de la costa als efectes del canvi climàtic). El capítol d'actuacions, bàsicament de regeneració o condicionament del litoral o les platges, es concreta en un volum d'inversions per a Canàries que ha arribat als 50 milions d'euros des del 2010 fins avui.

HIDROLOGIA I GESTIÓ DE L'AIGUA

L'aigua és un element ambiental escàs i crític per al desenvolupament socioeconòmic de Canàries.

L'aigua és un recurs preuat a l'Arxipèlag, a causa del clima sec subtropical, el reduït escolament superficial, la minsa capacitat per embassar aigua a partir d'aportacions pluvials o l'impediment d'abastiment exterior. Les condicions són extremes a les illes més properes al continent africà, Lanzarote i Fuerteventura. L'escassetat d'aigua s'agreuja per la pressió humana, especialment per les creixents demandes de la població de les àrees urbanes, les activitats turístiques i una agricultura intensiva de regadiu molt estesa dins la terra de conreu disponible. Aquesta elevada demanda depèn d'un costós subministrament d'aigua desalinitzada que té un alt impacte ambiental per l'ús de combustibles fòssils.

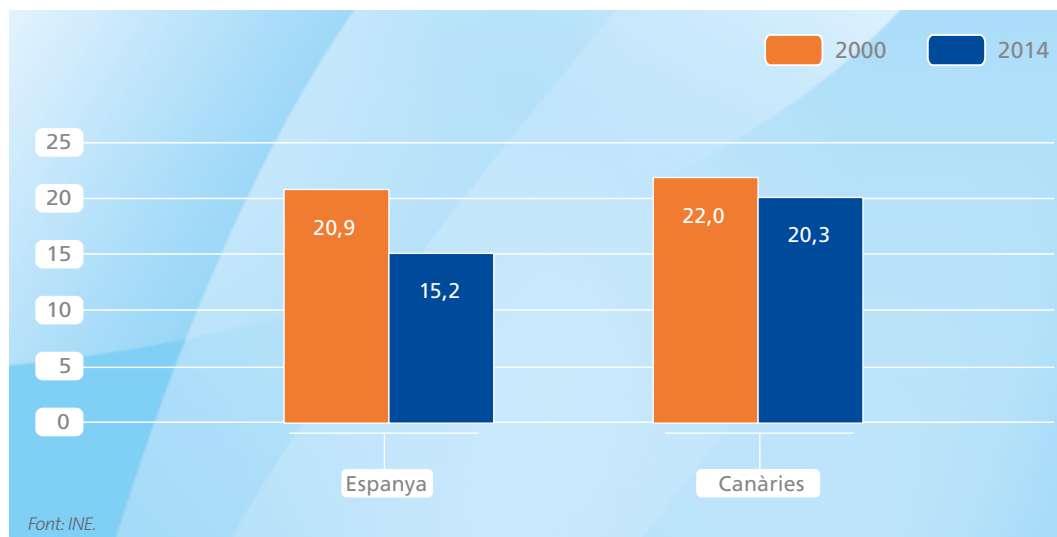
El diagnòstic de la gestió de l'aigua a l'Arxipèlag se sustenta en les variables d'eficiència de la xarxa de distribució, nivell de consum i preu de l'aigua. Considerant l'últim any de referència, el volum subministrat a la xarxa d'abastiment públic va pujar a

¹¹⁰ Greenpeace (2013), *Destrucció a toda costa*.

¹¹¹ La majoria a Gran Canària, Mogán, San Bartolomé de Tirajana i Telde, i Puerto del Rosario a Fuerteventura.

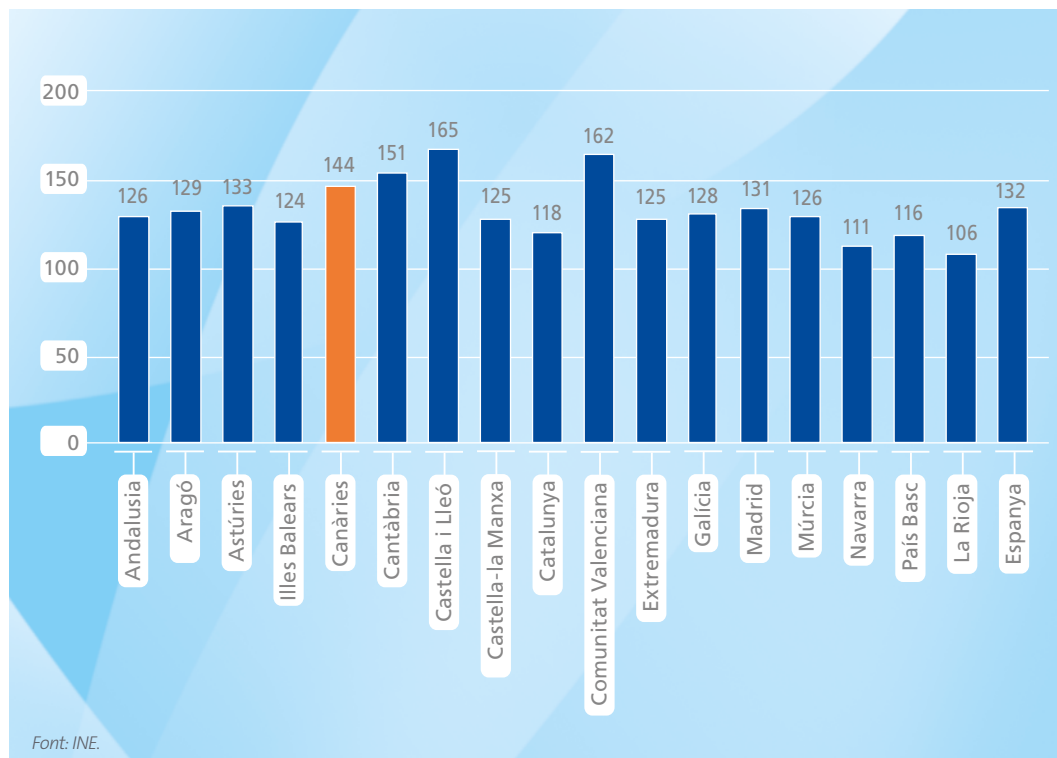
EFICIÈNCIA DE LA XARXA DE DISTRIBUCIÓ (2000-2014)

% PÈRDUES SOBRE EL TOTAL D'AIGUA SUBMINISTRADA



CONSUM D'AIGUA A LES LLARS PER COMUNITATS AUTÒNOMES (2014)

(L/HAB./DIA)



gairebé 204 milions de metres cúbics el 2014, dels quals un 20,3% es van perdre¹¹² –per fuites, ruptures o avaries de la xarxa–, una xifra elevada que supera en 5 punts la del conjunt del país i que tan sols suposa una lleu millora de 2 punts respecte a la dada de l’any 2000. Per la qual cosa, el marge de millora en la reducció de les pèrdues és ampli i aquesta eficiència és imprescindible per avançar en l’estalvi dels preuats recursos hídrics.

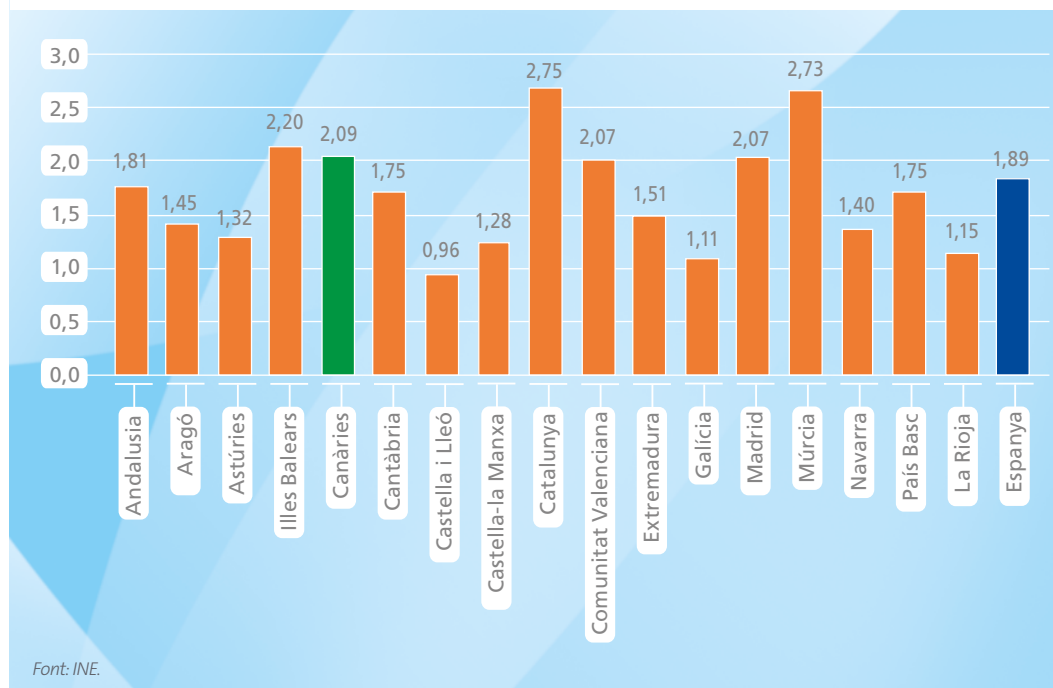
Canàries és la quarta comunitat amb més consum d’aigua a les llars, 144 litres diaris per habitant el 2014, un 9,1% superior a la mitjana del país. La inèrcia del model urbanístic més extensiu en l’ocupació de l’espai i el turisme residencial repercuteixen en l’elevat consum domèstic. Tot i això, en els darrers anys s’ha reduït el consum *per capita*, un 6,7% menys que el 2008 (moment en què es va assolir el màxim històric amb 154 litres), si bé per darrere de la mitjana espanyola (-12,6 %).

En considerar el preu del cicle integral de l’aigua, Canàries es troba entre les comunitats més cares: més de dos euros per metre cúbic, un 10,7% per sobre de la mitjana espanyola. El preu de l’aigua és un dels factors que més contribueixen a l’estalvi. En aquesta línia, entre el 2006 i el 2014 l’aigua s’ha encarit un 20,5%. Això no obstant, el comportament de les Illes Canàries és lluny dels valors assolits en la mitjana nacional, on el preu de l’aigua va augmentar un 76%. Aquest patró d’elevat consum *per capita* amb alts preus unitaris és clarament anòmal, tenint en compte la general correlació negativa entre aquests dos factors en la major part de les comunitats autònomes.

El reciclatge és crucial per a una gestió sostenible de l’aigua, així com l’eficàcia del sistema de conduccions per evitar les pèrdues que es donen a les xarxes canàries de distribució. Tenint en compte el període 2006-2014, el volum total d’aigua tractada

PREU DE L’AIGUA PER COMUNITATS AUTÒNOMES (2014)

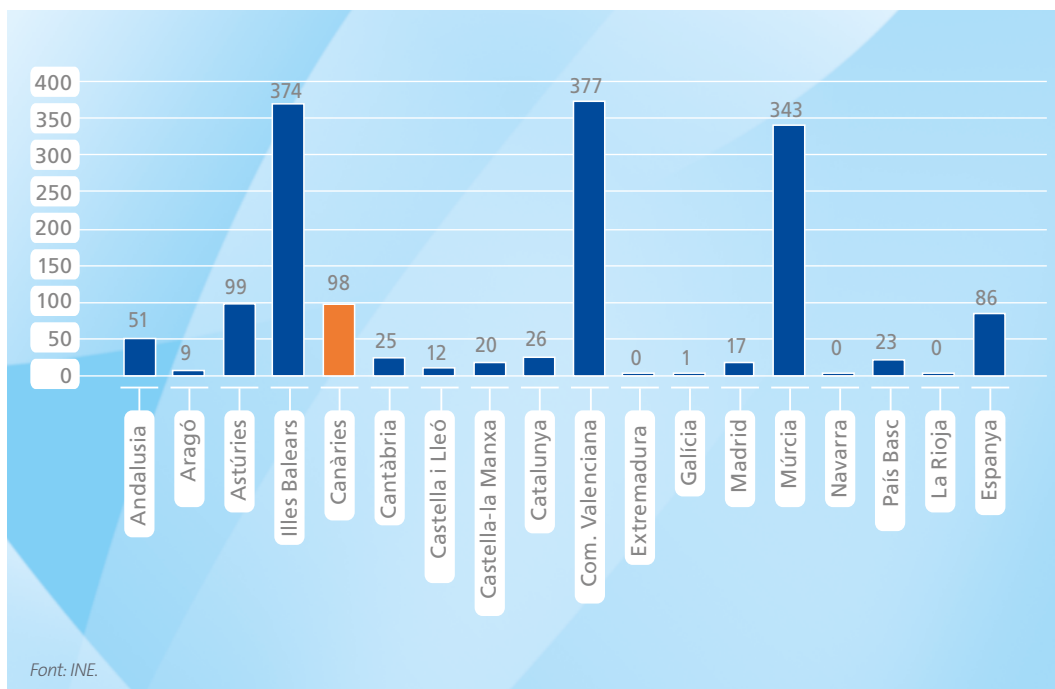
€/M³



¹¹² Aquesta dada fa referència a les pèrdues reals; si s’hi inclouen, a més, les pèrdues aparents, aquesta xifra s’eleva al 29,1%.

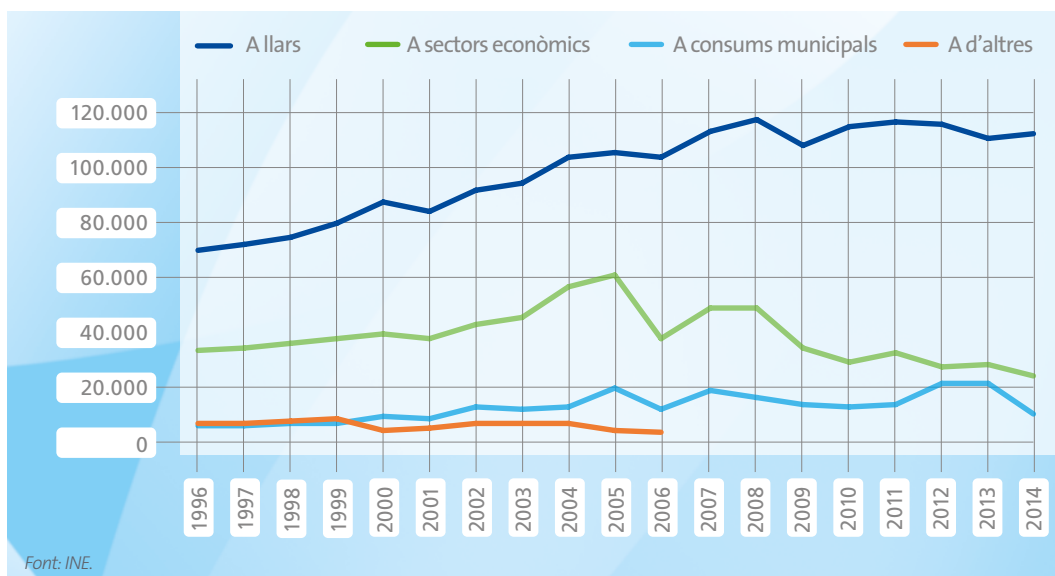
AIGUA REUTILITZADA PER COMUNITATS AUTÒNOMES (2014)

(L/HAB./DIA)



DISTRIBUCIÓ DE L'AIGUA SEGONS DESTINACIÓ (1996-2014)

MILERS DE M³



en estacions depuradores a les illes puja a més de tres milions de metres cúbics al dia, dels quals s'han reutilitzat un 27,7%, una xifra sensiblement superior a la mitjana espanyola (11%). Malgrat que el volum reutilitzat en l'últim any disponible, 2014, és de 98 litres diaris per habitant, 13 litres més que la mitjana espanyola, encara és lluny de les xifres assolides en altres comunitats amb un elevat estrès hídric situades al Mediterrani.

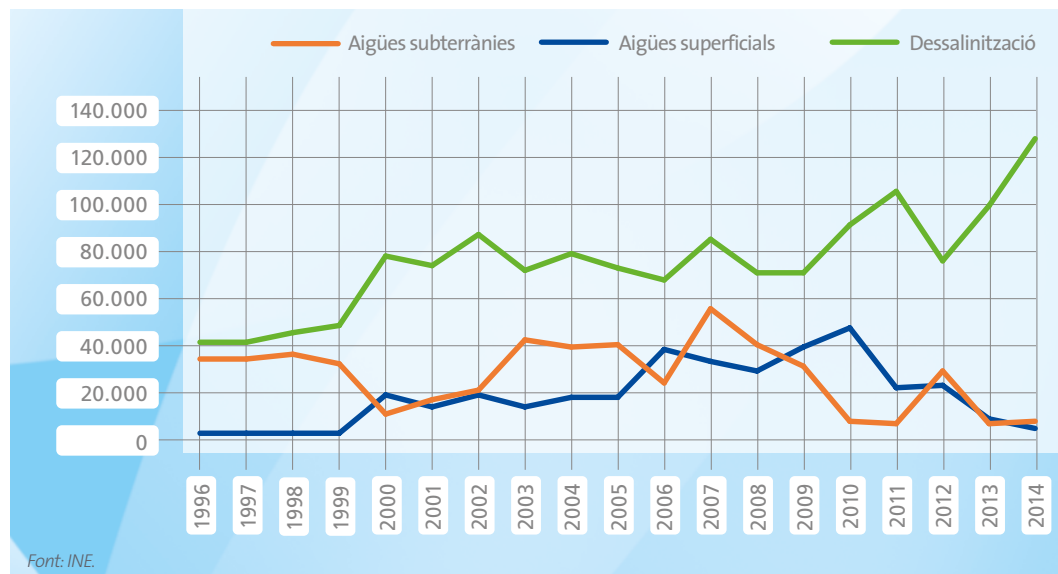
El gruix de l'aigua es destina al consum domèstic, esperonat per l'increment de la població local i, cada cop més, per l'augment de la població flotant lligat a les residències turístiques o habitatges secundaris. Entre el 1996 i el 2014, el consum total de les Illes va créixer un 160,8%, més del doble que el representat pels sectors econòmics (72,3%). De fet, el 2014 marca un nou màxim històric del consum residencial, el qual acapara el 76,8% de tota l'aigua distribuïda. En canvi, el con-

sum de l'activitat econòmica es restringeix al 16,2% el 2014 (enfront del 32,1% el 2005), particularment afectat pel declivi de les activitats agràries de regadiu en els darrers anys.

L'abastiment actual es fonamenta en la dessalinització d'aigua de mar. Davant la històrica carestia, la dessalinització ha estat un agent decisiu per al desenvolupament econòmic i territorial, especialment a les illes de Lanzarote i Fuerteventura. Tenint en compte l'última dada del 2014, l'aigua obtinguda per dessalinització va sobrepassar els 125 milions de metres cúbics, tres vegades més que el 1996, i representa el 90,5% del total de l'aigua captada (enfront del 52,2% del 1996). L'abastiment d'altres fonts és minoritari, irregular (ja que depèn dels anys de més pluja que alimenti les aigües superficials i recarregui els aqüífers) i se circumscriu geogràficament a les illes occidentals.

CAPTACIÓ D'AIGUA SEGONS RECURSOS HÍDRICS (1996-2014)

MILERS DE M³



La dessalinització d'aigua de mar ha estat un element clau en l'estratègia de desenvolupament econòmic i turístic, especialment a les illes orientals, i ha permès superar àmpliament la restricció imposada per les restants vies de captació del recurs. Canàries ha estat pionera en aquesta dimensió des de fa dècades.

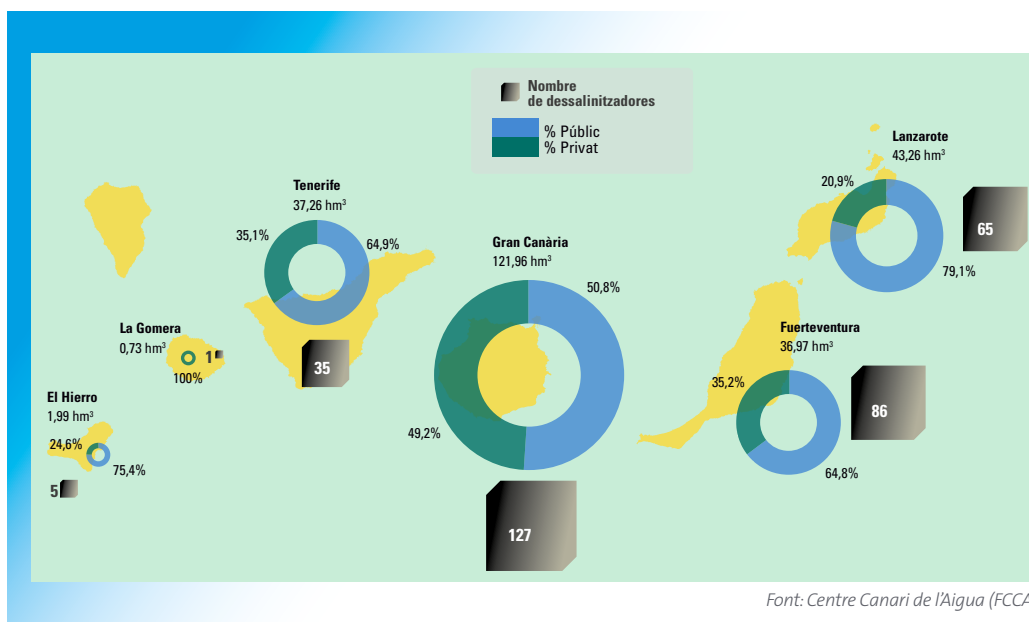
Canàries ha estat pionera en la dessalinització de l'aigua –des del 1964 amb la primera planta del país i d'Europa, creada a Lanzarote– i s'ha consolidat com un referent en aquesta tecnologia a nivell mundial¹¹³. L'Arxipèlag disposa, en aquest sentit, de 327 plantes dessalinitzadores, amb una capacitat de producció total d'aigua potable estimada en 660.000 m³ al dia, és a dir,

gairebé el doble que el volum d'aigua dessalinitzada el 2014 (343.523 m³/dia). La majoria de les plantes es concentren a la província de Gran Canària (86%), és a dir, a les illes amb un dèficit extrem d'aportacions naturals i una demanda amplificada pel desenvolupament turístic. En el sentit contrari, La Palma és l'única illa sense dessalinitzadores. Així mateix, una altra característica és el protagonisme de la iniciativa privada, amb gairebé el 90% de les plantes (tot i que de mida més petita i, bàsicament, lligades a equips turístics).

Però aquesta estratègia de desenvolupament que pivota sobre la dessalinització comporta un fort impacte ambiental, tant pel cost energètic en combustibles fòssils (les plantes dessalinitzadores acaparen més del 10% de l'energia distri-

PLANTES DESSALINITZADORES PER ILLES (2013)

PRODUCCIÓ EN HM³ PER ANY



¹¹³ Particularment en la tècnica d'osmosi inversa, la contribució de la qual ha estat crucial en la millora de l'eficiència energètica de les plantes dessalinitzadores canàries (actualment per dessalinitzar 1 m³ d'aigua es necessiten al voltant de 4 kWh, menys de la meitat que el 1990).

buïda a la xarxa elèctrica) com pel deteriorament dels ecosistemes marins (pels abocaments de salmorra). Ateses les limitacions d'altres alternatives per a l'abastiment, la dessalinització continuarà sent fonamental per al futur de l'Arxipèlag, si bé una producció més sostenible requereix seguir avançant en tecnologies més eficients i netes, així com la utilització d'energies renovables en comptes de les que es basen en combustibles fòssils (especialment l'eòlica en plantes de mida més petita i en àmbits urbans i activitats més disperses).

BIODIVERSITAT I PROTECCIÓ MEDIAMBIENTAL

La biodiversitat i els endemismes converteixen Canàries en una joia ecològica a nivell mundial, fet que qualifica de manera decisiva el seu atractiu per al turisme de natura.

L'Arxipèlag canari presenta una gran diversitat d'ecosistemes i paisatges, des dels més humits fins als espais desèrtics, derivada de la seva situació geogràfica subtropical i sota l'influx dels alisis, el seu relleu muntanyós i la litologia volcànica. Tot plegat ha afavorit una gran riquesa biològica, amb gairebé la meitat del total d'espècies de flora vascular silvestre endèmica d'Espanya i prop del 40% de la fauna invertebrada, i una gran rellevància d'endemismes (prop del 30% de les espècies), que converteixen Canàries en un àmbit natural privilegiat a nivell mundial¹¹⁴. Un dels ecosistemes més valuosos de l'Arxipèlag és la laurisilva o "bosc verd", un bosc humit exclusiu de la regió de Macaronèsia¹¹⁵, museu natural refugi d'espècies relictas del Terciari.

La preservació dels valuosos ecosistemes canaris es realitza sota diferents categories de protecció, tant d'àmbit internacional (Xarxa Canària de Reserves de la Biosfera) com europeu (Xarxa Natura 2000), nacional (Xarxa Canària de Parcs Nacionals) i autonòmic (Xarxa Canària d'Espais Naturals Protegits).

Canàries és la comunitat amb més parcs nacionals i el percentatge més gran de superfície protegida en espais naturals. L'abast d'aquest grau de protecció és global, amb espais situats entre les referències més emblemàtiques de la seva categoria (parcs nacionals).

L'Arxipèlag té quatre dels quinze parcs nacionals declarats a Espanya (Timanfaya, Teide, Garajonay i Caldera de Taburiente), la comunitat amb més parcs i també al capdavant pel que fa a nombre de visitants. Els parcs nacionals formen part de la Xarxa d'Espais Naturals Protegits de Canàries (ENP), un sistema autonòmic que té com a objectiu "contribuir al benestar humà i al manteniment de la biosfera mitjançant la conservació de la natura i la protecció dels valors estètics i culturals presents als espais naturals". La potència d'aquesta marca en els àmbits internacionals és elevada i confereix a les Canàries protagonisme en el debat global sobre la conservació.

La superfície protegida canària està configurada per un total de 146 espais, amb 314.479 hectàrees que constitueixen aproximadament el 40% de la superfície de tot el territori canari. Aquesta xarxa s'estructura en vuit tipologies de protecció, les principals funcions de les quals es recullen en la taula següent.

¹¹⁴ L'Arxipèlag té aproximadament 19.500 espècies inventariades, de les quals 14.300 són terrestres i 5.200 marines. Aquest inventari no està tancat, ja que continua enriquint-se amb el descobriment de noves espècies.

¹¹⁵ A més de Canàries, està formada pels arxipèlags de les Açores, Madeira, les Salvatges i Cap Verd.

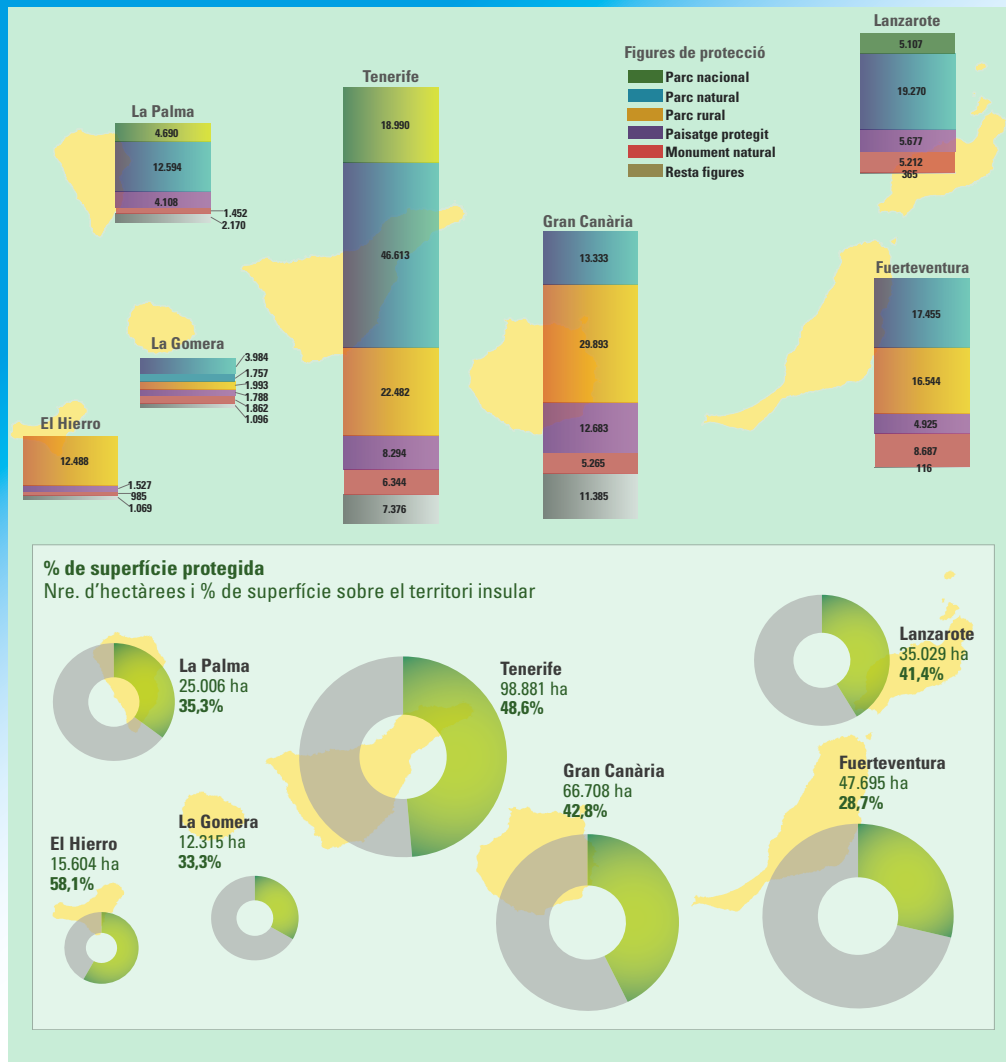
XARXA D'ESPAIS NATURALS PROTEGITS DE CANÀRIES (ENP)

FIGURES	DEFINICIÓ	NRE.	% TERRITORI
Parcs nacionals	Espais amplis poc transformats per l'explotació o l'ocupació humana i les belleses naturals dels quals, la singularitat de la seva fauna, la flora i les formacions geomorfològiques o la representativitat dels seus ecosistemes confereixen una gran rellevància a la conservació dels seus valors ecològics, estètics, educatius i científics, que són d'interès general a nivell estatal.	4	4,4%
Parcs naturals	Espais amplis, no transformats sensiblement per l'explotació o l'ocupació humana i les belleses naturals, la fauna, la flora i la geografia física dels quals, en el seu conjunt, es consideren mostres singulars del patrimoni natural de Canàries.	11	14,9%
Parcs rurals	Espais amplis, en els quals coexisteixen activitats agrícoles i ramaderes o pesqueres amb altres d'especial interès natural i ecològic, tot conformant un paisatge de gran interès ecocultural. La seva declaració té per objecte la conservació de tot el conjunt i promoure, al seu torn, el desenvolupament harmònic de les poblacions locals i millores en les seves condicions de vida.	7	11,2%
Reserves naturals integrals	Són espais, de dimensió moderada, l'objectiu dels quals és la preservació integral de tots els seus elements biòtics i abiòtics, així com de tots els processos ecològics naturals, i en els quals no és compatible l'ocupació humana aliena a finalitats científiques.	11	1%
Reserves naturals especials	De dimensió moderada, l'objectiu de les quals és la preservació d'hàbitats singulars, espècies concretes, formacions geològiques o processos ecològics d'interès especial i en les quals no és compatible l'ocupació humana aliena a finalitats científiques, educatives i, excepcionalment, recreatives o de caràcter tradicional.	15	2%
Monuments naturals	Espais o elements de la natura de dimensió reduïda, constituïts bàsicament per formacions de singularitat o bellesa notòries, com ara formacions geològiques, jaciments paleontològics i altres elements de la geografia física que són objecte d'un interès especial per la singularitat o la importància dels seus valors científics, culturals o paisatgístics.	52	4%
Paisatges protegits	Zones del territori que presenten notoris valors estètics i culturals mereixedors d'una protecció especial.	27	5,2%
Llocs d'interès científic	Són llocs naturals generalment aïllats i de dimensions reduïdes que tenen elements naturals d'alt interès científic, espècimens o poblacions animals o vegetals amenaçades d'extinció o mereixedores de mesures específiques de conservació temporal.	19	0,2%

Font: Govern de Canàries

XARXA D'ESPAIS NATURALS PROTEGITS A CANÀRIES (2015)

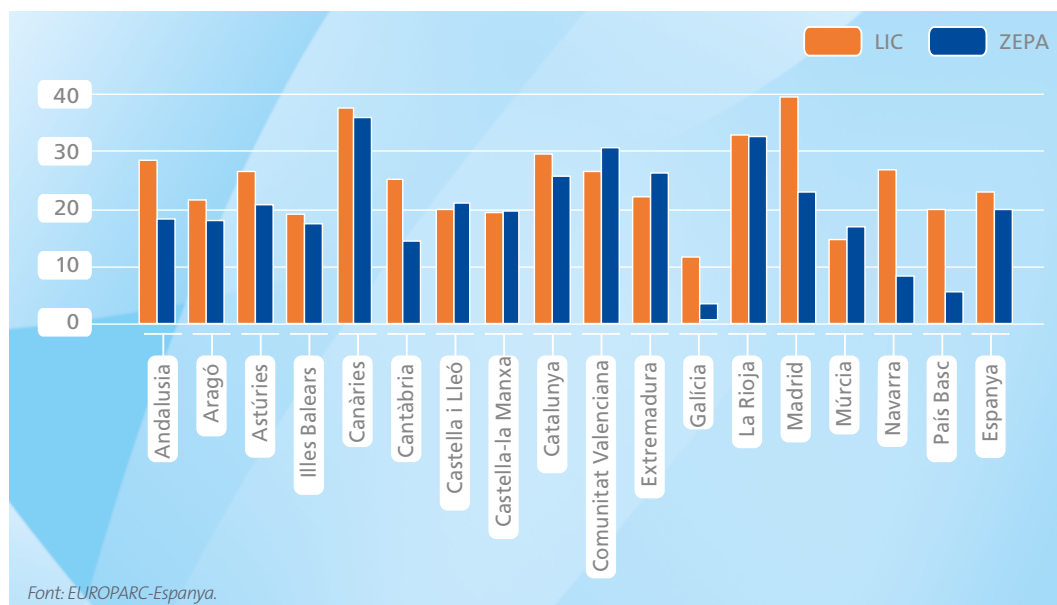
DISTRIBUCIÓ INSULAR (HA)



Font: Institut Canari d'Estadística (ISTAC), 2017.

ESPAIS NATURALS PROTEGITS, LIC I ZEPÀ MARÍTIMS PER COMUNITATS AUTÒNOMES (2013)

% SUPERFÍCIE TERRESTRE PER COMUNITATS AUTÒNOMES



Pel que fa a la Xarxa Natura 2000¹¹⁶, instrument fonamental de la política europea de conservació de la biodiversitat, en el gràfic anterior s'identifica el pes territorial de les dues principals figures de protecció de la Xarxa Natura 2000: els Llocs d'Interès Comunitaris (LIC) i les Zones d'Especial Protecció d'Aus (ZEPÀ). Canàries és la segona comunitat en percentatge de superfície protegida en LIC i la primera en ZEPÀ, amb un 38% i un 36,4%, respectivament, del territori. En conjunt, descomptant les superposicions territorials de les dues figures, el percentatge de superfície protegida s'eleva fins a gairebé el 47% del territori, 19,5 punts

més que la mitjana espanyola, xifra que situa les Illes Canàries com la comunitat amb més superfície protegida.

L'Arxipèlag és també un referent en la protecció marina. Dins del Projecte LIFE+ INDEMARES¹¹⁷, els LIC marins gestionats per l'Estat en la Demarcació Marítima de Canàries¹¹⁸ comprenen més d'1,7 milions d'hectàrees. Així mateix, Canàries disposa d'onze espais marins protegits amb categoria de ZEPÀ, que en conjunt sumen gairebé 1 milió d'hectàrees¹¹⁹. La protecció d'aquestes zones d'alt valor ecològic al mar procura garantir la conserva-

¹¹⁶ Creada per la Directiva 92/43/CEE del Consell Europeu, de 21 de maig de 1992, relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la fauna i la flora silvestres.

¹¹⁷ L'Inventari i la designació de la Xarxa Natura 2000 en àrees marines de l'Estat espanyol (INDEMARES) contribueix a la protecció i a l'ús sostenible de la biodiversitat als mars espanyols mitjançant la identificació d'espais de valor per a la Xarxa Natura 2000.

¹¹⁸ Situats en l'entorn de les illes de Lanzarote i Fuerteventura (Espai marí de l'orient i el sud de Lanzarote-Fuerteventura i el Banco de la Concepción al nord de Lanzarote).

¹¹⁹ Tenen un especial significat a les illes de Lanzarote, La Gomera i El Hierro.

ció o la recuperació dels recursos pesquers i dels hàbitats, per la qual cosa estableixen restriccions d'ús en zones delimitades. Referent a això, a Canàries hi ha tres reserves marines d'interès pesquer de gestió compartida autonòmica-estatal¹²⁰, que sumen un total de 74.635 hectàrees.

El reconeixement internacional del medi natural canari és ratificat per la inclusió de dos enclavaments naturals en la Llista del Patrimoni Mundial (els parcs nacionals de Garajonay i el Teide) i per la declaració de set reserves de biosfera en el marc del Programa MaB de la UNESCO: les illes completes de La Palma, Lanzarote, El Hierro, Fuerteventura i La Gomera, el 46% de Gran Canària i el massís d'Anaga a Tenerife. En total, aquestes reserves sumen 397.236 hectàrees terrestres (53,3% del territori) i 294.838 marines, xifres molt elevades que fan de les Canàries un dels llocs més rellevants a nivell mundial.

La protecció de la biodiversitat es reforça amb una avançada normativa d'espècies terrestres i marines. La Llei 4/2010 del Catàleg Canari d'Espècies Protegides¹²¹ identifica 454 espècies, de les quals 129 estan en perill d'extinció o màxim grau de protecció. Així mateix, el Catàleg Espanyol d'Espècies Amenaçades inclou un total de 263 espècies canàries. Entre les espècies recollides per la Directiva Europea Hàbitat i Aus, 73 es troben a Canàries.

La preservació de les masses forestals també és un aspecte crucial per a la biodiversitat, així com la contenció de l'erosió i la desertització. El retrocés dels boscos canaris s'ha frenat amb reeixides mesures de repoblació i restauració ecològica. El Pla Forestal de Canàries (1999) ha estat un eficaç

instrument de gestió que compatibilitza la funció ecològica i la socioeconòmica¹²². Tanmateix, els incendis forestals continuen sent una amenaça per a la conservació de les masses forestals canàries. Entre el 2000 i el 2015 es van cremar 62.119 hectàrees forestals, una xifra quantiosa tenint en compte que la superfície forestal de Canàries comprèn 262.413 hectàrees (segons ESYRCE, 2016). Les tasques de silvicultura (aclariades, podes, neteges, tallafocs, hidrotècnies, etc.) són imprescindibles per minimitzar l'impacte dels incendis forestals. En aquest sentit, la declaració de Zones d'Alt Risc d'incendis forestals estableix mesures especials de prevenció i la redacció de Plans de Defensa per a aquestes àrees.

GESTIÓ DE RESIDUS

El volum total de residus recollits puja a 1,3 milions de tones el 2014 (darrera dada disponible), un 12,1% menys que el 1998, mentre que en la mitjana nacional va disminuir un 4,9%. Aquest fenomen, pel fet de coincidir amb una fase d'expansió de la població resident (que va créixer un 29,1% entre el 1998 i el 2014), ha implicat una reducció de la generació de residus *per capita* (631 quilograms per any, 103 menys que el 1998), però a causa del sobredimensionament turístic segueix sent sensiblement més alta que la mitjana espanyola (563 kg). Respecte a la recollida selectiva, Canàries és lluny de la mitjana espanyola, que el 2014 separa un 21,7% del total recollit, per un 11% a Canàries. A més, la situació ha empitjorat en els últims anys, tenint en compte que el 2006 la recollida selectiva arribava al 26,4%, afectada per l'impacte de la crisi econòmica en el consum local i el menor reciclatge associat a la població no resident.

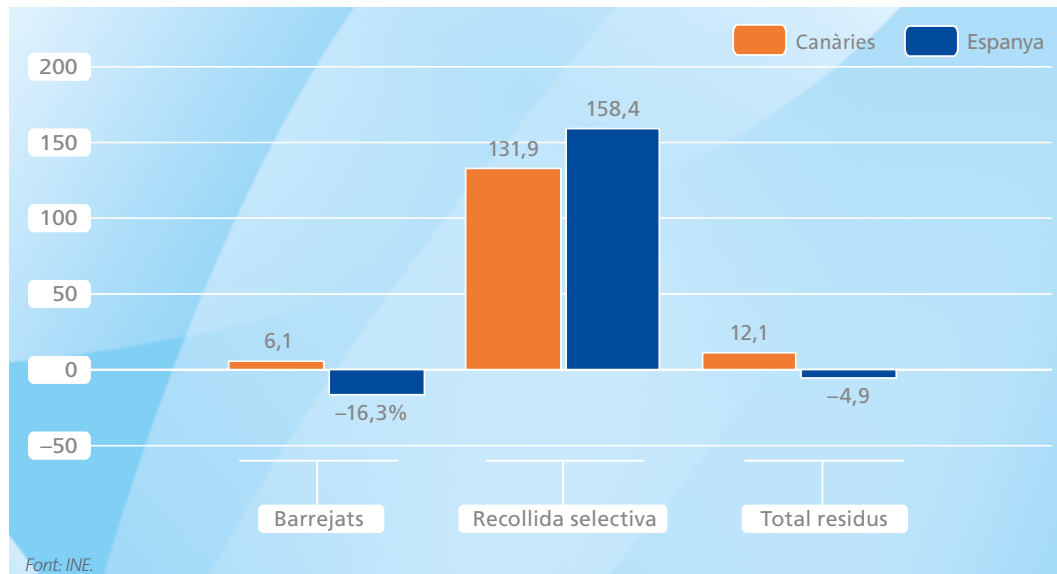
¹²⁰ Localitzades en els entorns de La Graciosa (Lanzarote), La Restinga (El Hierro) i Tazacorte (La Palma).

¹²¹ El Banc de Dades de Biodiversitat de Canàries (BDBC) és una base de dades que aglutina informació sobre espècies silvestres de l'Arxipèlag canari (plantes, fongs i animals), tant terrestres com marines.

¹²² El manteniment de la coberta vegetal s'ha reforçat, al seu torn, amb el Programa contra la Desertificació a la Comunitat Canària, el Pla Canari de Restauració Hidrològicoforestal i les actuacions de protecció del sòl contingudes en la Llei de desenvolupament rural sostenible i el Programa de Desenvolupament Rural.

TAXES DE VARIACIÓ EN LA PRODUCCIÓ DE RESIDUS (1998-2014)

%



ENERGIA I GASOS D'EFECTE D'HIVERNACLE

El desenvolupament de les energies renovables és insuficient, tenint en compte els potencials naturals, i no ha superat els reptes de l'autosuficiència energètica: el 98% de l'energia primària consumida depèn dels hidrocarburs i les renovables tan sols representen un 8% de la generació elèctrica.

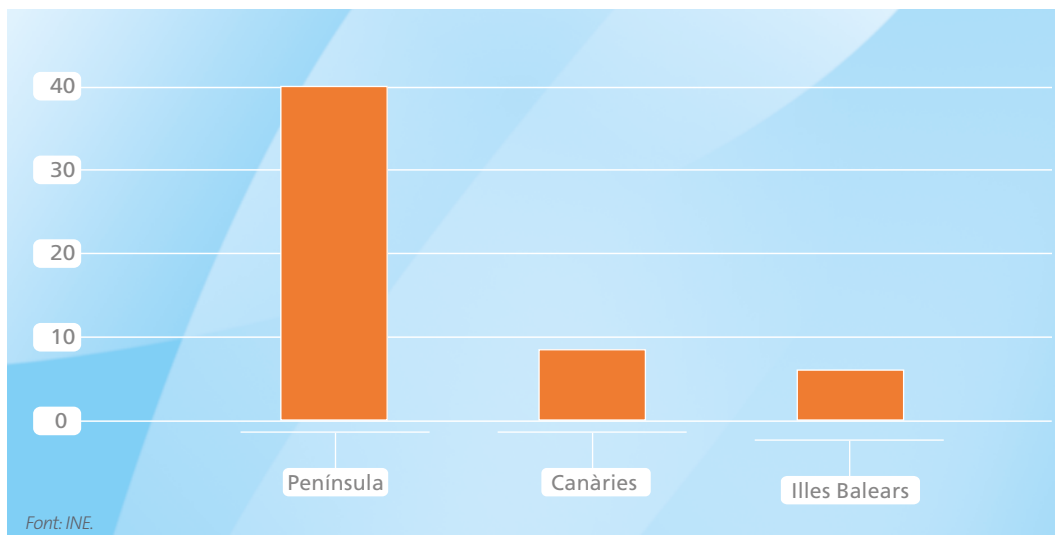
En l'àmbit energètic, l'Arxipèlag genera la mateixa energia elèctrica que consumeix (per mitjà dels abituallaments d'hidrocarburs de l'exterior per al seu tractament *in situ*). L'any 2016 es van produir 8.778 GWh, un 40,3% més que el 1998, sensiblement per sobre de la variació del conjunt del país (20,2%). En termes comparats, la presència de les energies renovables és poc destacada a l'Arxipèlag, amb tan sols un 8% de l'energia elèctrica generada el 2016, molt per sota del 40,8% obtingut en el total del país, i juntament amb les Illes Balears són les comunitats amb una ràtio més petita de

renovables. Així mateix, la seva implantació està sent discreta a les Illes Canàries (la producció de renovables es va incrementar un 11,6% entre el 2012 i el 2016, enfront del 19% de la Península). Entre els seus principals objectius, el Pla Energètic de Canàries 2001-2015 buscava reduir la dependència del petroli fins al 72% i arribar a un 30% de la generació elèctrica mitjançant fonts renovables. Però atesos els resultats, aquestes fites encara estan lluny d'aconseguir-se.

En el gràfic següent s'analitza el *mix* de producció energètica el 2016. Atesa l'absència d'energia nuclear, l'exigua producció hidroelèctrica i el limitat desenvolupament de les energies renovables, la dependència dels combustibles fòssils importats és molt alta a les Illes (92% de la generació). Entre les renovables, l'eòlica és la principal font d'energia, 4,5%, però a gran distància de la xifra assolida a la Península, 19,3%. La segueix la solar fotovoltaica, amb un percentatge de generació elèctrica (3,2%) una mica més proper a la mitjana peninsular (5,1%).

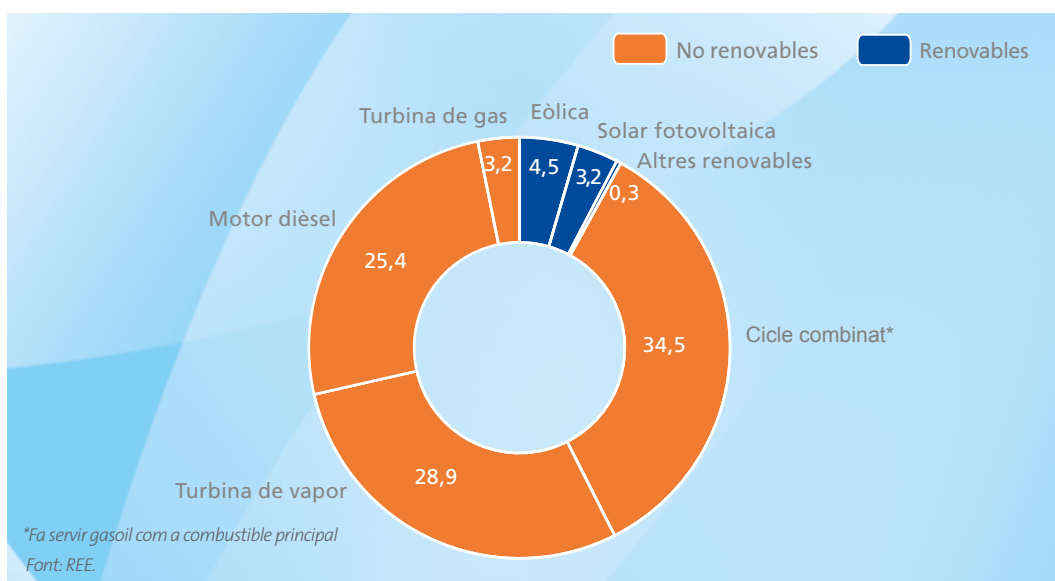
PRODUCCIÓ D'ENERGIA RENOVABLE (2016)

% GENERACIÓ ELÈCTRICA



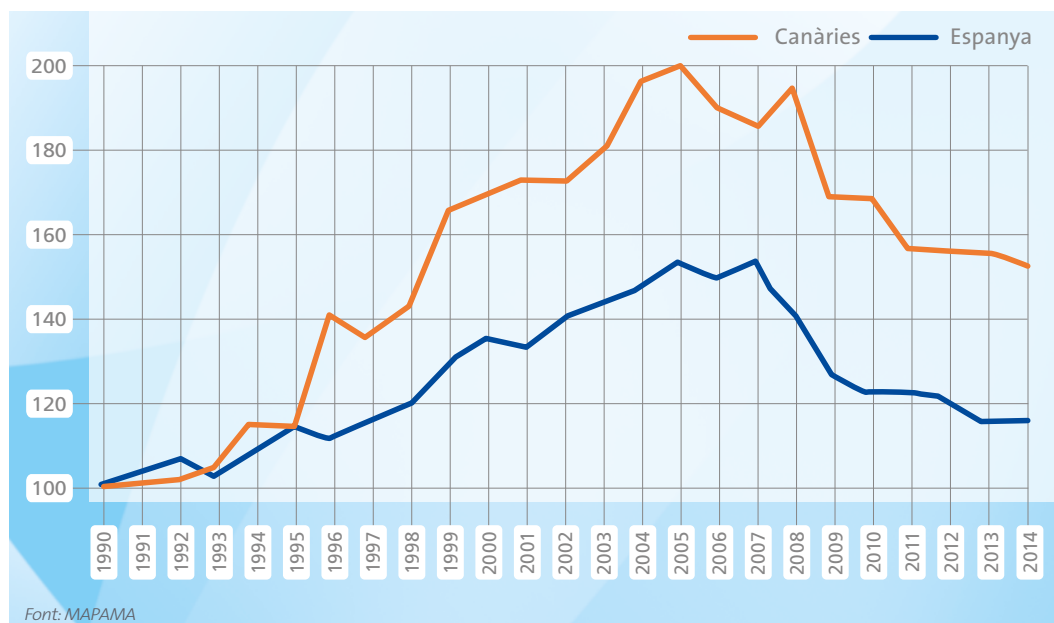
MIX ENERGÈTIC DE CANÀRIES (2016)

% GENERACIÓ NETA



EMISSIONS DE GASOS D'EFECTE D'HIVERNACLE (1990-2014)

CO₂ EQUIVALENT, ÍNDEX 1990 = 100



L'extrema dependència de les energies fòssils importades augmenta la petjada en matèria d'emissions de gasos d'hivernacle.

Els gasos d'efecte d'hivernacle (GEH) es xifren en 13,1 milions de tones equivalents a diòxid de carboni (MAPAMA, 2014). La crisi econòmica també ha tingut un efecte en la reducció d'emissions de CO₂, un 21,2% entre el 2008 i el 2014 (gairebé 4 punts més que la mitjana espanyola). Amb tot, el nivell d'emissions és un 52% superior a la xifra del 1990, 36 punts percentuals més gran que l'evolució de la mitjana espanyola. En termes per capita, les emissions van ser de 6,2 tones mètriques anuals de CO₂, per sota del conjunt del país (7,1 tones). És probable que la recuperació econòmica reprengui la tendència ascendent de les emissions.

El gruix de la despesa energètica i de les emissions de CO₂ a les Canàries prové del sector de transports. És per això que les polítiques a favor

del transport col·lectiu (analitzat en l'apartat 2.2.) incideixen directament en l'estalvi energètic i en la reducció de la contaminació. L'autobús o *guggu* és el mitjà més eficaç enfront de l'automòbil, pel seu menor cost respecte a altres opcions de transport ferroviari o tramvia i per la seva major adaptació a l'estructura poblacional de les Illes.

3.5.2. PROCESSOS I ACCIONS CAP A LA SOSTENIBILITAT

Tot seguit, es presenten accions i instruments que les institucions públiques i privades canàries desenvolupen actualment amb l'objectiu de minimitzar els efectes que les accions humanes tenen sobre el territori i el medi ambient.

ACTUACIONS PÚBLIQUES

A nivell autonòmic, la Conselleria de Política Territorial, Sostenibilitat i Seguretat concentra bona part de les polítiques que incideixen en la millora del medi ambient i en el desenvolupament soste-

nible de les Illes. La sensibilitat vers la problemàtica i els reptes que implica el canvi climàtic s'ha traduït en la creació de l'Agència Canària de Desenvolupament Sostenible i Canvi Climàtic i la redacció de l'Estratègia Canària de Lluita contra el Canvi Climàtic.

Una de les peculiaritats canàries és l'alt desenvolupament competencial assolit pels Cabildos Insulars, que els converteix en actors directes en àmbits clau per a la sostenibilitat. Entre les competències en medi ambient cal destacar la gestió de l'aigua, els residus, els espais forestals i incendis, els espais naturals protegits i reserves de la biosfera i l'educació ambiental. En matèria d'ordenació del territori, els Cabildos disposen dels plans insulars d'ordenació i els plans territorials especials i parcials. Els Cabildos s'ocupen de la gestió dels transports col·lectius públics i les polítiques de mobilitat. Així mateix, els Cabildos promouen projectes d'eficiència energètica i desenvolupament de les energies renovables.

Un futur sostenible requereix avançar cap a un model economicoproductiu més respectuós amb els fràgils ecosistemes de les Illes, més qualitatiu, més innovador i menys dependent de les energies fòssils; en definitiva, ha d'apostar per l'economia verda (vegeu el requadre 5). Per això, com a punt de partida és fonamental la sensibilit-

zació i educació ambiental, juntament amb el foment d'emprenedors sostenibles. En aquest sentit, el Govern autonòmic ha desenvolupat activitats de divulgació i formació, com és el cas de la plataforma virtual Canarias-Sostenible, amb cursos gratuïts en diversos camps mediambientals (depuració natural d'aigües residuals, tècniques de conservació d'aliments, planificació d'itineraris interpretatius, coneixement del medi marí, etc.). Un altre exemple de compromís és l'adhesió del Govern de Canàries a la Declaració Iniciatives Sostenibles de 200 illes europees (*Smart Islands*). Aquest manifest promou el desenvolupament de projectes en matèria d'energia, aigua, residus i transport. El teixit associatiu també s'està implicant en el canvi cap a un model d'economia verda, i promou iniciatives de gran interès, com Canarias Under 35¹²³, que dona suport per mitjà de capital llavor i mentors a persones menors de 35 anys que estiguin liderant projectes amb un impacte positiu en les àrees de sostenibilitat, aigua i energies renovables.

L'important i complex desplegament normatiu i competencial a Canàries ha produït resultats notables, com l'elevat grau de protecció d'espais naturals, però alhora no ha evitat el retard en matèries com les energies renovables i la gestió de residus.

¹²³ Desenvolupada per la Red de Impulsores del Cambio, una aliança internacional entre Espanya i Amèrica Llatina (subscrita per la Fundació Ashoka, Fundació Aquae, Fundació Acuorum, Hidraqua, Canaragua, Aguas de Cartagena i Aguas Andinas), amb el suport de les universitats canàries de La Laguna i Gran Canària.

REQUADRE 5

IMPULS DE L'ECONOMIA VERDA A CANÀRIES

L'economia verda s'entén des d'una perspectiva holística, que integra les diverses activitats que es puguin desenvolupar de manera sostenible a la biosfera¹²⁴. L'economia verda persegueix un desenvolupament sostenible a escala “glocal”¹²⁵, per a la qual cosa assumeix els principis de responsabilitat mediambiental, la defensa de la biodiversitat i la prevenció dels efectes del canvi climàtic. La seva funció estratègica també s'entén per la seva contribució a la diversificació econòmica i a la creació d'ocupació a les Illes.

Tot seguit, es detallen els vectors per al canvi que poden fer de l'Arxipèlag un referent mundial de l'economia verda, tots ells en l'agenda institucional i social, però encara per expressar-se plenament.

AIGUA	L'aigua, pel seu valor natural i condicionant socioeconòmic, és un element transversal, tant en les polítiques mediambientals, forestals i energètiques com en les d'ordenació del territori i planificació urbana, entre d'altres. Avançar en una gestió integrada de l'aigua més sostenible requereix un ús racional dels recursos hídrics disponibles, el foment de l'estalvi i la reutilització de les aigües residuals, així com les energies renovables com a mètode de dessalinització. Per a aquesta gestió més sostenible són claus els Plans Hidrològics Insulars.
AGRO	L'economia verda té un ampli desenvolupament en el sector agrari de les Illes, amb activitats amb alts potencials com són les pràctiques agràries sostenibles, l'agricultura ecològica, la valoració de productes locals agroalimentaris, la innovació lligada a la biotecnologia i l'aplicació de les energies renovables i la silvicultura.
MARÍ	L'Arxipèlag té els ingredients per al desenvolupament del sector marí i marítim. Entre d'altres, l' economia blava promou les activitats d'aqüicultura, turisme marítim, biotecnologia marina, energies renovables (eòlica <i>offshore</i> i de les ones) i l'explotació sostenible dels fons marins. En aquesta línia, el Clúster Marítim de Canàries (CMC) s'identifica amb la línia de “creixement <i>blue</i> ”, i promou la innovació i el creixement sostenible dels sectors marí i marítim. La Plataforma Oceànica de Canàries (Plocan) és un excel·lent recurs per a l'experimentació i la posada en valor dels recursos marins i marítims.
ENERGIA	Un model econòmic més sostenible requereix avançar en la implantació d' energies més netes i renovables a les Illes. A més del gran potencial que té l'eòlica <i>offshore</i> per aprofitar el recurs dels vents alisis, les oportunitats de l'energia solar en un territori amb alta radiació són inesgotables.

¹²⁴ És a dir, la constituïda per aigua, terra i massa d'aire, en la qual es desenvolupen els éssers vius, compresa des dels 10 km d'altitud a l'atmosfera fins als fons oceànics.

¹²⁵ Seguint la màxima “pensa Globalment, actua Localment”.

REQUADRE 5. IMPULS DE L'ECONOMIA VERDA A CANÀRIES

ENERGIA

Les **actuacions demostratives** són l'estratègia més eficaç per afavorir un canvi del model energètic. En aquest sentit, des del 2016 la Central Hidroèolica¹²⁶ permet generar en moments puntuals la totalitat de l'energia elèctrica de l'Illa (al voltant de 5 MW), cosa que evita l'emissió d'1,5 tones de CO₂ l'hora de la central de motors dièsel de Llanos. La central combina un parc eòlic i un sistema de generació hidràulica que afavoreix l'estabilitat en l'abastiment elèctric amb fonts netes. El Hierro amb prou feines representa un 0,5% de tota la demanda elèctrica de l'Arxipèlag, però aquesta iniciativa es pot replicar en altres illes i afavorir així la difusió de les energies renovables (ja que es possibilita l'aprofitament continu d'energies tan variables com l'eòlica en xarxes aïllades).

Així mateix, la **sensibilització** social i del teixit econòmic és indispensable per fomentar alternatives energètiques més sostenibles. La Plataforma per un Nou Model Energètic per a Canàries (PX1NMEC) impulsa la transició des de l'actual model dependent de les energies fòssils a un nou model que prioritzi les renovables i l'eficiència energètica, i també afavoreixi l'autoconsum i la generació distribuïda, la qual cosa redundarà en la creació d'ocupació i riquesa local.

TURISME

Tenint en compte l'especialització econòmica i les implicacions ambientals del sector turístic¹²⁷ en l'Arxipèlag, la promoció d'un model més sostenible i de pràctiques més responsables té un gran recorregut.

La figura de **César Manrique** és un referent universal d'activisme enfront (però no insensible) del model de turisme convencional i compromís amb els valors culturals i paisatgístics locals. Seguint el seu llegat, la Fundació César Manrique (FCM) des del 1992 desenvolupa activitats que afavoreixin la conservació del medi natural, com la seva transformació sostenible, l'ordenació del territori i les relacions entre art i natura i la formació educativa, particularment a Lanzarote i Canàries.

En la **regeneració dels espais turístics**, des de l'any 2010 l'anomenada Estratègia Canària de Millora de l'Espai Públic Turístic, en col·laboració amb l'Institut de Turisme d'Espanya, busca millorar la competitivitat i la sostenibilitat de l'activitat turística de l'Arxipèlag. En total s'han programat 68 actuacions (en 33 municipis), centrades en la rehabilitació dels espais o equipaments turístics degradats o en declivi, així com en la posada en valor d'elements del patrimoni cultural o la creació d'infraestructures de transport complementàries, que en conjunt busquen millorar la qualitat i els atractius de les destinacions turístiques canàries. Anteriorment, a través del Pla d'Infraestructures i Qualitat Turística de Canàries (2001-2006) i els Plans de Xoc en zones turístiques (2006-2011) es van executar 101 actuacions de millora de la qualitat i competitivitat dels espais públics turístics.

¹²⁶ Resultat del projecte "100% Energías Renovables para El Hierro", promogut conjuntament pel Cabildo insular, Endesa i l'Institut Tecnològic de Canàries i amb finançament estatal a través de l'Institut per a la Diversificació i Estalvi de l'Energia (IDEA), adscrit al Ministeri d'Energia, Turisme i Agenda Digital.

¹²⁷ Segons dades d'Impactur 2015, el sector turístic representa el 31,9% del PIB i el 37,6% de l'ocupació a les Illes Canàries.

REQUADRE 5. IMPULS DE L'ECONOMIA VERDA A CANÀRIES

TURISME

L'entorn ambiental i la seva natura són una dinàmica veta de mercat turístic que aporta un alt valor afegit al sector. Entre les iniciatives per fomentar el **turisme rural i de natura**, el Govern autonòmic ha donat suport al projecte de Turisme i Volcans i a l'Estratègia de Desenvolupament Turístic en Espais de Reconversió Agrícola.

Els Cabildos insulars són molt actius a l'hora de promoure un turisme més sostenible. En són exemples les iniciatives Gran Canària Turisme Sostenible, centrada en la gestió de residus, la Carta Europea de Turisme Sostenible i l'Europarc de Garajonay a La Gomera. Per la seva banda, els grups d'acció local o de desenvolupament rural insular¹²⁸ que gestionen els programes LEADER han impulsat diversos projectes de turisme sostenible, valorització del patrimoni i productes locals. El teixit empresarial, a través de les seves associacions, també és un actor en la promoció del turisme sostenible a les Illes. En aquest sentit, cal destacar les diverses associacions de turisme rural i ecoturisme¹²⁹ presents a les Illes o les agrupacions d'empreses innovadores o clústers¹³⁰.

TECNOLOGIA

La tecnologia també és una palanca transversal per a la sostenibilitat. L'**Institut Tecnològic de Canàries (ITC)** és el principal agent autonòmic que impulsa tecnologies en diverses àrees d'interès per a la sostenibilitat. L'ITC aposta per l'R+D per a la difusió d'energies renovables en xarxes elèctriques febles. Entre els projectes impulsats per l'ITC de penetració territorial de les energies renovables, destaca la Central Hidroelèctrica d'El Hierro, abans esmentada, i el Projecte Graciosa, de generació fotovoltaica, emmagatzematge i distribució amb sistemes d'autoconsum. També és molt interessant la línia d'investigació per a la dessalinització mitjançant energia solar fotovoltaica per osmosi inversa com a alternativa al consum d'energies primàries (especialment eficaç en llocs amb escassetat d'aigua i aïllats de la xarxa elèctrica). Altres àmbits d'actuació en matèria d'aigua són el desenvolupament de tecnologies per a l'aplicació de les energies renovables en el cicle integral de l'aigua, així com les activitats en el tractament eficient i el monitoratge de la seva qualitat. En biotecnologia, una de les seves principals dianes és la tecnològica de microorganismes aquàtics i els seus derivats i biocombustibles.

¹²⁸ ADER La Palma, Aderlan (Lanzarote), AIDER Gran Canària, Aider La Gomera, Aider Tenerife, GDR Maxorata (Fuerteventura), GDR El Hierro, integrats a escala autonòmica en la Xarxa Canària Rural.

¹²⁹ Meridiano Cero (El Hierro), Associació de Turisme Rural Isla Bonita (La Palma), Ecotural (La Gomera), ATURR (Tenerife), GRANTURAL (Gran Canària), Fuerteventura Rural, Isla Mítica (Lanzarote) i, a escala autonòmica, l'Associació Canària de Turisme Rural (ACANTUR).

¹³⁰ Clúster Tenerife d'Innovació Turística (Turisfera) i Clúster AEI Turisme Innova Gran Canària.

Nombroses iniciatives, que prenen en consideració els límits que afronten els enfocaments tradicionals, estan provant a Canàries de reformular (o compatibilitzar) amplis sectors de l'activitat turística cap a (amb) alternatives d'interior en els àmbits rurals combinant-les amb programes energètics sostenibles i d'una altra índole transversal.

darrers anys. Si el 2011 arriba als 19,9 milions d'euros (proper al màxim aconseguit el 2004, 21 milions), el 2014 cau a 4,4 milions. Per al conjunt del període considerat (2003-2014), la inversió en protecció ambiental de les empreses canàries tan sols representa un 1,2% del total invertit al país (molt per sota del seu pes econòmic, prop del 4% del PIB). La sortida de la crisi econòmica i una sensibilització més gran poden afavorir un repunt de les inversions ambientals de les empreses canàries.

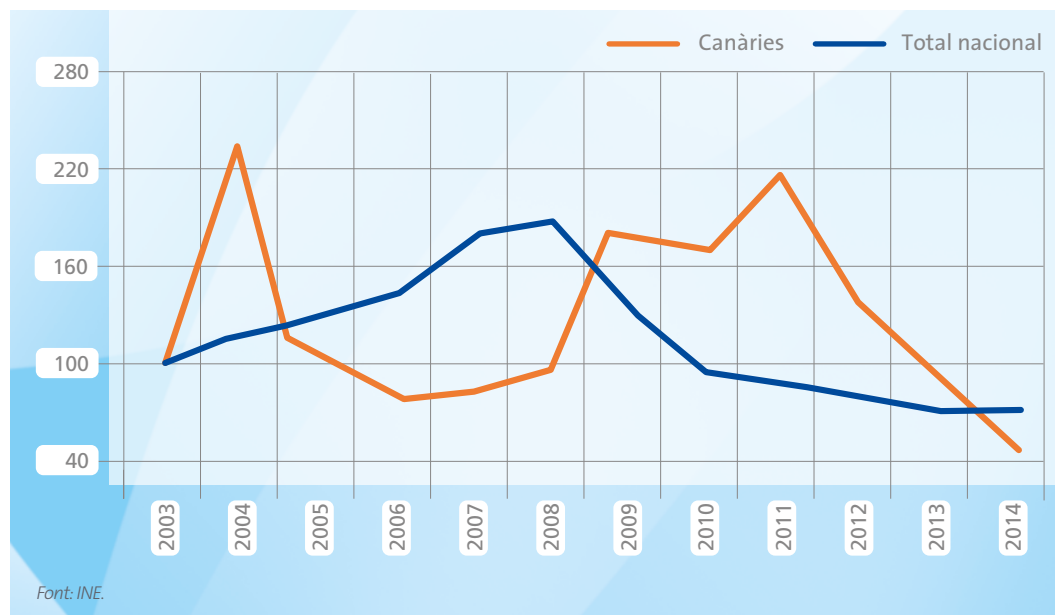
ACTUACIONS PRIVADES

Les tendències seguides per part de les empreses en matèria ambiental es poden rastrejar a través dels indicadors d'inversió o la implementació de sistemes de gestió mediambiental. Tenint en compte les dades disponibles, la despesa en protecció ambiental de les empreses canàries ha mostrat un comportament irregular en els

Respecte al Sistema Comunitari de Gestió i Auditoria Mediambientals (EMAS)¹³¹, es comptabilitzen un total de 101 empreses o organismes, xifra que situa les Illes Canàries al quart lloc a nivell autonòmic, si bé aquesta derivada per part de les empreses espanyoles, en general, és bastant limitada.

INVERSIÓ DE LES EMPRESES EN PROTECCIÓ AMBIENTAL (2003-2014)

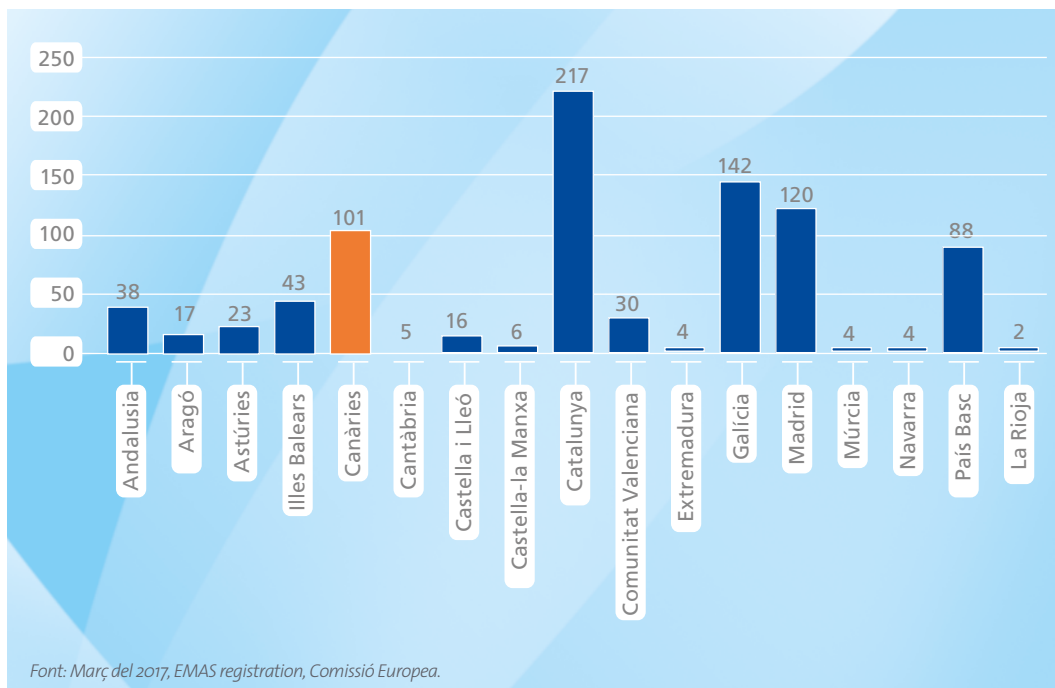
ÍNDEX 2003 = 100



¹³¹ Eina dissenyada per la Comissió Europea per a la inscripció i el reconeixement públic de les empreses i organitzacions que implantin un sistema de gestió ambiental.

IMPLEMENTACIÓ D'EMAS EN COMUNITATS AUTÒNOMES (2017)

NRE. EMPRESSES I ORGANISMES



4. BALANÇ ESTRATÈGIC I LÍNIES D'ACCIÓ

L'objectiu d'aquest capítol és condensar les conclusions que es desprenen de les seccions prèvies en un balanç ordenat de **fortaleses, debilitats, amenaces i oportunitats** (DAFO) que proporcioni una instantània actual de la posició competitiva de Canàries i del seu potencial a mitjà i llarg termini.

Les debilitats i les fortaleses són elements de caràcter intern a la regió, que els agents locals poden controlar, corregir o reforçar. En canvi, les amenaces i les oportunitats són elements de caràcter extern, aliens al control d'aquests agents locals, però que poden evitar (és el cas de les amenaces, que es poden fins i tot revertir i convertir en oportunitats) o dels quals es poden beneficiar (oportunitats) adoptant de manera proactiva les estratègies oportunes.

Aquest exercici permetrà proposar una sèrie de línies d'acció que caldria aplicar o aprofundir per a un millor posicionament de l'economia canària en el marc competitiu nacional i internacional.

A l'hora d'esquematzar els resultats d'aquesta secció, per estructurar millor les idees, es formularan el balanç DAFO i les línies d'acció que s'hi associen en tres grans dimensions de la socioeconomia canària:

- (i) Població, territori, infraestructures, medi ambient i concertació institucional.
- (ii) Economia, mercat de treball i activitats productives.
- (iii) Emprenedoria, estructura empresarial, innovació i societat del coneixement.

El contingut d'aquesta última secció de l'informe combina el diagnòstic efectuat en els capítols precedents amb el resultat del treball de camp al qual s'ha al·ludit al principi del volum, mitjançant un seguit d'entrevistes a actors rellevants de l'economia, la societat i les institucions de Canàries¹³². Aquest treball de camp proporciona una gran aproximació a la realitat canària i constitueix un element de contrast del diagnòstic previ sense el qual no seria possible la seva interpretació d'acord amb el marc estratègic que es traça en aquest capítol.

4.1. BALANÇ DE DEBILITATS, AMENACES, FORTALESES I OPORTUNITATS

Els resultats del balanç DAFO realitzat per a Canàries, sobre la base de l'anàlisi diagnòstica prèvia i que incorpora els materials obtinguts del treball de camp a què s'al·ludia anteriorment, s'argumenten a continuació. Un quadre sintètic al final d'aquesta secció permet una ràpida consulta dels elements més destacables d'aquesta anàlisi.

4.1.1. POBLACIÓ, TERRITORI, INFRAESTRUCTURES, MEDI AMBIENT I CONCERTACIÓ INSTITUCIONAL

DEBILITATS

- D.1. La debilitat potser més notòria (per assenyalar-ne alguna) de la demografia canària, relativament jove, és la dificultat del sistema productiu i laboral per anar donant entrada a les successives cohorts de joves que arriben a l'edat activa.

¹³² Es van dur a terme 13 entrevistes a les persones referides a l'annex durant els mesos d'abril i maig del 2017. Les seves opinions s'han tingut en compte per elaborar la visió estratègica que s'aporta en aquesta part de la monografia. Visió i opinions que, si bé interpreten les que es van recollir a les entrevistes, són responsabilitat exclusiva dels autors d'aquest volum i no poden ser atribuïdes de cap manera als entrevistats.

- D.2. Cada cop menys, la ultraperificitat i la segmentació haurien de seguir sent la debilitat (o el hàndicap) canària per excel·lència. Però, sens dubte, encara ho són en l'imaginari popular de l'Arxipèlag. Davant aquestes condicions, la regió demana compensacions per contrarestar-les que, en general, són ben ateses per l'Estat o per Europa.
- D.3. La saturació de les infraestructures de transport de viatgers i mercaderies, en un territori delicat i, alhora, molt protegit, es veu tensionada per la forta recuperació del sector turístic després de la crisi. S'apunten algunes solucions (nous transports sobre via fèrria), però trigaran a arribar i no totes són convinctes per als principals agents implicats.
- D.4. Canàries té una àmplia superfície del seu territori constituïda per la franja litoral afectada per un fort grau d'"artificialització", amb el 22,1% del total del sòl artificial a Espanya i un 19,7% del seu propi territori. Una franja litoral polaritzada, però, en la qual s'alternen grans corredors protegits capaços d'acollir molt bones pràctiques de gestió del territori que no falten a l'interior.
- D.5. L'aigua és un recurs fonamental i escàs a les Canàries. Procedeix majoritàriament de les instal·lacions dessalinitzadores, pioneres a Espanya des de fa mig segle. Atesa la seva massiva utilització en l'ús residencial, aguditzat per la superpoblació que durant tot l'any comporta el turisme, el qual a més en fa un ús encara més intensiu, no és gens estrany que la dissuasió del preu (un dels més alts d'Espanya) no funcioni adequadament. S'imposaran solucions més avançades, però no sempre a gust de tothom.
- D.6. L'important i complex desplegament normatiu i competencial a Canàries ha produït resultats notables, com l'elevat grau de protecció d'espais naturals, però alhora no ha evitat el retard que arrossega la regió en matèries com les energies renovables i la gestió de residus.
- D.7. Els Cabildos són institucions emblemàtiques i representatives del fet insular, essencials en l'organització, gestió i cohesió del territori, però cal millorar la coordinació interinsular i evitar el sobrecost de les duplicacions administratives en territoris insulars que, per població o funcionalitat, no tenen l'escala suficient.

FORTALESES

- F.1. Canàries té una població nombrosa i, encara, relativament jove, la qual cosa és normalment una fortlesa. En el cas de Canàries, que això sigui així depèn del fet que altres polítiques expandeixin les oportunitats d'integració laboral dels joves.
- F.2. L'emergència del turisme va aconseguir al seu dia evitar o compensar l'èxode rural a les capitals provincials o fora de la Comunitat. En conseqüència, la nombrosa població de Canàries es concentra en municipis d'escala eficient (prestació de serveis, etc.), en general, de manera que un sol dels seus 88 municipis té una població inferior a 1.000 habitants i 42 municipis es troben per sobre de la barrera dels 10.000 habitants.
- F.3. Canàries té un vibrant sistema portuari que cada cop més acull i exerceix una diversificada gamma de serveis portuaris de valor afegit (logística i avituallament, enginyeria, etc.), amb una participació remarcable d'empreses i empresaris canaris.
- F.4. Igualment, el sistema aeroportuari té una gran puixança. Disposa de gairebé 40 milions de viatgers, dels quals dues terceres parts són estrangers. Gràcies al turisme, aquest sistema és molt millor del que la resta d'agents econòmics i els ciutadans no vinculats al turisme es podrien permetre mai des de les institucions. Així, aquest element s'erigeix en una de les principals fortalles de les Illes Canàries en la dimensió territorial.

- F.5. Canàries té protegit el 40% del seu territori, amb figures de molt alta protecció. Això la converteix en la comunitat amb més parcs nacionals i amb el major percentatge de superfície protegida en espais naturals d'Espanya. L'abast d'aquest grau de protecció és màxim, amb espais situats entre les referències més emblemàtiques de la seva categoria (parcs nacionals).
- F.6. La biodiversitat i els endemismes converteixen Canàries en una joia ecològica a nivell mundial, fet que qualifica de manera decisiva el seu atractiu per al turisme de natura.
- F.7. Canàries, gràcies al Règim Econòmic i Fiscal (REF), disposa d'un instrument que representa un gran atractiu per a la localització d'empreses i per a la vida dels residents, alhora que busca compensar els efectes de la distància i la segmentació de l'Arxipèlag respecte als mercats continentals. Entre les principals palanques d'actuació es troben la Zona Especial Canària (ZEC), que constitueix un gran atractiu per a les inversions exteriors, i la Reserva d'Inversions de Canàries (RIC), que enriqueix les vies de cohesió social, mutualització de l'estalvi i vinculació de la població amb els objectius de desenvolupament de la Comunitat. La reforma del finançament autonòmic en curs té en compte l'especificitat que representa el REF.

AMENACES

- A.1. La transició demogràfica ha estat més tardana a l'Arxipèlag (pel comportament més natalista i una estructura de població més jove), però actualment convergeix amb la resta del país cap a una població més envelleïda, i aquesta convergència, en particular, es manifesta amb cohorts joves cada vegada menys nombroses en relació amb les de més edat, a les quals reemplacen amb el temps.

OPORTUNITATS

- O.1. La demografia canària necessitarà aportacions poblacionals en edats actives joves a mitjà i llarg termini. L'atractiu per obtenir aquestes aportacions radicarà indubtablement en la qualitat de vida i les condicions de prosperitat per a les llars que la seva economia estigui en condicions d'oferir. Però no hi falten, a la plataforma tricontinental en la centralitat de la qual Canàries vol posicionar-se, possibilitats de nodrir aquests fluxos. A més, la Comunitat ja té una població molt diversificada i habituada a la barreja social i cultural.
- O.2. Nombroses iniciatives, que prenen en consideració els límits que afronten els enfocaments tradicionals, estan provant a Canàries de reformular (o compatibilitzar) amplis sectors de l'activitat turística cap a (amb) alternatives d'interior en els àmbits rurals combinant-les amb programes energètics sostenibles i d'una altra índole transversal.
- O.3. La potencialitat de la regió de la Macaronèsia, on Canàries és el principal agent demogràfic i econòmic, és una promesa que s'ha de realitzar. En aquest plantejament entre diferents territoris de diferents països, la vocació canària de plataforma tricontinental és una peça molt rellevant i el conjunt representa una clara oportunitat per a les Canàries en la qual, a més, la Comunitat té capacitat d'influència. Així que aquesta potencialitat es manifesti, l'operació i extensió de mecanismes com la ZEC es podrien afegir immediatament als resultats d'aquesta iniciativa.

4.1.2. ECONOMIA, MERCAT DE TREBALL I ACTIVITATS PRODUCTIVES

DEBILITATS

- D.8. Canàries s'allunya cada cop més de la mitjana nacional i els principals referents europeus en termes de renda per capita. Aquesta divergència s'ha ampliat a partir de la crisi arran del menor increment de la renda, però també de l'augment de la població a la regió sense gaire vinculació amb l'activitat productiva, com, d'altra banda, indica el seu elevat índex d'atur.
- D.9. En efecte, Canàries registra de manera gairebé estructural una taxa d'atur molt alta que, si bé s'ha reduït el 2016 fins al 26,1%, continua sent molt superior a la mitjana nacional, cosa que afavoreix l'aparició de desigualtats en la societat canària. L'allargament d'aquesta situació ha provocat, al seu torn, un augment dels aturats de llarga durada (es van duplicar entre el 2007 i el 2016). Això incrementa el risc d'expulsió del mercat laboral d'aquest tipus d'aturats i l'atur estructural. Un altre col·lectiu molt afectat és el dels joves, la taxa d'atur dels quals s'eleva fins al 50% el 2016, la qual cosa dificulta la seva integració en el mercat laboral.
- D.10.A Canàries hi ha un desajust entre el nivell de formació dels empleats i el que es requereix per als llocs de treball, derivat de la sobrequalificació i la infraqualificació, que afecta el 51% dels treballadors durant la primera meitat del 2017. El principal problema de la regió és la sobrequalificació, la qual suposa un desaprofitament de les qualitats formatives d'aquells treballadors que ocupen llocs de treball que requereixen una formació inferior a la que tenen i que podrien generar una productivitat més gran si fossin assignats a un lloc equivalent a la seva formació. D'altra banda, la infraqualificació posa en relleu l'existència de problemes de formació de determinats grups de treballadors a l'Arxipèlag.
- D.11. Canàries s'especialitza en sectors menys productius i amb un menor component d'innovació que la mitjana nacional en termes d'ocupació. Només un 43,0% dels treballadors en el 2T17 exerceixen un lloc de treball en sectors d'intensitat tecnològica mitjana-alta, dels quals un 10,9% no tenen una formació suficient per al lloc que ocupen. Canàries necessita, per tant, reorientar la seva estructura productiva cap a sectors més intensius en innovació i coneixement, així com millorar les capacitats i habilitats dels treballadors per optimitzar la utilització dels recursos.
- D.12. Malgrat la millora de la seva capacitat exportadora, la regió canària es caracteritza per una baixa taxa d'obertura a l'exterior i un saldo comercial històricament deficitari que reflecteix la seva gran dependència de la resta del món, especialment en matèria energètica. La necessitat de diversificar la seva activitat econòmica passa també per fomentar una major obertura a l'exterior i posicionar-se com un mercat atractiu per a la inversió.
- D.13. La necessitat d'una representació política i administrativa àmplia en cadascuna de les illes de l'Arxipèlag explica l'elevat pes de l'ocupació i la despesa pública en l'ocupació total i el PIB de Canàries, respectivament, i imposa estructures rígides que limiten tant la capacitat de maniobra del mateix sector públic en altres activitats de promoció econòmica com la del sector privat.

FORTALESES

- F.8. El gran atractiu turístic de Canàries fa del sector terciari el principal motor econòmic de la regió. Canàries té un especial avantatge competitiu en el sector turístic (i auxiliars) que ha de seguir aprofitant per al creixement econòmic i la creació d'ocupació a la regió.
- F.9. Canàries ha millorat de manera significativa la seva capacitat exportadora, que s'orienta principalment als països europeus, però

també a mercats africans, atesa la seva localització geogràfica. La millora ha estat impulsada pels avantatges competitius de la regió en certs productes diferencials (plàtan, *gofio*, fruites tropicals, rom, mel, etc.).

- F.10. L'alta taxa d'activitat de Canàries, que s'assembla a la d'altres regions europees més avançades i supera la d'Espanya, reflecteix una disposició més gran de la població a treballar. Canàries disposa, per tant, d'una mà d'obra potencial molt nombrosa, per la qual cosa el repte de les autoritats de la regió és convertir la població disposada a treballar en ocupats.
- F.11. Malgrat l'important pes del sector públic a les Canàries, tant en llocs de treball com en termes de pressupost públic, és la tercera comunitat autònoma amb la ràtio més petita d'endeutament públic d'Espanya i també l'autonomia que presenta menys deute públic per habitant.
- F.12. El diferencial negatiu del nivell general de preus i costos laborals entre la mitjana nacional i Canàries a favor d'aquesta última contribueix a la major competitivitat de l'economia canària respecte al conjunt de l'economia espanyola.

AMENACES

- A.2. L'elevada especialització de l'economia canària en el sector terciari, que concentra el 86% del Valor Afegit Brut (VAB) el 2016, molt per sobre de la mitjana nacional, posa de manifest la gran dependència del turisme. És, per tant, necessari disminuir el risc a través d'una diversificació més gran de l'estructura productiva, una estratègia en la qual ja estan compromesos els actuals responsables institucionals.
- A.3. L'elevada taxa d'atur juvenil, que supera el 50%, podria provocar l'emigració d'una part del col·lectiu cap a la Península o altres destinacions, cosa que disminuiria la mà d'obra

futura i obstaculitzaria el dinamisme econòmic de Canàries. Al seu torn, cal que aquest col·lectiu continuï formant-se en aquelles habilitats demanades pel teixit productiu (habilitats digitals, idiomes, etc.) per tal d'evitar quedar fora del mercat de treball.

- A.4. La infraqualificació dels treballadors en el sector del transport, emmagatzematge i informació i comunicacions, on el 42,7% dels ocupats canaris tenen una formació inferior a la requerida pel lloc de treball, pot plantejar un problema en el futur. Fomentar la formació en aquests aspectes permetria solucionar aquest desajust.
- A.5. Deteriorament dels espais naturals, atractius per al sector turístic.
- A.6. El baix nivell de retribució no pot constituir un avantatge competitiu de Canàries, que ha de caminar cap a sectors d'alt valor afegit com el de la informació i les comunicacions, ja que tenen una projecció a l'alça en el futur.

OPORTUNITATS

- O.4. Canàries pot aprofitar la bona marxa de la seva economia, el creixement econòmic de la qual va superar el 2016 l'experimentat pel conjunt nacional, per crear llocs de treball de qualitat i inclusius, així com posar en marxa els mecanismes i polítiques cap a una economia més diversificada.
- O.5. La capacitat de creació d'ocupació lligada a l'activitat turística a Canàries pot ajudar a reduir la taxa d'atur. Així mateix, potenciar l'economia verda i blava de Canàries, les quals fan referència als ecosistemes propis de la regió i a les activitats astrofísiques i marines, permet crear una oferta laboral diferent de la d'altres àrees geogràfiques i atreure capital humà a les Illes. En aquest sentit, el Govern de Canàries ja ha inclòs aquest repte en la seva estratègia.

- O.6. La localització geogràfica de l'Arxipèlag canari prop de la costa africana, així com els avantatges fiscals que rep i administra, ofereixen un avantatge competitiu a la regió per posicionar-se com la porta d'entrada al mercat africà per a les empreses europees i atreure d'aquesta manera inversió a les Illes. Així mateix, l'augment de les relacions economicocomercials que se'n podria derivar afavoriria una major diversitat geogràfica de les exportacions, encara molt concentrades als països europeus. Una de les vies per fomentar els intercanvis internacionals és l'especialització en la indústria de reparació de vaixells, que permetria aprofitar les infraestructures portuàries existents i crear llocs de treball d'alt valor afegit, com enginyers i tècnics especialitzats.
- O.7. La consideració de regió ultraperifèrica li atorga més capacitat financera per desenvolupar projectes que impulsin el desenvolupament econòmic de la regió i el benestar dels seus ciutadans. La gestió eficient d'aquests recursos pot situar Canàries en una posició competitiva més favorable que la registrada fins ara.

4.1.3. EMPRENEDORIA, ESTRUCTURA EMPRESARIAL, INNOVACIÓ I SOCIETAT DEL CONEIXEMENT

DEBILITATS

- D.14. El retard de la regió canària pel que fa a formació i innovació ha incidit en la menor competitivitat regional de Canàries, que se situa a la part baixa del rànquing d'aquesta mesura entre les regions europees, i és també una de les comunitats autònomes menys competitives a Espanya. Aquesta posició s'ha deteriorat en els darrers anys. Així mateix, les noves empreses creades amb prou feines incorporen contingut innovador, fet que evidencia la necessitat d'apostar per aquest tipus d'emprenedoria a la regió i així consolidar un teixit empresarial més competitiu.
- D.15. La productivitat laboral de Canàries s'allunya de la mitjana nacional i comunitària, si bé és cert que la causa de la divergència rau més en l'escassa recuperació relativa de l'ocupació a Canàries que en l'avanç del PIB absolut. A més, la productivitat laboral ha tingut poca influència en la millora del PIB *per capita* de Canàries dels últims anys. La regió, per tant, ha de concentrar els seus esforços a crear llocs de treball i fomentar la formació dels seus treballadors, tot orientant la seva estructura productiva cap a activitats d'alt valor afegit. La millora de la productivitat i el consegüent increment de la renda dels treballadors derivarien en un benestar més gran del conjunt de la població canària.
- D.16. El desajust entre la població disposada a treballar (taxa d'activitat) i el percentatge de població ocupada (taxa d'ocupació) en un moment en què l'economia canària està creixent posa de manifest un problema d'encaix entre oferta i demanda de feina. Les capacitats actuals de la població canària disposada a treballar sembla que no s'adapten a les necessitats dels ocupadors, els quals en molts casos recorren a treballadors estrangers. Aquest desajust es pot resoldre a través de la formació d'aquest col·lectiu en aquells àmbits requerits per ocupar els llocs de treball.
- D.17. Tot i la recuperació econòmica que va impulsar la creació d'empreses, la densitat empresarial a l'Arxipèlag es manté per sota de la mitjana nacional. A més, la reducció de la mida mitjana empresarial a Canàries derivada de la crisi podria constituir una debilitat competitiva, encara que la composició s'assembli a la del conjunt nacional. Configurar un teixit empresarial ampli i consolidat afavoriria una major competitivitat de l'Arxipèlag.
- D.18. Canàries és una de les comunitats autònomes on més baix és l'índex d'activitat emprenedora, ja que se situa entre les regions menys emprenedores d'Espanya. Cal revisar

les polítiques de foment de l'emprenedoria lligant-les amb les de foment de la innovació, i viceversa.

FORTALESES

- F.13. La composició del teixit empresarial de Canàries per sectors és coherent amb la seva especialització productiva en els serveis immobiliaris i l'hostaleria, on l'especialització és més gran que a la mitjana nacional, la qual cosa afavoreix l'impuls d'aquestes activitats.
- F.14. Canàries té un avantatge competitiu respecte a la resta de regions espanyoles en el sector de les activitats artístiques.
- F.15. El règim fiscal favorable a causa de la insularitat de Canàries permet atreure activitat econòmica, com és el cas de la indústria tabaquera, en la qual, gràcies a aquests incentius, la regió té una especialització molt superior a la mitjana nacional pel que fa a nombre d'empreses. Es tracta d'una via interessant per atreure la inversió, cosa que el Govern de Canàries està potenciant a l'exterior.
- F.16. Sembla que Canàries està recuperant el dinamisme empresarial. Així mateix, la creació d'empreses en sectors amb menys vinculació al turisme, com les activitats culturals o l'energia, com de serveis d'informació i comunicacions reflecteixen la creixent diversitat sectorial del teixit productiu.

AMENACES

- A.7. La destrucció d'empreses en l'àmbit de l'R+D, ja per si mateix desatès per la iniciativa privada, redueix encara més el potencial de creixement econòmic futur de la regió, atès que d'aquestes activitats i inversions se'n deriven importants guanys en productivitat i diferenciació, factors clau per a una competitivitat més gran de l'economia canària.

- A.8. L'aspiració a la realització de la plataforma tricontinental de Canàries pot acabar en un miratge (no falten veus que ja ho veuen així) si altres iniciatives de més rang per a la integració a l'Àfrica o Llatinoamèrica, impulsades pel joc geoestratègic de les grans potències (consolidades o emergents), acceleren els seus processos o fan girs inesperats en els seus enfocaments.

OPORTUNITATS

- O.8. Canàries és més productiva que la mitjana nacional en el sector de les TIC, un sector d'oportunitat amb un recorregut a l'alça en termes d'ocupació. El Govern, que ja ha posat en marxa algunes mesures per impulsar el sector a través del foment de la indústria audiovisual (també lligada al turisme), no ha de deixar d'aprofitar l'oportunitat per desenvolupar una activitat caracteritzada per un elevat component tecnològic, si bé requereix, però, formació.
- O.9. Si s'aconsegueix l'esforç necessari per millorar en matèria de productivitat i innovació, el comerç, les activitats immobiliàries, i fins i tot les activitats de les Administracions públiques, en les quals Canàries té una major especialització que la mitjana nacional, es podrien convertir en sectors on la regió tingui un avantatge competitiu respecte al conjunt espanyol.
- O.10. Hi ha a Canàries un important entramat d'agents i iniciatives que impulsen l'emprenedoria amb iniciatives que poden consistir des del simple assessorament i orientació als emprenedors fins a la formació o ajuda en la recerca del finançament per a la creació de les empreses en qüestió.
- O.11. A més de les associacions empresarials innovadores existents a l'Arxipèlag en nombrosos sectors, l'economia canària disposa d'importants activitats susceptibles de clusterització al voltant del turisme, al si de les quals domina la idea d'organitzar l'oferta

BALANÇ DAFO - CANÀRIES

POBLACIÓ, TERRITORI, INFRAESTRUCTURES, MEDI AMBIENT I CONCERTACIÓ INSTITUCIONAL	
DEBILITATS	FORTALESES
<ul style="list-style-type: none"> · Una població relativament jove, però abocada a l'envelliment. · Saturació de les infraestructures en un territori fortament protegit. · El recurs hídic té un ús excessiu malgrat la seva carestia. · La facilitat per arribar a consensos sobre la protecció del medi no s'ha plasmat en una gestió equivalent dels residus ni de les energies alternatives. 	<ul style="list-style-type: none"> · Poblament en nuclis d'escala eficient. · Sistemes portuari i aeroportuari molt desenvolupats, amb externalitats positives per a les activitats productives. · Elevada protecció del medi, amb una biodiversitat i endemismes de gran valor per a un turisme sostenible. · Importants palanques econòmiques i fiscals en el REF, el qual genera incentius per a empreses i particulars.
AMENACES	OPORTUNITATS
<ul style="list-style-type: none"> · La transició demogràfica ha estat més tardana a l'Arxipèlag (pel comportament més natalista i una estructura de població més jove), però actualment convergeix amb la resta del país cap a una població més envellida, i aquesta convergència, en particular, es manifesta amb cohorts joves cada vegada menys nombroses en relació amb les de més edat, a les quals reemplacen amb el temps. 	<ul style="list-style-type: none"> · L'àrea tricontinental, en la centralitat de la qual Canàries vol posicionar-se, és una font d'aportacions poblacionals. La població ja està diversificada i habituada a la barreja social i cultural. · Nombroses iniciatives per al turisme sostenible, combinat amb altres programes sectorials (energia). · Si es consoliden les bases de la regió de la Macaronèsia, les palanques del REF serien un pilar bàsic d'actuació de Canàries al seu si.

Font: elaboració pròpia.

de qualitat en un marc de gestió integral de l'atractiu natural i paisatgístic de les illes globalment visible; o, a una escala més petita, les ciències del cosmos, al voltant de les activitats d'instrumentació, exploració i creació de coneixement de les quals s'obre la possibilitat de generar un clúster d'impacte global a l'Arxipèlag.

O.12. La digitalització de les economies a nivell global ha portat a l'aparició d'un tipus de treballadors anomenats "nòmades digitals" als quals Canàries podria atreure, atesa la qualitat de vida que ofereixen les seves illes i partint de l'especialització que apunta el seu sector privat en aquest camp, i fomentar així la captació de talent d'aquest tipus de treballadors arreu del món.

Com a síntesi de la relació d'elements DAFO que s'acaba de descriure, es resumeixen els més destacats en el quadre següent.

BALANÇ DAFO - CANÀRIES

ECONOMIA, MERCAT DE TREBALL I ACTIVITATS PRODUCTIVES	
DEBILITATS	FORTALESES
<ul style="list-style-type: none"> · Canàries divergeix en renda per habitant respecte a Espanya i la UE, en un marc laboral d'elevada taxa estructural d'atur i agut desajust entre les qualificacions dels treballadors i els requeriments dels llocs de treball. · La baixa productivitat i l'alt atur contribueixen per igual a la reduïda renda per habitant. · Forta dependència energètica i comercial en general. · Pes de l'Administració pública, que ocupa recursos i espai disponible per a la iniciativa privada. 	<ul style="list-style-type: none"> · Notable avantatge competitiu del sector turístic i els seus sectors auxiliars. · La seva capacitat exportadora, si bé insuficient, està millorant sensiblement. · Àmplia reserva d'activitat laboral a l'espera d'oportunitats d'ocupació en els sectors productius. · Un sector públic sanejat malgrat el seu important pes en l'economia. · Favorable diferencial de preus i costos salarials.
AMENACES	OPORTUNITATS
<ul style="list-style-type: none"> · Dependència excessiva del cicle turístic mundial. · Risc d'emigració dels joves, afectats, en plena recuperació laboral general, per una taxa d'atur del 50%. · Tot i disposar d'un sector logístic de gran projecció, els seus treballadors presenten un grau elevat d'infraqualificació en relació amb els requeriments dels llocs de treball que ocupen. · Part dels avantatges competitius de Canàries es basen en salaris baixos. 	<ul style="list-style-type: none"> · El fort creixement actual, atès el cicle del turisme, proporciona recursos per impulsar les adaptacions necessàries. · Creixent interès en l'economia "verda i blava" i les activitats econòmiques en l'àmbit de les ciències del cosmos, en les quals Canàries té possibilitats. · Basar l'expansió de l'economia canària en les palanques del REF i els suports comunitaris.

BALANÇ DAFO - CANÀRIES

EMPRENEDORIA, ESTRUCTURA EMPRESARIAL, INNOVACIÓ I SOCIETAT DEL CONEIXEMENT	
DEBILITATS	FORTALESES
<ul style="list-style-type: none"> · Malgrat el recent dinamisme emprenedor, la taxa d'emprenedoria i la densitat empresarial són molt reduïdes a Canàries. · Escàs nombre d'empreses existents i de nova creació que aportin a l'esforç d'R+D i innovador · Les universitats aconseguixen amb prou feines mantenir la despesa en R+D sobre el PIB en nivells molt millorables. 	<ul style="list-style-type: none"> · Teixit empresarial desenvolupat en activitats turístiques i immobiliàries. · Forta arrencada dels sectors econòmics culturals i artístics. · La recent creació de noves empreses és més diversificada que abans. · Marc fiscal i d'incentius per a la inversió estrangera que s'hauria de completar amb altres atractius (capital humà) per aconseguir un impacte més gran.
AMENACES	OPORTUNITATS
<ul style="list-style-type: none"> · L'escàs esforç privat en R+D, aguditzat per una demografia d'empreses innovadores també desfavorable, compromet l'avanç de la regió en la societat del coneixement. · La plataforma tricontinental de Canàries s'hauria de basar en la digitalització i el coneixement, però el seu èxit depèn molt de les estratègies de tercers països als quals caldria alinear. 	<ul style="list-style-type: none"> · Les activitats TIC són embrionàries a la Comunitat, però més productives que a la resta d'Espanya. · L'atractiu natural i altres recursos a les Illes, units al coneixement, poden desembocar en nous clústers turístics avançats, o de les ciències del cosmos, etc. · A més dels anteriors, es donen altres atractius per captar nòmades digitals en els sectors capdavanters.

4.2. ESTRATÈGIES DAFO I LÍNIES D'ACCIÓ

Un cop elaborada la matriu DAFO per a Canàries, convé aturar-se a pensar en algunes línies estratègiques per al seu desenvolupament econòmic i social futur. Amb aquesta finalitat, s'han estructurat les diferents orientacions estratègiques, susceptibles de convertir-se en mesures constituents de possibles programes estratègics transversals, en quatre tipus de programes, en funció del balanç de debilitats/fortaleses i amenaces/oportunitats anteriorment detectades, organitzades de dues en dues com mostra l'esquema següent.

La formulació de plans estratègics transversals, basats en "aparellaments DAFO", té l'avantatge que evidencia les mesures i els instruments, fins i tot les mètriques, que calen per resoldre problemes comuns a diversos sectors i en diverses dimensions de la socioeconomia de què es tracti en cada cas. La novetat consisteix en el fet que cadascuna d'aquestes propostes reconeix la gamma de debilitats o fortaleses existents i afronta la gamma d'amenaces o oportunitats que envolten cada economia.

Tot seguit, s'enumeren exemples d'estratègies rellevants que es podrien assignar a cadascuna d'aquestes quatre categories, sense considerar en

aquesta ocasió els tres àmbits de la socioeconomia canària que s'han fet servir per ordenar els elements de l'anàlisi DAFO duta a terme anteriorment.

Una **ESTRATÈGIA DEFENSIVA** intenta minimitzar el potencial impacte negatiu de les amenaces que planen sobre la regió en cas d'haver-hi debilitats, més o menys difícils de superar, i procura, si escau, transformar les amenaces, en la mesura del possible, en oportunitats.

DEBILITATS I AMENACES

Canàries concentra les seves principals debilitats en un territori sensible, escassetat de recursos, pobre *mix* energètic, insuficient capital humà, baixa productivitat, elevat atur, modesta emprenedoria i poc esforç en R+D+I, en general. Al mateix temps, els principals riscos de l'Arxipèlag tenen a veure amb l'envelliment (a més llarg termini), la sortida dels joves de la regió, el retrocés de sectors insuficientment dotats de capital humà (logística), l'esgotament de la competitivitat basada en salaris baixos, el retard a l'hora de generalitzar la societat del coneixement i la competència exterior geopolítica per integrar els potencials socis de la plataforma tri-continental.

ESTRATÈGIES POSSIBLES A PARTIR D'UN BALANÇ DAFO

	FORTALESES	DEBILITATS
OPORTUNITATS	<p>Estratègia ofensiva</p> <p>Consisteix a orientar-se cap a les oportunitats més rellevants des de les fortaleses existents.</p>	<p>Estratègia proactiva</p> <p>Consisteix a corregir les debilitats existents per materialitzar les oportunitats més assequibles.</p>
AMENACES	<p>Estratègia reactiva</p> <p>Consisteix a utilitzar les fortaleses per reduir la vulnerabilitat davant les amenaces existents.</p>	<p>Estratègia defensiva</p> <p>Consisteix a establir un pla per limitar el dany de les amenaces quan costa superar les debilitats.</p>

L'element clau de la conjunció de debilitats i amenaces a Canàries és l'escassetat de treballadors ben formats i experts en tecnologia, d'una banda, i, de l'altra, de llocs de treball amb requeriments d'alta productivitat per donar-los feina. Aquesta doble manca frustra els treballadors joves que sí que compleixen la seva part del binomi, ja que no troben les feines que els podrien retornar part del valor que atresoren, i les empreses, que no troben els treballadors qualificats que necessiten, i, al mateix temps, impedeix a la regió realitzar projectes d'integració econòmica i coneixement, alhora que posa fins i tot en risc els sectors avançats existents a les Illes. Pel que fa al pobre *mix* energètic que hi ha a les Illes, l'excessiva dependència dels hidrocarburs més contaminants s'afegeix al risc d'un medi molt valuós exposat a les activitats productives. Pensant especialment en els problemes d'ajust entre treballadors i tasques, les actuacions haurien de perseguir transformacions estructurals en els recursos humans i en la qualitat de les noves empreses que tinguessin efectes al més aviat possible, mitjançant projectes pilot demostratius i, al seu torn, escalables¹³³. Algunes línies d'acció en aquest sentit podrien ser:

- ↳ Pla anual (marc plurianual) de selecció d'empreses i sectors amb manca de quadres tècnics i tecnològics, acompanyat d'un Pla de tallers i cursos de "formació en el lloc de treball" (formació contínua), "formació per al lloc de treball" (polítiques actives d'ocupació) i "formació dual" per a joves aprenents. Projectes pilot i avaluació d'aquests projectes.
- ↳ Esquema de reciclatge (i Pla d'Actuació) d'una porció dels fons autonòmics, estatals i europeus disponibles, per a la integració funcional a curt termini (mesos) de titulats superiors de la regió amb vista a la seva incorporació a les vacants de les empreses canàries que requereixin treballadors molt qualificats en sectors molt específics (logística, d'altres).

- ↳ Esquema d'incentius per a empreses seleccionades de sectors clau de l'economia canària, però de productivitat mitjana o baixa, orientats a la incorporació de tecnologia i innovacions en aquestes empreses que permetin aprofitar tan eficientment com sigui possible els seus recursos humans sobrequalificats i millorar al mateix temps la qualitat dels seus llocs de treball.

Una **ESTRATÈGIA PROACTIVA** buscaria resoldre les debilitats constatades mitjançant mesures que poden ser complementàries a les que es preveien en l'estratègia anterior, però, en tot cas, orientades a aprofitar les oportunitats existents abans que a evitar amenaces.

DEBILITATS I OPORTUNITATS

Canàries concentra les seves principals debilitats en un territori sensible, escassetat de recursos, pobre *mix* energètic, insuficient capital humà, baixa productivitat, elevat atur, modesta empenedoria i poc esforç en R+D+i, en general. Al mateix temps, les principals oportunitats de l'Arxipèlag tenen a veure amb la potència del marc del REF i les seves palanques per orientar-lo al canvi estructural de l'economia canària (i no solament a compensar la distància i la segmentació), la valoració que està adquirint el turisme sostenible entre els turistes d'arreu del món, la consolidació de la regió Macaronèsia i la Plataforma Tricontinental, l'actual bonança del turisme internacional, l'emergència de les ciències i tecnologies de l'Economia Verda i Blava i del Cosmos, i la disponibilitat global de talent digital (Nòmades Digitals).

¹³³ La metodologia de "projecte pilot – demostració – avaluació – replicació" serà la via privilegiada en aquest informe per avançar les línies d'acció més aconsellables que, de manera assequible, es puguin incorporar en cada cas als plans autonòmics ja en marxa en cadascuna de les matèries.

Les oportunitats de les quals es pot beneficiar Canàries per les vies de la gestió del seu medi ambient, la integració econòmica tricontinental i “les noves economies” requereixen justament la solució d’algunes de les debilitats més presents a les Illes. En particular, la mitigació d’impactes al territori, la qual cosa implica conscienciació de la població i les empreses en un marc consensuat d’actuació immediata i eficient, d’una banda, i, de l’altra, la capacitació de treballadors i de quadres intermedis i superiors especialitzats en les noves tasques i qualificacions, així com la promoció d’empreses innovadores per a l’impuls en aquestes “noves economies”. En aquest sentit, es podrien desenvolupar les línies d’acció següents:

- Creació d’un esquema d’Aliances Empresariales i Ciutadanes per a la identificació i la vigilància de zones sensibles del territori canari afectades per les activitats productives o residencials, amb vista a la intervenció dels marcs i recursos de protecció previstos, que d’aquesta manera multiplicarien la seva eficàcia. Aquest esquema hauria de tenir entre les seves prioritats la resolució de les mancances energètiques (o dels seus excessos) per impulsar les “noves economies”.
- Pla de Capacitació de joves que busquen la seva primera feina en qualificacions requerides per les “noves economies”, amb estades als centres internacionals d’excel·lència en aquests camps.
- Concentració d’una part dels marcs i recursos existents en matèria d’emprenedoria i la seva orientació cap a les activitats de les “noves economies” i creació d’un Programa Pilot de Nova Emprenedoria.
- Mitjançant una **ESTRATEGIA REACTIVA** es busca treure el màxim profit de les fortaleeses per pal·liar o eliminar els efectes negatius de les amenaces i convertir-les, si és possible, en oportunitats de nous desenvolupaments i de creixement.

FORTALESES I AMENACES

Canàries té una estructura de poblament densa i vigorosa, un territori valuós i ben protegit, sistemes portuaris i aeroportuaris font d’externalitats positives, una obertura exterior competitiva i intensa en el turisme amb avanços destacables en altres partides productives, un marc potent d’incentius i palanques per al desenvolupament (REF), sectors emergents culturals i artístics molt dinàmics i referències d’excel·lència en les ciències del cosmos. Al mateix temps, els principals riscos de l’Arxipèlag tenen a veure amb l’envelliment, la sortida dels joves de la regió, el retrocés de sectors insuficientment dotats de capital humà (logística), l’esgotament de la competitivitat basada en salaris baixos, el retard a l’hora de generalitzar la societat del coneixement i la competència exterior geopolítica per integrar els potencials socis de la plataforma tricontinental.

Per més complicat que sigui el clima exterior que envolta l’economia i la societat, quan hi ha elements de valor en què basar-se, s’hi pot trobar el trampolí per afrontar aquestes amenaces. En el cas de Canàries, els riscos al·ludits anteriorment es poden mitigar, fins i tot convertir-se en oportunitats, si es troben les vies per dirigir les fortaleeses existents. Així, la posada en valor d’una població encara jove, d’arrelament fonamentalment urbà, o la redirecció de les externalitats derivades de les seves infraestructures d’abast global i marcs de suport a la iniciativa privada, constitueixen aquestes bases des de les quals es poden atacar les amenaces, en una reacció des de la plena capacitat que aquestes bases proporcionen. Les accions que es podrien desenvolupar en aquest sentit serien, entre d’altres, les següents:

- Pla d’Actuacions Urbanes Intergeneracionals orientades a dinamitzar les ciutats de rang intermedi a l’arxipèlag integrant els residents més joves, en el pla professional, al servei dels residents grans.

- ↘ Pla d'Extensió de l'ús de les Infraestructures Portuàries i Aeroportuàries cap a sectors productius fins ara aliens a aquest Pla i d'escassa productivitat mitjançant la redirecció de part dels recursos i normatives del REF i les seves palanques d'actuació (RIC i ZEC), a fi d'augmentar-ne la competitivitat i dinamitzar els propis recursos humans i estratègics a les empreses d'aquests sectors.
- ↘ Pla de Suport a la Internacionalització d'empreses, fins ara locals, de la mà de les grans companyies canàries del sector turístic i d'altres més obertes a l'acció exterior.

Finalment, una **ESTRATÈGIA OFENSIVA** busca fer realitat les oportunitats existents de desenvolupament econòmic i social aprofitant les fortaleeses constatades.

FORTALESES I OPORTUNITATS

Canàries té una estructura de poblament densa i vigorosa, un territori valuós i ben protegit, sistemes portuaris i aeroportuaris font d'externalitats positives, una obertura exterior competitiva i intensa en el turisme amb avanços destacables en altres partides productives, un marc potent d'incentius i palanques per al desenvolupament (REF), sectors emergents culturals i artístics molt dinàmics i referències d'excel·lència en les ciències del cosmos. Al mateix temps, les principals oportunitats de l'Arxipèlag tenen a veure amb la potència del marc del REF i les seves palanques per orientar-lo al canvi estructural de l'economia canària (i no solament a compensar la distància i la segmentació), la valoració que està adquirint el turisme sostenible entre els turistes d'arreu del món, la consolidació de la regió Macaronèsia i la Plataforma Tricontinental, l'actual bonança del turisme internacional, l'emergència de les ciències i tecnologies de l'Economia Verda i Blava i del Cosmos, i la disponibilitat global de talent digital (Nòmades Digitals).

No falten casos d'èxit a les Illes, ni entre les empreses ni entre les institucions. Així mateix, una població diversa, barrejada i cosmopolita facilita l'aprofitament de les oportunitats que també té davant seu la Comunitat. La combinació d'aquests dos tipus de factors presents a la regió obliga els seus agents més representatius a emprendre decididament la conquesta d'un futur millor per a Canàries. No hi ha excusa a l'hora de dirigir tota la potència disponible cap a les bones fites, que també existeixen. Entre les possibles vies d'acció per desencadenar l'acció en el millor escenari possible cal distingir les següents:

- ↘ Pla de Canvi Estructural de Canàries que alineï part dels recursos del REF amb la captació de talent digital per a les "noves economies".
- ↘ Fons, nodrit per una porció dels recursos que ofereix la bona conjuntura turística, per aplicar-lo a la generació d'una Oferta Turística Sostenible i d'Excel·lència de cara a la demanda global d'aquest tipus d'ofertes.
- ↘ Programa de Potenciació de Clústers (emergents: art i cultura, ciències del cosmos, "noves economies") i d'Infraestructures Portuàries i Aeroportuàries per a la seva inserció en les coordenades de la Plataforma Tricontinental Canària i com a factor de lideratge a la regió de la Macaronèsia.

Les estratègies que s'acaben de descriure són propostes embrionàries sorgides del balanç DAFO efectuat en la secció anterior i basades també en les aportacions del treball de camp que ha acompanyat la realització d'aquesta monografia. Per la seva rellevància per al desenvolupament econòmic i social de Canàries podrien posar-se en funcionament a curt termini i intensificar-se en els propers anys i, per això, s'ofereixen als agents institucionals i socioeconòmics de la Comunitat amb l'afany d'inspirar-los en una missió que, tanmateix, els correspon únicament a ells.

En el següent quadre es resumeixen de manera esquemàtica les mesures descrites anteriorment.

LÍNIES D'ACCIÓ ESTRATÈGICA PER AL PROGRÉS DE CANÀRIES
METODOLOGIA DE “PROJECTE PILOT – DEMOSTRACIÓ – AVALUACIÓ – REPLICACIÓ”

ESTRATÈGIA DEFENSIVA (DEBILITATS-AMENACES)	ESTRATÈGIA PROACTIVA (DEBILITATS-OPORTUNITATS)
<p>Programa Estratègic d'Activació i Anticipació</p> <ul style="list-style-type: none"> ↳ Pla de selecció d'empreses i sectors amb mancança de quadres tècnics i tecnològics + Pla de tallers i cursos de formació. ↳ Esquema de reciclatge de fons per a la integració de titulats superiors per a la seva incorporació a empreses que requereixin treballadors qualificats. ↳ Esquema d'incentius per a empreses de productivitat mitjana o baixa, orientats a la incorporació de tecnologia i innovacions per aprofitar recursos humans sobrequalificats. 	<p>Programa Estratègic d'Activació per a les Oportunitats</p> <ul style="list-style-type: none"> ↳ Esquema d'Aliances Empresariales i Ciutadanes per a la identificació i la vigilància de zones sensibles del territori canari afectades per les activitats productives o residencials. ↳ Pla de Capacitació de Joves que busquen la seva primera feina en qualificacions requerides per les “noves economies”. ↳ Programa Pilot de Nova Emprenedoria basat en la concentració d'una part dels marcs i recursos existents en matèria d'emprenedoria i la seva orientació cap a les activitats de les “noves economies”.
ESTRATÈGIA REACTIVA (FORTALESES-AMENACES)	ESTRATÈGIA OFENSIVA (FORTALESES-OPORTUNITATS)
<p>Programa Estratègic de Posada en Valor Davant els Riscos</p> <ul style="list-style-type: none"> ↳ Pla d'Actuacions Urbanes Intergeneracionals integrant els residents més joves al servei dels residents grans. ↳ Pla d'Extensió de l'ús de les Infraestructures Portuàries i Aeroportuàries cap a sectors amb poca productivitat per augmentar la competitivitat a les seves empreses. ↳ Pla de Suport a la Internacionalització d'empreses locals de la mà de les grans companyies canàries del sector turístic i d'altres més obertes a l'acció exterior. 	<p>Programa Estratègic d'Excel·lència per al Progrés</p> <ul style="list-style-type: none"> ↳ Pla de Canvi Estructural de Canàries per a la captació de Talent Digital per a les “noves economies” mitjançant recursos del REF. ↳ Fons, nodrit per una porció dels recursos que ofereix la bona conjuntura turística, per a la generació d'una oferta turística sostenible i d'excel·lència de cara a la demanda global. ↳ Programa de Potenciació de Clústers i d'Infraestructures per a la seva inserció en les coordenades de la Plataforma Tricontinental Canària i com a factor de lideratge a la regió de la Macaronèsia.

5. CONCLUSIÓ: ESCENARIS

Canàries és una geografia social i econòmica els agents de la qual evolucionen de manera adaptativa a condicions molt **reptadores**, no sense produir respostes **contradictòries**, però obrint, alhora, camins prometedors per al **desenvolupament** de la seva Comunitat.

Les condicions són reptadores, per dir-ho amablement, perquè el territori canari es troba a una “distància ultraperifèrica” de la base peninsular espanyola, fet que dificulta la materialitat de les operacions econòmiques, especialment els intercanvis de persones i béns. A més, aquest territori es troba segmentat per una estructura insular que imposa llasts addicionals a la materialitat esmentada, d’una banda, i, de l’altra, obliga a una duplictat d’estructures i serveis que només en dues de les set illes poden adquirir l’escala eficient. Aquestes circumstàncies de localització perifèrica i segmentació territorial porten naturalment la població i els seus representants institucionals a una intensa demanda de suport subsidiari adreçada no solament al Govern central i a la resta de la societat espanyola, sinó també a Europa.

S’ha mostrat en aquest volum que els indicadors materials d’ultraperifèritat i segmentació són aclaparadors, sense parangó a la resta d’Espanya, exceptuant, *mutatis mutandis*, les condicions d’“aïllament i dispersió” de l’Espanya interior compresa entre la regió urbana de Madrid i les regions del perímetre peninsular. Però tot es pot vèncer si s’hi projecta la mirada adequada.

L’adaptació a aquestes condicions ha estat, i és, una necessitat que Canàries ha assumit sempre. Però no, com s’indicava abans, sense produir **respostes contradictòries**. D’una banda, la societat canària i els seus representants institucionals

responen compartint unànimement la percepció que aquestes circumstàncies són (literalment) hàndicaps que tots junts han de superar organitzant de la millor manera possible els seus recursos interns propis i, alhora, reclamant la solidaritat de la resta d’Espanya (i d’Europa) per acabar d’anivellar el terreny de joc socioeconòmic. D’altra banda, no sempre el consens s’estableix en tots els fronts rellevants de l’acció ni, en cas d’assolir-lo, condueix a una acció eficaç.

Així, el discurs civil, institucional i corporatiu canari coincideix en la rellevància dels condicionants anteriorment esmentats i, a més, es tracta d’un discurs coherent, immediatament verificable i carregat de raó. Aquest discurs ha produït resultats valuosos en el marc, molt dinàmic, del Règim Econòmic i Fiscal de Canàries, però no sembla que s’hagi traduït en una economia competitiva en el marc global, més enllà del que les seves condicions naturals sí que haurien permès de tota manera en el sector turístic. Els agents canaris, malgrat els suports externs i el potent entramat institucional intern de què disposen, han de seguir treballant per actuar en una economia amb indicadors d’atur, composició sectorial productiva, escala empresarial, esforç inversor en R+D o esforç en innovació, o de competitivitat regional, equiparables als de les regions europees d’un grau mitjà de desenvolupament.

Això mereix un debat a fons, ja que, al mateix temps, l’adaptació canària als condicionants de partida i els consensos associats, fent aquest cop ple ús dels recursos disponibles, sí que s’ha traduït en l’obertura de vies perquè les forces del **desenvolupament socioeconòmic de la regió** flueixin amb força. Això ho demostra, per exemple, l’elevada protecció de la biodiversitat i el paisatge canaris, en un gran percentatge d’un territori molt sensible, darrere la qual s’han alineat tots els actors, o la contundència amb què les activitats turístiques i auxiliars s’han desplegat en l’aparell productiu, a la qual les condicions han estat favo-

rables, o la inclinació popular a una mutualització de l'estalvi tan sorprenent (i eficaç, en paraules de molts interlocutors) com la que instrumenta la Reserva per a Inversions de Canàries, o, finalment, l'altura, i mai més ben dit, que han assolit les ciències del cosmos a l'Arxipèlag, encara que molts canaris ho desconeguin.

Altres consensos d'àmbit més o menys gran, i no en falten, s'han forjat en el que fa referència a la necessària integració de l'anomenada "plataforma tricontinental", que encara s'ha de concretar en desenvolupament palpable a partir dels múltiples elements que s'estan creant, o respecte al desenvolupament del clúster marí i marítim, en la materialització del qual ja s'estan dedicant amb avantatge petits grans operadors de logística, avituallament i reparació de vaixells que competeixen a (i amb) tot el món.

O consensos en potència, que ronden l'imaginari col·lectiu a la recerca de la superació d'antics plets interns que continuen projectant ombra sobre els esforços per superar-los i deixant caure sorra a l'engranatge que hauria de situar l'economia canària a la pista d'enlairament. Com el que pot acabar arraconant el "plet insular" que les noves generacions d'empresaris i altres agents qualificats veuen molt contraproduent i, alhora, senzill de superar quan es mira cap al futur. Com ells ho fan impulsant la diversificació productiva amb nous negocis, la reinvençió del turisme (invocant ni més ni menys que la inspiració de César Manrique) o el transport aeri en la incipient plataforma tricontinental. I reclamant, alhora, una racionalització de les "finestretes administratives" territorials, l'e-administració, la capacitat uniforme dels treballadors i la seva mobilitat.

En aquest context de condicionants rotunds i no menys rotundes aspiracions de vèncer la inèrcia del monocultiu productiu, la redundància administrativa i la molt millorable expressió actual dels indicadors de desenvolupament socioeconò-

mic, els agents canaris segueixen forjant consensos que protegeixen el seu territori i, alhora, volen impulsar la seva economia.

Això és la millor base perquè sorgeixin les bones idees estratègiques sobre com aconseguir aquests dos objectius alhora. Canàries està dibuixant el quadre del seu futur i, pel que es veu en aquest volum, no li falten pigments brillants ni capacitat per fer pinzellades fermes en la bona direcció. Aquest és el camí adequat, ja que les resistències que cal vèncer no són, encara que ho pugui semblar, la fatiga de la solidaritat de la resta dels ciutadans espanyols o europeus, per més que es vulgui infinita, sinó la dissociació interna. Aquesta dissociació s'observa no tant en la formació de consensos, que es formen fàcilment, sinó en la qualitat de la passarel·la que els porti a una acció decidida per a la transformació del teixit productiu, l'eficàcia (i eficiència) de les institucions encarregades de la gestió de la ultra-perifèritat i/o la segmentació territorial en un context caracteritzat per la progressiva "desaparició" de la distància, a mans de la tecnologia, i la impressionant reinvençió de la logística. **Un escenari favorable és possible.**

Per contra, (i) la perseverança en el caduc i infructuós plet insular que, sorprenentment, emergeix i reemergeix una vegada i una altra en l'imaginari col·lectiu canari, malgrat l'aposta per superar-lo del lideratge institucional de la Comunitat Canària, (ii) la complaença amb la bonança del sector turístic, quan és ara que el coixí que s'està generant permet redoblar els esforços per la diversificació productiva, o (iii) el desànim induït per una mirada simplista i convencional dels hàndicaps de la distància i la segmentació "de tota la vida", que sotmeten l'emprenedor a la modèstia productiva i al mercat local, dibuixarien **un escenari de business as usual**, de pura continuïtat, que portaria la regió a mantenir-se en una posició en la qual els seus agents més qualificats, ja no diguem els altres, ni avui ni mai, no han desitjat estar.

6. BIBLIOGRAFIA

- Afi-Aempleo (2017): “Avance del Mercado Laboral”. Butlletí Núm. 114, gener 2017.
- Carril Bus (2015): “Tranvías y otros sistemas de transporte urbano: despilfarro y aciertos”.
- Confederació Canària d'Empresaris (2012): “Ale-gaciones de la Confederación Canaria de Empresarios al Anteproyecto de Ley de Medi-das Administrativas y Fiscales”.
- EC Joint Research Center and IPSC (2016): “The EU Regional Competitiveness Index 2016”.
- ENISA (2015): “Informe Anual 2015”.
- Exceltur (2015): “Estudio del Impacto Econó-mico del Turismo en Canarias”.
- Govern de Canàries (2013): “Estrategia de Empleo de Canarias 2008-2013”.
- Govern de Canàries (2013): “Estrategia de espe-cialización inteligente de Canarias 2014-2020”.
- Greenpeace (2013): “Destrucción a toda costa”.
- Institut Tecnològic de Canàries (2012): “Estudio sobre los clústeres innovadores de Canarias”.
- Ministeri de Foment (2015): “Observatorio del Transporte y la Logística”.
- Observatori de Sostenibilitat (2016): “Cambios de ocupación del suelo en la costa”.
- Romero, M. i Fuentes, D. (2017): “Tasa de paro estructural en la economía española: estima-ciones, consecuencias y recomendaciones”. *Cuadernos de Información Económica*, 257 març/abril.

7. AGRAÏMENTS

En l'elaboració d'aquesta edició del Diagnòstic Estratègic de la Comunitat Autònoma de Canàries cal destacar la inestimable aportació d'un ventall d'agents d'especial rellevància a la regió. Les seves opinions han estat recollides a partir d'entrevistes individuals, realitzades entre l'abril i el maig del 2017. L'experiència i el coneixement aportats pels entrevistats han dotat aquest estudi de valuoses orientacions generals i específiques per a la descripció i caracterització de la realitat de la regió. És per això que els volem agrair sincerament a tots ells la seva contribució a aquest projecte:

- María Teresa Lorenzo Rodríguez, Consellera de Turisme, Cultura i Esports del Govern de Canàries.
- Pedro Ortega Rodríguez, Conseller d'Economia, Indústria i Comerç del Govern de Canàries.
- Tomás Barreto, Conseller Delegat d'Agrucan i Tomás Barreto, S.A.
- Juan Miguel Sanjuan, President de Satocan.
- Germán Suárez, Conseller Delegat d'ASTICAN.
- Javier Puga, Conseller Delegat d'Hiperdino.
- Mario Romero Mur, Conseller Delegat del Grup Mur i President del Cercle d'Empresaris de Gran Canària.
- Amid Achi, President de Depósitos Almacenes Número 1.
- Francisco Zamorano, President del Grup CIO.
- Martín García Garzón, President de Montesano Canarias.
- Rafael Rebol, Director de l'IAC.
- Raimundo Baroja, Vicepresident de DISA.
- Pedro Agustín del Castillo, President de Binter.

CaixaBank Research

PUBLICACIONS

Totes les publicacions estan disponibles a internet: www.caixabankresearch.com
Correu electrònic: research@caixabank.com

DOCUMENTS DE TREBALL

¿Qué hay detrás de la desaceleración del comercio internacional ocurrida tras la crisis financiera?

Clàudia Canals, 11/2017

La calidad del empleo en España

Judit Montoriol-Garriga, 11/2017

Nota Metodológica del Índice CaixaBank para la Internacionalización Empresarial (ICIE 2017)

Clàudia Canals i Josep Mestres, 10/2017

¿Un sistema europeo de garantía de depósitos?

Enric Fernández, Gerard Arqué i Cristina Plata, 02/2017

El proceso de desapalancamiento externo de la economía española: un largo camino por recorrer

Judit Montoriol-Garriga, 12/2016

From missing disinflation to missing inflation: Understanding the recent path of inflation in the US

Nadim Elayan Balagué i Ayman El Dahrawy Sánchez-Albornoz, 03/2016

La posición externa de la economía española: claves para reducirla

Jorge Meliveo i Judit Montoriol, 02/2016

Radiografía de la productividad del trabajo en España

Maria Gutiérrez-Domènech, 01/2016

Termómetro inmobiliario de "la Caixa" Research

Ariadna Vidal Martínez, 01/2015

La internacionalización del renminbi: un largo camino por recorrer

Clàudia Canals, 03/2013

Vulnerabilitat de les economies emergents

Àlex Ruiz, 02/2013

Sareb: claus estratègiques

Sandra Jódar-Rosell, 01/2013

Ajust de capacitat en el sistema financer espanyol

Inmaculada Martínez, 09/2012

L'estalvi i l'eficiència energètics: un impuls per a la competitivitat de l'economia espanyola

Pere Miret, 08/2012

Matèries primeres: què va canviar en l'última dècada?

Eduardo Pedreira i Miguel A. Canela, 06/2012

DOCUMENTS D'ECONOMIA CAIXABANK

L'eficiència del sector públic, clau per a la consolidació fiscal

Oriol Aspachs, Anna Campos, Jordi Gual i Judit Montoriol

Per què Europa genera poc creixement i ocupació?

Jordi Gual

La prociclicitat del sistema financer després de les reformes

Sandra Jódar-Rosell i Jordi Gual

Unió bancària: de formigó o de palla?

Jordi Gual

Ensenyaments llatinoamericans per a una crisi europea

Àlex Ruiz

Els requisits de capital de Basilea III i el seu impacte en el sector bancari

Jordi Gual

Perspectives de despallanquejament a Espanya

Oriol Aspachs-Bracons, Sandra Jódar-Rosell i Jordi Gual

Diferencial d'inflació amb l'eurozona: millora sostenible?

Pere Miret

La recuperació del comerç mundial. Allò que la crisi s'endugué

Marta Noguer

Immigració i mercat laboral: abans i després de la recessió

Joan Elias

CAIXABANK ECONOMIC PAPERS

Banking Union: made of concrete or straw?

Jordi Gual

European Integration at the Crossroads

Jordi Gual

Capital Requirements Under Basel III and Their Impact on the Banking Industry

Jordi Gual

Should the ECB Target Employment?

Pau Rabanal

Integrating Regulated Network Markets in Europe

Jordi Gual

IM INFORME MENSUAL

Informe sobre la situació econòmica (disponible també en anglès)

POLS ECONÒMIC

ACTUALITAT DEL SISTEMA FINANCER

COL·LECCIÓ COMUNITATS AUTÒNOMES

1. L'economia de Galícia
2. L'economia de les Illes Balears
3. L'economia d'Andalusia
4. L'economia de la Regió de Múrcia
5. L'economia del País Basc
6. L'economia de la Comunitat de Madrid
7. L'economia de Cantàbria
8. L'economia de Catalunya
9. L'economia d'Aragó
10. L'economia de la Comunitat Valenciana
11. L'economia de la Comunitat Autònoma de Canàries

CÁTEDRA "la Caixa" ECONOMÍA Y SOCIEDAD

El tiempo que llega. Once miradas desde España

José Luis García Delgado (editor)

ESTUDIS ECONÒMICS

Europa, com Amèrica. Els reptes de construir una federació continental

Josep M. Colomer

El canvi climàtic: anàlisi i política econòmica. Una introducció

Josep M. Vegara (director), Isabel Busom, Montserrat Colldeforns, Ana Isabel Guerra y Ferran Sancho



